

HUMAN
RIGHTS
WATCH

ישראל/השטחים הפלשתינאים הכבושים

נפרדים ולא שווים

אפלייתם לרעה של פלשתינאים בידי
ישראל בשטחים הפלשתיניים הכבושים

נפרדים ולא שווים

**אפלייתם לרעה של פלשתינאים בידי ישראל בשטחים
הפלשתיניים הכבושים**

Copyright © 2010 Human Rights Watch
All rights reserved.
Printed in the United States of America
ISBN: 1-56432-731-0
Cover design by Rafael Jimenez

Human Rights Watch
350 Fifth Avenue, 34th floor
New York, NY 10118-3299 USA
Tel: +1 212 290 4700, Fax: +1 212 736 1300
hrwnyc@hrw.org

Poststraße 4-5
10178 Berlin, Germany
Tel: +49 30 2593 06-10, Fax: +49 30 2593 0629
berlin@hrw.org

Avenue des Gaulois, 7
1040 Brussels, Belgium
Tel: + 32 (2) 732 2009, Fax: + 32 (2) 732 0471
hrwbe@hrw.org

64-66 Rue de Lausanne
1202 Geneva, Switzerland
Tel: +41 22 738 0481, Fax: +41 22 738 1791
hrwgva@hrw.org

2-12 Pentonville Road, 2nd Floor
London N1 9HF, UK
Tel: +44 20 7713 1995, Fax: +44 20 7713 1800
hrwuk@hrw.org

27 Rue de Lisbonne
75008 Paris, France
Tel: +33 (1) 43 59 55 35, Fax: +33 (1) 43 59 55 22
paris@hrw.org

1630 Connecticut Avenue, N.W., Suite 500
Washington, DC 20009 USA
Tel: +1 202 612 4321, Fax: +1 202 612 4333
hrwdc@hrw.org

Web Site Address: <http://www.hrw.org>

נפרדים ולא שווים

אפלייתם לרעה של פלשתינאים בידי ישראל בשטחים הפלשתינניים הכבושים

I. תקציר.....	1
רקע.....	6
רישיונות בנייה, חלוקה לאזורים והריסת בתים.....	9
חופש התנועה.....	11
מים.....	14
השתלטות על אדמות.....	15
II. המלצות.....	17
לממשלת ישראל.....	17
לממשל ארצות הברית.....	18
לקהילה הבינלאומית, כולל ארצות הברית והאיחוד האירופי.....	19
לוועדת האו"ם לביעור כל צורות האפליה הגזעית.....	19
לעסקים המפיקים רווח מההתנחלויות.....	19
III. מתודולוגיה.....	20
IV. רקע.....	21
אפליה והפסיקה בישראל.....	25
השתלטות על אדמות.....	28
הגבלות ותכנון מפלים ועקירה כפויה באזור סי.....	33
אכיפה מפלה.....	36
מזרח ירושלים.....	38
תמריצים ומקורות מימון למתנחלים.....	42
מעורבות תאגידים בהתנחלויות.....	50
V. צפון בקעת הירדן.....	55
VI. מחוז בית לחם.....	75
ג'ובת א-דיב.....	75
נחאלין.....	79
VII. מחוז שכם.....	85
יאנון ואיתמר.....	85

VIII. מחוז רמאללה	94
אל-ג'אנייה וטלמון	94
IX. שבט הג'האלין ומעלה אדומים	101
X. מזרח ירושלים	110
רקע: סקירת מדיניות התכנון והבנייה של ישראל במזרח ירושלים	110
אל-בוסתאן ועיר דוד	114
אפליה בסילוואן	116
סוף דבר: התעמרות מתעצמת	119
XI. אפליה ועקירה כפויה במשפט הבינלאומי	121
העברה בכפייה	124
הזכות לבית, לדיור נאות ולרכוש	126
נספח: מכתבי ארגון Human Rights Watch לרשויות הישראליות ותשובותיהן	128
תודות	137

א. תקציר

דו"ח זה מורכב מסדרה של מקרי מבחן שבהם נערכה השוואה בין יחסה של ישראל להתנהלויות יהודיות לבין יחסה ליישובים פלשתינאים הסמוכים להן ברחבי הגדה המערבית, ובכלל זה במזרח ירושלים. הדו"ח מתאר את שתי המערכות הנפרדות של חוקים, כללים ושירותים שישראל מחילה על שתי האוכלוסיות החיות באזורים בגדה המערבית הנתונים לשליטתה הבלעדית: זו שבמסגרתה המתנחלים היהודים זוכים לשירותים, פיתוח והטבות מועדפים, וזו שבמסגרתה נכפים על הפלשתינאים תנאים קשים. הדו"ח מדגיש דפוסי התנהלות ישראליים שנראה כי מטרתם היחידה היא קידום החיים בהתנהלויות, במקרים רבים תוך חנק של הגידול ביישובים פלשתינאים ואף תוך עקירה כפויה של תושבים פלשתינאים. יחס נבדל מסוג זה, המבוסס על גזע או מוצא אתני או לאומי ואינו נגזר בדיוק לפי מידותיהם של צרכים ביטחוניים או אחרים שניתן להצדיקם, מהווה הפרה של איסור היסוד שמשפט זכויות האדם מטיל על אפליה.

קיימת הכרה רחבה בכך שההתנהלויות הישראליות בגדה המערבית, כולל במזרח ירושלים, מהוות הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, האוסר על הכוח הכובש להעביר את אוכלוסייתו האזרחית לשטחים הנתונים לכיבוש. נראה כי ישראל היא המדינה היחידה החולקת על הקביעה שהתנהלויותיה אינן חוקיות. ארגון Human Rights Watch שותף כבעבר לעמדה שעל ישראל להפסיק את הפרת המשפט ההומניטארי הבינלאומי שהיא מבצעת ולפנות את אזרחיה מהגדה המערבית. יחד עם זאת, הדו"ח שלפנינו מתמקד באפליה הכרוכה במדיניות ההתנהלות הישראלית, היבט שזכה עד כה לתשומת לב פחותה, ומנתח הפרות קשות ומתמשכות של זכויות אחרות בהקשר זה.

מקרי המבחן המוצגים בדו"ח חושפים כיצד מרכיבים מפלים במדיניותה של ישראל מכתבים היבטים רבים בחיי היומיום של פלשתינאים החיים באזורים הנתונים לשליטה ישראלית בלעדית. מקרי המבחן אף ממחישים את העובדה שלעתים מזומנות אין למדיניות זו שום הצדקה ביטחונית מתקבלת על הדעת. דוגמה לכך ניתן לראות בכפר הפלשתיני ג'ובת א-דיב שמדרום-מזרח לבית לחם, המונה 160 תושבים. הגישה לכפר מתאפשרת לעתים מזומנות ברגל בלבד, כיוון שהדרך היחידה המקשרת אותו לכביש סלול היא דרך עפר משובשת באורך של קילומטר וחצי. ילדי ג'ובת א-דיב נאלצים ללכת ברגל מרחק של כמה קילומטרים לבתי ספר בכפרים אחרים כיוון שאין בכפר בית ספר. בג'ובת א-דיב אין אספקת חשמל, למרות בקשות חוזרות ונשנות שהגישו תושביו להתחבר לרשת החשמל הישראלית, שהרשויות הישראליות דחו. הרשויות הישראליות אף דחו פרויקט במימונו של תורם בינלאומי שנועד לספק לכפר תאורת רחוב סולארית. כיוון שאין בכפר מקררים, התושבים נאלצים לאכול כבר ביום הקנייה את כל מוצרי החלב והבשר שהם קונים. לעתים קרובות, התושבים נאלצים להסתפק במזון משומר. התושבים תלויים בתאורה מנורות, ממנורות נפט ומגנראטור קטן, כאשר ידם משגת לרכוש עבורו דלק.

במרחק של כ-350 מטרים מג'ובת א-דיב נמצא היישוב הישראלי שדה בר. לשדה בר, שאוכלוסייתו מונה 50 בני אדם, דרך גישה סלולה, והוא מחובר לירושלים באמצעות כביש מהיר שעלות סלילתו הסתכמה במיליוני דולרים רבים. כביש זה, המכונה "כביש ליברמן", עוקף ערים, עיירות וכפרים פלשתיניים כמו ג'ובת א-דיב. בשדה בר פועל בית ספר תיכון, אך תושבי ג'ובת א-דיב אינם יכולים ללמוד בו. עבור פלשתינאים, התנהלויות הן "שטח צבאי סגור" שהם רשאים לבוא בשעריו רק עם היתרים צבאיים מיוחדים. תושבי שדה בר נהנים מאמצעי נוחות הקיימים בכל יישוב ישראלי, כגון מקררים ותאורה חשמלית, והאור המופק מתאורה זו נראה היטב בשעות הלילה מתוך בתי ג'ובת א-דיב.

הן ג'ובת א-דיב והן שדה בר נמצאים בתוך "אזור סי" – קרקע שהוגדרה בהסכמי הביניים של תהליך אוסלו משנת 1995 כנתונה לשליטה אזרחית וצבאית של ישראל. אולם, בעוד ישראל מאפשרת לתושבי שדה בר גישה לכבישים, לחשמל ולמשאבים לפיתוח בנייה לדיר, מתושבי ג'ובת א-דיב היא מונעת את ההנאה מאמצעי נוחות אלה. מאז הוקמה שדה בר בשנת 1997 השקיעה ישראל מיליוני דולרים בהתנחלויות היהודיות הסמוכות, כמו תקוע ונוקדים, בבניית בתי מגורים, בתי ספר, מרכזים קהילתיים, מרפאות וברכות שחייה. בג'ובת א-דיב, הקיימת מאז שנת 1929, לא הושקעו משאבים. הפיתוח והתשתית בכפר שריים בקיפאון כיוון שהרשויות הישראליות אוסרות לחלוטין על התושבים הפלשתינאים לבנות בתים חדשים או להרחיב בתים קיימים.¹

לישראל יש חובות בתחום זכויות האדם כלפי כל בני האדם הנתונים לשליטתה, כולל אלה החיים בשטח שכבשה, כפי שקבעו בית הדין הבינלאומי לצדק וגופים בינלאומיים אחרים. ישראל מתכחשת לכך שחובותיה בתחום זכויות האדם חלות על הפלשתינאים בגדה המערבית, למעט מזרח ירושלים, שבה היא רואה חלק מישראל. ישראל טוענת נגד תחולתם של דיני זכויות האדם, ונסמכת לצורך כך על פרשנות המגבילה את תחולתם לשטח המדינה, ולא לשטחים כבושים, ועל טיעון שלפיו דיני הכיבוש החלים על הגדה המערבית תופסים את מקומם של דיני זכויות האדם ואינם חלים בו-זמנית. בית הדין הבינלאומי לצדק דחה פרשנות זו, וכך עשו גם כמה ועדות של האו"ם לזכויות האדם, על סמך הנוסח הכתוב והמפורש של האמנות הרלוונטיות לזכויות האדם, המגדיר את תחולתן על-פי מידת השליטה שיש לממשלה באדם מסוים, ולא על-פי גבולות המדינה, וכן על-פי העיקרון הקובע שדיני זכויות האדם ודיני הכיבוש אינם מוציאים זה את זה אלא מהווים חובות המשלימות זו את זו, החלות במקביל על אוכלוסיות הנתונות לשליטתה האפקטיבית של ממשלה. המשפט הבינלאומי אינו מחייב את ישראל לנהוג בתושבים הפלשתינאים בגדה המערבית כאילו היו אזרחים ישראלים. לדוגמה, לאנשים שאינם אזרחים אין זכות להצביע בבחירות. אך זכויותיהם של אזרחים ישראלים – ובכלל זה של מתנחלים – אינן כוללות את הזכות ליהנות מיחס מפלה המפר את זכויותיהם של פלשתינאים בשטח הנתון לכיבוש ישראלי.

יחסה המבחין של ישראל, הבא לידי ביטוי בחוקים, בתקנות ובדפוס התנהלות מנהלית, משפיע ישירות על כ-490 אלף המתנחלים היהודים ועל כ-420 אלף הפלשתינאים באזורים הנתונים לשליטתה הבלעדית בגדה המערבית (כולל אזור סי ומזרח ירושלים). בנוסף, יש למדיניות זו גם השלכות נרחבות בהרבה, המשפיעות על חלק ניכר מ-2.4 מיליון הפלשתינאים החיים בערים ובעיירות בגדה המערבית הכבושה (המוגדרים כאזורי איי ובי) שישראל העבירה בהם את רוב הסמכויות האזרחיות לרשות הפלשתינית. זאת, משום שאזור סי מכיל כמויות ניכרות של משאבי מים, שטחי מרעה ואדמות חקלאיות, וכן של עתודות קרקע הנחוצות לפיתוח ערים, עיירות ותשתית. אזור סי הוא גם השטח הרציף היחיד בגדה המערבית, ולמעשה הוא מבודד את הערים והעיירות (הממוקמים מחוץ לאזור סי) והופך אותן למובלעות מנותקות.² בשל כך, ישראל חולשת בפועל על התנועה בין ריכוזי האוכלוסייה הפלשתיניים ועל הגישה אליהם.³ פלשתינאים נאלצים לעבור במחסומים כדי לנסוע באזור סי ולהצטייד בהיתרים כדי לבנות תשתית שתתחבר לערים, עיירות וכפרים (ובכלל זה כבישים, צנרת מים וביוב ועמודי חשמל).

¹ למעט מזרח ירושלים, שבה החילה ישראל את חוקיה האזרחיים, פלשתינאים אינם מורשים למעשה לגור בהתנחלויות, כיוון שכדי להיכנס אליהן הם נדרשים להצטייד בהיתרים שיש לחדש מפעם לפעם. לארגון Human Rights Watch לא ידוע על מקרים שבהם פלשתינאים הגישו בקשות לרכישת בתים בהתנחלויות או שבהם הוענקו להם היתרים כאלה בידי הצבא.

² World Bank, The Economic Effects of Restricted Access to Land in the West Bank, October 21, 2008, p. 4.

³ ר' 2 OCHA, The Humanitarian Impact of Israeli Infrastructure in the West Bank, 2007, Chapter 2; בצלם, גול הקרקעות: מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית, מאי 2002, עמ' 43-44.

לעתים קרובות, יישובים פלשתיניים ששטח השיפוט העירוני שלהם שוב אינו מספיק להם, אינם יכולים להתרחב לתוך אזור סי, שבו ישראל מגבילה את הבנייה הפלשתינית עד מאוד.

ישראל היא הנושאת באחריות העליונה לאנשים בשטחים הנתונים לכיבוש, אך בתחומים מסוימים מוטלות גם על הרשות הפלשתינית חובות בתחום זכויות האדם, ככל שישראל האצילה לה סמכויות בתחומים אלה.

בשנת 1967 כבשה ישראל את הגדה המערבית מירדן במהלך מעשי איבה. מאז, ובייחוד בתקופות שלטון של ממשלות שונות מאז עלתה ממשלת הליכוד לשלטון לראשונה בשנת 1977, הפקיעה ישראל קרקעות מהפלשתינאים עבור התנחלויות ישראליות-יהודיות ועבור התשתית התומכת בהן, מנעה מפלשתינאים רישיונות בנייה, והרסה בנייה פלשתינית "בלתי חוקית" (כלומר מבנים פלשתיניים שממשלת ישראל בחרה שלא לאשר את הקמתם), מנעה מכפרים פלשתיניים לשפץ או לבנות בתים, בתי ספר, מרפאות, בארות ובורות מים, מנעה מפלשתינאים גישה לדרכים ולאדמות חקלאיות, נמנעה מלספק שירותי חשמל, ביוב, מים ועוד ליישובים פלשתיניים, ודחתה את בקשותיהם לקבל שירותים כאלה. צעדים כאלה, לא זו בלבד שהגבילו את הרחבתם של כפרים פלשתיניים, אלא אף כפו על תושביהם קשיים חמורים, כמו אילוצם של ילדים לצעוד מרחקים ארוכים לבית הספר והותרת תושבים עם גישה מוגבלת לטיפול רפואי, שניתן לקבלו לעתים רק לאחר מעבר במחסומים רבים, כיוון שבאזור סי אין שום בתי חולים פלשתיניים כלליים. מחסומים, חסימות ודרכים תת-תקניות מעכבים אמבולנסים ואנשים המנסים להגיע לטיפול רפואי, וכרוכים בעלויות ניכרות לכלכלה הפלשתינית. כיוון שפלשתינאים נדרשים להצטייד בהיתרים מיוחדים כדי להיכנס להתנחלויות, הניתנים בדרך כלל לפועלים, השירותים הרפואיים הקיימים בהן אינם זמינים להם למעשה. במקרים מסוימים הביאה מדיניותה המפלה של ישראל לעקירתם של פלשתינאים מיישוביהם.

ישראל אינה נוקטת מדיניות כזו כלפי ההתנחלויות היהודיות. למרות הפינוי הישראלי של מתנחלים מרצועת עזה ומארבע התנחלויות בגדה המערבית בשנת 2005, וכן של קומץ "מאחזים" (התנחלויות בלתי מורשות), ההתנחלויות התרחבו בהיקפן, והמספר הכולל של תושביהן גדל מכ-241,500 תושבים בשנת 1992 לכ-490 אלף תושבים בשנת 2010 (כולל מזרח ירושלים). המתנחלים נהנים מסובסידיות ממשלתיות מתמשכות, הכוללות מימון לדירור, חינוך ותשתית כגון כבישים מיוחדים.

ברוב המקרים שבהם ישראל הכירה ביחסה המבחין כלפי פלשתינאים – למשל בנוגע למניעת גישה לכבישים המיועדים ל"מתנחלים בלבד" או בעניין 505 המחסומים וחסימות הדרכים המוצבים בשטח הגדה המערבית (נכון לחודש יוני 2010) – היא טענה כי אמצעים אלה חיוניים לצורך ההגנה על מתנחלים יהודים ועל ישראלים אחרים המותקפים אחת לזמן מה בידי ארגונים פלשתיניים חמושים, ובייחוד במהלך האינתיפאדה הפלשתינית השנייה, שהחלה בשנת 2000 ודעכה בסביבות שנת 2006.⁴

אולם, ישנם מקרים רבים אחרים של יחס מבחין כלפי פלשתינאים שלא ניתן להצדיקם על סמך שיקולי ביטחון או על סמך שיקולים לגיטימיים אחרים, כגון האיסור המוטל בפועל על פלשתינאים לבנות או לשפץ בתי מגורים, בתי ספר, כבישים ומכלי מים. לא ניתן להעלות על הדעת, למשל, איזה סיכון ביטחוני יוצר שיפוצו של בית. במקרים שבהם ישראל הצדיקה מדיניות הפוגעת בפלשתינאים על סמך

⁴ בהתקפות אלימות של ארגונים פלשתיניים חמושים נהרגו בגדה המערבית 202 אזרחים ישראלים משנת 2000 ועד ל-31 באוגוסט 2010. במהלך תקופה זו הרגו מתנחלים ישראלים 43 אזרחים פלשתינאים בגדה המערבית וכוחות הביטחון הישראליים הרגו 1,823 אזרחים פלשתינאים בגדה, כך לפי נתוני הארגון הישראלי לזכויות האדם בצלם.

טיעונים ביטחוניים (בין אם מדובר בביטחון תושבי ישראל ובין אם בביטחונם של מתנחלים), היא עשתה זאת לעתים קרובות באמצעות מדיניות המגדירה את כל הפלשתינאים כסיכון ביטחוני מעצם גזעם ומוצאם הלאומי, ולא על מדיניות שנתפרה ספציפית למידותיהם של אינטרסים ביטחוניים. לעתים ניתן להצדיק יחס מבחין של ממשלה לאוכלוסיות שונות, אך הדבר אפשרי רק אם היחס הזה משרת מטרה לגיטימית ונתפר במדויק למידותיה כדי לצמצם ככל הניתן את השפעתו הפוגענית.

במקרים מסוימים, הנזק שמדיניותה המפלה של ישראל הסבה לפלשתינאים היה בלתי מידתי לאין שיעור ביחס למטרות המוצהרות של דפוס הפעולה, והאמצעים יושמו למרות קיומן של חלופות פוגעניות פחות. לדוגמה, הצבא הישראלי דורש מפלשתינאים רבים לערוך "תיאום" עם הצבא כדי להגיע למטעי הזיתים שלהם ולקרקעות חקלאיות אחרות כאשר אדמות אלה ממוקמות בסמוך להתנחלויות. מדיניות זו נועדה לכאורה להגן על מתנחלים מפני התקפות אפשריות, וכן להגן על פלשתינאים מפני התקפותיהם של מתנחלים. אך בפועל, הצבא הישראלי אוסר על חקלאים פלשתינאים להגיע לאדמותיהם במשך כל השנה כמעט (באמצעות סירוב "לתאם" גישה). כך למשל, תושבי אל-ג'אניה, כפר פלשתיני הסמוך להתנחלות טלמון, אינם יכולים לעבד כהלכה את אדמותיהם במהלך השבועיים בשנה שבהם יש להם גישה "מתואמת" אליהן. עקב כך, חלה ירידה חדה בתנובה החקלאית שלהם ופרנסתם נפגעה. הצבא הישראלי לא ניסה להביא להקלה בהדרתם הקבועה כמעט של פלשתינאים מאדמותיהם באמצעות הגדלת פרקי הזמן שבהם מתאפשרת להם הגישה או באמצעות הטלת הגבלות על המתנחלים כדי לאפשר לפלשתינאים גישה רבה יותר. בכך הצבא כפה למעשה על הפלשתינאים לשאת במלוא נטל הבטחת ביטחונם של המתנחלים.

שאיפתה של ישראל להגן על מתנחלים בגדה המערבית ובמזרח ירושלים ועל אזרחים בתוך ישראל מפני האיום הנשקף מהתקפות של ארגונים פלשתיניים חמושים אינו מצדיק מדיניות שאין לה דבר וחצי דבר עם ביטחון או אשר מפלה לרעה את כל הפלשתינאים כאילו כולם מהווים איום ביטחוני.

דפוסי פעולה מפלים אף מפרים לעתים מזומנות את חובותיה של ישראל כלפי הפלשתינאים על-פי דיני הכיבוש. ככוח הכובש בגדה המערבית, כולל מזרח ירושלים, ישראל מחויבת להבטיח את רווחתה של האוכלוסייה הנתונה לכיבוש ולהגביל את פעולותיה שלה בהתאם לדיני הכיבוש שנקבעו במשפט ההומניטארי הבינלאומי. במקרים מסוימים פעולותיה של ישראל הפכו יישובים פלשתיניים למקומות שלמעשה אינם ראויים למגורי אדם, ובפועל כפו על התושבים לעזוב. מסקר של משקי בית שנערך באזור סי ובמזרח ירושלים בחודש יוני 2009 עולה כי כ-31% מהתושבים הפלשתינאים באזורים אלה נעקרו מאז שנת 2000 ממקום מושבם.⁵ עקירתה הבלתי נחוצה של האוכלוסייה הנתונה לכיבוש בידי הכוח הכובש, לאזורים אחרים בשטח הכבוש, שנעשתה למעשה בכפייה באמצעות הריסה של בתים או צעדים אחרים שמנעו מהתושבים להישאר ביישוב נתון, מהווה הפרה קשה של חובותיה של ישראל על-פי דיני הכיבוש. בהפקיעה קרקעות ומשאבים טבעיים לטובת ההתנחלויות חרגה ישראל מסמכותה ככוח כובש, כפי שעשתה בכל מקרה שבו הרסה בתים ורכוש אחר של פלשתינאים, למעט כאשר הדבר נעשה בשל צורך צבאי דחוף.

---

⁵ "Fact Sheet: Jordan Valley", Save the Children UK, אוקטובר 2009, http://www.savethechildren.org.uk/en/docs/English_Jordan_Valley_Fact_Sheet_and_Citations.pdf p. 2 (כניסה ב-21 יולי 2010). מממצאי הסקר עולה כי תושבים פלשתינאים באזור סי בגדה המערבית נעקרו מיישוביהם באורח קבוע או זמני בעיקר עקב הריסת בתים בידי ישראל, צווים צבאיים ישראלים ומדיניות ישראלית אחרת המונעת פיתוח.

בית המשפט העליון בישראל פסק כי צעדים מסוימים שנאכפו על פלשתינאים אזרחי ישראל היו בלתי חוקיים כיוון שהיו נגועים באפליה. בית המשפט קבע גם שהפגיעה בפלשתינאים באמצעים צבאיים מסוימים שהצבא הישראלי הפעיל בגדה המערבית, ובכלל זה האיסור על נסיעה של נהגים פלשתינאים בכבישים מסוימים והתוואי שנקבע לחלקים מסוימים של מכשול ההפרדה של ישראל, היו בלתי מידתיים ביחס לתועלת הצפויה מהם למתנחלים ולישראלים אחרים. אולם, לארגון Human Rights Watch לא ידוע על שום פסיקה של בתי המשפט על עצם השאלה האם דפוס התנהלות כלשהו של ישראל בגדה המערבית מפלה לרעת פלשתינאים, אף שעותרים העלו טענות כאלה במספר מקרים.⁶

במקרים שארגון Human Rights Watch בחן נראה כי לא קיימת הצדקה חוקית כלשהי ליחסה המבחין של ישראל כלפי הפלשתינאים, המפר את חובותיה על-פי המשפט הבינלאומי, ובכלל זה האיסור על אפליה כמו-גם זכויות אחרות רבות הקשורות באיסור זה, כולל הזכות לחופש התנועה, הזכות לבית והזכות לבריאות.

דו"ח זה אינו מספק סקירה מקיפה של כל מקרי האפליה בין מתנחלים לבין פלשתינאים או סקר מלא של כל תחומי המדיניות ודפוסי הפעולה שהביאו לעקירתם הכפויה של פלשתינאים, אלא בוחן כמה תחומי מדיניות, חוקים ותקנות מפלים המעניקים למתנחלים יהודים עדיפות על-פני פלשתינאים תוך פגיעה באלה האחרונים. כפי שצוין, ישראל חולקת על כך שההתנחלויות אינן חוקיות. אולם אף על פי כן, וללא קשר לעמדה מבודדת זו, על ישראל להפסיק לאלתר את המדיניות המפלה ולאפשר לפלשתינאים לבנות על אדמותיהם, לפתח אותן, לנסוע ולנוע בחופשיות וליהנות מגישה הוגנת למים, לחשמל ולתשתית בסיסית, למעט במקרים שבהם קיימות הגבלות מוצדקות שנתפרו למידותיהם המדויקות של צרכים ביטחוניים.

על בנות בריתה של ישראל – ובראש וראשונה על ארה"ב – לעודד את ממשלת ישראל למלא את חובותיה ולוודא בעצמן כי אינן תורמות או שותפות להפרת המשפט הבינלאומי הנגרמת על-ידי ההתנחלויות, כגון מעשי הפרת זכויות האדם המפלים שדו"ח זה סוקר. לפיכך, לממשלות זרות שמדינותיהם מייבאות מוצרים מההתנחלויות אסור להעניק למוצרים אלה תמריצים כגון תעריף מועדף. זאת, בייחוד במקרים שבהם הפרה מתמשכת של זכויות האדם, המפלה לרעת פלשתינאים, תרמה לייצור הסחורות – למשל, כאשר גידולים חקלאיים מיוצאים מההתנחלויות המשתמשות במים מבארות שישראל חפרה ואשר גרמו להתייבשותן של בארות פלשתיניות סמוכות באופן שהגביל את יכולתם של פלשתינאים לעבד ברציפות את אדמותיהם החקלאיות שלהם ומנע מהם אף גישה למי שתייה.

על ארצות הברית לשקול את השעיית המימון לישראל בסכום השקול לעלויות שממשלת ישראל משקיעה בתמיכה בהתנחלויות ובמדיניות המפלה המתועדת בדו"ח זה. זאת, מאחר ש-2.75 מיליארד הדולרים שארה"ב מעניקה לישראל מדי שנה כסיוע צבאי מקוזים עלויות אלה באורח ניכר. כמו כן, על ממשלות זרות לוודא כי חוקים ותקנות המעניקים פטור ממס על תרומות פרטיות לצדקה או לארגוני צדקה התומכים בהתנחלויות עולים בקנה אחד עם חובות ממשלתיות להבטיח את כיבודו של המשפט הבינלאומי, ובכלל זה את האיסור שדיני זכויות האדם מטילים על אפליה. לדוגמה, ארגונים רבים הרשומים בארה"ב ופטורים בה ממס מממנים התנחלויות שהוקמו באמצעים מפלים של הפקעת קרקעות ותכנון ובנייה, שוללים מפלשתינאים את האפשרות ליהנות מהטבות דומות,

⁶ ר' להלן "אפליה והפסיקה בישראל". בתי המשפט הישראליים לא התייחסו לחוקיות ההתנחלויות על-פי המשפט הבינלאומי מאז שנת 1979. כמו כן, הם לא התייחסו לשאלה האם אמצעי ביטחון שנועדו להגן על מתנחלים ואשר פוגעים בפלשתינאים הם חלופות כשרות להחזרת המתנחלים לתחומי מדינת ישראל.

וממשיכים להפר את זכויות האדם של תושביה הפלשתינאים של הגדה המערבית באמצעות התרחבות מתמשכת והשתלטות על קרקעות, באמצעות הגבלות מתמשכות על חופש התנועה ובדפוסי התנהלות אחרים. על הקונגרס האמריקאי לבקש ממשד מבקר המדינה של ארה"ב (GAO) להכין דו"ח על הסכומים ועל שימושי הקצה במימון הזורם אל ההתנחלויות, ועל חוקיות הפטור ממס שניתן לתמיכה כזו בהתאם לחובותיה הבינלאומיות של ארה"ב.

ישראל וכן תאגידים בינלאומיים וחברות-בת שלהם מפיקים רווחים מההתנחלויות במגוון דרכים, כולל באמצעות קבלה, ייצור, ייצוא ושיווק של תוצרת חקלאית ותעשייתית של התנחלויות; וכן באמצעות מימון או הקמה של מבנים ותשתית בהתנחלויות. חברות תרמו תרומה ישירה להפרה מפלה של זכויות האדם בפלשתינאים, למשל באמצעות פעילויות עסקיות שמרכזן בקרקעות שהוחרמו באופן בלתי חוקי מפלשתינאים ללא פיצוי והועברו למתנחלים, או פעילויות המכללות משאבים טבעיים כגון מים או מחצבות אבן שבכל הנוגע אליהן המדיניות הישראלית מעניקה לתעשייה בהתנחלויות גישה עדיפה ומונעת גישה שווה מפלשתינאים. עסקים אלה נהנים גם מסובסידיות ישראליות ממשלתיות, מהפחתות מס ומגישה מפלה לתשתית, להיתרים ולערוצי ייצוא. עסקים פלשתיניים, שנשללת מהם גישה שווה להטבות אלה שהממשלה מספקת אינם יכולים לעתים להתחרות בשווקים פלשתיניים, ישראלים או זרים מול חברות שבסיסן בהתנחלויות.

על חברות הנהנות מאפליה במישרין לקיים בחינה דחופה ונטולת פניות של השפעת פעילותיהן על זכויות האדם של פלשתינאים. כמו כן, עליהן לזהות וליישם תכניות למניעתן של מעשי הפרות אלה או להקלתם, באופן העולה בקנה אחד עם הקוד האתי התאגידי שלהן ועם אמות המידה הבינלאומיות, כמו אלה שנקבעו ב"מתווה רוג'יי" שפותח בידי השליח המיוחד של מזכ"ל האו"ם לעסקים וזכויות האדם, ועם הקווים המנחים של הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי (OECD) עבור מיזמים רב-לאומיים, המחייבים עסקים לכבד את זכויות האדם של האנשים המושפעים מפעילויותיהם. במקרים שבהם ימצא כי מעורבותן של חברות בפעילויות בשטחים הפלשתיניים הכבושים תורמת להפרה חמורה של המשפט הבינלאומי, ובכלל זה האיסור על אפליה, על החברות לשים קץ לפעילויות אלה, תוך היוועצות במתנחלים ובפלשתינאים שיושפעו מכך.

רקע

הדו"ח שלפנינו מתמקד במזרח ירושלים וב"אזור סי", שהוא אזור מנהלי שהגדרתו מבוססת על הסכם הזמני (המוכר בשם "אוסלו ב'") שנחתם בידי ישראל והארגון לשחרור פלשתינא בחדש ספטמבר 1995, ואשר יצר את הרשות הפלשתינית והעניק לה אוטונומיה מוגבלת לקראת החתימה על הסדר קבע, שטרם הושג עד היום. הסכם אוסלו ב' חילק את הגדה המערבית (להוציא את מזרח ירושלים) לשלושה אזורים מנהליים – איי, בי וסי. אזורי איי, הכוללים ערים פלשתיניות ומשתרעים על-פני כ-18% מקרקעות הגדה המערבית, הועברו, בהתאם לתיקונים שהוסכם עליהם לאחר אוסלו ב', לשליטה אזרחית וביטחונית של הרשות הפלשתינית.⁷ באזורי בי, המשתרעים על-פני 22% מהשטח, כולל רוב האזורים הבנויים של הכפרים הפלשתיניים, ישראל שמרה לעצמה את השליטה

⁷ בהסכמים ישראלים-פלשתיניים מאוחרים יותר (הסכם ואי, 1998, מזכר שארם א-שיח', 1999) נערכו שינויים מסוימים בחלוקה המנהלית של הגדה המערבית כפי שנקבעה בהסכמי אוסלו.

הצבאית אך העבירה את השליטה האזרחית לידי הרשות הפלשתינית.⁸ ישראל שמרה לעצמה ישראל את השליטה המלאה בביטחון, בתכנון ובבנייה ביתר שטח הגדה המערבית (60%, כ-3,400 קמ"ר), המכונים אזור סי. אזור סי כולל התנחלויות ישראליות, כבישים ראשיים, כפרים פלשתיניים קטנים יותר ושטחים חקלאיים. רוב הפלשתינאים חיים באזורי איי ובי, ואילו כ-4% מהם גרים באזור סי.

ההיגיון שעמד מאחורי החלוקה היה בחלקו שההסכם העניק לרשות הפלשתינית שליטה על רוב האוכלוסייה הפלשתינית, בעודו מותיר בשליטה ישראלית אזורים נרחבים אך מיושבים בדלילות.⁹

באזור סי שולטת ישראל בעניינים אזרחיים הנוגעים לתכנון ובנייה ובגישה לשירותים כמו מים, חשמל ביוב ועוד. ישראל העניקה להתנחלויות היהודיות את השליטה בכ-70% מאזור זה (או 42.8% מהגדה המערבית, כולל שטחים בנויים של התנחלויות ועתודות קרקע), והיא מציעה סובסידיות נדיבות ליהודים-ישראלים המעוניינים לעבור לגור, לבנות ולהשקיע בהן. לפלשתינאים ישראל מאפשרת למעשה לבנות בתים ולשקמם וכן להשביח אדמות חקלאיות רק ב-1% מאזור סי, בכך שהיא מגדירה קרקעות באזור זה לפי קטגוריות שונות, שכולן מגבילות את השימוש שלהם בקרקע. ישראל הכריזה על כ-18% עד 20% מהגדה המערבית "שטח צבאי סגור" (אדמות אלה מוגדרות לעתים כשטחי אש והן חופפות בחלקן לעתודות הקרקע הנרחבות שהוגדרו כשטחיהן של המועצות האזוריות של ההתנחלויות). ישראל אף הגדירה 10% מהגדה כשמורות טבע, שבהן השימוש בקרקע אסור הן על פלשתינאים והן על ישראלים. רק פלשתינאים המחזיקים בהיתרים מיוחדים מורשים להיכנס להתנחלויות, על-פי רוב לצורך ביצוע עבודות בתחומים כמו בניין, ניקיון וחקלאות.

על-פי הסכמי אוסלו משנת 1995, הרשות הפלשתינית נושאת באחריות לספק שירותים לכל הכפרים הפלשתיניים בגדה המערבית, ובכלל זה שירותי חינוך ובריאות לקהילות שבאזור סי. בהסכמים נקבע כי השליטה הצבאית תיוותר בידי ישראל וכי עד לשנת 1999 היא תעביר בהדרגה את סמכויותיה האזרחיות על אזור סי לרשות הפלשתינית. בשנים 1999 ו-2000, בעקבות הסכמי שארם א-שיח' שבמצרים, ישראל העבירה כמויות קטנות של שטח מאזורי בי לאזורי איי ומאזור סי לאזורי בי, לפני פרוץ האינתיפאדה הפלשתינית השנייה בשנת 2000, אך שמרה לעצמה את השליטה המלאה באזור סי. כל בנייה באזור סי חייבת באישורו של המנהל האזרחי – הרשות הצבאית הישראלית המושלת בעניינים אזרחיים בגדה המערבית – ושל צה"ל, החל בשיפוצים בהיקף מצומצם ובחיבורים לשירותים וכלה בבנייה של בתי מגורים, בתי ספר ובתי חולים.

שליטתה המוחלטת של ישראל בכל הבנייה באזור סי הקשתה על הרשות הפלשתינית לממש את אחריותה, המוגבלת ממילא, על תחומי החינוך והבריאות באזור זה. סקר שערכו סוכנויות האו"ם בשנת 2009 העלה כי הרשות הפלשתינית נתקלת ב"קשיים בהשגת רישיונות בנייה" מהמנהל האזרחי של ישראל להקמתם או להרחבתם של בתי ספר ומרפאות, דבר אשר "פוגע קשות במימוש אחריותה בתחומים אלה". עקב כך, נאלצו הפלשתינאים ככלל לדאוג בעצמם לקבלת שירותים אלה.

⁸ הארגון הישראלי הלא ממשלתי "במקום" מציין כי הסכם ואי משנת 1998 הגדיל למעשה את שטחו של אזור סי – שבו אין לפלשתינאים שום שליטה בתכנון – ל-63% מהגדה המערבית. הסכם ואי אסר על "בנייה חדשה" ב-3% משטחה הכולל של הגדה המערבית שהוגדרו כ"שטחים ירוקים ואו שמורות טבע".

⁹ כפי שצוין לעיל, הסכמי אוסלו וההסכמים הישראליים-פלשתיניים שבאו בעקבותיהם אינם משפיעים על חובותיה של ישראל ככוח הכובש על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי.

משרד הפנים הישראלי מכיר רשמית ב-121 התנחלויות שהוקמו בגדה המערבית לאחר שנכבשה בידי ישראל כ"יישובים". ישראל רואה ב-12 התנחלויות אחרות הממוקמות בחלק של הגדה המערבית שאותו סיפחה ישראל לשטח השיפוט של עיריית ירושלים "שכונות". מאז אמצע שנות התשעים הפסיקה ישראל במידה רבה להכיר רשמית בהתנחלויות חדשות, ועניין זה הוביל להקמתן של כמאה התנחלויות "לא מוכרות" נוספות, המכונות על-פי רוב "מאחזים".

ישראל ממשיכה להרחיב את ההתנחלויות הקיימות ולהשקיע בהן. בנוסף לאספקת שירותים להתנחלויות ולמאחזים – ובכלל זה חיבורים לרשת הכבישים ולרשת החשמל, אספקת מים, בתי ספר ומרכזים רפואיים והקדשת משאבים ניכרים לשמירה עליהם באמצעות כוחות צה"ל – ישראל העניקה במדיניותה ליהודים המוכנים לגור בהתנחלויות קשת רחבה של תמריצים כספיים. בתחקיר שערך עיתון "הארץ" בשנת 2003 נמצא כי המימון הממשלתי להתנחלויות מגיע לכ-5.5 מיליארד ש"ח בשנה, ובכלל זה 526 מיליון דולר ארה"ב בעלויות ביטחון של ההגנה על המתנחלים.

במזרח ירושלים, שישראל סיפחה מירדן באורח חד-צדדי לאחר מלחמת 1967 (ואשר על-פי המשפט הבינלאומי עודנה שטח כבוש), יש לישראל שליטה ממשלתית מלאה על 190 אלף תושבים ישראלים ועל כ-270 תושבים פלשתינאים. הדו"ח מתעד כיצד ישראל העניקה את חסותה לפיתוחן של התנחלויות יהודיות באזורים פלשתינאים במזרח ירושלים, ואף בבתים שמהם פונו תושבים פלשתינאים, בעודה מטילה הגבלות חמורות על הבנייה והפיתוח הפלשתיניים, בין היתר באמצעות הריסת בתים. תושבים פלשתינאים במזרח ירושלים משלמים מסים אך מקבלים שירותים מצומצמים בהרבה מאלה שלהם זוכים תושבי מערב ירושלים, שרובם הגדול יהודים.

יהודים רבים עברו לגור בהתנחלויות בשל עמדותיהם הדתיות-לאומיות. הם מאמינים כי הגדה המערבית היא חלק מארץ ישראל העתיקה ההיסטורית, אשר הובטחה ליהודים בידי אלוהים. עם זאת, גם מתנחלים חרדים וחילונים רבים עברו להתנחלויות, בראש ובראשונה מסיבות כלכליות, כגון עלות הדיור הנמוכה. סובסידיות ממשלתיות ניכרות תרמו ללא ספק לשיעור ההגירה הגבוה להתנחלויות. על-פי נתונים ישראלים, בשנת 2006 היו 20% מהגידול באוכלוסייה בהתנחלויות תוצאה של הגירה מתוך ישראל (כולל עולים חדשים ממדינות אחרות) ולא של "גידול טבעי", מונח שממשלת ישראל משתמשת בו כדי להצדיק בנייה בהתנחלויות. בשנת 2007 נבעו 37% מהגידול באוכלוסיית ההתנחלויות מהגירה כזו.

בנוסף לתמיכה שההתנחלויות מקבלות ממשלת ישראל, הן גם זוכות לתמיכה מתורמים פרטיים זרים, ובכלל זה מאנשים פרטיים ומארגונים יהודיים ונוצריים ללא כוונת רווח בארה"ב, בבריטניה ובמקומות אחרים. לעתים קרובות, התרומות לארגונים ללא כוונת רווח במדינות זרות, המממנים התנחלויות בגדה המערבית, פטורות ממס, כולל בארה"ב. ארגוני צדקה מימנו פרויקטים רבים בהתנחלויות, כולל בתי כנסת, רשתות מים, הכשרה מקצועית לנוער במצוקה בהתנחלויות, כוונות לרובים, מערכות הדמיה תרמית וציוד ביטחוני אחר.

המתנחלים אף נהנים מסובסידיות ממשלתיות המושכות משקיעים, מפיקים תוצרת חקלאית ומייצרים מוצרי תעשייה, בין היתר לצורך ייצוא לשווקים בחו"ל. כמה תאגידים רב-לאומיים השקיעו, על-פי רוב באמצעות חברות-בת שלהם, ב"אזורי תעשייה" בהתנחלויות, הזוכים לסובסידיות עצומות ולהפחתת מסים ממשלת ישראל.

רישיונות בנייה, חלוקה לאזורים והריסת בתים

ישראל שולטת שליטה מלאה בהליכי התכנון והבנייה באזור סי של הגדה המערבית ובמזרח ירושלים. אף שהשליטה בתכנון ובבנייה באזורי איי ובי נתונה בידי הרשות הפלשתינית, במקרים רבים אזורים אלה כוללים רק את שטחי הערים והעיירות שהיו בנויים כבר בשנת 1995, כאשר נחתם הסכם אוסלו; במהלך 15 השנים האחרונות השפיעה שליטתה המלאה של ישראל באזור סי באורח ניכר על תושביהן של ערים ועיירות אלה, בייחוד במקרים שבהם ישראל סירבה לאשר בקשות פלשתיניות לבנות בתים חדשים מעבר לתחום האזור הבנוי, כפי שנדרש כדי לתת מענה לגידול באוכלוסייה. עבור 150 אלף הפלשתינאים שכפריהם ממוקמים באורח חלקי או מלא בתוך אזור סי, השלכותיה של השליטה הישראלית בתכנון ובבנייה הן חמורות. הרשויות הישראליות מתירות בנייה למגורים שנועדה לרווחת פלשתינאים רק לעתים נדירות, ומונעות מהם כמעט לחלוטין לבנות מחוץ לאזורים הבנויים, שברבים מהם שוררת כבר ממילא צפיפות יתר ואשר מהווים רק 1% מאזור סי. ישראל שינתה את חוקי התכנון הירדניים שהיו בתוקף בגדה המערבית באופן אך שפלשתינאים יודרו מכל השתתפות בתהליכי התכנון. עקב זאת, רק ל-18 מתוך 150 היישובים הפלשתיניים באזור סי יש תכניות כלשהן. 16 אלה מהתכניות הללו שורטטו בידי הצבא הישראלי, והן מתירות בנייה רק באזורים מוגבלים מאוד. בניגוד לכך, הצווים הצבאיים הישראליים יצרו מסלול נפרד למתנחלים, המשתתפים בתכנון יישוביהם שלהם.

בתים ובניינים פלשתיניים שאינם נבנים בהתאם לתכנית ישראלית מאושרת אינם יכולים לזכות ברישיונות בנייה והם צפויים להיהרס. כאשר פלשתינאים בונים, משקמים או משפצים בתי מגורים, מסגדים, בתי ספר, מרפאות, מכלאות לבעלי חיים, עמודי חשמל, צינורות מים, בארות ובורות מים ללא אישור ישראלי שהתקבל מראש – ולעתים מזומנות כלל לא ניתן לקבל אישור כזה – המנהל האזרחי מוסר צווי "הפסקת עבודה" ועלול להורות על הריסה. לפי נתונים ממשלתיים, בין השנים 2000 ו-2007 דחו הרשויות הישראליות למעלה מ-94% מהבקשות שהגישו פלשתינאים לרישיונות בנייה באזור סי. כנגד כל רישיון בנייה שהוענק לפלשתינאים בידי המנהל האזרחי במהלך תקופה זו, נהרסו 18 בתים והוצאו צווי הריסה ל-55 בתים נוספים. בשנת 2009 דיווח האו"ם כי הרשויות הישראליות עיכבו מתן רישיונות בנייה או הוציאו צווי הריסה ל-25 בתי ספר לפחות באזור סי, שבהם לומים למעלה מ-6,000 תלמידים.

בניגוד לכך, במקרים שונים שבהם מתנחלים יהודים בנו בניינים, סללו דרכים והניחו תשתית אחרת – ואף כאשר הקימו מאחזים שלמים – ללא הרישיונות הנחוצים, הרשויות הישראליות לא הרסו את המבנים, אלא אישרו את הקמתם בדיעבד. דו"ח של ממשלת ישראל משנת 2005 מנה למעלה ממאה מאחזים שנבנו שלא כחוק, ללא ההיתרים הדרושים. כמה מהם נהרסו ולאחר מכן נבנו לעתים מזומנות מחדש בידי מתנחלים, אך מספר המאחזים הקיימים עדיין זהה כמעט למספרם אז.

בכמה מקרים שתועדו בדו"ח זה, התנחלויות ומאחזים ישראליים המשיכו להתרחב בסמוך ליישובים פלשתיניים, שכמה מתושביהם אולצו למעשה לעזוב עקב הגבלות ישראליות על תכנון ובנייה שמנעו מהם להישאר בבתים שבהם חיו במשך שנים או לבנות בתים כדי לענות על צורכי משפחתם המתרחבת. פעולות הרס ישראליות חוזרות ונשנות הביאו לעקירה קבועה של משפחות פלשתיניות מיישובים בגדה המערבית לאחר שנטען כי היישובים ממוקמים בתוך "שטחים צבאיים סגורים". אלא שיישובים אלה היו קיימים עוד לפני שהשטחים הצבאיים הללו הוכרזו ככאלה, וישראל הכריזה עליהם על אף זמינותם של שטחי קרקע סמוכים נרחבים, שאינם מיושבים, בסמוך ליישובים אלה ובחלקים אחרים של בקעת הירדן.

ישראל מחילה מדיניות מפלה בתחום הדיור גם במזרח ירושלים, שבה היא רואה חלק ממדינת ישראל, בשונה מיתר הגדה המערבית. על-פי נתוני האו"ם, חוקי התכנון הישראליים מייצגים כ-25% מהקרקע במזרח ירושלים להתנחלויות ישראליות, ורק 13% מהקרקע לבנייה פלשתינית. עקב כך, בשכונות פלשתיניות מסוימות ישראל לא הנפיקה מאז שנת 1967 ולו רישיון בנייה אחד, ותחת זאת הרסה מאות בתים ומבנים פלשתיניים בטענה כי נבנו שלא כחוק. מנתוני האו"ם עולה כי משנת 2000 ועד סוף שנת 2009 הרסו הרשויות הישראליות 730 בתים בגין היעדר רישיונות בנייה. בניגוד לכך, הרשויות הישראליות נמנעו בכמה מקרים מיישום צווים של בתי משפט שהורו לאטום או להרוס בנייה בלתי חוקית של מתנחלים במזרח ירושלים. כך למשל, על-פי נתוני האגודה לזכויות האזרח בישראל, בשנת 2004 בוצעו 85% מעברות הבנייה בירושלים במערב העיר, ואילו 91% מצווי ההריסה המנהליים שהוצאו היו למבנים במזרח ירושלים.

הרשויות הישראליות אף סירבו פעם אחר פעם לאשר תכניות בניין עיר שהוגשו מטעם תושבים פלשתינאים בשכונות במזרח ירושלים. בשכונת אל-בוסתאן דחתה העירייה תכניות שהגישו תושבים מקומיים, אך הזמינה ואישרה תכנית אשר תביא להריסתם של 88 בתים פלשתיניים כדי ליצור "גן" שיתחבר ל"עיר דוד", אתר תיירות ארכיאולוגי סמוך המנוהל בידי מתנחלים (בעקבות לחץ בינלאומי, שינתה העירייה את התכנית, וכעת היא כוללת הריסה של בין 20 ל-40 בתים ומאפשרת לפלשתינאים שייעקרו מבתם לעבור לגור בבניינים הנותרים, שבהם כבר חיות משפחות אחרות). עמותת אלע"ד, ארגון של מתנחלים המפעיל את האתר הארכיאולוגי, הקימה התנחלות הכוללת כמה בתים פלשתינאים שהשיגה על סמך חוק "נכסי נפקדים" של ישראל, השולל את זכויות הבעלות מפלשתינאים שלא נכחו פיזית במזרח ירושלים ביום כיבושו של האזור בידי ישראל בשנת 1967. על פי דיווחים, פעולותיה של עמותת אלע"ד גרמו לנזק לרכוש בכך שחפרה תעלות וניהלה חפירות לא מאושרות מתחת לבתים פלשתיניים.

בשנת 2009 אימצה עיריית ירושלים תכנית מתאר (תכנית מתאר ירושלים 2000) שנועדה "להנחות ולהתוות את פיתוחה של העיר בעשורים הבאים". מטרת התכנית הוגדרה כ"שימור יחס של 70% יהודים לעומת 30% ערבים בעיר". במבוא לתכנית ישנה הכרה בכך "שמטרה זו אינה בת-השגה" – שהרי המאזן הדמוגרפי עמד כבר בשנת 2008 על 65% לעומת 35% – וכן בכך שעד לשנת 2000 יעמוד המאזן על יחס של 60% יהודים לעומת 40% ערבים. התכנית מגדירה כ"יעד מדיניות עיקרי" על "שימורו של רוב יהודי מוצק בעיר" באמצעות שיפור השירותים ובאמצעות דיור בר-השגה עבור יהודים. על-פי הארגון הישראלי "עיר עמים", המתמקד בנושא ירושלים, על סמך המגמות הדמוגרפיות, התכנית צפויה ליצור מחסור עצום בדירות, אשר ישפיע על 150 אלף פלשתינאים עד לשנת 2030. הרשויות הישראליות לא נתלו בשיקולים ביטחוניים כלשהם להצדקת היעד הפוליטי של שינוי המאזן הדמוגרפי בירושלים, ויעד זה אינו מצדיק את יחסן השונה לשתי האוכלוסיות בירושלים.

במבט כולל, התכניות הישראליות נועדו לשנות את המאזן הדמוגרפי בירושלים כולה באמצעות צמצום מספר התושבים הפלשתינאים בעיר (הן נוצרים והן מוסלמים). בשנת 2008 לבדה ביטלו הרשויות הישראליות את היתרי התושבות של 4,500 פלשתינאים בירושלים. משרד הפנים מתיר רק לפלשתינאים שהוא קובע לגביהם כי "מרכז חייהם" נמצא בירושלים להחזיק בהיתרי התושבות שלהם. (תושבים פלשתינאים במזרח ירושלים מחזיקים בהיתרי תושבות מיוחדים הנבדלים מאזרחות ישראלית או מתעודות זהות של הרשות הפלשתינית שבהן מחזיקים תושבים אחרים בגדה המערבית).

מדיניות הדיור והבנייה של הממשלה בגדה המערבית (כולל במזרח ירושלים) מפרה את חובתה של המדינה שלא להפלות במדיניות הנוגעת לדיור. מדיניות זו הובילה להריסת בתים המגיעה לכדי הפרה שרירותית של הזכויות לבית, לדיור ולרכוש. המדיניות אף מפרה את האיסורים על עקירה כפויה של אוכלוסייה הנתונה לכיבוש. יתר על כן, ככוח הכובש, נאסר על ישראל לשנות את החקיקה בשטחים הכבושים, ובכלל זה את חוקי התכנון, וכן נאסר עליה להרוס רכוש, למעט כאשר הדבר נחוץ לשם קיומו של ממשל תקין או לצורך צבאי חיוני. במקום להוציא צווי הריסה לבתי ספר, על ישראל להקל על "עבודתם התקינה" של מוסדות חינוך, ומוטלת עליה החובה לעשות זאת. חובותיה של ישראל בתחום זכויות האדם מחייבות אותה להימנע מהריסת בתים, אלא כמוצא אחרון, ולספק דיור חלופי השקול לכל הפחות לבית שנהרס. עד אשר יושג הסכם המכבד את זכויותיהם של אנשים הנעקרים בכפייה ללא הליך הוגן, וכן במקרה שלא יושג הסכם כזה, ישראל מחויבת לשלם להם פיצויים ולאפשר להם לשוב לאדמותיהם.

חופש התנועה

ישראל אוכפת על הפלשתינאים מערכת נרחבת של הגבלות על תנועה, הכוללת מחסומים, חסימות דרכים ואת מכשול ההפרדה. הגבלות אלה נועדו במקרים רבים באורח בלעדי או בעיקר לתועלת המתנחלים. עקב כך, חלקים נרחבים של הגדה המערבית חסומים בפני פלשתינאים, למעט בפני אלה המחזיקים בהיתרים מיוחדים או בפני פלשתינאים הרשומים כתושבי אותם אזורים. בידול זה של השטח מגביל את תנועתם של הפלשתינאים, ולמעשה מבודד אותם במובלעות מאוכלסות שהכניסה אליהן והיציאה מהן מוגבלות ועלולות להיות קשות ביותר.

המתנחלים לעומתם נהנים מחופש תנועה ללא שום הגבלה כמעט, וכן מגישה נוחה לכבישים שנבנו במיוחד עבורם בעלויות גבוהות ואשר עוקפים אזורים פלשתיניים מאוכלסים ומתחברים לרשת הכבישים הישראליים, להתנחלויות אחרות ולאזורים עירוניים חשופים בתוך ישראל. במקרים מסוימים, לא זו בלבד שהפלשתינאים מודרים מכבישים אלה, אלא שהכבישים עצמם מנתקים אותם בפועל מאדמותיהם ומיישובים אחרים. על-פי הארגון הישראלי לזכויות האדם "בצלם", נכון לחודש אוגוסט 2009, חל איסור מוחלט על נסיעה של כלי רכב פלשתיניים ב-105 ק"מ של כבישים בגדה המערבית, ופלשתינאים – למעט כאלה המחזיקים בכרטיס אח"ם ואמבולנסים פלשתיניים – אינם מורשים לנסוע בכבישים נוספים באורך כולל של 180 ק"מ. המיזמים הבולטים של סלילת כבישים שישראל ביצעה לתועלת הפלשתינאים בגדה המערבית קרויים "כבישי מרקם חיים", והם בדרך כלל מעברים תחתיים מתחת לכבישים עוקפים של מתנחלים, המאפשרים לפלשתינאים לנוע בין מובלעות. המתנחלים נהנים על-פי רוב גם ממעבר נוח במחסומים או נוסעים בכבישים שלא מוצבים בהם מחסומים, בשעה שתנועת הפלשתינאים מופרעת על-ידי למעלה מ-500 ערמות עפר, מחסומים וחסימות דרכים, כמו-גם על-ידי מחסום ההפרדה. על-פי דיווחים רבים של כלי התקשורת, של האו"ם ושל ארגונים לא ממשלתיים, חיילים ישראליים נמנעים לעתים קרובות מפתיחת המחסומים והשערים במחסום ההפרדה שהם מאיישים, או מתייחסים אל הפלשתינאים באורח שרירותי ומשפיל.¹⁰ בחודש יוני 2010 דיווח האו"ם כי ההגבלות הישראליות על התנועה הובילו ל"ניתוב הדרגתי של התעבורה הפלשתינית לרשת דרכים משנית".

¹⁰ כך למשל, בחודש יולי 2010 מנע חייל ישראלי, על-פי דיווח, מפלשתינאי תושב עזון עתמה, כפר פלשתיני השוכן מדרום לקלקיליה, לעבור עם שני ק"ג בשר ושק של 50 ק"ג קמח במחסום החולש על הכניסה היחידה לביתו, בנימוק שכמויות אלה חורגות מהכמות שמותר להעביר לצריכה אישית, אף ששום מגבלות כאלה לא פורסמו. סוכנות הידיעות מען, "No comment" on arbitrary treatment, 16 ביוני 2010.

הבנק העולמי ציין כי ההגבלות על תנועת הפלשתינאים תרמו לצניחה של 60% בתמ"ג לנפש בין השנים 1999 ו-2008, וטען כי חיוני לערוך "הערכה יסודית מחדש של הסגר ושיקום של יחזקת התנועה" כפי שהדבר מגולם בהסכמים רבים בין [ישראל] לבין הרשות הפלשתינית, כדי לאפשר "למגזר הפלשתיני הפרטי להתאושש וכדי להניע צמיחה משמעותית".

באזורים רבים בגדה המערבית, הרשויות הישראליות מאפשרות למתנחלים לנוע בחופשיות, ואילו מפלשתינאים הן דורשות, לרוב משיקולים ביטחוניים, להציג היתרים שלעתים קרובות קשה מאוד להשיגם. הדבר בולט במיוחד באותם אזורים בגדה המערבית המשתרעים ממערב למכשול ההפרדה (כלומר מצדו ה"ישראלי"). ישראל החלה בבניית המכשול במהלך האינתיפאדה השנייה, ומטרתה המוצהרת הייתה למנוע מפלשתינאים להיכנס לישראל כדי לבצע פיגועי התאבדות או התקפות אחרות. אולם, 85% מתוואי המכשול נמצאים בתוך הגדה המערבית. דו"ח של הארגון הישראלי הלא ממשלתי "במקום" מצא שתוואי המכשול "מתעלם כמעט לחלוטין מצרכיה היומיומיים של האוכלוסייה הפלשתינית" ו"מתמקד כמעט באורח בלעדי בשאיפה לשמר את מרקם החיים של מתנחלים ישראלים". ישראלים רשאים להיכנס לאזורים אלה – ובכלל זה למזרח ירושלים – ולצאת מהם בחופשיות, מבלי לעבור במחסומים או להציג את תעודת הזהות שלהם. כ-7,800 פלשתינאים גרים באזורים אלה של "מרחב התפר" שבהם הושלם המכשול (לא כולל מזרח ירושלים), ומספר לא ידוע של פלשתינאים נוספים מחזיקים בבעלותם קרקעות חקלאיות באזורים אלה.

פלשתינאים מורשים להיכנס ל"מרחב התפר" רק לאחר שהצטיידו בהיתרים מיוחדים מהצבא הישראלי. את ההיתרים הללו יש לחדש, והם ניתנים רק לאנשים שיכולים להוכיח "תושבות קבע" באזור. בחודש נובמבר 2006 מצא האו"ם כי רשויות הצבא הישראלי דחו את בקשותיהם של 60% מהפלשתינאים שביקשו היתרים כדי להגיע לאדמות שבבעלותם באזורים אלה של "מרחב התפר". כמו כן, הפלשתינאים מורשים להיכנס ל"מרחב התפר" דרך פחות ממחצית מ-67 השערים המיוחדים שנקבעו לאורך 425 הקילומטרים של מכשול ההפרדה שהוקמו עד כה, מתוך 709 הקילומטרים המתוכננים. מקצתם של שערים אלה נפתחים רק על בסיס עונתי, ומקצתם נפתחים למספר מוגבל של שעות מדי יום. (דו"ח זה אינו בוחן בפירוט את ההגבלות הבלתי חוקיות על חופש התנועה שמכשול ההפרדה הישראלי כופה, ואשר דווח כבר עליהן בהרחבה).

פלשתינאים המעוניינים להיכנס להתנחלויות יהודיות, לרוב לצורך עבודה בהן, נדרשים גם הם להצטייד בהיתרים אישיים ממפקד צבאי, על-פי צו צבאי המכריז על ההתנחלויות "שטח צבאי סגור" רק בפני פלשתינאים. כאשר מדובר בהתנחלויות חקלאיות, הרשויות הישראליות מאפשרות למתנחלים להוביל תוצרת חקלאית ישירות ובחופשיות מההתנחלות לאתרים בתוך ישראל, שמהם היא מיוצאת לעתים קרובות לחו"ל. חקלאים פלשתינאים נדרשים לפרוק ולטעון מחדש את תוצרתם כדי להעבירה במחסומים בתוך הגדה המערבית, וכן כאשר הסחורה מוכנסת לתוך ישראל. העיכובים וכוח העבודה הנדרש לכך מייקרים את התוצרת, והתהליך האמור אף עלול להזיק לה.

ממשלת ישראל טוענת כי ההגבלות שהיא מטילה על חופש התנועה של הפלשתינאים מוצדקות מטעמי ביטחון. לדוגמה, הארגון הישראלי לזכויות האדם "המוקד להגנת הפרט" עתר לבג"ץ נגד מדיניות "מרחב התפר" המחייבת פלשתינאים להצטייד בהיתרים מיוחדים כדי להגיע לאדמותיהם באזורי הגדה המערבית הנמצאים בין מכשול ההפרדה הישראלי לבין קו הפסקת האש משנת 1949 ("הקו הירוק"), בעוד ישראלים וזרים המבקרים בישראל אינם נדרשים להצטייד בהיתרים כאלה. בתגובתה לעתירה טענה המדינה:

נטען כי ההכרזה בדבר סגירת שטח והצווים הנלווים לה מפלים באורח שיטתי ויוצרים הלכה למעשה משטר של אפרטהייד. טענה זו מתעלמת מן העובדה שההכרזה והצווים האמורים הוצאו מאחר שתושבים פלשתינאים מן האזור הם שביצעו עשרות ומאות פיגועי טרור קטלניים בעלי אופי גזעני מובהק כלפי ישראל וישראלים, ולכן היו אלה טעמי ביטחון ענייניים שחיבו הבחנה בין הפלשתינאים לבין יתר בני האדם הנעים בשטח.¹¹

אולם, מדיניות ישראלית זו מגבילה את תנועתם של כל הפלשתינאים, ואינה מתמקדת באנשים מסוימים שנשקף מהם על-פי ההערכה סיכון ביטחוני. יתר על כן, הדרך שבה מדיניות זו מיושמת לעתים מזומנות כופה על פלשתינאים לשאת במלוא נטל הביטחון, הן ביטחונם שלהם עצמם והן זה של המתנחלים: לדוגמה, צה"ל מחייב פלשתינאים שבבעלותם קרקעות חקלאיות בסמוך להתנחלויות לקבל את הסכמתם, באמצעות "תיאום" כדי שיוכלו לבקר באדמתם, כביכול כדי למנוע ממתנחלים לתקוף פלשתינאים, ואינו מאפשר "תיאום" כזה אלא למספר שבועות בשנה.

בשני מקרים שבהם הצבא הישראלי מנע מפלשתינאים להשתמש בכבישים, והקצה אותם "למתנחלים בלבד" בעקבות התקפות פלשתיניות שבהן נהרגו נהגים ישראלים במהלך האינתיפאדה השנייה, הורה לאחרונה בג"ץ לפתוח את הכבישים מחדש בפני פלשתינאים. במקרים אחרים הורה בית המשפט הישראלי לצבא לשרטט מחדש את התוואי של מקטעים מסוימים במכשול ההפרדה. במקרים כאלה התבססו פסיקותיו של בית המשפט על ממצאים שלפיהם הנטל שהוטל על הפלשתינאים היה "בלתי מידתי" ביחס לתועלת הביטחונית או האחרת למתנחלים. אולם, בשעה שבג"ץ כבר התייחס ישירות לאפליה נגד אזרחים ערבים בישראל, הוא נמנע מהתייחסות לטבען המפלה של ההגבלות המוטלות על פלשתינאים בגדה המערבית. לפיכך, פסיקותיו מתייחסות להשפעת יישומה של המדיניות המתייחסת לכל הפלשתינאים כסיכון ביטחוני, אך לא לאופייה המפלה של המדיניות עצמה (ר' להלן "אפליה והפסיקה בישראל"). בנוסף לכך, בכמה מקרים נמנע הצבא מיישום פסיקות של בתי המשפט שהורו לו לצמצם את השימוש באמצעים הפוגעים באלפי פלשתינאים, גם שנים לאחר מתן פסקי הדין.¹² כפי שציננה בשנת 2007 ועדת האו"ם לביעור כל צורות האפליה הגזעית, למדיניות הישראלית "המתמקדת בקבוצה לאומית או אתנית מסוימת, בייחוד באמצעות החומה, המחסומים, הכבישים המוגבלים ומערכת ההיתרים... נודעה השפעה מזיקה מאוד על ההנאה של פלשתינאים מזכויות האדם, ובייחוד מזכויותיהם לחופש התנועה, לחיי משפחה, לעבודה, לחינוך ולבריאות".

¹¹ תגובה מוקדמת של המשיבים לבג"ץ 9961/03 (העתירה תלויה ועומדת), זמינה בכתובת: <http://www.hamoked.org.il/items/3827.pdf> (כניסה לאתר ב-15 בדצמבר 2010).

¹² כך למשל, ב-2 בפברואר 2010 הודיעה יהודית קרפ, לשעבר המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, למשרד המשפטים על 12 פסיקות בג"ץ מהתקופה האחרונה שהממשלה סירבה הממשלה, כולל שלושה מקרים הנוגעים לפלשתינאים בגדה המערבית (בג"ץ 1748/06 המורה למדינה לסלק מעקה בטון שהוקם בסמוך לכביש בדרום הר חברון ואשר פוגע קשות בתנועת פלשתינאים; בג"ץ 8414/05 המורה למדינה לשנות את תוואי מכשול ההפרדה בסמוך לכפר הפלשתיני בילעין; בג"ץ 2732/05, הפוסל קטע מתוואי המכשול בסמוך להתנחלות צופין צפון; מכנת התשובה של משרד המשפטים זמין בכתובת <http://www.news1.co.il/uploadFiles/109020411968232.doc> (כניסה לאתר ב-12 בנובמבר 2010). בחודש אוקטובר 2010 מתח בג"ץ ביקורת על הימנעותה של המדינה מפינוי או ממתן צו להפסקת העבודות לגבי שישה מאחזים בלתי חוקיים בגדה המערבית שבג"ץ כבר פסק נגדם בתגובה לעתירה שהגישה תנועת "שלום עכשיו" בשנת 2007. אביעד גליקמן, "בית המשפט נזף במדינה בעניין המאחזים בגדה המערבית", *ynet* (המהדורה האנגלית), 19 באוקטובר 2010, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3971965,00.html> (כניסה לאתר ב-10 בנובמבר 2010). המדינה אף נמנעה ממתן צו להפסקת העבודות במאחז דרך האבות שבגוש עציון ואף לא קיימה סקר לבדיקת הבעלות על האדמות שעליהן הוקם המאחז, על אף התחייבויות לעשות זאת בתגובתה לעתירה שהוגשה בשנת 2004 בידי תושבי הכפר הסמוך אל-ח'דר הטוענים לבעלות על הקרקע ובידי "שלום עכשיו". עקיבא אלדר, "ביקורת גבולות / שר הביטחון אהוד ברק מצמצף", *הארץ*, 19 באוקטובר 2010, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1194229.html> (כניסה לאתר ב-16 בדצמבר 2010).

מים

מים היו מאז ומתמיד משאב נדיר באזור זה, שהנו צחיח למחצה, והסיכון לשאיבת יתר גובר והולך עם השנים; ביטוי סמלי ללחץ על משאבי המים האזוריים ניתן לראות בירידת מפלס המים של ים המלח בקצב של מטר בשנה. הרשויות הישראליות חולשות על משאבי המים בגדה המערבית מאז כיבושו של שטח זה מידי ירדן בשנת 1967, והן ממשיכות לשלוט באופן מלא בגישה הפלסטינית למשאבי המים בגדה המערבית, ובכלל זה באזורי איי, בי וסי. ישראל מספקת למתנחלים היהודים גישה למים עבור שימושים ביתיים וחקלאיים ושוללת גישה מקבילה מהפלסטינאים. מדיניות זו היטיבה עם כלכלת המתנחלים ופגעה בכלכלת הפלסטינאים, שהמגזר החקלאי בה איבד על-פי נתוני הבנק העולמי עד 110,800 מקומות עבודה בהשוואה לפוטנציאל שלו, לו היה נהנה מגישה הולמת למשאבי מים.

ההתנחלויות היהודיות – המשתמשות בנתח משמעותי מהמים לגידול תוצרת חקלאית לצורך ייצוא באמצעות חברת הייצוא "אגרקסקו", שהממשלה מחזיקה ב-50% ממניותיה – מקבלות את מימיהן מבארות בגדה המערבית (בעיקר בבקעת הירדן), ומחברת המים הלאומית של ישראל, "מקורות", השואבת בעצמה מים מאקוויפרים המשתרעים בעומק אדמות הגדה המערבית הכבושה. 13 אפילו מאחזים לא מורשים רבים מחוברים לרשת המים הישראלית. ככלל, סובסידיות שישראל מעניקה למתנחלים, ובכלל זה הטבות הניתנות עבור תוצרת חקלאית מהתנחלויות, מסייעות לקזז את עלויות המים ושירותים אחרים.

על-פי נתוני ארגון הבריאות העולמי, צריכת המים הממוצעת לנפש בישראל – כולל צריכת המים בידי מתנחלים – עומדת על פי 4.3 מצריכת הפלסטינאים בשטחים הכבושים (כולל רצועת עזה). כ-9,000 המתנחלים החיים בבקעת הירדן משתמשים, על-פי הערכות, בכמות מים השווה לרבע מהתצרוכת הכוללת של כלל האוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית, המונה כ-2.5 מיליון בני אדם.

שאיבת יתר של מים על-ידי ישראל גרמה לירידת מפלס מי התהום בגדה המערבית, ועקב כך חלה, על-פי נתוני הבנק העולמי, ירידה של 4% בכמות המים הכוללת שהפלסטינאים שאבו בין השנים 1995 ו-2007, אף על פי שהאוכלוסייה הפלסטינית גדלה בכ-50%. על-פי הערכות האו"ם, לכ-60 אלף פלסטינאים החיים כיום באזור סי אין גישה למים זורמים והם נאלצים לשלם סכומים גבוהים – עד שישית מהכנסתם – להובלת מכליות מים ליישוביהם, שעבורן הם זקוקים להיתרים מיוחדים מהרשויות בישראל.

בשנת 1995, במסגרת הסכמי אוסלו, העניקה ישראל לרשות הפלסטינית תפקיד בפיתוח כמה ממקורות המים בגדה המערבית ובפיקוח על השימוש בהם, באמצעות הקמת ועדת מים משותפת לישראל ולרשות הפלסטינית עם ייצוג שווה לשני הצדדים, שפרויקטים הקשורים במים בגדה המערבית כפופים לאישורה. עם זאת, ניסיון העבר בכל הנוגע לוועדה זו מלמד כי במציאות ישראל והרשות הפלסטינית אינן שותפות שוות. הבנק העולמי דיווח כי נכון לחודש אפריל 2009 הוועדה אישרה את כל הפרויקטים שהציעה ישראל לבצע בגדה המערבית, למעט אחד, ורק מחצית מהפרויקטים (בערכים דולאריים) שהוצעו בידי הרשות הפלסטינית לתועלת הפלסטינאים. כמו כן

¹³ השימוש שישראל עושה במשאבי מים שמקורם בגדה המערבית כולל לכידה של מי נגר רבים הזורמים מהאקוויפר המערבי ומהאקוויפר המזרחי לאזורים בתוך שטח ישראל; על הפלסטינאים נאסר להשתמש ביותר מנתח קטן ממשאבי האקוויפרים הללו בטרם יזרמו המים לשטח ישראל. לוועדת המים המשותפת לישראל ולרשות הפלסטינית אין סמכות על משאבי מים כאלה כאשר הם נשאבים בתוך שטח ישראל.

דיווח הבנק העולמי כי רק שליש מהפרויקטים הללו יושם או נמצא בשלבי יישום. אחת הסיבות לאישור הלא שווה של פרויקטים היא העובדה שישראל מציעה לעתים מזומנות פרויקטים בתחום התשתית שיספקו מים ליישובים פלשתיניים רק בתנאי שהצינורות שישמשו את ההתנחלויות יונחו קודם לכן. הפרויקטים המיושמים בפועל מועטים מאלה שאושרו, משום שבנוסף לאישורה של ועדת המים המשותפת כפופים פרויקטים פלשתיניים בתחום המים באזור סי גם לאישור המנהל האזרחי. זה האחרון נתלה לעתים מזומנות בטעמי ביטחון כדי לסרב לבקשות, ופוסל למשל חפירת בארות פלשתיניות באזורים שהוא מגדיר כסמוכים מדי להתנחלויות. יתר על כן, מרבית הפרויקטים הפלשתיניים שאושרו כוללים שיפורים ברשתות המים ולא חפירת בארות חדשות או הגדלת כמות המים שתעמוד לרשות הרשתות הללו; כפי שצוין לעיל, צריכת המים הפלשתינית הכוללת פחתה לאורך העשור האחרון על אף הגידול באוכלוסייה.

ההגבלות התכנוניות שמטילה ישראל והצווים הצבאיים שלה אילצו פלשתינאים באזור סי להשקיע עד שישית מהכנסתם בקניית מים במחירים גבוהים ממכליות קטנות וניידות; ההגבלות בתחום המים פגעו קשות ביישובים הבדואיים הפלשתיניים, שלרבים מהם אין גישה מהימנה כלשהי למקורות מים. באחד המקרים הנדון בדו"ח זה, ניתקו הרשויות הישראליות צינורות מים שחיברו בין מעיין קטן לבין חווה פלשתינית בצפון בקעת הירדן, וכעת אין לזו האחרונה אספקת מים אלא באמצעות מכליות יקרות. המעיין מספק כעת מים להתנחלות סמוכה באמצעות צינורות שהונחו על אדמתו של החקלאי, ואשר אסור לו לגעת בהם.

הקמת תשתית מים לשירות המתנחלים היהודים והסטת מקורות המים מהפלשתינאים הן צעדים מפלים. לא ניתן להיתלות בחשש ביטחוני כלשהו או בכל צורך אחר להצדקת הגישה הלא שוויונית למשאבי מים שכופה ישראל בגדה המערבית (המחסור החמור במים, הפוגע ברבבות פלשתינאים, בייחוד באזור סי, מפר גם את חובותיה של ישראל ככוח הכובש להבטיח את רווחתה של האוכלוסייה הנתונה לכיבוש).

מדיניותה של ישראל, שבמסגרתה היא מנצלת את משאבי הטבע בגדה המערבית לטובת אזרחיה שלה, מפרה את חובותיה על-פי המשפט הבינלאומי המנהגי המתיר לשנות חוקים ומרכיבי מדיניות בשטח הכבוש רק כאשר הדבר נועד לטובת האוכלוסייה המקומית, כאשר הדבר לא יכלה לחלוטין את המשאבים הללו, או כאשר הדבר נחוץ מטעמים של צורך צבאי הכרחי (למיטב ידיעתו של ארגון Human Rights Watch, ישראל לא נימקה בצורך צבאי את העובדה שהיא מנצלת את משאבי הטבע בגדה המערבית, ולאחרונה היא הורתה על הפסקה זמנית של פעולות הכרייה שמבצעות חברות ישראליות ורב-לאומיות במחצבות בגדה המערבית לאחר שארגון זכויות האדם הישראלי "יש דין" הגיש עתירה לבג"ץ בעניין זה). השלכותיהן של ההגבלות המפלות של ישראל בתחום הגישה למים, ובכלל זה של האיסור על חפירת בארות, של מניעת הגישה לנהר הירדן, ושל השחתתם של צינורות מים, והריסתם של מכלים ומאגרים, היו כה חמורות עד שהן הביאו לידי עקירה בכפייה של תושבים מכמה יישובים פלשתיניים, ועניין זה עולה גם הוא לכדי הפרה קשה של האיסור על העברה לא רצונית של תושבי שטח כבוש מבתיים.

השתלטות על אדמות

פלשתינאים שרואיינו לצורך הכנת דו"ח זה ציינו כי הרשויות הישראליות הפקיעו את אדמותיהם מבלי להעניק להם כל פיצוי על כך והעבירו את הבעלות עליהן להתנחלויות, או הגנו על מתנחלים

שהשתלטו על אדמותיהם ללא סמכות או הכרה רשמית ותמכו בהם. דיני הכיבוש מתירים החרמה של נכסים פרטיים רק במקרה של צורך צבאי דחוף. דיני זכויות האדם מתירים החרמת רכוש רק כאשר ההחרמה אינה מפלה, כאשר היא מידתית ביחס לצורך מוצדק, וכאשר מוענק בגינה פיצוי הוגן; המקרים המתועדים בדו"ח זה אינם עומדים באמות מידה אלה.

ישראל השתלטה על אדמות בגדה המערבית במגוון של אמצעים. למשל, ישראל הכריזה על 26.7% משטח הגדה המערבית כ"אדמות מדינה", על יסוד חוקים והליכים המקשים ביותר על תושבים פלשתינאים להוכיח את בעלותם על קרקע, אפילו גרו בה במשך דורות. חוקים והליכים ישראלים אחרים אינם מאפשרים כמעט לפלשתינאים לרשום מיוזמתם את בעלותם על קרקע (דבר שפלשתינאים מנסים לעשותו בעיקר במענה על ניסיונות להפקיע אותה מהם). תכניות ומפות של ישראל, המשמשות במקרים מסוימים בסיס משפטי לצווי הפקעה או לצווי הריסה, נכתבות בשפה העברית בלבד ונשמרות בתוך התנחלות, שבדומה להתנחלויות אחרות, פלשתינאים אינם מורשים להיכנס אליה ללא היתר צבאי מיוחד.

בה בעת, הרשויות בישראל העבירו אדמות שהופקעו לשליטתם של מתנחלים. כפי שצוין לעיל, ישראל הקצתה 70% מאזור סי להתנחלויות והשתלטה על אזורים נרחבים כדי לסלול עליהם רשת כבישים לשימושם של המתנחלים. באזורים הנשלטים על-ידי התנחלויות נאסר כל שימוש פלשתיני בקרקע, וכך גם באזורים שהוגדרו "שטח צבאי סגור", בשמורות טבע ובאזורים שלא הוקצו לבנייה פלשתינית.

גם במקומות שבהם ישראל מכירה בזכויותיהם של פלשתינאים במקרקעין, אפשר שהבעלים לא יוכלו ליהנות מזכויותיהם אלה. כך למשל, בכמה וכמה מקרים שבהם מטעי זיתים פלשתיניים מצויים בסמוך להתנחלות, הפלשתינאים מורשים לגשת אליהם לפרקי זמן קצרים בלבד, ורק פעמיים או שלוש בשנה, והם נדרשים לערוך לשם כך תיאום עם הצבא הישראלי ולהגיע בליווי של חייליו. עמותות ישראליות גילו, על סמך מסמכים ממשלתיים, כי מספר רב של התנחלויות ישראליות נבנו בחלקן על אדמות בבעלות פלשתינית פרטית, תוך הפרה של החוק הישראלי והמשפט הבינלאומי.

הבסיס המשפטי להשתלטות על אדמות, התהליך שבאמצעותו ישראל השתלטה על אדמות, והקושי הכרוך בערעור על ההשתלטות מתוארים בפרק הרקע שלהלן. רבים מהתיקונים שישראל הכניסה באמצעות צווים צבאיים בחוקי הקרקעות החלים בגדה המערבית ובתקנות הנוגעות לעניין זה מפריס את ההגבלות החלות על סמכותה ככוח הכובש, הרשאי לשנות חוקים מקומיים רק ככל הנדרש כדי לשמור על הסדר או להשיבו על כנו. ההשתלטות הבלתי מוצדקת של ישראל על נכסים פלשתיניים והעברתם לידי מתנחלים – המהווה גם בסיס לפעולות הריסה ולצעדים אחרים המובילים לעקירה בכפייה – היא דפוס פעולה מפלה המפר את האיסור על החרמת רכוש להוציא מטעמים של צורך צבאי.

II. המלצות

לממשלת ישראל

על ישראל לקבל על עצמה למלא את חובותיה ככוח הכובש, לחדול ממתן תמיכה כלכלית למתנחלים, התנחלויות, ומועצות אזוריות בגדה המערבית, כולל במזרח ירושלים, לפרק את ההתנחלויות ולהבטיח את רווחתה של האוכלוסייה הפלשתינית. עד למילוי חובות אלה, על ישראל:

- להכיר בכך שהאיסורים נגד אפליה בתחום זכויות האדם – ובכלל זה בכל הנוגע לזכות לדיור, לזכות לחינוך, לזכות לטיפול רפואי, לזכות לחופש התנועה, לזכות הגישה למים ולזכויות אחרות – חלים על פעולות ישראל בגדה המערבית, כולל במזרח ירושלים.
- להשעות לאלתר מרכיבי מדיניות מפלים המעניקים למתנחלים זכויות יתר ופוגעים בפלשתינאים ולהעניק לפלשתינאים יחס שווה לכל הפחות לזה שלו זוכים המתנחלים, בין השאר באמצעים אלה:
  - לשם קץ למרכיבי מדיניות המונעים באורח שרירותי מפלשתינאים להצטייד ברישיונות בנייה, ולוודא כי הבנייה המותרת הולמת את צורכי הפלשתינאים, תוך הבאה בחשבון של הצורך הדחוף בבנייה שתפצה על הצפיפות באזורים הבנויים ועל חוסר התאמתה של התשתית לדיור ולשימושים חקלאיים בעקבות ההגבלות שהוטלו בעבר;
  - להבטיח כי תכניות פיתוח יכללו פיתוח הולם והוגן עבור פלשתינאים, בין היתר באמצעות עריכת רפורמה במערכת התכנון כך שזו תכלול ייצוג פלשתיני משמעותי בגופי התכנון;
  - לשם קץ לאכיפה הסלקטיבית של חוקי התכנון והבנייה ושל החוקים הנוגעים להיתרים וכן של התקנות בתחומים אלה, שכולם חושפים נכסים פלשתיניים לשיעור גבוה יותר של צווי הריסה ופעולות הרס, בעוד בתי מגורים בהתנחלויות יהודיות מאושרים בדיעבד;
  - לוודא כי הריסת בתים ונכסים אחרים של פלשתינאים מבוצעת כמוצא אחרון בלבד, רק כאשר היא נחוצה ללא סייג לצורך מטרה לגיטימית של המדינה, בהתאם לחובותיה של ישראל בתחום זכויות האדם ולחובותיה ככוח הכובש, וכן להעניק פיצוי מלא על פעולות הרס כאלה;
  - לשם קץ למרכיבי המדיניות המפקיעים קרקע באורח שרירותי מפלשתינאים באמצעות גירוש תושבים מאזורים המוכרזים כ"שטח צבאי סגור" או כשמורות טבע ומאזורים הנתונים לשליטתן של התנחלויות או של מועצות אזוריות של התנחלויות, או באמצעות מניעת השימוש של פלשתינאים בקרקע באזורים אלה, אלא אם כן ניתן להצדיק את הפעולות הללו מטעמים של צורך צבאי במובנו הצר ולגופו של מקרה;
  - להשעות את מרכיבי המדיניות הקובעים באורח שרירותי את הבעלות על מקרקעין באמצעות סירוב להכיר בזכויות הבעלות של פלשתינאים שהיו "נפקדים" במועד שבו ישראל כבשה את הגדה המערבית, או של פלשתינאים שאינם יכולים להוכיח כי עיבדו את אדמותיהם החקלאיות ברציפות לכל אורך השנים שחלפו מאז שנת 1967;
  - להשעות את כל ההכרזות על שליטה ישראלית על אדמות זולת במקרים של צורך צבאי אמתי, ובמקרים כאלה לצמצם את השליטה על הקרקע למשך פרק זמן קצר ככל האפשר ולשטח קטן ככל האפשר;
  - לבצע הערכה מחדש של האזורים השמורים באורח בלעדי למתנחלים (ובהם שטחי השיפוט של התנחלויות בודדות ושל מועצות אזוריות של התנחלויות) או לרשויות הצבא לתועלתם של

- מתנחלים, ובהם אזורים המוגדרים "שטח צבאי סגור", ולהגבילם לאזורים הנחוצים לחלוטין לצורכי ביטחון;
  - להבטיח כי מרכיבי המדיניות המגבילים את חופש התנועה יוגבלו לצורכי הביטחון העכשוויים בלבד, כי נטל השגת היעדים הביטחוניים ייפול באורח שווה על כתפיהם של מתנחלים יהודים, ולא יוטל באורח מפלה על פלשתינאים, כי מרכיבי מדיניות בתחום הביטחון מותאמים בקפדנות למתן מענה על איומי ביטחון המוגדרים באופן ברור, וכי אמצעים מגבילים הננקטים במסגרתם יהיו מידתיים לאיומים הללו;
  - לשים קץ להפקה או לשאיבה המפלגות של משאבי טבע כגון מים ולהקצאה המפלה שלהם;
  - לספק גישה הוגנת למים, לחשמל, למערכות הכבישים, למוסדות חינוך, למתקני בריאות ולשירותים חיוניים אחרים לתושבים פלשתינאים הנתונים לשליטה של ישראל.
- במזרח ירושלים, בנוסף להפסקת התמיכה המוענקת להתנחלויות ולהשעיית מרכיבי המדיניות המפלים כפי שתואר לעיל:
    - לוודא כי משאבים עירוניים ואחרים מוקצים באורח מידתי לצורכי האוכלוסייה, ובכלל זה באמצעות טיפול מידי בהיעדר גישה הוגנת של הפלשתינאים לדרכים סלולות, לרשתות התברואה ולמתקני תשתית אחרים; וכן לבתי ספר, לבתי חולים ולשירותי ציבור אחרים;
    - לפסול ולהשעות מרכיבי מדיניות בתחום התכנון שנועדו "לשמר" את הרוב היהודי בקרב התושבים באשר הם מפלים מיסודם;
    - להבטיח פתרונות תכנוניים על בסיס לא מפלה למגזר הפלשתיני הסובל מצפיפות.
  - לוודא את הפסקת השימוש במרכיבי מדיניות מפלים ובעקירה בכפייה וכי נפגעי דפוסי פעולה אלה יזכו לפיצוי הולם. וכן, נוכח הימנעות בתי המשפט בישראל מפסיקה בעניין טענות על כך שהתנחלויות ותשתית הקשורה בהן הן מפלות, להקים ועדת חקירה ממלכתית, ולהעניק לה סמכות לזמן גורמים ישראליים רשמיים ולגשת למסמכים ככל שיידרש. ועדה זו תקבל תלונות מפלשתינאים תושבי הגדה המערבית שנפגעו ממדיניות ישראל, תחקור תלונות אלה, ותגבש המלצות לעריכת שינויים במדיניות הממשלה כדי לשים קץ לאפליה הלא חוקית ולעקירה בכפייה עד לפינוי ההתנחלויות הישראליות מהגדה המערבית.

לממשל ארצות הברית

- להימנע ממרכיבי מדיניות התומכים במאפיינים של מדיניות ההתנחלות הישראלית המפלים מעצם טבעם ואשר מפרים גם בדרכים אחרות את המשפט הבינלאומי, בין השאר באמצעים אלה:
  - להימנע מקיזוז עלותן של ההוצאות הישראליות על התנחלויות באמצעות מניעת מימון אמריקאי מממשלת ישראל בסכום השווה להוצאותיה על ההתנחלויות ועל תשתית הקשורה בהן בגדה המערבית;
  - להעריך ולנתח את תפקידן של תרומות המועברות מארגוני צדקה הזוכים לפטור ממס במתן תמיכה להיבטים מפלים ולא חוקיים אחרים של ההתנחלויות. לצורך כך על הקונגרס לבקש דו"ח בנושא פטור ממס לארגונים התומכים בהתנחלויות ובפעילות הקשורה בהן ממשד מבקר המדינה של ארה"ב (GAO). על מחקר זה לכלול: הערכות ספציפיות של סכומי התרומות וסוגיהן,

וכן של שימושי הקצה הנעשים בפועל בתרומות אלה בהתנחלויות. כמו כן, הדו"ח צריך לבחון האם החוקים והתקנות הנוכחיים הנוגעים לארגוני צדקה מבטיחים כי מעמד של פטור ממס לא יוענק לארגונים שמסייעים להפרת זכויות האדם או להפרת המשפט ההומניטארי הבינלאומי, וכן האם חוקים ותקנות אלה נאכפים כראוי, והאם הם הולמים או שמא יש לתקנם.

לקהילה הבינלאומית, כולל ארצות הברית והאיחוד האירופי

להבטיח כי מרכיבי מדיניות שלהם אינם מעודדים פעילות הקשורה בהתנחלויות, כמו ההפרה המפלה של זכויות האדם של הפלשתינאים המתועדת בדו"ח זה. זאת באמצעות אכיפת הסכמי סחר בהתאם למשפט הבינלאומי כך שמוצרים מהתנחלויות ישראליות לא יזכו ליחס מועדף, ובכלל זה באמצעות דרישה ואכיפה של סימון ברור של מקור המוצרים על אריזתם.

לועדת האו"ם לביעור כל צורות האפליה הגזעית

לעקוב אחר ההשלכות המפלות של מדיניות ההתנחלות של ישראל ושל דפוסי הפעולה שלה בהקשר זה על האוכלוסייה הפלשתינית בגדה המערבית ולספק התרעות מוקדמות בעניין זה.

לעסקים המפיקים רווח מההתנחלויות

בהתאם לקוד האתי התאגידי של כל אחד מהם ובהתאם לקווים מנחים בינלאומיים, כגון מתווה רוג'י, הקובע כי על בתי עסק לכבד את זכויות האדם של האנשים המושפעים מפעילותם:

- לבחון את המעורבות בהתנחלויות כדי לקבוע באיזו מידה בתי העסק תורמים להפרת זכויות האדם של התושבים הפלשתינאים ו/או מפיקים רווח מהפרת זכויותיהם.
- לאתר וליישם אסטרטגיות שימנעו וימתנו כל מעורבות תאגידית בהפרות כאלה;
- במקרים שבהם פעילות עסקית תורמת במישרין להפרה קשה של המשפט הבינלאומי, ובכלל זה של האיסורים הקבועים בו על אפליה, לפעול להפסקת מעורבות כזאת בהפרות חוק, ואם יש צורך בכך אף לשים קץ לפעילות עסקית זו בכללותה.

III. מתודולוגיה

דו"ח זה בוחן את יישומם של חוקים ומרכיבי מדיניות שונים בידי ממשלת ישראל בכמה יישובים פלשתיניים ויהודיים בגדה המערבית שהם בעלי מאפיינים דומים ושוכנים זה בסמיכות לזה.

הדו"ח מבוסס על מקרי מבחן שנועדו להמחיש את ההשלכות המפלגות של מדיניות ישראל בהתנחלויות. המקרים שנבחנו נבחרו על סמך דיווחים בכלי התקשורת או על סמך דוחות של ארגונים לא ממשלתיים או בינלאומיים שהצביעו על כך שיש בהם כדי להמחיש את יחסיה של המדינה המפלה בין היישובים היהודיים לבין היישובים הפלשתיניים.

ארגון Human Rights Watch ראיין 66 פלשתינאים ו-8 מתנחלים, לעתים מזומנות בסיועם של מתורגמנים לעברית או ערבית. כמו כן, ראינו חבר מועצת עיריית ירושלים ו-3 מאנשי המנהל האזרחי, וכן ביקרנו בכל אחד מהאזורים הנסקרים. מרבית הראיונות שנערכו עם פלשתינאים התחילו בקבוצה קטנה שכללה שניים או שלושה אנשים, ולאחר מכן החוקרים המשיכו וקיימו ראיונות אישיים. החוקרים הפנו לרשויות הישראליות הנוגעות בדבר שאלות שעלו לגבי כל אחד מהמקרים. כל אימת שהדבר התאפשר, נטלנו מידע על התנחלויות ממקורות ממשלתיים ישראלים. שלושה מחברי צוות ארגון Human Rights Watch ביצעו תחקירי שטח בין החודשים פברואר ויולי 2010.

מקרי מבחן רבים הכלולים בדו"ח נוגעים לשטחים בנויים בתוך התנחלויות או לאזורים שהוכרזו כחלק משטח השיפוט של התנחלויות ולפיכך נאסר על פלשתינאים להיכנס אליהם. במקרים אלה, נסמכנו על מגוון של מקורות, ובהם עדויות, נתונים של ממשלת ישראל, מידע שנמסר בעקבות הגשת בקשות מידע על-פי חוק חופש המידע, וככלי עזר חזותי, שכבות ג'י-איי-אס (מערכת מידע גיאוגרפי המשמשת מתכננים לצורכי מיפוי) שנמסרו לעמותות ישראליות מידי ממשלת ישראל.

פרטים על מצוקתם של אנשים ויישובים שונים לא נכללו בדו"ח במקרים שבהם הדבר אינו נובע מאפליה.

IV. רקע

ישראל החלה בהקמת התנחלויות בגדה המערבית כמעט מיד לאחר שהביסה את הכוחות הירדניים וכבשה את הגדה המערבית בשנת 1967. מאז לאורך שנות שלטון של ממשלות שונות, צמח מספרם של המתנחלים היהודים בגדה המערבית בהתמדה. בשלהי שנת 1993, כאשר ישראל והארגון לשחרור פלשתינ (אש"ף) חתמו על "הצהרת העקרונות", עמד מספרם של תושבי ההתנחלויות בגדה המערבית (כולל ההתנחלויות במזרח ירושלים) על כ-247 אלף בני אדם.¹⁴ עד סוף שנת 2009 תפח מספרם לכ-490 אלף בני אדם.¹⁵

בשנת 1967 ישראל אף סיפחה לשטחה 72 קמ"ר מירדן, מתוך שטח הגדה המערבית, והכריזה כי הם חלק משטח השיפוט של עיריית ירושלים הישראלית. אזור זה, הקרוי בדרך כלל "מזרח ירושלים", כולל כעת התנחלויות שבשנת 2007 (השנה האחרונה שיש לגביה נתונים) היו בית ל-184,707 מתנחלים יהודים.¹⁶

ההתנחלות היהודית הראשונה שהוקמה לאחר שישראל כבשה את הגדה המערבית בשנת 1967 הייתה כפר עציון, שנקראה כך על שם היישוב היהודי ששכן באזור לפני הקמתה של מדינת ישראל, ואשר כוחות מזוינים של מדינות ערב החרירו במהלך המלחמה בין ישראל לבין מדינות ערב בשנת 1948.¹⁷ כמה ממייסדיה של התנחלות זו היו בני משפחה של תושבי היישוב המקוריים. התנחלויות אחרות ביתר הגדה המערבית (לא כולל במזרח ירושלים) בראשית העידן שלאחר מלחמת 1967 היו או בסיסי צבא או היאחזויות נח"ל שהוקמו על-ידי חיילי צה"ל שתפקידם שילב בין שירות צבאי לבין יצירת "ליבה" של יישובים חקלאיים, שמאוחר יותר התרחבו והפכו לאזרחיים לחלוטין.

כיום נחלקות ההתנחלויות המוכרות באופן רשמי לארבעה סוגים, על-פי המבנה הארגוני שלהן, המכונה "צורת יישוב": יישובים קהילתיים (בדרך כלל מאוכלסים במעמד הביניים ורשומים כאגודות שיתופיות ומנוהלים באספה כללית); יישובים שיתופיים (שהחברים בהם חולקים במידה מסוימת את הבעלות על אמצעי הייצור); התנחלויות עירוניות (המאכלסות למעלה מאלפיים תושבים כל אחת ומנוהלות על-ידי מועצות נבחרות); והתנחלויות כפריות (המאכלסות למטה מאלפיים תושבים ומנוהלות באופן דומה).¹⁸ בנוסף לכך, ישנן התנחלויות לא רשמיות המכונות "מאחזים" (אף שישראל אינה מכירה רשמית ב"מאחזים" היא מעניקה להם תמיכה באמצעות מתן פתרונות דיור, סלילת דרכים, חיבור לרשת החשמל ולרשת המים ובאמצעות הענקת הטבות אחרות).

¹⁴ בצלם, *גזל הקרקעות*, 2002, עמ' 7.

¹⁵ על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ישראל, עד שנת 2009 חיו בגדה המערבית, לא כולל מזרח ירושלים, 301,200 מתנחלים. אין בנמצא נתונים לגבי מזרח ירושלים בשנת 2009, אך לפי נתוני עיריית ירושלים ומכון ירושלים לחקר ישראל, בשנת 2007 גרו באזור זה 184,707 מתנחלים. הנתונים רוכזו בידי בתוך: בצלם, *כל האמצעים כשרים: מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית*, יולי 2010, עמ' 9-10.

http://www.btselem.org/Download/201007_By_Hook_and_by_Crook_Heb.pdf

¹⁶ שם.

¹⁷ כמה שרים בממשלת ישראל התנגדו אז להקמתה של ההתנחלות, והיועץ המשפטי למשרד החוץ תיאודור מירון טען בתזכיר שהגיש בשנת 1967 לראש הממשלה לוי אשכול כי "התיישבות אזרחית בשטחים המוחזקים סותרת הוראות מפורשות של אמנת ג'נבה מס' 4". תרגום המזכר של מירון לאנגלית זמין בכתובת <http://www.soas.ac.uk/lawpeacemideast/resources/file48485.pdf> (כניסה לאתר ב-15 ביוני 2010).

¹⁸ בצלם, *גזל הקרקעות*, 2002, עמ' 19-20.

ההתנחלויות הראשונות הושפעו מתכנית לא רשמית שפותחה בידי שר העבודה יגאל אלון שעמד בשנת 1967 בראש ועדת השרים לענייני התיישבות, לבסס "נוכחות יהודית" באזורי הגדה המערבית שאינם מאוכלסים בצפיפות על-ידי פלשתינאים ואשר כללו את מזרח הגדה המערבית (בקעת הירדן והאזור המדברי שממזרח לירושלים). יישובם של אזורים אלה וסיפוחם נתפסו בתחילה כפעולות חיוניות לביטחון המדינה וכחלק מתכנית להיאחז באזורים מסוימים בגדה המערבית כדי להופכם לחלק מהמדינה היהודית.¹⁹ בשנת 1974 הקימו ישראלים דתיים-לאומיים את תנועת "גוש אמונים", ארגון שתדלנות שביקש להפעיל לחץ על הממשלה כדי שתקים התנחלויות באזורים נרחבים הרבה יותר מתוך הגדה המערבית הכבושה על יסוד הטענה שליהודים יש זכויות דתיות על האזור.²⁰ בחודש ינואר 1981 אימצה ממשלת ישראל את "תכנית דרובלס", שנועדה לקדם את הגברת התנחלות האזרחים בגדה המערבית הכבושה.²¹

ממשלת ישראל הקימה התנחלויות רבות בתחילת שנות השמונים. החל בשנת 1977 הקים אריאל שרון, שהיה אז שר החקלאות ויו"ר ועדת השרים לענייני התיישבות, 67 התנחלויות. שרון הקים התנחלויות רבות במרכז הגיאוגרפי של הגדה המערבית, ובכך חרג מתכניות קודמות ליישוב אזורים המאוכלסים בדלילות כמו בקעת הירדן.²² נכון לשנת 2009, ישראל מכירה ב-121 התנחלויות בגדה המערבית; 12 התנחלויות נוספות במזרח ירושלים (הכוללת שטחים שסופחו מתוך הגדה המערבית) נחשבות על-ידי ישראל לחלק משטחה ולא להתנחלויות.

ישראל אף הקימה 17 התנחלויות למגורים ולחקלאות ברצועת עזה, שמרביתן כונו בכלליות "גוש קטיף", אך היא נטשה אותן בשנת 2005 עם הנסיגה מהרצועה, ובאותו מועד פינתה ארבע התנחלויות נוספות בצפון הגדה המערבית.²³ לאחר מכן יישבה הממשלה כמה ממתנחלי עזה לשעבר במאחז משכיות – שהיה אז התנחלות לא מאושרת בגדה המערבית, ולאחר מכן אף הכירה בהתנחלות זו באופן רשמי.²⁴

¹⁹ יגאל אלון, "ישראל: בזכות גבולות בני הגנה", *Foreign Affairs*, אוקטובר 1976, <http://www.foreignaffairs.com/articles/26601/yigal-allon/israel-the-case-for-defensible-borders> (accessed 30 בספטמבר 2010). (כניסה לאתר ב-30 בספטמבר 2010).

²⁰ ההיסטוריה של תנועת ההתנחלות תוארה בין השאר בכותרים אלה: עקיבא אלדר ועדית זרטל, *אדוני הארץ: המתנחלים ומדינת ישראל 1967-2004*, הוצאת דביר, 2004; בצלם, *גול הקרקעות*, 2002; Gershom Gorenberg, *The Accidental Empire: Israel and the Birth of the Settlements* (Times Books, 2006).

²¹ מתתיהו דרובלס, *ההתיישבות ביהודה ושומרון – אסטרטגיה, מדיניות ותכנית*, ההסתדרות הציונית העולמית, החטיבה להתיישבות, ירושלים, ספטמבר 1980. בתכנית, שפורסמה במקור בשנת 1978, נקבע לדוגמה: "נוכחות אזרחית של יישובים יהודיים הנה חיונית לאבטחת המדינה... אסור שיייווצר כל צל של ספק בדבר כוונתנו להחזיק לתמיד בשטחי יהודה ושומרון... הדרך הטובה והיעילה ביותר שתסיר כל שמץ של ספק בעניין כוונתנו להחזיק לעולם ביהודה ושומרון היא תנופת התיישבות מזורזת באזורים אלה".

²² שאול אריאלי, רובי נתנון, זיו רובין, הגר צמרת-קרצ'ר, "ההשפעה ההיסטורית-פוליטית-כלכלית של ההתנחלויות היהודיות בשטחים הכבושים", רשת המדיניות הישראלית-אירופית (מאמר), יוני 2009, עמ' 3, http://annaveeder.files.wordpress.com/2009/07/iepn_16-6-09.pdf, כניסה לאתר ב-8 ביוני 2010.

²³ פרשנים רבים ניסו לשער מדוע ראש הממשלה אריאל שרון, "אבי מפעל ההתנחלות", החליט לפנות מתנחלים באופן חד-צדדי מרצועת עזה ומאזורים נוספים בגדה המערבית; עמדת ישראל הייתה שהנסיגה – שפלשתינאים התנגדו אליה בשל חד-צדדיותה – נועדה להחיות את תהליך השלום הקפוא, ואילו גורמים רשמיים ישראלים אחרים טענו כי זה היה המחיר שישלם משלמת כדי להמשיך ולהחזיק בהתנחלויות אחרות בגדה המערבית; ר' "שאלות ותשובות: התכנית של שרון לרצועת עזה", *נ-בי-סי*, 20 בפברואר 2005, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3774765.stm, (כניסה לאתר ב-5 בספטמבר 2010). לפי תכנית הפינוי של ראש הממשלה שרון מיום ה-28 במאי 2004, ישראל פינתה את ההתנחלויות גנים, כדים, שא-נור וחומש ואת כל המתקנים הצבאיים בצפון הגדה המערבית. צו צבאי המכריז על צפון השומרון כשטח צבאי סגור נכנס לתוקף ב-15 באוגוסט 2005 בחצות; *ynet*, 15 באוגוסט 2005, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3127274,00.html> (כניסה לאתר ב-5 בספטמבר 2010).

²⁴ לפי עיתון הג'רוזלם פוסט, בשנת 2008 התיר משרד הביטחון של ישראל למאחז בבקעת הירדן הידוע בשם "משכיות" להציב שישה קרוואנים שיועדו למתנחלים שפנו קודם לכן מהתנחלויות ברצועת עזה. משרד הפנים אפשר למשפחות

לדברי דניאל קורצר, לשעבר שגריר ארה"ב בישראל, להוציא משכיות והתנחלויות מזרח ירושלים, "מאז אמצע שנות התשעים ממשלות ישראל דבקו בזו אחר זו במדיניות שבמסגרתה לא הכירו בהתנחלויות חדשות" בגדה המערבית, נוכח הביקורת הבינלאומית על מפעל ההתנחלות הישראלי.²⁵ ואמנם, מאז שנת 1991 הקימה ישראל רק ארבע התנחלויות שזכו להכרה רשמית של המדינה. אולם, ישראל המשיכה "להרחיב" התנחלויות קיימות על יסוד מה שהיא מכנה "גידול טבעי", אף כי נתונים סטטיסטיים של ממשלת ישראל מוכיחים כי חלק משמעותי מהגידול באוכלוסיית ההתנחלויות נובע מהגירת יהודים אליהן. בין השנים 1993 ו-2009 אוכלוסיית ההתנחלויות כמעט שילשה את עצמה, וצמחה מ-109,100 ל-301,200 נפש (או 490 אלף כולל מזרח ירושלים). יתר על כן, ישראל "העלימה עין מהמאחזים שהוקמו בחסותה של חטיבת ההתיישבות בהסתדרות הציונית העולמית, המקבלת את תקציבה מן הממשלה".²⁶

בתגובה להידלדלות מספרן של ההתנחלויות ה"מאושרות" החדשות הקימו פעילים במפעל ההתנחלות יותר ויותר "מאחזים", דהיינו התנחלויות המוקמות בטרם קיבלו אישור ישראלי. הודות לשילוב בין הקמת מאחזים חדשים להמשך הרחבתן של התנחלויות קיימות, מאז שנת 2001 המשיך להאמיר מספרם של המתנחלים.²⁷

המגזר הגדל במהירות הרבה ביותר בקרב אוכלוסיית המתנחלים הוא מגזר היהודים ה"דתיים-לאומיים", המאמינים בזכות תנכית להרחיב את גבולות ישראל כך שתכלול את הגדה המערבית.²⁸ מתנחלים דתיים-לאומיים מהווים למעלה מ-80% מ-70 אלף המתנחלים שממזרח ל"מכשול ההפרדה" שישראל הקימה בגדה המערבית וסביבה.²⁹

המתגוררות שם לרשום את משכיות כמקום מגוריהם הקבוע ואישר תכניות בנייה סופיות לעשרים בתי מגורים. משכיות היא ההתנחלות החדשה ביותר שזכתה להכרה בגדה המערבית (לא כולל מזרח ירושלים, שישראל – כפי שצוין – מחשיבה לחלק משטחה). "Ground broken for first 20 homes in new Jordan Valley settlement", *Jerusalem Post*, 7 באוגוסט 2009, <http://www.jpost.com/Home/Article.aspx?id=154047> (כניסה לאתר ב-25 באפריל 2010).

²⁵ Daniel Kurtzer, "Behind the Settlements," *The American Interest*, Spring (March/April) 2010, pp.4-14.

¹⁴ פרשנים ישראליים מציינים כי בהסכמי אוסלו משנת 1993 התחייבה ישראל לעצור את הגידול בהתנחלויות "כדי להימנע משינויים העשויים להשפיע על הסכמי הקבע". Arieli, Nathanson, Rubin and Tzameret-Kertcher, "Historical, political and economic impact of Jewish settlement," p. 4.

²⁶ אריאלי, נתנון, רובין, צמרת-קרצ'ר, "ההשפעה ההיסטורית-פוליטית-כלכלית של ההתנחלויות היהודיות בשטחים הכבושים", עמ' 5, המצטט את דו"ח ששון: ששון, חוות דעת (ביניים) בנושא מאחזים בלתי מורשים, זמין לקריאה בכתובת <http://www.pmo.gov.il/NR/rdonlyres/0A0FBE3C-C741-46A6-8CB5-F6CDC042465D/0/sason2.pdf> (כניסה לאתר ב-18 בנובמבר 2010). לשם כתיבת דו"ח זה השתמש ארגון Human Rights Watch בדו"ח ששון המלא בשפה העברית.

²⁷ "בשנים 1992-2001 גדל מספר המתנחלים היהודים בכ-93 אלף וארבע התנחלויות נוספו; בשנים 2001-2009 נוספו עוד 95 אלף מתנחלים לאוכלוסייה והוקמו מאה מאחזים חדשים". עקיבא אלדר, "ביקורת גבולות: אם האמריקאים רוצים לדעת איך מאשרים התנחלות חדשה – שישאלו את אהוד ברק", *הארץ*, 2 ביוני 2009, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1089676.html> (כניסה לאתר ב-20 בנובמבר 2010), המביא נתונים של אל"מ (במילי) שאול אריאלי, ששימש כסגן המזכיר הצבאי של ראש הממשלה אהוד ברק (בסוף שנות התשעים).

²⁸ למשל, אתר אינטרנט של מתנחלים בשם "Yesha Homestead" (נחלת יש"ע) מעודד יהודים "להחזיר את יהודה ושומרון" באמצעות "קניית השטח... מידי האוכלוסייה הערבית"; אתר האינטרנט מציע למכירה אדמות להתנחלות. באתר נכתב עוד: "כאשר הקרויים פלשתינאים מתוחמים בתוך קנטונים, עדיין פתוחה בפניהם האפשרות למכור ולמצוא לעצמם חיים טובים יותר במקום אחר. מגילת האו"ם מעניקה להם את הזכות הזאת. זכותם להגר משם היא זכות יסוד

שלא ניתן לקחת אותה מהם". "Yesha Homestead: Reclaim Judea and Samaria," <http://yesha.homestead.com/buyshomron.html>, accessed October 31, 2010.

למכירה באזורים אלה: "הגליל, הגולן, שומרון, בקעת הירדן, ירושלים ו[ה]יהודה". "Perpetual Homestead," <http://perpetual.homestead.com/index.html>, כניסה לאתר ב-30 באוקטובר 2010.

²⁹ International Crisis Group, *Israel's religious right and the question of settlements*, July 20, 2009, p. 8.

המגזר השני על-פי סדר מהירות הצמיחה הוא היהודים החרדים. למגזר זה משתייכת מרבית האוכלוסייה בהתנחלויות שממערב למכשול ההפרדה של ישראל. מרביתם אינם מתגוררים שם מטעמים אידיאולוגיים אלא מסיבות כלכליות.

בשנת 2005 פורסם דו"ח מטעם הממשלה הישראלית על המאחזים. דו"ח זה איתר 105 מאחזים, ובהם 15 הממוקמים באופן בלעדי על קרקע פלשתינית פרטית ו-39 שהוקמו באופן חלקי על קרקע פלשתינית פרטית. הדו"ח חובר בידי טליה ששון מטעם משרד המשפטים של ישראל לבקשתו של ראש הממשלה אריאל שרון. מחברת הדו"ח ביקרה בו בחריפות את הממשלה על כך שסיפקה למאחזים, שהנם בלתי חוקיים הן על-פי חוקי מדינת ישראל והן על-פי המשפט הבינלאומי, תמיכה ושירותים שבמקרים מסוימים התחרו באלה המסופקים להתנחלויות שזכו להכרה רשמית. דו"ח ששון אף מתח ביקורת על תפקידה של חטיבת ההתיישבות בהסתדרות הציונית העולמית – גוף בינלאומי לא ממשלתי, שחטיבת ההתיישבות שלו ממומנת על-ידי ממשלת ישראל והיא מחכירה אדמות מהמנהל האזרחי לצורך התנחלות. בדו"ח נקבע כי ההסתדרות הציונית העולמית נהגה שלא כראוי וסיפקה למתנחלים אדמות שהיו בניהולה, וכי מתנחלים אלה הקימו עליהן מאחזים ללא האישורים וההודעות הנדרשים, ואף הקימו התנחלויות על קרקעות פלשתיניות בבעלות פרטית. הדו"ח המליץ בין השאר כי המנהל האזרחי יבטל באופן מידי כל הליכי הקצאת אדמה להסתדרות הציונית שעדיין לא הושלמו.³⁰ על-פי ממצאי הדו"ח, המנהל האזרחי הקצה בתורו להתנחלויות אדמות הנתונות בבעלות פרטית ואדמות שישראל לא הכריעה בשאלת הבעלות עליהן (קטגוריה שישראל מכנה "אדמת סקר"). עוד נמצא כי המנהל האזרחי אישר את חיבורם של מאחזים לרשתות המים והחשמל. ממשלות ישראל לא יישמו את ההמלצות שהובאו בדו"ח.

המנהל לבנייה כפרית במשרד הבינוי והשיכון העביר מימון למועצות אזוריות של התנחלויות לפעולות הכוללות "הכשרות שטח, פיתוח, פריצת דרכים וסלילתן, חיבור לתשתיות מים וחשמל ואחרות, הכנת תשתיות לחיבור קרוואנים ועוד... והקמת מבני ציבור למאחזים בלתי מאושרים".³¹ באחד המקרים, בשנת 2003, העביר המשרד למתנחלים למעלה מ-33 מיליון ש"ח לצורך רכישתם של 520 קרוואנים שיוצבו במאחזים. הסיוע "נעשה במסווה של הקמת שכונות חדשות ליישובים ותיקים".³² בדו"ח הממשלתי מצוין כי משרד השיכון "לא טרח לברר" את רישום הקרקע כדי לגלות האם פלשתינאים החזיקו בזכויות באדמות אלה בטרם מימן הקמת מאחזים עליהן. נכון לחודש יוני 2009, ממשלת ישראל הנוכחית בראשות בנימין נתניהו ממפלגת הליכוד הימנית לא מינתה איש להיות חבר בוועדת השרים שהוקמה כדי לפעול ליישום המלצות הדו"ח הביקורתי.³³

מאפיינים מרכזיים של מדיניות ההתנחלות הישראלית מפלים גם הם לרעת פלשתינאים והביאו לעקירתם בכפייה של פלשתינאים מבתיהם ומכפריהם. כפי שידון להלן, עם מאפיינים אלה נמנים: האמצעים המשמשים להחרמת אדמות פלשתיניות ולהקצאתן לבניית התנחלויות; הגבלות על האפשרות של פלשתינאים לתכנן ולבנות על אדמות שהם מחזיקים בהן לעומת מדיניות מתירנית של

³⁰ לתיאור של תפקידה ומקורותיה של ההסתדרות הציונית העולמית ר' : בצלם, *גל הקרקעות*, עמ' 17-18.

³¹ הסיוע שהמשרד העביר במסווה היה משמעותי אף כי יש בנמצא רק נתונים חלקיים. רק בין שנת 2000 לשנת 2004 עמדו העלויות הללו, לא כולל מימון של תכנון, תשתית ומבני הציבור, על 71,870,000 ש"ח. ששון, *חוות דעת (ביניים) בנושא מאחזים בלתי מורשים*, עמ' 30.

³² שם.

³³ בצלם, *כל האמצעים כשרים*, עמ' 16.

תכנון ובינוי של התנחלויות; והשילוב בין תמיכת המדינה במתנחלים יהודים לבין אכיפה נרפית של חוקים ישראליים רלוונטיים המסדירים בנייה בהתנחלויות.

אפליה והפסיקה בישראל

בית המשפט העליון בישראל (שבבואו לדון במקרים הקשורים במעשי המדינה, כולל בשטחים הכבושים, מתכנס כבית הדין הגבוה לצדק) פסק בשנת 1979 כי לא ניתן להקים התנחלויות על אדמה הנתונה בבעלות פרטית של פלשתינאים על יסוד "צורך צבאי", כפי שנעשה בעבר.³⁴ בעקבות הפסיקה החל הצבא הישראלי למסור למתנחלים את השליטה על קרקעות שהוכרזו "אדמות מדינה". לאחר מכן סירב בית המשפט לדון בעתירות שהוגשו נגד מדיניות התנחלות זו בטענה שמדובר בסוגיה מדינית בעיקרה.³⁵ בית המשפט מעולם לא פסק כי כל ההתנחלויות האזרחיות אינן חוקיות על-פי דיני הכיבוש, אף כי הוא דחה את עמדתה של ממשלת ישראל כאילו חובות המדינה על-פי אמנות ג'נבה ועל-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי המנהגי אינן חלות בגדה המערבית.³⁶

בית המשפט אימץ גישות שונות בבירור למקרי אפליה בתוך ישראל הנוגעים לאזרחים ערבים (פלשתינאים) של מדינת ישראל ולמקרי אפליה בגדה המערבית.

בתוך ישראל ציין בית המשפט כי "הכלל שלפיו אין מפלים בין אדם לאדם מטעמי... לאום... [או] דת... הוא עקרון יסודי חוקתי, השלוב ושזור בתפיסות היסוד המשפטיות שלנו ומהווה חלק בלתי-נפרד מהן".³⁷ בשנת 2006 ביטל בית המשפט העליון מפת אזורי עדיפות לאומית שסיפקה מגוון הטבות ליישובים מסוימים; בית המשפט הסתמך על כך שרק ארבעה מתוך 500 היישובים שיועדו להם הטבות היו יישובים ערביים ישראליים, אף על פי שאחוז גבוה מהיישובים העניים בישראל הם

³⁴ בכמה מקרים אישר בית המשפט את הקמתן של התנחלויות יהודיות על יסוד "צורך צבאי" (בג"ץ 606/78, איזב נ' שר הביטחון, פ"ד לג (2) 113), ואז בשנת 1979 פסק בית המשפט נגד הקמתה של התנחלות אזרחית מטעמים אלה (בג"ץ 390/79, דוויקאט נ' ממשלת ישראל, פ"ד לד (1) 1).

³⁵ בית המשפט נמנע מפסיקה בעניין חוקיותן של ההתנחלויות על-פי המשפט הבינלאומי, אך הגביל את סמכותו של המפקד הצבאי להשתלט על אדמות פרטיות עבור התנחלויות אזרחיות. מאז סירב בית המשפט לפסוק בעניין חוקיותן של ההתנחלויות שהוקמו לאחר מכן על קרקעות שישראל הכריזה עליהן "אדמות מדינה", וגם כאן נסמך בית המשפט על הטענה כי מדובר בסוגיה מדינית ("היעדר התאמתו של נושא העתירה להכרעה שיפוטית בבית המשפט הגבוה לצדק נובע במקרה דנן מן השילוב של שלושה סממנים השוללים שפיטותו של הנושא: התערבות בנושאי מדיניות המצויים בתחומה של רשות שלטונית אחרת, היעדר מחלוקת קונקרטית ואופייה המדיני השליט של הסוגיה". בג"ץ 4481/91, ברגיל ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', פ"ד מז(4), 210, 3850, <http://www.hamoked.org.il/Document.aspx?dID=3850>, 210, 3850, כניסה לאתר ב-13 בדצמבר 2010).

³⁶ על-פי עמדתה הרשמית של ישראל, כפי שהוצגה בשנת 1971 בידי היועץ המשפטי לממשלה דאז, מאיר שמגר, המשפט ההומניטארי הבינלאומי, הקובע כי התנחלויות הן אסורות, אינו חל על הגדה המערבית משום שסיפוחה על-ידי ירדן מעולם לא זכה להכרה בינלאומית. לכן, על-פי עמדת ישראל, האזור שנכבש לא היה "ארצו של אחד מבגלי האמנה", כפי שנדרש באמנת ג'נבה הרביעית כתנאי לתחולתה. אולם, ישראל נטלה על עצמה מרצונה לציית למה שהיא מכנה "ההוראות ההומניטאריות" של אמנת ג'נבה הרביעית, אף כי היא מעולם לא ציינה בפירוט מהן "ההוראות ההומניטאריות" של אמנה זו. הרשויות בישראל טוענות כי ניתן "לערוך איזון עדין בין תפיסת היסוד בדבר זמניותו היחסית של משטר התפיסה הלוחמתית באזור לבין מעמדם של יישובים אזרחיים ישראלים באזור". השלמת טיעון מטעם המדינה, בג"ץ 1526/07, יאסין נ' המנהל האזרחי, 5 ביולי 2007. בית המשפט העליון בישראל ציין שוב ושוב כי דיני הכיבוש חלים לעניין התפיסה הלוחמתית של ישראל בגדה המערבית. ר': בצלם, גול הקרקעות, עמ' 25-26, המצטט את Shamgar, "The Observance of International Law in the Administered Territories," 1 *Israel Yearbook of Human Rights* (1971) 262, pp. 262-266, ואת בג"ץ 785/87, עפו נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית, פ"ד מב(2) 4. ר' גם למשל: בג"ץ 2056/04, מועצת הכפר בית סוריק ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', 20 ביוני 2004 ("סמכותיו של המפקד הצבאי יונקות מכללי המשפט הבינלאומי הפומבי שעניינם תפיסה לוחמתית"), המסתמך על תקנות האג משנת 1907 ואמנת ג'נבה הרביעית משנת 1949).

³⁷ בג"ץ 114/78, בורקאן נ' שר האוצר ואח', פ"ד (2) 32, 800, 806.

יישובים ערביים ישראלים. נשיא בית המשפט העליון דאז, אהרון ברק, פסק כי "אפקט מפלה ופסול" זה של המדיניות הוא "עניין... מהותי".

החלטת הממשלה עוסקת באחת מזכויות היסוד הבסיסיות ביותר, היא הזכות לחינוך. תוצאתה נגועה באחת מן ההבחנות ה"חשודות" ביותר, היא ההבחנה על בסיס הלאום והגזע. יש לצפות כי מדיניות הממשלה בתחום זה תקיים שוויון בין יהודים וערבים.³⁸

בדומה לכך פסל בית המשפט העליון בשנת 2000 את מדיניות מנהל מקרקעי ישראל שבמסגרתה הועברו אדמות בתוך שטח ישראל לידי הסוכנות היהודית משום שזו האחרונה אינה מתירה ללא-יהודים לרכוש אדמות.³⁹ בית המשפט הבהיר כי מבחן האפליה אינו מבחן של כוונה אלא מבחן תוצאה: "התוצאה (ה'אפקט') של מדיניות ההפרדה הנוהגת כיום היא מפלה, גם אם המניע להפרדה אינו הרצון להפלות. קיומה של הפליה נקבע, בין השאר, על-פי האפקט של ההחלטה או של המדיניות ואפקט זה, בענייננו, הוא מפלה..."⁴⁰

שישה מתוך 11 שופטים שישבו בדין פסקו בשנת 2006 כי חוק האזרחות והכניסה לישראל, השולל מפלשתינאים ופלשתינאיות ומבני זוג ערבים אחרים של אזרחים ישראלים או של תושבי ישראל את האפשרות להבטיח לעצמם מעמד חוקי בישראל, וכך מונע איחוד משפחות, הפר את הערובה החוקתית לשוויון, משום שהיה בחוק כדי לפגוע באופן בלעדי כמעט בערבים אזרחי ישראל. נשיא בית המשפט קבע כי רק הערכות ביטחוניות לגופו של אדם יוכלו להצדיק יחס שונה, וכי לא ניתן להטיל איסור גורף על בסיס גזע, משום שאין זה צורה של "הבחנה מותרת":

ביסוד הבחנה זו לא עומד הסיכון הביטחוני הנשקף מבין הזוג הפלשתינאי מהאזור [השטחים הכבושים], שכן גם אם אין כל נתון באשר לסיכון הנשקף ממנו, ואפילו מוכח הלכה למעשה שאינה נשקפת ממנו סכנה, כניסתו לישראל אסורה. מסקנתי היא, אם כן, שפגיעתו הקשה של חוק האזרחות והכניסה לישראל במימוש זכותם של בני הזוג הערבים-הישראלים, ושלהם בלבד, לחיי משפחה בישראל, אינה נשענת על הבחנה רלוונטית.⁴¹

לעומת זאת, למיטב ידיעתו של ארגון Human Rights Watch, אותו בית משפט עצמו לא פסק מעולם באופן ספציפי על סוגיית האפליה שהועלתה על-ידי עותרים במקרים הנוגעים לפלשתינאים בגדה המערבית, ואף לא התייחס לסוגיית האפליה בכל הנוגע למדיניות ממשלתית בשטחים הפלשתיניים הכבושים.

בכמה מקרים פסל בית המשפט מרכיבי מדיניות של הצבא הישראלי אשר פגעו בפלשתינאים תושבי הגדה המערבית. אך באף אחד ממקרים אלה בית המשפט לא התייחס לסוגיית האפליה. בית המשפט הסתפק בדרך כלל בהפעלת מבחן משפטי של "מידתיות", ובתחשיב זה התמקד בשאלה האם הנזק או

³⁸ בג"ץ 2773/98 ובג"ץ 11163/03, ועדת המעקב העליונה לענייני הערבים בישראל ואח' נ' ראש ממשלת ישראל.

³⁹ בג"ץ 6698/95, קאדאן נ' מנהל מקרקעי ישראל, פ"ד (154) 258, 8 במארכ 2000.

⁴⁰ שם, פסקה 30 לפסיקת נשיא בית המשפט העליון אהרון ברק.

⁴¹ בג"ץ 7052/03, עדאלה נ' שר הפנים, פסקה 50 לפסיקת נשיא בית המשפט העליון אהרון ברק.

ההגבלה הנדונה מידתיים ביחס למטרה המוצהרת; זאת מבלי לנתח קודם לכן את שאלת חוקיותם של המדיניות או דפוס הפעולה על-פי מבחן האפליה, שלפיו יחס שונה על יסוד גזע, זהות אתנית או דת חייב בהצדקה צרה.⁴²

לפחות בשני מקרים בית המשפט לא פסק בעניינם של טיעונים ספציפיים על אפליה שנכללו בעתירות. האגודה לזכויות האזרח בישראל העלתה טיעון זה בעתירה הנוגעת לכביש 443, שהנו ציר תנועה ראשי העובר בשטח הגדה המערבית. צה"ל אסר על כל תנועה פלשתינית שהיא בכביש זה לאחר הריגתם של ישראלים בכביש בימיה הראשונים של האינתיפאדה. בית המשפט פסק כי המפקד הצבאי חרג מסמכותו כאשר סגר את הכביש באשר סגירה זו אינה מידתית ומשום שאף כי הצבא טען בתחילה, בשנות השמונים, כי הכביש ייסלל לטובת פלשתינאים וישראלים כאחד, האיסור הכולל על תנועת פלשתינאים בו, שהוטל בשנת 2002, הפך את הכביש לציר תנועה לישראלים בלבד, וצעד זה היה חריגה מסמכות המפקד הצבאי בשטחים הכבושים. נשיאת בית המשפט העליון, שהסכימה עם פסק הדין, ציינה כי:

השימוש באמצעים ביטחוניים מעין אלה, היוצרים הפרדה מוחלטת בין אוכלוסיות שונות בשימוש בכבישים ומונעים מקבוצת אוכלוסיה שלמה את השימוש בכביש, [מערור] תחושה של חוסר שוויון ואף אסוציאציה של מניעים פסולים. התוצאה של הדרת קבוצת אוכלוסיה מסוימת משימוש במשאב ציבורי הינה קשה ביותר. על כן, על המפקד הצבאי לעשות כל שניתן על-מנת לצמצם מצבים מסוג זה, ולמנוע את הפגיעה הקשה ואת תחושת האפליה הנלווית לה.⁴³

אולם, הן בפסק הדין והן בדעת הנשיאה, לא נקבע דבר בנוגע לטענת האגודה לזכויות האזרח בדבר אפליה. תחת זאת הזהירה נשיאת בית המשפט:

עלינו להיות זהירים ומאופקים מהגדרות המקנות לאמצעי הביטחון הננקטים לשם הגנה על הנוסעים בדרכים משמעות של הפרדה המבוססת על אדנים פסולים של טעמי גזע ולאום.⁴⁴

⁴² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עו"ד לימור יהודה, האגודה לזכויות האזרח בישראל, 25 במארס 2010. למשל, בפסק דין "בית סוריק" בשנת 2004, שניתן שבוע לפני חוות הדעת המייעצת של בית הדין הבינלאומי לצדק על מכשול ההפרדה שישראל מקימה בגדה המערבית, קבע בג"ץ כי ההחלטה לבנות את המכשול התבססה על צרכים צבאיים לגיטימיים, אולם תוואי המכשול באזורים מסוימים לא היה מידתי בגלל השפעתו על מרקם החיים היומיומי של האוכלוסייה הפלשתינית המקומית. בהתאם לכך הורה בית המשפט למדינה לשנות את התוואי. היושבים בדין "התעלמו משאלת אי-החוקיות, לפי המשפט הבינלאומי, של ההתנחלויות שישראל הקימה בגדה המערבית. לכן, בית המשפט העליון לא בחן את השפעות הפעולה הלא חוקית הזאת על הלגיטימיות של השיקולים שעמדו ביסוד הקמת המכשול". נסראת דקואר, "מכשול ההפרדה והמשפט הבינלאומי", האגודה לזכויות האזרח בישראל, 17 ביוני 2008 (באנגלית), <http://www.acri.org.il/eng/story.aspx?id=496> (כניסה לאתר ב-10 באוגוסט 2010).

⁴³ בג"ץ 2150/07, דעתה של נשיאת בית המשפט ביניש, פסקה 5; <http://elyon2.court.gov.il/files/07/500/021/M19/07021500.M19.htm> (כניסה לאתר ב-12 בדצמבר 2010).
⁴⁴ שם, פסקה 6. תקציר חוות הדעת בשפה האנגלית כולל סקירה כללית על עמדת הנשיאה: "[היא] הזהירה [את העותרים] מפני התייחסות לאמצעי ביטחון שאומצו כדי להגן על אנשים הנוסעים בכבישים כעל הפרדה מטעמים פסולים של גזע ושיוך אתני, וקבעה כי ההשוואה שערכו העותרים בין מניעתה של תנועת כלי רכב של תושבים פלשתינאים לאורך כביש 443 לבין פשע האפרטהייד קיצונית כל-כך עד שאין בסיס להעלות אותה כלל". תקציר הפסיקה בשפה האנגלית, http://elyon1.court.gov.il/files_eng/07/500/021/m19/07021500.m19.pdf, כניסה לאתר ב-20 בנובמבר 2010.

במקרה אחר פסק בית המשפט באופן דומה כי הנזק שנגרם לאוכלוסייה הפלשתינית בעקבות איסור תנועה שהצבא הטיל עליה היה "בלתי מידתי" ביחס לשיקולים הביטחון הנוגעים לעניין. פסק הדין נגע לאיסור שהצבא הטיל על תושבי 12 כפרים פלשתיניים (שהם בית לכ-25 אלף בני אדם) במערב מחוז חברון לגשת למקטע באורך שלושה קילומטרים מכביש 3265 שחיבר יישובים אלה לפנים לעיר חברון, וזאת כדי להגן על מתנחלים מההתנחלות נגוהות הסמוכה ומהמאחז הלא חוקי שלה (שבהם מתגוררים כמאתיים בני אדם) לאחר שמתנחל נורה למוות בכביש זה בשנת 2000.⁴⁵ בית המשפט לא התייחס לטיעון שהעלו העותרים בדבר אפליה גזעית, ולא החיל את עקרון היסוד שלפיו יחס שונה המבוסס על גזע או על דת מצריך רמה גבוהה של הצדקה, ובייחוד אם הוא חל על כל הפלשתינאים.

כמה וכמה מקרים נוספים שבהם נטען כי פלשתינאים מופלים לרעה בגדה המערבית עדיין תלויים ועומדים.⁴⁶

בית המשפט העליון של ישראל התייחס שוב ושוב בפסיקותיו הנוגעות לפעולות הצבא של ישראל בגדה המערבית למשפט זכויות האדם, ובמקרה אחד לפחות ביסס את פסיקתו על הנורמות הקבועות באמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות.⁴⁷ עם זאת, בית המשפט לא פסק בבירור כי חובותיה של ישראל על-פי משפט זכויות האדם חלות בשטח זה.⁴⁸ ממשלת ישראל דחתה שוב ושוב את הטענה שחובותיה בתחום זכויות האדם חלות בשטחים שכבשה, וזאת חרף פסיקותיו של בית הדין הבינלאומי לצדק וממצאיהם של גופים אחרים הפועלים מטעם האו"ם בתחום זכויות האדם, ובהם הוועדות המפקחות על יישום האמנה בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, האמנה בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות והאמנה בדבר ביעור כל צורות האפליה הגזעית.⁴⁹

השתלטות על אדמות

ישראל שולטת באזור סי מבחינה צבאית ואזרחית אך בנוסף לכך היא טוענת לזכויות קניין על אדמות שהיא מחרימה לעתים מזומנות מבעליהן הפלשתינאים ומוסרת את הזכויות החוזיות עליהן למתנחלים. לפי נתוני ארגון זכויות האדם הישראלי "בצלם", מתנחלים שולטים בסך הכול על 42.8% משטח הגדה המערבית (כולם באזור סי), כולל אזורים בנויים בהתנחלויות (1% מהגדה המערבית), אדמות בתוך שטחי השיפוט של ההתנחלויות (אדמות אלה, שהיקפן 9.3% מהגדה המערבית, כמעט תמיד מגודרות ומפלשתינאים נדרש היתר צבאי כדי לגשת אליהן) ואדמות בשליטת המועצות

⁴⁵ בג"ץ 3969/06, אל-ח'רוב ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון ואח', 22 באוקטובר 2009.

⁴⁶ ר' למשל, בג"ץ 11235/04, עיריית חברון נ' מדינת ישראל, בעניין האיסור על תנועת פלשתינאים במרכז העיר חברון; בג"ץ 4057/10, האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון, ובג"ץ 3368/10, משרד האסירים הפלשתיני נ' שר הביטחון (של ישראל), בעניין משכי תקופות המעצר בשטחים הכבושים בתקנות הצבא, החלות על תושבים פלשתינאים ולא על מתנחלים.

⁴⁷ בג"ץ 3239/02, מרעב [מערב] נ' מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון, פ"ד 57(2) 349, <http://www.hamoked.org.il/items/3720.pdf> (כניסה לאתר ב-14 בדצמבר 2010).

⁴⁸ ר' דיון בתוך: Aeyal Gross, "Human Proportions: Are Human Rights the Emperor's New Clothes of the International Law of Occupation?", *European Journal of International Law*, 2007 (18) no.1, pp. 1-35. <http://www.ejil.org/pdfs/18/1/212.pdf> (כניסה לאתר ב-14 באוקטובר 2010). במאמר זה מצוטט בין השאר בג"ץ 7957/04, מראעבה נ' ראש ממשלת ישראל ("ניניח – בלא להכריע בדבר – כי האמנות הבינלאומיות בדבר זכויות האדם חלות באזור").

⁴⁹ לדיון מלא בנושא זה ר' להלן "אפליה ועקירה כפויה במשפט הבינלאומי".

האזורים של המתנחלים שלכל אחת מהן שייכות כמה התנחלויות (33.5%, כולל עתודות קרקע נרחבות עבור התנחלויות).⁵⁰

ברוב המקרים של המתנחלים הרוכשים בתים בגדה המערבית אינם זוכים בבעלות מלאה על הנכס, אלא חותמים על חוזה עם "הגוף המיישב", בדרך כלל ההסתדרות הציונית העולמית, ולפיו הם מקבלים את הזכות על הנכס למשך זמן מסוים המצוין בחוזה. המנהל האזרחי העניק לגוף המיישב סמכות ליישב את האזור.⁵¹ לדברי עורך דין ישראלי שייצג פלשתינאים שנפגעו מהתנחלויות, בכמה מקרים "רוכשים חתמו על כך שהם מוותרים על זכותם לדעת כי ביתם קיבל את כל האישורים וההיתרים הנדרשים מהרשויות הישראליות בגלל המורכבות של הליך רישוי הקרקע".⁵² בחלק מהמקרים חוזים עבור בתים בהתנחלויות כוללים סעיף הקובע כי המתנחלים מסכימים לקבל פיצוי אם וכאשר ישראל תיסוג מהגדה המערבית.⁵³ במיעוטם של המקרים, מתנחלים רכשו בעלות על הנכס במישרין מפלשתינאים שהיו רשומים כבעלי.

התהליך שבאמצעותו החרימה ישראל אדמות בגדה המערבית והקצתה אותן להתנחלויות – שאינו מתואר כאן במלואו⁵⁴ – כולל תפיסה או החרמה של אדמות פרטיות בבעלות פלשתינית לשימושים צבאיים; הפקעת אדמות פלשתיניות ל"צורכי ציבור"; הכרזה על נכסים פלשתיניים כ"נכסי נפקדים";⁵⁵ ורישום קרקעות פלשתיניות כ"אדמות מדינה".⁵⁶

בכל המקרים הללו העבירה הממשלה את האדמה שתפסה מפלשתינאים להתנחלויות יהודיות. למשל, על-פי מסד נתונים של ממשלת ישראל שהודלף לעיתונות בשנת 2004, הממשל בנתה 42 התנחלויות על

⁵⁰ בצלם, כל האמצעים כשרים, עמ' 11.

⁵¹ ארגון Human Rights Watch בחן העתקים של כמה חוזים של נכסים המיועדים למגורים באחת ההתנחלויות. שיחת טלפון של ארגון Human Rights Watch עם דרור אטקס, רכז פרויקט ההתנחלויות בארגון הישראלי הלא ממשלתי "יש דין", ירושלים, 20 באוקטובר 2010.

⁵² שיחה שארגון Human Rights Watch קיים עם עו"ד מיכאל ספרד, ספרד, 15 באוקטובר 2010.

⁵³ שם.

⁵⁴ לדיון מקיף בנושא זה ר' למשל: בצלם, *גזל הקרקעות*, 2002, פרק 3; בצלם, *כל האמצעים כשרים*, 2009, פרק 3; במקום, *התחום האסור*, 2008.

⁵⁵ באמצעות צו צבאי הועבר לידי האפוטרופוס לנכסי נפקדים כל הרכוש הפלשתיני שבעליו עזבו את הגדה המערבית בזמן מלחמת 1967, היו הנסיבות אשר היו, כל הרכוש שזהות בעליו לא הייתה ידועה וכל הרכוש שבעליו היו תושבי "מדינת אויב", הגדרה שבזמנו כללה את ירדן, מצרים, לבנון, סוריה ומדינות אחרות לאפוטרופוס לנכסי נפקדים. האפוטרופוס לנכסי נפקדים ממונה על ההגנה על רכוש לקראת שובו של בעליו, אך ישראל אסרה ככלל על שיבת פליטים לגדה המערבית, וכך שללה מפלשתינאים שנעקרו במסגרת הסכסוך את האפשרות לתבוע חזרה את רכושם. כפי שקרה עם "אדמות המדינה" (ר' להלן), ישראל סקרה את הגדה המערבית בניסיון לתבוע לעצמה אדמות שפלשתינאים לא יכלו להוכיח את בעלותם עליהן.

⁵⁶ מאז שנת 1967 הגדירה ישראל קרוב ל-18% משטח הגדה המערבית כשטח צבאי סגור לצורך אימוני הצבא. בנוסף לכך, למעלה מ-2% משטח הגדה המערבית מוקצים לבסיסי צבא ישראליים ולשטח הביטחון לאורך הגבול עם ירדן. אדמות אלה, הנתונות לשליטה ישראלית מלאה ונמצאות ב"אזור סי", כפי שנקבעו בהסכמי אוסלו, סגורות ככלל בפני פלשתינאים. בדרום הר חברון, למשל, הכריז הצבא הישראלי כבר בשנות השבעים על אדמות בהיקף של כ-30 אלף דונם כשטחי ירי. הכרזה זו חודשה שוב ושוב מאז. שטחי האש המוכרזים כוללים בתוכם 12 כפרים פלשתיניים (במקום, *התחום האסור*). בנוסף, כ-10% מאדמות הגדה המערבית הוגדרו על-ידי ישראל כשמורת טבע, שבה נאסרה בנייה פלשתינית. מתוך האדמות שהוגדרו כשמורת טבע, כ-48% חופפים לשטחי האימונים הסגורים של הצבא; חלק מיתרת האדמות נמצא ב"אזורי ב", חרף העובדה שעל-פי הסכמי אוסלו הרשות הפלשתינית היא המחזיקה בשליטה אזרחית על אזורים אלה ומכאן שבסמכותה גם להתיר בנייה בהם. משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, *הגבלת המרחב: משטר התכנון והבנייה שישראל מיישמת בשטח סי של הגדה המערבית*, דצמבר 2009, http://www.ochaopt.org/documents/specialfocusdecember_21_12_2009_hebrew.pdf (כניסה לאתר ב-20 בנובמבר 2010).

קרקע בהיקף של כ-31 אלף דונם שהיא תפסה לכאורה ל"צרכים צבאיים" (אחת מההתנחלויות הללו פונתה בשנת 2005).⁵⁷

מרביתן של ההתנחלויות הישראליות בגדה המערבית (לא כולל מזרח ירושלים) הוקמו על "אדמות מדינה".⁵⁸ הרשויות בישראל מחשיבות 26.7% מהגדה המערבית לאדמות מדינה ומימנו בעקביות בניית התנחלויות ושליטה על אדמות מדינה באמצעותן, ומנגד סירבו להקצות אדמות כאלה לשימוש פלשתינאים (עם מקרה אחד יוצא מן הכלל, הנידון בדו"ח זה: הבדואים משבט הג'האלין ליד מעלה אדומים).⁵⁹

מקור המונח "אדמות מדינה" בחוק הקרקעות העות'מאני משנת 1858, שנשאר בתוקף בתקופת המנדט הבריטי והשלטון הירדני בגדה המערבית. ישראל ממשיכה להחיל חוק הזה עם שינויים משמעותיים שהוכנסו בו באמצעות צווים צבאיים (ככוח הכובש, אסור לישראל, אלא במקרים מסוימים, לשנות את החוקים התקפים בגדה המערבית).⁶⁰

צו צבאי שישראל הוציאה בשנת 1967 אפשר לממשלה לתפוס באמצעות הכרזה כ"אדמות מדינה" כל קרקע שנתבעת בידי שליטיו הקודמים של השטח בהתאם לחוק הקרקעות העות'מאני.⁶¹ ישראל ניכסה אפוא לעצמה מלכתחילה לפחות 600 אלף דונם ששליטיה הקודמים של הגדה המערבית – העות'מאני, הירדני והבריטי – הגדירו כאדמות מדינה, בעיקר בבקעת הירדן.⁶²

בשנת 1979 פסק בית המשפט כי אסור למנהל האזרחי להפעיל שיטות אחרות להשתלטות על אדמות לצורך בניית התנחלויות. אחרי פסיקה זו הרחיבה ישראל את הגדרתה לאדמת מדינה באופן שאפשר לה להשתלט על נכסים שפלשתינאים אינם מסוגלים להוכיח בעלות אישית עליהם, ובמקביל החילה ישראל אמות מידה תובעניות ביותר להוכחתה של בעלות כזאת.⁶³

⁵⁷ מסד הנתונים של שפיגל (שהוכן בשנת 2004 בידי תא"ל ברוך שפיגל לבקשת ממשלת ישראל), זמין בכתובת <http://www.haaretz.com/hasen/pages/1060043.html> (כניסה לאתר ב-14 ביוני 2010). לצורך הכנת דו"ח זה הסתמך ארגון Human Rights Watch על מסד הנתונים המלא של שפיגל. ר' בצלם, *כל האמצעים כשרים*, עמ' 17, המתייחס למסד הנתונים של שפיגל ולמפה של המנהל האזרחי של קרקע שנתפסה.

⁵⁸ שטחים נרחבים שהוגדרו כ"נכסי נפקדים" הוכרזו מאוחר יותר כ"אדמות מדינה" על סמך העובדה שלא עיבדו אותן (ר' דיון להלן). בסך הכול הכריז הצבא הישראלי על כ-11 אלף מבנים ועל אדמות בהיקף של 420 אלף דונם כ"נכסי נפקדים" בשנים הראשונות לכיבוש. מבקר המדינה, *דו"ח שנתי מס' 37*, ירושלים, 1987, עמ' 1189, מוזכר בתוך: בצלם, *גזל הקרקעות*, עמ' 50.

⁵⁹ בצלם, *כל האמצעים כשרים*, עמ' 19.

⁶⁰ אמנת האג הרביעית משנת 1907, סעיף 43 (הכוח הכובש חייב לנהוג "עד כמה שהדבר אפשרי, מתוך כיבוד החוקים הנוהגים במדינה").

⁶¹ "הצו בדבר רכוש ממשלתי" שהצבא הישראלי הוציא הגדיר אדמת מדינה כקרקע ש"ביום הקובע" (7 ביוני 1967) השתייכו למדינת אויב (ירדן) או נרשמה בשמה. צו בדבר רכוש ממשלתי (יהודה ושומרון) (צו מס' 59), 1967. כפי שיידון להלן, ההגדרה של רכוש המדינה הורחבה מאוחר יותר. לכן, אדמת מדינה כוללת בערך 13% משטח הגדה המערבית שנרשמו כשייכים לממשלת ירדן, אשר ישראל השתלטה על הבעלות עליהם עם כיבוש הגדה המערבית בשנת 1967.

⁶² בצלם, *כל האמצעים כשרים*, עמ' 19; במקום, *התחום האסור*, עמ' 22.

⁶³ השיטה שבית המשפט פסל בשנת 1979, ושלאחריה החישו הרשויות הישראליות את קצב הכרזותן של מה שהן מכנות אדמות מדינה, הייתה תפיסה ל"צרכים צבאיים". בין השנים 1967 ו-1979 השתמשה ישראל בצווים צבאיים כדי להפקיע אדמות לצורך הקמת בסיסי צבא והתנחלויות. במהלך תקופה זאת טענה ישראל כי ההיאחזויות האזרחיות שהוקמו על אדמה שהופקעה בצווים צבאיים נועדו למלא תפקיד ביטחוני וכי מסיבה זו ההפקעה היא חוקית. פסיקת בית המשפט העליון משנת 1979 שללה את תוקפו החוקי של דפוס פעולה זה (בג"ץ 390/79, *דו"קאת נ' ממשלת ישראל ואח'*, פ"ד לד(1) 17, מוכר גם בשם "פסק דין אלון מורה"). בתקופה שלאחר הפסיקה החלה הממשלה, להכריז על אזורים נרחבים בגדה המערבית כ"אדמות מדינה" כחלופה לאמצעי שנשלל: משנת 1980 ועד שנת 1984 הכריזה ישראל על כ-800 אלף דונם

ההליך החדש התבסס על סעיף אחר בחוק העות'מאני, שלפיו פלשתינאים יכלו לתבוע בעלות על קרקע אפילו לא היו רשומים כבעליה, במקרים שבהם עיבדו את האדמה במשך עשר שנים רצופות קודם למועד התביעה. לפי החוק האמור, קרקע חקלאית בקטגוריה זו, תועבר מידיים פרטיות לבעלות המדינה אם לא עובדה במשך שלוש שנים. החל בשנת 1979 ביצע האפוטרופוס לנכסי נפקדים של הצבא הישראלי סקר נרחב בגדה המערבית, שכלל בחינת הבעלות על הקרקע על-פי הרשומות ותצלומי אוויר, ואשר נועד בחלקו לתעד את אי-עיבודן של אדמות במטרה להכריז על אדמות כאלה "אדמות מדינה".

כך, בנוסף לקרקעות שהיו נתונות לפני לבעלותם של השלטונות העות'מאני, הבריטי והירדני ואשר ישראל הכריזה עליהן "אדמות מדינה", ישראל תבעה לעצמה בעלות על אזורים נרחבים שהיקפם הכולל מגיע לכ-913 אלף דונם, ואשר לגביהם היא טענה כי לפלשתינאים אין כל זכויות בעלות אישיות ולפיכך הם בגדר "אדמות מדינה" כבררת מחדל.⁶⁴

יתר על כן, ישראל השעתה שיטת פעולה שבה נקטו שלטון המנדט הבריטי והשלטון הירדני בגדה המערבית, שביצעו סקרים שאותם לא הספיקו להשלים במטרה לרשום בעלות פרטית על קרקעות על-סמך זהות המעבדים אותן (כמו-גם הוראות חוק נוספות בחוק העות'מאני), אך השלימו אותם באורח חלקי בלבד. עם כיבוש הגדה בשנת 1967 הקפידה ישראל סקר זה ולא קיימה ולו סקר אחד כזה מאז.⁶⁵ תחת זאת, וכפי שצוין לעיל, החל בשנת 1979 ביצעה ישראל סקר שיועד באופן ספציפי לאתר אדמות לא מעובדות, במטרה להשתלט עליהן ולא כדי לאפשר לפלשתינאים לתבוע בעלות על אדמות משום שהם מעבדים אותן או מטעמים אחרים. במקרה של האזורים הנרחבים שהוכרזו כ"אדמות מדינה", ישראל לא שילמה לפלשתינאים פיצוי, היות שלשיטתה אדמות אלה מעולם לא היו נתונות בבעלות פרטית.

ישראל העבירה את מרבית האדמות שנתפסו להתנחלויות, בין כחלק משטח הבנוי של ההתנחלויות, בין כחלק משטח השיפוט שלהן ובין כעתודות קרקע הנתונות לשליטת המועצות האזוריות של ההתנחלויות. כפי שציין ארגון בצלם, "השימוש בקרקעות שישראל השתלטה עליהן לטובת ההתנחלויות בלבד, תוך איסור גורף על הציבור הפלשטיני לעשות בהן שימוש כלשהו, הוא... בלתי חוקי כשלעצמו, אפילו אם הליך ההשתלטות היה חוקי לפי המשפט הבינלאומי והחקיקה הירדנית ואם היה נעשה בצורה הוגנת".⁶⁶ למעשה, החוק הישראלי מערים קשיים נכבדים על פלשתינאים המבקשים להשיב לעצמם את בעלותם על אדמות שהוחרמו על-ידי הרשויות בישראל.

מאדמות הגדה המערבית כאדמות מדינה. כמו כן, ישראל המשיכה לבנות התנחלויות על אדמות שהופקעו בצווים צבאיים לפני מתן פסק הדין בשנת 1979. על-פי מידע שמסרה הממשלה לארגון זכויות האדם "יש דין", אף על פי שצווי התפיסה הצבאיים אמורים להיות זמניים, לעתים קרובות לא נקבע בהם תאריך סיום; ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם דרור אטקס, חוקר ההתנחלויות בארגון "יש דין", ירושלים, 21 בדצמבר 2009.

⁶⁴ דו"ח מבקר המדינה 56א', 31 באוגוסט 2005, עמ' 190, מוזכר בתוך: בצלם, כל האמצעים כשרים, עמ' 19. חוק הקרקעות העות'מאני אפשר לאנשים לתבוע בעלות על אדמות שהם עיבדו במשך עשר שנים, אך בתנאים מסוימים גם אפשר למדינה להפקיע את הקרקע באמצעות הכרזה עליה כ"אדמת מדינה" ולמכור אותה אם בעל הקרקע לא עיבד אותה או מכר אותה במשך שלוש שנים וממעה. סעיף 78, חוק הקרקעות העות'מאני, בתוך דיני התכנון, הבנייה והמקרקעין באזור יהודה ושומרון, בעריכת רס"ן משניות (הפרקליטות הצבאית והמנהל האזרחי לאזור יהודה ושומרון), מוזכר בתוך: בצלם, גזל הקרקעות, ע' 45.

⁶⁵ סקר ורישום שיטתיים של הבעלות על אדמות מדינה החל בתקופת המנדט הבריטי על פלשתינה בין השנים 1923 ו-1948, אך רק שליש מאדמות הגדה המערבית נסקרו עד לשנת 1967. או אז הוציאה ישראל צו צבאי המקפיד את הליך הסקירה והרישום של הקרקע, לכאורה כדי למנוע רישום במרמה של קרקע השייכת לאנשים שעזבו את הגדה המערבית בזמן המלחמה (עם זאת, הצווים שהוציא הצבא הישראלי אפשרו לממשלה לרשום אדמות שהפקיעה). צו בדבר הסדר קרקעות ומים (יהודה ושומרון) (מס' 291), תשכ"ט-1968, מוזכר בתוך: בצלם, גזל הקרקעות, עמ' 21.

⁶⁶ בצלם, גזל הקרקעות, עמ' 41.

לרשות הפלשתינאים עומדים רק 45 ימים מיום ההכרזה על תפיסת הקרקע שלהם כדי להגיש ערר לוועדת עררים צבאית, אך כפי שתיעדו ארגונים לזכויות האדם, הפלשתינאים מגלים לעתים מזומנות שאדמתם נתפסה רק זמן רב לאחר מכן, כאשר הם מנסים לבנות עליה ומקבלים בעקבות זאת צו הפסקת עבודות מהמנהל האזרחי.⁶⁷ גם פלשתינאים שקיבלו את ההודעה בזמן עדיין נדרשים לממן את עלויות הגשת הערר, כולל תשלום עמלת בית משפט, הגשת מפה מדויקת של האדמה שהערר נוגע אליה ואשר הוכנה בידי מודד מוסמך ושכירת שירותיו של עורך דין שייצג אותם. ידם של רבים אינה משגת לשלם עבור כל אלה.

באופן דומה, פלשתינאים רבים אינם יכולים לעמוד בנטל הוכחת הבעלות ולהוכיח כי הם הבעלים הרשומים של האדמה. פלשתינאים רבים לא רשמו את בעלותם על האדמות בזמן השלטון העות'מאני, אף כי רבים מהם מחזיקים בקבלות על תשלום מסי מקרקעין לרשויות הירדניות או למנהל האזרחי.⁶⁸ על-פי הפסיקה בישראל, מסמכים כאלה אינם יכולים לשמש הוכחה לבעלות בהליך ערעור נגד מדינת ישראל.⁶⁹

אותם פלשתינאים המזהים כבעלים "לא רשומים" של הקרקע רשאים לערער על תפיסתה רק אם יעמדו בנטל הוכחה כבד ויביאו סימוכין לכך שעידו את אדמתם במשך עשר שנים ברציפות. אולם, לאורך השנים יצאו בתי המשפט מנקודת הנחה שקרקע שהוכח כי לא עובדה בנקודת זמן כלשהי בתצלומי אוויר שהגישה הממשלה היא קרקע שלא עובדה במשך שלוש שנים ברציפות, ותקופת זמן זו היא הרי התקופה המאפשרת הכרזה על "אדמת מדינה" על-פי חוק הקרקעות העות'מאני.⁷⁰ לעתים קרובות, חקלאים פלשתינאים לא היו מסוגלים להמציא ראיות שיפריכו את ההנחה הזאת.

מרבית האדמות שנתפסו כך ללא מתן פיצוי הועברו באופן רשמי למשרד הבינוי והשיכון הישראלי או לחטיבת ההתיישבות בהסתדרות הציונית העולמית (הבחירה בין השניים נעשתה בכל מקרה לגופו), והגוף שאליו הועברו האדמות העביר אותן בתורו למתנחלים (פעולות התמיכה של ההסתדרות הציונית העולמית בהתנחלויות ובמאחזים יידונו להלן).⁷¹

השתלטות ישראל על אדמות בגדה המערבית מבוססת על תקנות, חוקים ודפוסי פעולה המפרים את חובות ישראל ככוח הכובש להגביל את פעולותיה בשטח הכבוש לפעולות הנדרשות בשל צורך צבאי, לשמירה על הסדר הציבורי ולהבטחת רווחתה של האוכלוסייה. כמו כן, השתלטות זו היא הפרה של האיסור על העברת אזרחים לתוך השטח הכבוש. ישראל השתלטה על שטחים נרחבים בגדה

⁶⁷ רשויות הצבא הישראליות נהגו להודיע למוח'תאר הכפר, שהנו ראש כפר פלשתינאי, על ההכרזה על קרקע כאדמות מדינה, והותירו למוח'תאר ליידע בעלים פלשתינאים פוטנציאליים על כך. צו בדבר ועדות עררים (יהודה ושומרון) (מס' 172), תשכ"ח-1967, בתוך דיני התכנון, עמ' 536-541, מוזכר בתוך: בצלם, גזל הקרקעות, עמ' 46.

⁶⁸ בצלם, גזל הקרקעות, עמ' 49.

⁶⁹ אברהם סוכובולסקי, אליהו כהן ואבי ארליך, יהודה ושומרון – זכויות במקרקעין והדין בישראל (בורסי, תל אביב, 1986) עמ' 29-35, מוזכר בתוך: בצלם, גזל הקרקעות, עמ' 49.

⁷⁰ שם.

⁷¹ לדוגמה לשימוש של ממשלת ישראל בהסתדרות הציונית העולמית כסוכן מתווך בהחכרת אדמות הנתונות בבעלות פלשתינית פרטית להתנחלות עופרה ר': איימי טייבל, "תביעה שפכה אור על עסקאות קרקע חשוכות בגדה המערבית", סוכנות איי-פי, 20 ביוני 2009 (באנגלית), http://seattletimes.nwsources.com/html/nationworld/2009363393_apmlisraelisputeddeal.html, כניסה לאתר ב-15 ביוני 2010. ר' גם: טובה לזרוף, "הסוכנות הציונית העולמית צפויה להוציא 20 מיליון ש"ח על חקלאות מעבר לקו הירוק", ג'רוזלם מסט, 20 ביולי 2009, <http://www.jpost.com/Home/Article.aspx?id=149303>, (כניסה לאתר ב-13 ביוני 2009).

המערבית, ובמקרים רבים עשתה זאת באמצעות נישולם של הבעלים הפלשתינאים ומבלי שהעניקה להם הזדמנות הוגנת לערער על כך, ולאחר מכן הקצתה את האדמות שנתפסו לתועלתם הבלבדית של מתנחלים יהודים. המדיניות הממשלתית של ישראל שבמסגרתה, כמעט בכל המקרים, הופקעו אדמות מפלשתינאים לתועלת מתנחלים יהודים היא בבחינת הפרה של האיסור על אפליה ומתעלמת מזכויות הקניין של פלשתינאים בגדה המערבית.

הגבלות ותכנון מפלים ועקירה כפויה באזור סי

מדיניות ישראל לא פוגעת רק במישרין ביכולתם של פלשתינאים להשתמש באדמתם שהוחרמה ולהשביח אותה, אלא משפיעה גם על אדמות שלא נתפסו. יתר על כן, הגבלות דומות אינן מוטלות על מתנחלים יהודים, או שאינן נאכפות עליהם.

אדמות הגדה המערבית שעליהן השתלטו הרשויות הישראליות באמצעות המדיניות שנידונה לעיל ממוקמות כולן באזור סי. בנוסף לקרקעות שישראל הכריזה עליהן כ"אדמות מדינה", ישנן באזור סי גם אדמות שצבא ישראל השתלט עליהן באמצעים אחרים (למשל בצווי תפיסה צבאיים) וכן אדמות שישראל לא הפקיעה באופן רשמי אבל יש לה בהן שליטה מלאה.⁷²

ישראל קידמה את הקמתן של 121 התנחלויות באזור סי שזכו להכרתה הרשמית. עם התנחלויות אלה נמנות הערים מעלה אדומים הסמוכה לירושלים, אשר מתגוררים בה כ-35 אלף תושבים; אריאל הממוקמת במרכז הגדה המערבית, אשר מתגוררים בה כ-17 אלף בני אדם; וכן התנחלויות החרדיות ביתר עילית הסמוכה לירושלים ומספר תושביה מוערך ב-35 אלף, ומודיעין עילית הממוקמת בין ירושלים לבין תל אביב ואשר מתגוררים בה למעלה מ-40 אלף תושבים. ישראל אף תמכה בלמעלה ממאה מאחזים באזור זה – במקרים רבים באמצעות אספקת קרוואנים, סלילת דרכי גישה, אישור חיבורים לרשתות המים והחשמל והקצאת חיילי צה"ל לשמירה – אף כי המאחזים הללו אינם חוקיים על-פי החוק הישראלי.

בו בזמן, ישראל שולטת בשימוש בקרקעות ומגבילה אותו באופן חמור עבור 150 אלף הפלשתינאים תושבי אזור סי.⁷³ ההגבלות שישראל מטילה באזור סי והריסת רכוש על-ידיה באזורים אלה הביאו לעקירתם הכפויה של אלפי תושבים, חלקם לצמיתות.⁷⁴ באזורים אלה, הגורמים העיקריים לעקירה היו צווים צבאיים של ישראל, הריסת בתים והיעדר מחסה הולם (קטגוריה זו כוללת היעדר גישה למים, לחשמל או לתברואה).⁷⁵

⁷² לחלוקתה המנהלית של הגדה המערבית ל"אזורים" שונים אין כל השפעה על החובות של ישראל מתוקף המשפט הבינלאומי, ובכלל זה על חובותיה שלא להפלות קבוצות מסוימות לרעה ושלא כחוק ועל חובותיה ככוח הכובש.

⁷³ לפי נתוני ארגון "במקום", 47 אלף פלשתינאים גרים ב-149 כפרים שכל שטחם נמצא בתוך אזור סי, ו-100 אלף פלשתינאים נוספים גרים בבתים שנמצאים באזור סי אף כי חלקים אחרים של כפרם נמצאים באזורי בי או אי. *התחום האסור*, עמ' 14.

⁷⁴ Save the Children UK, "Fact Sheet: Jordan Valley," October 2009, http://www.savethechildren.org.uk/en/docs/English_Jordan_Valley_Fact_Sheet_and_Citations.pdf p. 2 (כניסה לאתר ב-21 ביולי 2010).

⁷⁵ Save the Children UK, "Forced Displacement in the Occupied Palestinian Territory: Briefing Paper," [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpDocuments\)/D34676711347A0C9C125768D005B1076/\\$file/Save+the+Children_BriefingpaperOct09.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpDocuments)/D34676711347A0C9C125768D005B1076/$file/Save+the+Children_BriefingpaperOct09.pdf) (כניסה לאתר ב-24 באוגוסט 2010).

ההגבלות שישראל מטילה על בנייה פלשתינית באזור סי משקפות שינוי במדיניות הקשור ככל הנראה לשמירת הקרקע עבור בניית התנחלויות. עד שלהי שנות השבעים אישרו הרשויות בישראל את מרבית בקשות הפלשתינאים לבנייה באזורים כפריים.⁷⁶ על-פי נתוני לשכת התכנון המרכזית של המנהל האזרחי, בשנים 1972 ו-1973, בעת שהתנחלויות הישראליות בגדה המערבית היו מעטות, המנהל האזרחי אישר, בהתאמה, 97% מתוך 2,199 ו-96% מתוך 1,466 בקשות שהגישו פלשתינאים לבניית מבני מגורים ב"מגזר הכפרי" בגדה המערבית.⁷⁷ במרוצת שנות השמונים אימצו הרשויות הישראליות בהדרגה עמדה המתנגדת לבנייה פלשתינית, ובה בעת ייעדו אדמות להתנחלויות.⁷⁸ בין השנים 2000 ו-2007 אישר המנהל האזרחי רק 5.6% מ-1,624 הבקשות שהגישו פלשתינאים להנפקת רישיונות בנייה באזור סי.⁷⁹ אחת מהשלכותיה של מדיניות זו הייתה יצירתו של פער בולט בין צפיפות האוכלוסין ביישובים הפלשתיניים לבין הצפיפות בהתנחלויות הישראליות באזור סי: לפי התכנון העירוני שישראל מחילה באזור סי, צפיפות האוכלוסין ביישובים הפלשתיניים נעה בין 2.4 ל-7 יחידות דיור לדונם, בהשוואה לצפיפות של בין 0.27 ל-1.28 יחידות דיור לדונם בהתנחלויות הישראליות הממוקמות באותם אזורים.⁸⁰

תוצאה נוספת, שתידון להלן, היא שלפלשתינאים הזקוקים לבתי מגורים לא נותר אלא לבנות ללא היתרים מישראל. בנייה "לא חוקית" תוביל להוצאת צווי הריסה. לפי הצווים הצבאיים של ישראל המיישמים את חוקי התכנון והבנייה בגדה המערבית, תושבי הכפרים הפלשתיניים באזור סי אינם רשאים לבנות בתי מגורים, אלא אם כן הוקמו במסגרת תכנון מאושר. צווי הצבא הישראליים מדירים פלשתינאים מהשתתפות בגופי התכנון האחראיים לנקיטת הצעדים הדרושים לאישור כל בנייה שהיא באזור סי. המנהל האזרחי של ישראל שולט באורח בלעדי בתהליך התכנון; בוועדות התכנון, שאישורן לתכנון כאלה נדרש, לא יושב ולו נציג פלשתינאי אחד.

היעדר ההשתתפות הפלשתינית נובע מתיקונים שישראל הכניסה בחוק התכנון הירדני החל בגדה המערבית.⁸¹ בשנת 1971 תוקן החוק הירדני באמצעות צו צבאי ישראלי בטענה שהחוק המקורי חייב לכלול את נציגי הממשל הירדני בהליך התכנון. הצו אף ביטל הוראות חוק שהבטיחו את השתתפותם של פלשתינאים בוועדות התכנון.⁸² בשל כך, כשהשתנתה המדיניות של ישראל בשנות השמונים,

⁷⁶ ישראל מחילה באזור סי את תכנון המתאר הגליליות מימי המנדט הבריטי. לפי תכנון אלה, חלק גדול מאזור סי מוגדר כ"אזור חקלאי", אך בנייה למגורים ולמטרות אחרות מותרת בהם. לפני ישראל מספר רב של בקשות שהגישו פלשתינאים לבנייה על סמך התכנון המנדטורי, אך מאז שנות השמונים היא דוחה יותר ויותר בקשות כאלה בטענה שהן סותרות את התכנון המנדטורי – כך על פי ארגון "במקום". מערך התכנון של ישראל אפשר למתנחלים להשתתף בוועדות תכנון שיצרו תכנון מפורטות עבור התנחלויות, וכך שונה מעמדן מזה שנקבע בתכנון הגליליות המקיפות מימי המנדט שעדיין חלות באזורים פלשתיניים. ר' למשל: במקום, *התחום האסור*, עמ' 44.

⁷⁷ היחידה לתיאום הפעולה בשטחים, משרד הביטחון, השטחים המוחזקים 1973/1972: נתונים על הפעילות האזרחית ביהודה ושומרון, רצועת עזה וצפון סיני, עמ' 217, מוזכר בתוך: במקום, *התחום האסור*, עמ' 10.

⁷⁸ שם.

⁷⁹ שם.

⁸⁰ במקום, *התחום האסור*, עמ' 107.

⁸¹ החוק הירדני יצר מבני מדרגי של מוסדות תכנון ברמה המקומית, ברמה המחוזית וברמה הארצית, ועיגן את ההשתתפות המקומית בתהליך התכנון. מועצות ערים, עיירות וכפרים שימשו כוועדות התכנון המקומיות; בוועדת התכנון המחוזית ישב נציג מהוועדה המקומית; וגורמי ממשל מקומיים ישבו במועצת התכנון העליונה. ועדת התכנון המחוזית מאשרת תכנון מפורטות; דנה בהתנגדויות לתכנון אזוריות ולתכנון מתאר, ומגישה חוות דעת על תכנון אלה למועצת התכנון העליונה; וממלאת שורה של תפקידים הנוגעים לפיקוח על הבנייה. במקום, *התחום האסור*, עמ' 29-32.

⁸² צו צבאי מס' 418 ביטל את הוועדות המחוזיות והעביר את סמכויותיהן למועצת התכנון העליונה, שהחברים בה הם אנשי המנהל האזרחי. אין חברים פלשתינאים במועצת התכנון העליונה ואף לא בוועדות המשנה שלה לתכנון ולפיקוח, הממלאות שורה של תפקידים כגון הוצאת צווי הריסה למבנים פלשתיניים. צו צבאי מס' 418 החליף את הוועדות

והרשויות הישראליות התחילו לדחות את רוב רובן של בקשות הפלשתינאים לרישיונות בנייה, ישראל שלטה גם בגופי התכנון המכריעים בנוגע לחוקיותה של בנייה פלשתינית.⁸³ מאז שנת 1967 הכינו הרשויות בישראל תכניות מתאר רק ל-16 מתוך 149 יישובים פלשתיניים באזור סי.⁸⁴

לעומת זאת, מתנחלים ישראלים משתתפים באופן מלא בתכנון יישוביהם ונושאים באחריות לרישוי פעולות הבנייה באזורים אלה ולבחינתן.⁸⁵ הצו הצבאי משנת 1971 יצר מסגרת תכנון נפרדת להתנחלויות באמצעות יצירת קטגוריה חדשה של ועדות תכנון (הקריות) "ועדות תכנון מקומיות מיוחדות" (העוסקות בהתנחלויות בלבד).⁸⁶

התכניות שרשויות ישראל מכינות עבור יישובים פלשתיניים בלא השתתפות תושביהם מגבילות מאוד את השטח או האזור המוקצים ליישוב ושאליו הוא יוכל להתרחב בעתיד; בכמה מקרים, תכניות כאלה הדירו למעשה חלקים ביישובים פלשתיניים שכבר נבנו לפני שהתכנית נכפתה, ובכך הפכו בדיעבד את המבנים שנותרו מחוץ לשטח המתוכנן למבנים "בלתי חוקיים". לשם השוואה, התכנון הישראלי מתיר להתנחלויות להיבנות ולהתרחב על שטחי אדמה נרחבים באזור סי, שייתכן שחלקים מהם נלקחו מבעליהם הפלשתינאים.⁸⁷

התכניות החלות על יישובים פלשתיניים הן גם באיכות ירודה בהרבה בהשוואה לאלה שנועדו להתנחלויות ישראליות. אמנם חוק התכנון הירדני קבע כי לכפרים ולעיירות קטנות צריכות להיות תכניות מתאר, אך הרשויות בישראל מכינות תכניות מפורטות כאלה רק להתנחלויות. תכניות ישראליות עבור יישובים פלשתיניים באזור סי רק מחלקות את העיירה או הכפר לאזורי מגורים שאפשר שייבדלו זה מזה בשיעורי צפיפות הדיור המותרים. "תכניות מיוחדות" אלה אינן מקצות אדמות למבני ציבור, לגנים ציבוריים ואפילו לא לדרכים. לפי ארגון "במקום", "לא היה ולו מקרה אחד שבו הוכנה להתנחלות ישראלית תכנית" מהסוג החל על פלשתינאים.

המחוזיות בוועדות משנה, אף לפחות מחצית מהחברים בהן חייבים להיות חברים במועצת התכנון העליונה (כלומר אנשי המנהל האזרחי), ולמעשה ועדות המשנה אינן מוסדות נפרדים אלא פשוט חלק מההליך הריכוזי הנשלט בידי מועצת התכנון העליונה. צו בדבר חוק תכנון ערים, כפרים ובניינים (יהודה והשומרון) (מס' 418) תשל"א-1971, סעיף 7א, מוזכר בתוך: במקום, *התחום האסור*, עמ' 32.

⁸³ ב-26 בינואר 2008 דחה בג"ץ עתירה שהגישה האגודה לזכויות האזרח בישראל שבה נקראה המדינה לספק תכנית בנייה או פיתוח כלשהי לכפר הפלשתיני ח'ירבת תאנא שליד שכם, באזור סי. מאתיים תושבי הכפר בנו את בתיהם ללא תכנית מתאר מאושרת בידי המנהל האזרחי; ומכאן שבתיהם היו בלתי חוקיים ונשקפה להם סכנת הריסה. לפי האגודה לזכויות האזרח, "בשנת 2008 הודיעה המדינה על כוונתה להרוס את כל הבתים חוץ מאחד, בטענה שהאזור – שהיה מאוכלס מאז שנת 1967 – משמש את הצבא כשטח אש". האגודה לזכויות האזרח בישראל, "בג"ץ מאשר את הריסתו של כפר בגדה המערבית", 5 בפברואר 2008 (באנגלית), <http://www.acri.org.il/eng/story.aspx?id=606> (כניסה לאתר ב-30 ביולי 2010).

⁸⁴ שם.

⁸⁵ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, *הגבלת המרחב*, עמ' 11.

⁸⁶ על-פי הצו הצבאי משנת 1971, מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית רשאי למנות ועדה מיוחדת לכל אזור שאינו עיר או כפר. לפי ארגון "במקום", ניסוח זה, שהנו "ניטרלי לכאורה", נוגע למעשה רק לאזורי תכנון שאינם כוללים מועצות פלשתיניות של ערים או כפרים: אזור התכנון של התנחלויות. במקום, *התחום האסור*, עמ' 33.

⁸⁷ באופן תיאורטי, פלשתינאים יכולים לערער על תכניות שנועדו להתנחלויות ישראליות, אך בפועל אין הם יכולים לבחון את התכניות כפי שנדרש כדי לערער עליהן. תכניות עבור התנחלויות מופקדות או בלשכת התכנון המרכזית של המנהל האזרחי, שמושבה בבסיס הצבא הישראלי בבית אל, שבקרבת רמאללה, או במשרדי ועדת התכנון המקומית המיוחדת להתנחלויות הנוגעת לעניין. פלשתינאים כמעט שאינם יכולים להצטייד באישורים הנדרשים כדי להיכנס לבסיס הצבאי בבית אל. כמו כן, קשה לפלשתינאים לשים ידם על תכניות שהופקדו להתנחלויות ישראליות, משום שאלה מוגדרות מאז שנת 1967 כשטחים צבאיים הסגורים בפני פלשתינאים שאין ברשותם היתרים מיוחדים. פלשתינאים המעוניינים להיכנס לתוך התנחלות כדי לבחון תכנית שהופקדה צריכים לעבור תהליך בירוקרטי ממושך כדי לבקש היתר מיוחד. המפות המצורפות לתכניות המיועדות להתנחלויות ומסמכים אחרים נכתבים בשפה העברית, ולא בערבית.

אכיפה מפלה

מדיניות ההתנחלות של ישראל מפלה גם בכך שהיא כרוכה באכיפת חוק שונה למתנחלים ולפלשתינאים כאשר החוק חל על שתי הקבוצות גם יחד.⁸⁸

למשל, הסיכוי שהרשויות הישראליות יהרסו בניינים השייכים לפלשתינאים ואשר הוגדרו על-ידיהן כמבנים לא חוקיים גדול הרבה יותר מהסיכוי שהן יהרסו בניינים ישראלים שהוכרזו כבלתי חוקיים. היות שהרשויות בישראל מעניקות רישיונות בנייה כה מעטים לפלשתינאים באזור סי, נתח גדל והולך מתוך הבנייה הפלשתינית מוגדר כבלתי חוקי על-פי החוק הישראלי ונתון בסכנת הריסה. בין החודשים ינואר 2000 וספטמבר 2007 אישרו מוסדות התכנון הישראליים רק 5.6% מתוך 1,624 הבקשות שהגישו פלשתינאים להנפקת רישיון בנייה.⁸⁹ במהלך אותה תקופה יישם המנהל האזרחי 34% מצווי ההריסה שהוצאו לגבי 4,820 מבנים פלשתיניים – ממוצע שנתי של 240 מבנים.⁹⁰ לעומת זאת, לפי נתוני המנהל האזרחי שפרסמה תנועת "שלום עכשיו" הישראלית, הפועלת נגד התנחלויות, בין השנים 1997 ו-2007 ביצעו הרשויות הישראליות רק 3% מתוך 3,449 צווי ההריסה שהוצאו לגבי מבנים בהתנחלויות ובמאחזים.⁹¹ מסד נתונים של ממשלת ישראל ריכז נתונים על בנייה לא חוקית בלמעלה מ-4,300 מבנים לא חוקיים ב-87 התנחלויות לפחות (לא כולל מאחזים, שכולם לא חוקיים על-פי החוק הישראלי מעצם הגדרתם).⁹² מבקר המדינה בישראל מצא שבין השנים 2000 ו-2004 נודע לרשויות הישראליות על 2,104 אתרי בנייה לא חוקיים בהתנחלויות, אך במרבית המקרים, בין 77% ל-92% מהם, הן לא נקטו כל פעולה שהיא בעניין זה.⁹³ בשונה מהריסת בתי פלשתינאים, הוצאתם לפועל של צווים נגד בנייה בלתי חוקית בהתנחלויות ישראליות חייבת באישורו של שר הביטחון; בעוד הרשויות בישראל הרסו מבנים לא חוקיים בהתנחלויות ובמאחזים, כפי שצוין בדו"ח ששון, החלטה של השר לבצע הריסות "לא ניתנת בדרך כלל".⁹⁴

אין כל סימן לכך שמתנחלים ישראלים בונים שלא כחוק בשל מחסור כללי ברישיונות בנייה מאושרים בתוך התנחלויות (לא כולל מאחזים, המפרים את החוק הישראלי). בכל מקרה, מתנחלים רבים עברו לגדה המערבית מרצונם החופשי, מישראל או מחו"ל, ולפלשתינאים רבים אין כל בררה אלא לבנות שלא כחוק אם הם מעוניינים להישאר באדמתם.

בנוסף על אי-אכיפתם של צווי הריסה הנוגעים להתנחלויות ולמאחזים ישראלים, הרשויות הישראליות אף נמנעות מאכיפת חוקי התכנון וחוקים אחרים על מתנחלים, והדבר הביא לידי כך

⁸⁸ דו"ח זה אינו עוסק ביחס השונה הניתן לפלשתינאים ולמתנחלים ישראלים הנחשדים בביצוע פשעים. חשודים פלשתינאים כפופים לצווים צבאיים, ואילו חשודים מקרב המתנחלים הישראלים כפופים לחקיקה הפלילית הישראלית. נושא זה נידון בהרחבה במסמכים אחרים.

⁸⁹ מוסדות התכנון הישראליים אישרו 91 מתוך 1,624 בקשות פלשתינאים לרישיונות בנייה באזור סי. במקום, התחום האסור, עמ' 10.

⁹⁰ במקום, התחום האסור, עמ' 10.

⁹¹ המנהל האזרחי העביר את הנתונים ל"שלום עכשיו" רק לאחר שהתנועה הגישה תביעה משפטית על-פי חוק חופש המידע. נדב שרגאי, "שלום עכשיו: רק 3% מצווי ההריסה בהתנחלויות בוצעו", הארץ, 4 בדצמבר 2007, <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?itemNo=931043> (כניסה לאתר ב-20 בנובמבר 2010).

⁹² מסד הנתונים של שפיגל (ר' לעיל). לצורך הכנת דו"ח זה הסתמך ארגון Human Rights Watch על מסד הנתונים המלא.

⁹³ דו"ח מבקר המדינה 56א', 31 באוגוסט 2005, עמ' 240-242, מוזכר בתוך: בצלם, כל האמצעים כשרים, עמ' 26.

⁹⁴ ששון, חוות דעת (ביניים) בנושא מאחזים בלתי מורשים, עמ' 221.

שהתנחלויות נבנו תוך הפרה של חוקי מדינת ישראל לא רק על "אדמות מדינה" אלא גם על אדמות הנתונות בבעלות פלשתינית פרטית. בשנת 2004 הורה שר הביטחון דאז, שאול מופז, לתא"ל (במיל') ברוך שפיגל לבנות מסד נתונים שיכלול מידע עדכני בנוגע למעמדה של כל אחת מההתנחלויות בגדה המערבית על-פי חוקי התכנון הישראליים ועל-פי תקנות אחרות. מסד הנתונים הודלף ופורסם ברבים בשנת 2009. במסד מתועדות 118 התנחלויות, כולל למעלה מ-30 התנחלויות שנבנו במידה כזו או אחרת על אדמות בבעלות פלשתינית פרטית, כמו-גם התנחלויות רבות אחרות שהפרו את הדרישות המשפטיות הישראליות הנוגעות לבנייתן.⁹⁵

התמיכה הממשלתית שישראל מעניקה ל"מאחזים" – שאינם אלא התנחלויות שנבנו ללא אישור רשמי ולכן אינן חוקיות על-פי החוק הישראלי – מנוגדת באופן חד אפילו יותר לאכיפה הישראלית של כללי הבנייה המגבילים שמחילה ישראל על יישובים פלשתיניים. דו"ח מטעם ממשלת ישראל שפורסם בשנת 2005 מתח ביקורת חריפה על רשויות ומשרדי ממשלה על כך שסיפקו סיוע משמעותי למאחזים. שגריר ארה"ב לשעבר קורצר סיכם את ממצאי הדו"ח (שנכתב על-ידי טליה ששון) באלה המילים:

ששון תיארה דפוסים שיטתיים ומערכתיים של אי-חוקיות והתנהלות פסולה מצד הממשלה, שתמכה בפעילות התנחלות במאחזים. ואמנם, דו"ח ששון מתח ביקורת על מערך שלם של דרכי התנהלות של גורמים רשמיים בישראל, שהתפרס על פני שנים. ששון גילתה שבחלק מהמקרים המתנחלים עצמם [זכו במשרות ב]משרדי ממשלה האחראים על היבטים שונים של פעילות ההתנחלות, ובכלל זה במשרד השיכון, או מצאו להם בני ברית המוכנים לעקוף את החוק, ואפילו עורכי דין שהיו מוכנים להפוך לחוקי את מה שברור כי איננו חוקי. תקציבים עוצבו מחדש כדי להסיט משאבים למאחזים. ובאמת, דפוס הפעילות במאחזים היה שקוף ובלתי חוקי באופן גלוי: מתנחלים נהגו לתבוע לעצמם ללא אישור פיסת אדמה ולהציב עליה קרוואנים לגור בהם. זמן קצר לאחר מכן, הרשויות היו דואגות לחיבור לרשת החשמל ודואגות לתשתית נוספת, כולל סלילתן של כמה דרכים. עד מהרה, המאחז ה"בלתי חוקי" או הבלתי מאושר זכה לשירותים ולתמיכה מטעם הממשלה ברמה שווה לאלה הניתנים להתנחלויות שעברו את הליכי האישור הרשמיים.

בכמה וכמה מקרים הכירו הרשויות הישראליות בדיעבד במאחזים כ"שכונות" של התנחלויות באותו אזור, צורה של אישור רטרואקטיבי לבנייה בלתי חוקית שיישובים פלשתיניים אינם נהנים ממנה. דוגמה לכך מספק המאחז סנסנה שבדרום הר חברון. מאחז זה נבנה ללא תכנית מאושרת אך למרות זאת זכה להכרה בשנת 2009 כשכונה של ההתנחלות אשכולות, אף כי המאחז ממוקם במרחק של כשלושה קילומטרים ממנה, אינו מחובר בכביש להתנחלות והוא מופרד ממנה על-ידי מכשול ההפרדה של ישראל.⁹⁶ המקרה האחרון הוא זה של המאחז גבעת היובל שמצפון לירושלים. במקרה זה הורה בג"ץ על הריסתם של מבנים לא חוקיים במאחז, אך ב-7 במאי 2010 הודיעה המדינה לבית המשפט כי

⁹⁵ יש דין, "מסד הנתונים של שפיגל על התנחלויות ומאחזים בגדה המערבית" (דיווח באנגלית), <http://www.yesh-din.org/sys/images/File/SpiegelDatabaseEng.pdf> (כניסה לאתר ב-19 באפריל 2010).

⁹⁶ עקיבא אלדר, "ביקורת גבולות: אם האמריקאים רוצים לדעת איך מאשרים התנחלות חדשה – שישאלו את אהוד ברק", *הארץ*, 2 ביוני 2009, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1089676.html> (כניסה לאתר ב-20 בנובמבר 2010).

היא תהפוך את המאחז לחוקי אם יתברר כי הוא ממוקם על אדמת מדינה ולא על אדמה פלסטינית פרטית, וביקשה ארכה כדי לערוך סקר ולברר עניין זה.⁹⁷

ששון גילתה שהחלטות "על הקמת מאחזים... ככל הנראה" מקורן ב"מועצות אזוריות" של מתנחלים בגדה המערבית, אך החלטות אלה זכו בתמיכה משמעותית ואף "בהשראה" ממדיניות ממשלתית ומגורמים רשמיים.

[למתנחלים חברו] חלק מפקידי החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית, ומי מבין עובדי משרד השיכון והבינוי, שפעלו לקידום תופעת המאחזים הבלתי מורשים. כל אלה נעשו, החל מאמצע שנות התשעים ואילך, ככל הנראה בהשראת שרי שיכון שונים, מי מהם בעצימת עין ומי מהם בתמיכה, עידוד וזירוז, תוך מתן עזרה ותמיכה של משרדי ממשלה אחרים, בין מיזמת פקידים מסוימים ובין מיזמה ועידוד של הדרג המדיני של אותו משרד... הקמת המאחזים הבלתי מורשים נעשת תוך הפרת נהלים, כללי מנהל תקינים ובמיוחד תוך הפרת חוק בוטה ונמשכת.⁹⁸

כפי שצוין לעיל, ישנם כיום כמאה מאחזים יהודיים בגדה המערבית, כולם בלתי חוקיים על-פי החוק הישראלי, אשר לא נהרסו. הרשויות הישראליות לא הכירו בדפוס אכיפה זה המשקף פער באמצעים הננקטים נגד בנייה לא חוקית ביישובים פלסטיניים מחד ובהתנחלויות מאידך.⁹⁹

מזרח ירושלים

הפרה מפלה של זכויות האדם, בדומה לזו שפלסטינאים באזור סי סובלים ממנה – ובכלל זה השתלטות על קרקעות, הגבלות על בנייה והחלה לא שוויונית של החוק העשויה להוביל להריסת בתים ולעקירה כפויה – היא גם מנת חלקם של 270 אלף הפלסטינאים החיים במזרח ירושלים. תושבים אלה מהווים 35% מסך אוכלוסייתה של העיר, אך רק 13% משטחה עומדים לרשותם.¹⁰⁰ כרבע משטח מזרח ירושלים יועד לבניית התנחלויות ועומד לרשותם של כ-190 אלף מתנחלים יהודים, המתגוררים ב-12 התנחלויות.¹⁰¹ מכאן שהתכניות העירוניות מקצות לכל מתנחל שטח גדול פי 2.8 מזה המוקצה לכל פלסטינאי.

⁹⁷ חיים לוינסון, "המדינה לבג"ץ: נכשיר את המאחזים הלא חוקיים בגבעת היובל ובחרשה", הארץ, 7 במאי 2010, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1167809.html> (כניסה לאתר ב-20 בנובמבר 2010).

⁹⁸ ששון, חוות דעת (ביניים) בנושא מאחזים בלתי מורשים, עמ' 28, 341.

⁹⁹ במקרים רבים הכחישו הרשויות הישראליות האשמות על הריסה לא חוקית של בתי פלסטינאים במסגרת מבצעים צבאיים.

¹⁰⁰ בשנת 1967 סיפחה ישראל לעיר 70.5 קילומטרים רבועים משטח הגדה המערבית. כיום משתרע תחום השיפוט של עיריית ירושלים על כ-126 קמ"ר. אף שנתונים כוללים אינם זמינים בעניין זה, פלסטינאים מעטים בלבד גרים במערב ירושלים, שאוכלוסייתה יהודית בעיקרה. לפחות 79% מהאדמות שקיימות עבור תכניות לבנייה למגורים בהתנחלויות יהודיות ובמערב ירושלים נתונות בבעלות מנהל מקרקעי ישראל, ולפיכך הן אינן עומדות לרשותם של פלסטינאים. במקום ועיר עמים, "עיר פתוחה – האומנם?", יוני 2010, עמ' 5.

¹⁰¹ הנתונים הזמינים המעודכנים ביותר בנוגע למספר המתנחלים במזרח ירושלים נכונים לשנת 2007. אז חיו בה 184,707 מתנחלים. נכון לשנת 2008 מנתה האוכלוסייה הפלסטינאית במזרח ירושלים 268,400 נפש. ר' למשל: מרכז ירושלים לחקר ישראל, "הודעה לעיתונות – יום ירושלים, 2009" (באנגלית), http://www.jiis.org/upload/news/jer_day_2009.pdf (כניסה לאתר ב-20 ביולי 2010); וכן: בצלם, כל האמצעים כשרים.

התכנון במזרח ירושלים מונע באורח מפורש מדאגה ליחס המספרי בין האוכלוסייה היהודית לבין האוכלוסייה הפלשתינית בעיר. בתכנית העירונית העדכנית ביותר, "תכנית מתאר מקומית – ירושלים 2000", נקבע כי "על-פי החלטות ממשלה" על התכנון העירוני לחתור לשימורו של "מאזן דמוגרפי" של 70% יהודים לעומת 30% ערבים בעיר, אך המגמות הדמוגרפיות מצביעות על יחס צפוי של 60% לעומת 40% עד שנת 2020.¹⁰² כדי להתמודד עם בעיה זו התכנית מציעה כמה אמצעים, שמטרתם "שמירה על הרוב היהודי בעיר תוך מתן מענה לצורכי המיעוט הערבי", כגון הקמת שכונות יהודיות חדשות, מתן סובסידיות ליחידות דיור מתוכננות לצורך הורדת מחירי הדיור, "עיבוי" שכונות יהודיות קיימות ומתן תמריצים ליהודים ישראלים לעבור לעיר באמצעות טיפול בנושאים דוגמת "ביטחון אישי, תעסוקה, [...] חינוך, איכות הסביבה, חיי תרבות וחברה, [ו]שירותים מוניציפאליים". התכנית מכירה ב"מצוקת הדיור הקשה" שממנה סובלת ה"אוכלוסייה הערבית", אך מציעה לטפל בכך באמצעות "עיבוי וציפוף" של שכונות פלשתיניות קיימות ובאמצעות הקמת אזורי מגורים חדשים רק עבור "משקי בית מבוססים בקרב האוכלוסייה הערבית"; התכנית אף מדגישה כי "יש לעמוד בתוקף על איסור של בנייה בלתי חוקית, תופעה הרווחת במגזר הערבי בעיר".

ישראל רואה בתושביה הפלשתינאים של מזרח ירושלים קבוצה מיוחדת של בעלי היתרים שהם תושבי העיר ורשאים להצביע בבחירות לעירייה, אך אינם אזרחים ישראלים.¹⁰³ הרשויות הישראליות מבטלות את היתרי התושבות של פלשתינאים ממזרח ירושלים שאינם יכולים להוכיח כי "מרכז חייהם" הוא בעיר, כולל כאלה המחזיקים בדרכונים זרים או בתושבות זרה, כאלה המתגוררים מחוץ לעיר במשך שבע שנים או יותר, כאלה שמקום מגוריהם העיקרי הוא מחוץ לעיר ואחרים; בשנת 2008 לבדה שללה ישראל את היתרי התושבות של 4,577 פלשתינאים ממזרח ירושלים.¹⁰⁴ כפי שצוין לעיל, ישראל רואה במזרח ירושלים חלק משטחה, ואינה מערערת על תחולתן של חובותיה בתחום זכויות האדם בשטח זה, ובכלל זה האיסור על אפליה.

ישראל מחילה על תושבי מזרח ירושלים את התקנות העירוניות של העירייה ואת חוקי המדינה, ולא את הצווים הצבאיים הישראליים והחוקים העות'מאניים, הבריטיים והירדניים החלים על הפלשתינאים בגדה המערבית. אחד החוקים החלים הוא חוק נכסי נפקדים התש"י-1950.¹⁰⁵ החוק המקורי קובע כי אם אדם היה ב"מדינת אויב" בעת שנערך מפקד האוכלוסין הישראלי של שנת 1948, רכשו יוחרם על-ידי האפוטרופוס לנכסי נפקדים ללא פיצוי וללא צורך להודיע לבעלי הרכוש. בשנת 1967 החילה ישראל על השטחים הכבושים שסיפחה לירושלים נוסח מתוקן של חוק זה ובו הוראה הקובעת כי במזרח ירושלים יוחרם הרכוש מכל אדם שלא נכח בה פיזית בעת שנערך המפקד של שנת 1967.¹⁰⁶ הגדרה זו כללה פלשתינאים שנמלטו במהלך הלחימה לחלקים אחרים של הגדה המערבית,

¹⁰² תכנית מתאר מקומית – ירושלים 2002, פרק 7, "אוכלוסייה וחברה", באתר עיריית ירושלים, http://www.jerusalem.muni.il/jer_sys/publish/files/13029/2282494558.pdf (כניסה לאתר ב-17 בנובמבר 2010).

¹⁰³ תושבים פלשתינאים במזרח ירושלים שיש בידם להוכיח כי מרכז חייהם היה בעיר במשך שבע שנים רצופות רשאים להגיש בקשה לקבלת מעמד של אזרחים ישראלים.

¹⁰⁴ המוקד להגנת הפרט, "שליטת מעמד התושבות מתושבי קבע בירושלים" (תשובת משרד הפנים לפניית עו"ד יום בן הל), 5 בנובמבר 2009, <http://www.hamoked.org.il/items/110587.pdf> (כניסה לאתר ב-7 בנובמבר 2010).

¹⁰⁵ תושבים פלשתינאים ביתר הגדה המערבית כפופים לצו צבאי בנוגע לנכסי נפקדים, ולא לחוק הישראלי המקביל החל בישראל ואשר הוחל גם על מזרח ירושלים.

¹⁰⁶ לדיון בחוק נכסי נפקדים התש"י-1950 ר' עיר עמים, נפקדים בעל כורחם: הפקעת נכסים בירושלים תחת חוק נכסי נפקדים, יולי 2010, http://www.ir-amim.org.il/_Uploads/dbsAttachedFiles/nifkadim.pdf (כניסה לאתר ב-7 בנובמבר 2010); לתקנה המנהלית שהוחלה על מזרח ירושלים ר' http://www.ir-amim.org.il/_Uploads/dbsAttachedFiles/mishpatminhal.pdf (כניסה לאתר ב-7 בנובמבר 2010).

לירדן או למקומות אחרים.¹⁰⁷ על-פי העמותות הישראליות עיר עמים ובמקום, "גם כיום, אם בעת הליכי רישום הקרקע יוכח כי מי מבעלי הנכס המקוריים לא שהה בתחומי הסיפוח ב-1967, ישנה אפשרות כי אותו חלק יחסי של הנכס [על סמך מספר הבעלים שלא נכחו במזרח ירושלים בשנת 1967] יופקע על-ידי האפוטרופוס לנכסי נפקדים".¹⁰⁸

באזורים שלא הוכנה עבורם תכנית מתאר לא ניתן לקבל רישיונות בנייה. בין השנים 2000 ו-2008 הרשו הרשויות הישראליות 670 בתי מגורים פלשתיניים במזרח ירושלים בטענה שהיו "בלתי חוקיים", וכך עקרו בכוח אלפי בני אדם מבתיהם.¹⁰⁹ בשנת 2009 הרשו הרשויות הישראליות 57 בתי מגורים פלשתיניים במזרח ירושלים, ועקרו מביתם 300 בני אדם, מחציתם ילדים. כמו כן הרשו הרשויות בהזדמנות זו מבנים אחרים כגון בתי עסק.¹¹⁰ בנוסף לכך, לפחות 60 אלף פלשתינאים תושבי מזרח ירושלים גרים בבתיים שבאופן טכני אינם חוקיים ועלולים לקבל צווי הריסה.¹¹¹ בה בעת גבתה עיריית ירושלים תשלומי קנסות בסדר גודל של עשרות מיליוני דולרים בגין בנייה בלתי חוקית מפלשתינאים במזרח ירושלים שעבורם אין כל אפשרות לבנות זולת בנייה בלתי חוקית.¹¹²

תושבי כמה שכונות פלשתיניות שכרו את שירותיהם של מתכננים ושילמו להם עבור הכנה והגשה של תכניות לרשויות העירוניות – שירות שהרשויות הישראליות מספקות בחינם בישראל עצמה – בתקווה שאם יאושרו התכניות יהיה באפשרותם לבקש רישיונות בנייה, או להכשיר בדיעבד את בתיהם הקיימים. לארגון Human Rights Watch לא ידוע על שום מקרה שבו קיבלה העירייה תכנית כזו. בשנת 2005 למשל דחתה העירייה תכניות שהגישו תושבי ואדי יאסול, שכונה פלשתינית שבה מרחפת סכנת הריסה מעל בתיהם של 400 תושבים, כיוון שהאזור הוגדר "שטח ירוק" שבו הבנייה אסורה; הכנתה של התכנית עלתה 50 אלף דולר.¹¹³ בשנת 2008 דחו הרשויות הישראליות 172 תכניות מתאר מקומיות שהגישו פלשתינאים ממזרח ירושלים. בשנת 2009 דחתה ועדת התכנון העירונית שתי תכניות שהוגשו בידי תושבי שכונת ג'בל מוכבר שבמזרח ירושלים בטענה כי הן מתנגשות עם תכנית האב העירונית "ירושלים 2000", שנועדה להנחות את הבנייה בעיר עד לשנת 2030. זאת, על אף

¹⁰⁷ היועץ המשפטי לממשלה דאז מאיר שמגר דחה בשנת 1969 את הכוונה להחיל את החוק על פלשתינאים תושבי חלקים אחרים של הגדה המערבית שהיו בבעלותם נכסים במזרח ירושלים, כיוון שהם נותרו "בתחום שלטון כוחות צה"ל" מהרגע שבו כבשו כוחות ישראליים את מזרח ירושלים. אף על פי כן, בשנת 1977 החלו הרשויות הישראליות להחרים רכוש פלשתיני במזרח ירושלים. (מכתב משמגר למנהל מקרקעי ישראל, אוגוסט 1969, מוזכר בתוך: עיר עמים, נפקדים, עמ' 2. יישומו של החוק הופסק שוב בעקבות דו"ח שפורסם בשנת 1992. הדו"ח נכתב בידי "ועדת קלוגמן" שעסקה במזרח ירושלים, וזוהה בו ניגוד אינטרסים ביישום החוק, אך משנת 2004 ואילך יישמו אותו הרשויות הישראליות שוב, והמשיכו לעשות כן על אף שהיועץ המשפטי לממשלה דאז מני מזוז הורה לשר האוצר דאז בנימין נתניהו לחדול מכך. שם, עמ' 3-4.

¹⁰⁸ עיר עמים ובמקום, בין המוצהר לאפשר: מדיניות התכנון החדשה של עיריית ירושלים בירושלים המזרחית, ינואר 2010.

¹⁰⁹ הוועד הישראלי נגד הריסת בתים, "הריסות במזרח ירושלים", ללא תאריך, http://www.icaud.org/?page_id=6294&lang=he (כניסה לאתר ב-7 בנובמבר 2010).

¹¹⁰ נתוני משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים (OCHA) השמורים בתיקי ארגון Human Rights Watch.

¹¹¹ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, משבר התכנון בירושלים המזרחית: כיצד להבין את תופעת הבנייה "הבלתי חוקית" בירושלים, אפריל 2009, עמ' 12. הרשויות בישראל הרשו בין השנים 2000 ו-2009 לפחות 730 בתי מגורים שם, עמ' 4; ונתוני האו"ם לשנת 2009 השמורים בתיקי ארגון Human Rights Watch.

¹¹² על-פי ארגון זכויות האדם הישראלי "הוועד נגד הריסת בתים", עיריית ירושלים גבתה בין השנים 2004 ו-2008 תשלומי קנסות בסך 111,805,931 ש"ח בגין בנייה בלתי חוקית, ו-70% מסכום זה הגיע מתושבים פלשתינאים. הוועד הציבורי נגד הריסת בתים, מזרח ירושלים 2008-2004, <http://icaud.org.dolphin.nethost.co.il/wordpress/wp-content/uploads/2010/05/East-Jerusalem-english.pdf>, כניסה לאתר ב-20 ביולי 2010.

¹¹³ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים (OCHA), משבר התכנון בירושלים המזרחית, עמ' 12.

שתכנית זו טרם אושרה וטרם הופקדה להתנגדויות מטעם הציבור.¹¹⁴ כפי שיידון להלן, העירייה אף דחתה תכנית שהגישו תושבי שכונת אל-בוסתאן, וסירבה לדון בתכנית נוספת, מתוקנת, שהגישו התושבים לאחר מכן.

גם אם תאושר תכנית אב שתאפשר בנייה פלשתינית חוקית באזורים נוספים במזרח ירושלים, הרי שתקנות הבנייה הקיימות מהוות מכשול נוסף המונע מרבים מתושבי מזרח ירושלים להגיש תכניות העשויות לזכות לאישור. תקנות בנייה אלה קובעות כי כל בניין חייב לכלול חנייה, דרכי גישה וחיבור לרשת הביוב. אלא שמרכיבים אלה חסרים לעתים מזומנות בשכונות הפלשתיניות, בעיקר משום שעיריית ירושלים אינה מספקת להן שירותים הולמים של תכנון, בנייה או תשתית מזה עשרות שנים. מורשת זו של הזנחה מפלה עומדת בניגוד בוטה למצב הכללי במערב ירושלים ובהתנחלויות היהודיות במזרח ירושלים.¹¹⁵ לפיכך, כדי לקבל רישיונות בנייה בהתאם לתקנות הבנייה הקיימות, פלשתינאים נדרשים לשלם עבור סלילת דרכים, הקמת מגרשי חנייה ושירותים אחרים שהעירייה אינה מספקת להם. אולם, אין זה סביר שיעלה בידם לעשות זאת בשל העלות הגבוהה הכרוכה בכך – 65% מהמשפחות במזרח ירושלים נמצאות מתחת לקו העוני (לעומת 31% מאוכלוסיית מערב העיר).¹¹⁶ העירייה היא הנושאת באחריות למצבן הירוד של הדרכים ורשתות הביוב במזרח ירושלים, לצפיפות הבנייה ולאופיים חסר התכנון של אזורי המגורים, העומדים כולם בניגוד עז למצב במערב ירושלים.

באחד מאזורי שכונת סילוואן שבמזרח ירושלים הכריזה עיריית ירושלים בחודש ינואר 2010 על תכנית שתשרת התנחלות יהודית המממנת ומפעילה אתר ארכיאולוגיה בשכונה כאתר תיירות; על-פי התכנית המקורית, הקמת הגנים והמרחבים הציבוריים הייתה מחייבת את הריסתם של 88 בתים פלשתינאים באזור אל-בוסתאן שבשכונה. אולם, במסגרת תכנית מתוקנת צומצם מספר הבתים המיועדים להריסה ל-22. בחודש פברואר 2009 דחו רשויות התכנון הישראליות תכנית שהוגשה על-ידי תושבי אל-בוסתאן, ששילמו עבור הכנתה, בטענה כי היא מתנגשת עם כוונותיה של העירייה, המייעדת את האזור להיות "שטח ירוק".¹¹⁷ רבים מבתי התושבים באזור זה נבנו ללא רישיונות, כיוון שישראל לא הכינה תכנית מתאר שתאפשר בנייה בידי התושבים הפלשתינאים; מאז שנת 1967 לא העניקה ישראל לפלשתינאים ולו רישיון אחד לבניית בתי מגורים בשכונת אל-בוסתאן.

ישראל אוכפת אפוא את חוקי הבנייה בירושלים באופן שונה על התושבים הפלשתינאים ועל התושבים היהודים, וגם שוני זה בוטה ביותר. ניתן לצפות כי עברות הבנייה במזרח ירושלים יהיו "חמורות יותר" מאשר במערבה, בהינתן הימנעות העירייה מהנפקת רישיונות בנייה לפלשתינאים. אולם, גם האכיפה במזרח ירושלים חמורה יותר. על-פי תנועת "שלום עכשיו", המתבססת על נתונים רשמיים, בין השנים 1996 ו-2001 בוצעו 82% מעברות הבנייה בירושלים בשכונות יהודיות ורק 18% באזורים פלשתיניים; אך רק 20% מפעולות האכיפה בוצעו בשכונות יהודיות ואילו 80% מהן בוצעו באזורים פלשתיניים.¹¹⁸

¹¹⁴ ב-17 בנובמבר 2009 דחתה ועדת התכנון האזורית בעילה זו את התכניות המוצעות, תכניות 11114 ו-13317. עיר עמים ובמקום, *בין המוצהר לאפשר*, עמ' 9.

¹¹⁵ על-פי נתוני האגודה לזכויות האזרח בישראל, נכון לשנת 2010 חסרים במזרח ירושלים קווי ביוב באורך כולל של חמישים קילומטר וכן אלף כיתות לימוד; ל-160 אלף תושבים פלשתינאים אין חיבור לרשת המים; ובשכונות הפלשתיניות במזרח ירושלים קיימים רק שמונה סניפי דואר (לעומת 42 במערב ירושלים). האגודה לזכויות האזרח בישראל, *זכויות אדם בירושלים המזרחית: עובדות ונתונים*, מאי 2010, עמ' 8.

¹¹⁶ האגודה לזכויות האזרח, *זכויות אדם בירושלים המזרחית: עובדות ונתונים*, מאי 2010, עמ' 8.

¹¹⁷ עיר עמים ובמקום, *בין המוצהר לאפשר*, ינואר 2010, עמ' 3.

¹¹⁸ דרור אטקס, *בניה בלתי חוקית של מתנחלים ושל פלשתינאים – מוסר כפול - מרץ 2006*, <http://www.peacenow.org.il/site/he/peace.asp?pi=62&docid=1714> (כניסה לאתר ב-5 במאי 2010).

על-פי הוועד הציבורי נגד הריסת בתים, הסיכוי שהרשויות הישראליות יהרסו בתים בגין עברות בנייה במזרח ירושלים, הפלשתינית ברובה – שהרי גרים בה כ-270 אלף פלשתינאים (וכ-190 אלף מתנחלים) – גדול פי עשרה מן הסיכוי להריסה במערב ירושלים, שבה חיים כ-310 אלף תושבים.¹¹⁹

תמריצים ומקורות מימון למתנחלים

כמעט כל ממשלות ישראל תמכו בהתנחלויות ממגוון של סיבות, שכללו בתחילה השקפה ולפיה יישובי קבע בגדה המערבית יעמדו בחזית ההגנה מפני פלישות או התקוממויות. נכון להיום, לבד מהשפעתם כגורם מחזק לעמדת ישראל במשא ומתן על הסדר הקבע עם ההנהגה הפלשתינית בגדה המערבית, ההתנחלויות האזרחיות גם מספקות מרחב מגורים נוסף עבור ישראלים, ובכלל זה ישנן התנחלויות גדולות המספקות דיור זול יחסית עבור המגזר החרדי הגדל במהירות. אף שכמה מההגבלות שישראל מטילה על פלשתינאים – דוגמת הצו הצבאי הדורש מפלשתינאים להצטייד בהיתרים ביטחוניים מיוחדים כדי להיכנס להתנחלויות – קשורות לביטחון ההתנחלויות, נראה שהגבלות אחרות לא נועדו אלא לצורכי ענישה. דוגמה לכך הן ההגבלות המוטלות בפועל על בנייה ועל שיפוץ של בתי מגורים, בתי ספר ומרפאות ביישובים באזור סי. הגבלות מסוג זה הן אפוא מופרזות ומפלגות גם לפי החוק הישראלי, שאינו מכיר באי-חוקיותן של ההתנחלויות על-פי דיני הכיבוש.

ההתנחלויות מקבלות מימון מממשלת ישראל ומתורמים פרטיים (כולל אנשים פרטיים בחו"ל וארגוני צדקה, שמושבים של רבים מהם בארה"ב). חלק מהתומכים הפרטיים הם יהודים, אך ההתנחלויות מקבלות תמיכה משמעותית גם מארגונים נוצריים. אף שרוב ההתנחלויות משמשות בעיקר למגורים, בחלקן ישנה גם פעילות חקלאית ותעשייתית המהווה מקור הכנסה לתושבים.

ממשלת ישראל מממן התנחלויות באמצעות תקציב המדינה ודרך מוסדות ממשלתיים כגון המוסד לביטוח לאומי, ההסתדרות הציונית העולמית ומפעל הפיס. כמו כן, כפי שידון להלן, הממשלה מעניקה להתנחלויות מגוון של סובסידיות ומענקים שקשה להתחקות אחריהם.

כיום ממשלת ישראל מעניקה תמריצים למתנחלים במסגרת תכנית "אזורי עדיפות לאומית". בשנת 1998 אישרה הממשלה מפה של "אזורי עדיפות לאומית" שתושביהם מקבלים מגוון של הטבות המבוססות על משתנים הכוללים את מעמדם החברתי-כלכלי ואת צורכי הביטחון שלהם.¹²⁰ בג"ץ פסק בשנת 2006 כי תכנית העדיפות הלאומית מפלה לרעה פלשתינאים אזרחי ישראל בתחום החינוך והורה לממשלה לבטל את ההוראות הרלבנטיות עד קיץ 2009.¹²¹ אך ב-14 ביולי 2009 העבירה הממשלה חוק "אזורי עדיפות לאומית" חדש שהאריך את התכנית עד לשנת 2012, תוך הפרה של תאריך היעד שנקבע על-ידי בית המשפט.¹²² ב-13 בדצמבר 2009 ערכה הממשלה תיקונים במפת

¹¹⁹ בשנת 2004 בוצעו 13 פעולות הריסה במערב ירושלים, שהיא יהודית בעיקרה, ו-114 פעולות הריסת בתים במזרח ירושלים, שהיא פלשתינאית. בשנת 2005 בוצעו 5,653 עברות בנייה ו-26 פעולות הריסה במערב ירושלים ו-1,529 עברות ו-76 פעולות הריסת בתים במזרח ירושלים. <http://www.icauld.org/heb/faq.asp?menu=9&submenu=1> (כניסה לאתר ב-20 בספטמבר 2010). ההערכות לגבי היקף האוכלוסייה מקורן במכון ירושלים לחקר ישראל, *שנתון 2009/10*, "לוח ג/1 – אוכלוסיית ישראל וירושלים, לפי קבוצת אוכלוסייה, 1922-2008", <http://jiis.org/upload/web%20C0109.pdf> (כניסה לאתר ב-1 באוקטובר 2010).

¹²⁰ ר' בצלם, *כל האמצעים כשרים*, יוני 2010, עמ' 31.

¹²¹ בג"ץ 11163/03, ועדת המעקב העליונה לענייני הערבים בישראל ואח' נ' ראש ממשלת ישראל.

¹²² עדאלה, "סיווג יישובים לאזורי עדיפות לאומית", פברואר 2010, <http://www.adalah.org/newsletter/eng/feb10/docs/NPA%20Hebrew.pdf> (כניסה לאתר ב-14 בדצמבר 2010).

העדיפות הלאומית, והיא עודנה כוללת התנחלויות.¹²³ המפה החדשה מגדירה כ"אזור עדיפות לאומית א" 91 מתוך 121 התנחלויות, שמתגוררים בהן למעלה מ-140 אלף מתנחלים; תושבי ההתנחלויות הללו יזכו להטבות הגדולות ביותר הניתנות על-פי תכנית זו, ובכלל זה מענקי פיתוח ובנייה בערך של עשרות אלפי דולרים ומשכנתאות מסובסדות ליחידות דיור. בתכנית הוגדרו 12 התנחלויות כמשתייכות ל"אזור עדיפות לאומית ב'", הזוכה למימון לפרקי זמן קצרים יותר ואינו מקבל תמיכה עבור הקמת תשתית לבניית מבני מגורים.¹²⁴

בנימוקים המוצהרים להכללתן של ההתנחלויות באזורי העדיפות הלאומית נטען כי הן "היישובים המאוימים ביהודה ושומרון" בעלי רמת האיום הביטחוני הגבוהה ביותר, וכן כי רשויות המצויות במרחק של עד שבעה או תשעה ק"מ מגבול בינלאומי זקוקות לתמיכה נוספת בגין ה"הוצאות הביטחוניות הנלוות לכך".¹²⁵

משרדי ממשלה בישראל מעניקים הטבות משמעותיות במסגרת תכנית אזורי העדיפות הלאומית כדי לעודד יהודים ישראלים לעבור לגור בהתנחלויות.

אחת ההטבות הללו היא מימון לבניית יחידות דיור שמעניק משרד הבינוי והשיכון. בין השנים 2000 ו-2006, למשל, מימן המשרד 53% מהתחלות הבנייה ו-42% מכלל עלויות הבנייה למגורים בהתנחלויות. זאת, בניגוד ל-10% מהתחלות הבנייה ו-20% מכלל עלויות הבנייה בתוך ישראל. בנייה למגורים עבור פלשתינאים בגדה המערבית לא זכתה לכל מימון שהוא.¹²⁶

מתנחלים הבונים יחידות דיור מקבלים סבסוד המגיע לכדי 69% מערך הקרקע. הקרקע עצמה מתומחרת כבר מלכתחילה במחיר נמוך במיוחד בידי מנהל מקרקעי ישראל, המחזיק על-פי רוב בשליטה על מכירת קרקעות המדינה בגדה המערבית. משרד השיכון מסבסד גם הוא עד 50% מעלויות הפיתוח, בסכומים שבין 60 אלף ל-100 אלף ש"ח לכל דירה בהתנחלויות.¹²⁷ משרד השיכון אף מספק מענקים לקיזוז עלויות המשכנתאות באזורי עדיפות לאומית, החל בסכום של 97 אלף ש"ח באזורי א', וכן משכנתאות מסובסדות למימון הבנייה לתקופה של ארבע שנים. בדו"ח מבקר המדינה נקבע כי לא

---

¹²³ ברק רביד, "מפת אזורי העדיפות הלאומית החדשה כוללת עשרות התנחלויות", *הארץ*, 11 בדצמבר 2009, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1133917.html> (כניסה לאתר ב-27 באפריל 2010); ברק רביד ומוטי בסוק, "הממשלה אישרה מפה חדשה של אזורי העדיפות הלאומית הכוללת התנחלויות", *הארץ* (המהדורה האנגלית), 15 בדצמבר 2009, <http://www.haaretz.com/hasen/spages/1134904.html> (כניסה לאתר ב-27 באפריל 2010). נכון לחודש יוני 2010, הממשלה לא החליטה הממשלה על רשימה מתוקנת של הטבות בהתאם למפת העדיפות הלאומית המתוקנת; לפיכך נותרו בתוקפם ההטבות והתמריצים הניתנים בהתאם למפת העדיפות הלאומית הקודמת. בצלם, כל האמצעים כשרים.

¹²⁴ מכתב מיום 5 בינואר 2010 מאת עמי גלילי, הממונה על-פי חוק חופש המידע במשרד הבינוי והשיכון, המוזכר בתוך: בצלם, כל האמצעים כשרים, עמ' 33.

¹²⁵ התנחלויות רבות הסמוכות לגבול ישראל ואשר שוכנות ממערב למכשול ההפרדה הישראלי לא נכללו במפת העדיפות הלאומית; גם 12 ההתנחלויות במזרח ירושלים לא נכללו. החלטת ממשלה מס' 1060, 12 בדצמבר 2009, המצוטטת בתוך בצלם, כל האמצעים כשרים, עמ' 33; ר' מפת ההתנחלויות שהוגדרו כאזורי עדיפות לאומית, תנועת "שלום עכשיו", *המצב הסוציו-אקונומי בהתנחלויות טוב יותר מהממוצע הארצי*, דצמבר 2009.

¹²⁶ ד"ר שלמה סבירסקי, אתי קונור-אטיאס ואיתי דהן, "העדפה ממשלתית במימון מגורים: 2000-2006", מרכז אדוה, נובמבר 2000, עמ' 6; המצוטט בתוך: בצלם, כל האמצעים כשרים, עמ' 33.

¹²⁷ מכתב מיום 5 בינואר 2010 מאת עמי גלילי, הממונה על-פי חוק חופש המידע במשרד הבינוי והשיכון, המוזכר בתוך: בצלם, כל האמצעים כשרים, עמ' 33.

הוגדרו אמות מידה כלשהן להקצאת משכנתאות אלה, וכי כל אחד מהמתנחלים שזכה להן קיבל משכנתא מסובסדת על-ידי המדינה בסך 240 אלף ש"ח, יהיה מצבו הכלכלי אשר יהיה.¹²⁸

המתנחלים זוכים גם להטבות רבות בתחום החינוך ממשרד החינוך, עבור ילדים מגיל הגן ועד לאוניברסיטה, ולמשכורות מורים הגבוהות ב-12% עד 20% מאלה שבתוך ישראל, כולל סובסידיה בגובה 80% משכר הדירה. משרד החינוך אף מעניק למתנחלים באזורי עדיפות לאומית פטור מתשלום שכר הלימוד בגני ילדים ומתשלום אגרת בחינות הבגרות, הסעות לבית הספר ללא תשלום כמעט (מסובסדות ב-90% עד 100%), הארכת יום הלימודים בגני ילדים ובבתי ספר, הארכת שנת הלימודים בחודש נוסף ועדיפות במלגות לאוניברסיטאות.¹²⁹

משרד המסחר והתעשייה מספק מענקים למשקיעים ולתשתית עבור אזורי תעשייה בהתנחלויות; משרד העבודה והרווחה מעניק תמריצים לעובדים סוציאליים בהתנחלויות; ומשרד האוצר מעניק הנחות במסים לאנשים פרטיים ולחברות.¹³⁰ בבקעת הירדן, למשל, ממשלת ישראל מספקת מענקים המכסים עד 24% מעלויות הפיתוח עבור מוסדות מסחריים, מלונות ואתרי תיירות.¹³¹ חברות ישראליות ורב-לאומיות המשקיעות בהתנחלויות ובאזורי התעשייה סמוכים אליהן נהנות ממגוון סובסידיות ובתמורה מספקות הכנסה למתנחלים.¹³² האזורי התעשייה של המתנחלים מועסקים כ-5,000 עובדים, ובכלל זה ישראלים ופלשתינאים. על-פי הארגון הישראלי הלא ממשלתי "קו לעובד", לעתים מזומנות מקבלים העובדים הפלשתינאים שכר בגובה של אפילו שליש משכר המינימום הישראלי שהם זכאים לו.¹³³ מעסיקים ישראלים מסוימים מנכים מסים ודמי ביטוח לאומי משכרם של עובדים פלשתינאים, אך מסים אלה מועברים למדינת ישראל, שאינה מספקת שום שירותים או הטבות לעובדים למעט במקרים של תאונות עבודה או פשיטת רגל של המעסיק; בין השנים 1970 ל-2009 רוב הכספים שנוכו משכרם של עובדים פלשתינאים (כ-10% מהשכר), ואשר מיועדים לכאורה למימון ביטוח אבטלה, נכות כללית,

¹²⁸ דו"ח מבקר המדינה 354, עמ' 348-358, ר' ה"ש מס' 1; מוזכר בתוך: בצלם, כל האמצעים כשרים, עמ' 55.

¹²⁹ פרופ' דן סואן וד"ר ורד נאמן-חביב (עורכים), שנתון סטטיסטי יהודה ושומרון 2007, מוזכר בתוך: בצלם, כל האמצעים כשרים, עמ' 35.

¹³⁰ אף שמשרד האוצר ביטל בשנת 2003 את הטבת המס למתנחלים, ממשלה הממשלה להעניק פטור ממס למשך עשר שנים למשקיעים זרים ביישובים המוגדרים כ"אזורי עדיפות לאומית א"; משקיעים זרים ב"אזורי עדיפות לאומית ב" מקבלים פטור מלא ממס למשך שש שנים, והטבות מס למשך ארבע שנים (משקיעים ישראלים זוכים להטבות כאלה למשך שנה אחת).

¹³¹ המרכז לקידום השקעות בישראל ("Invest In Israel Promotion Center", אתר אינטרנט ממשלתי), "תמריצים להשקעות", <http://www.investinisrael.gov.il/NR/exeres/08348DA2-83D3-47B1-B043-ED418D9AA846.htm> (כניסה לאתר ב-15 ביולי 2010).

¹³² יצרנית המזון הרב-לאומית "Unilever" לדוגמה מחזיקה ברוב מניות חברת המזון הישראלית "בייגל אנד בייגל", שמפעל הייצור שלה נמצא באזור התעשייה ברקן הסמוך להתנחלות אריאל. באמצעות זיקת הבעלים שלה בחברת "בייגל אנד בייגל", יונילבר משלמת על-פי הדיווחים "מסים למתנחלים ישראלים באמצעות התרומות השנתיות שלה למועצה האזורית שומרון, משלמת שכירות חודשית לחברות ישראליות המפיקות רווח מקרקעות שהופקעו באורח בלתי-חוקי ונהנית מסובסידיות נדיבות שמעניקה ממשלת ישראל לאזור התעשייה של ההתנחלות ואשר מובטחות לחברת "Unilever" במישורין כתמריץ להישארותה בברקן ולהרחבת פעילותה במקום". *United Civilians for Peace, Improper Advantage: A study of Unilever's investment in an illegal Israeli settlement*, נובמבר 2008, עמ' 4.

¹³³ בג"ץ פסק בשנת 2007 כי עובדים פלשתינאים המועסקים בהתנחלויות בגדה המערבית זכאים לקבל הטבות שכר זהות לאלה של עובדים ישראלים. במציאות, עובדים פלשתינאים בחקלאות המועסקים בידי מתנחלים ישראלים משתכרים כ-56 ש"ח ליום עבודה של שמונה שעות, שליש משכר המינימום הישראלי (העומד על 21 ש"ח לשעה), ופלשתינאים המועסקים בגדה המערבית בתעשייה משתכרים כשני שליש משכר המינימום. כ-20 אלף פלשתינאים תושבי הגדה המערבית מחזיקים ברישיונות עבודה ומועסקים בהתנחלויות ישראליות בגדה; כ-10,000 פלשתינאים נוספים מועסקים בהתנחלויות ללא היתרים, רובם כעובדים עונתיים בחקלאות בבקעת הירדן. כ-20 פלשתינאים נוספים מהגדה המערבית עובדים בתוך ישראל. סלוא עלינא, "עובדים פלשתינאים המועסקים בהתנחלויות – 2009", קו לעובד, <http://www.kavlaoved.org.il/media-view.asp?id=2249> (כניסה לאתר ב-17 בנובמבר 2010).

קצבת זקנה וקצבת ילדים, הועברו ממשד התעשייה והמסחר למשרד האוצר, ומשם לתקציב המדינה. כך לפי מחקר שערכו כלכלן ישראלי ומנהלת ארגון לזכויות עובדים.¹³⁴

משרד החקלאות הישראלי אף מעניק הטבות נכבדות למתנחלים על-פי סיווג משלו. לשם המחשה, משרד החקלאות מסווג התנחלויות בצפון בקעת הירדן כאזור פיתוח א' מנהלי, מסבסד 25% מההשקעות בחקלאות, ומעניק הטבות מס על השקעות כאלה, ועל בין 25%-ל-30% מן הרווחים. תוצרתן של רוב ההתנחלויות החקלאיות בצפון בקעת הירדן מיועדת לייצוא, בעיקר לאירופה. כיוון שחוקי האיחוד האירופי מוציאים סחורות המיוצרות בהתנחלויות מכלל הסחורות הזוכות למעמד סחר מועדף של פטור ממכסי-מגן, ממשלת ישראל משפה חקלאים מההתנחלויות בשל אבדן הכנסה כתוצאה ממכסים המוטלים על תוצרתם במדינות האיחוד האירופי.¹³⁵

בחודש מאי קידמה הרשות הפלשתינית קמפיין תחת הכותרת "אתה והמצפון שלך", ובמסגרתו הפצירה בפלשתינאים לא לקנות סחורה שיוצרה בהתנחלויות. הרשות חוקקה חוק שבו נקבעו עונשים פליליים לפלשתינאים הרוכשים, מוכרים או מעבירים באופן מסחרי 500 מוצרים מסווגים מהתנחלויות.¹³⁶ הצעת חוק שהונחה על שולחן הכנסת ותהליכי אישורה טרם הסתיימו מציעה להעניש ישראליים, פלשתינאים ואחרים המשתתפים בחרמות על כל מוצרים ישראליים שהם, ובהם גם מוצרים מהתנחלויות.¹³⁷ כפי שצוין לעיל, במדינות רבות אחרות (ובהן מדינות החברות באיחוד האירופי), החקיקה המקומית והתקנות המקומיות הנוגעות למוצרי ייבוא דורשות מהיצרנים לספק מידע מדויק על ארץ הייצור, ואינן מחילות את הטבות המכס על מוצרים מהתנחלויות.

בנוסף על המימון הממשלתי הישיר, מקבלות התנחלויות מימון מההסתדרות הציונית העולמית. הכלכלן הישראלי שיר חבר מעריך כי בין השנים 2000 ו-2002 העבירה ההסתדרות הציונית 385 מיליון ש"ח לפרויקטים חקלאיים בהתנחלויות.¹³⁸ בשנים 2009-2010 ייעדה ישראל 143 מיליון ש"ח לחטיבה

---

¹³⁴ חנה זוהר, שיר חבר, "מדינת ישראל חייבת מיליארדי שקלים לעובדים פלשתינאים", *כלכלת הכיבוש*, חוברת 25, ינואר 2010, עמ' 8 ונספח 5, http://www.alternativenews.org/images/stories/downloads/Economy_of_the_occupation_25.pdf (כניסה לאחר ב-1 באוקטובר 2010). ר' גם: p. 23, *United Civilians for Peace, Improper Advantage*.

¹³⁵ ר' בצלם, *כל האמצעים כשרים*, עמ' 36. ב-25 בפברואר קבע בית הדין לצדק של האיחוד האירופי כי מוצרי "סודה קלאב", המיוצרים באזור התעשייה מישור אדומים של ההתנחלויות אינם עומדים באמות המידה למעמד סחר מועדף על-פי הסכם ההתאגדות שבין האיחוד האירופי לבין ישראל. *Case C-386/08, Brita CmbH v Hauptzollamt Hamburg-Hafen*; ר' <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2010-02/cp100014en.pdf>, כניסה לאחר ב-10 ביולי 2010.

¹³⁶ לפי דיווחי חדשות ישראליים, הרשות הפלשתינית חוקקה חוק הקובע עונשים לפלשתינאים המוכרים כל אחד מתוך רשימה של 500 מוצרים מסווגים המיוצרים בהתנחלויות; העונשים שנקבעו נעים בין שנתיים לחמש שנות מאסר וקנסות בגובה של עד 15 אלף דולר. פלשתינאים המייבאים מוצרים מהתנחלויות לשטחים הכבושים עלולים להישלח לשש שנות מאסר, ואפשר שיוטל עליהם קנס של עד 3,000 דולר וכן יוחרמו רישיונותיהם וכלי הרכב שלהם. ר' עלי ואקד, "קמפיין ענק ברשות: חרם מוצרים – ומאסר לסוחרים", *ynet*, 18 במאי 2010, <http://www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-,3890981,00.html> (כניסה לאחר ב-14 בדצמבר 2010).

¹³⁷ הצעת החוק שניסחו חברי כנסת ישראלים מציעה להטיל קנסות, סנקציות כלכליות ואיסורי כניסה על "יזמי חרמות או מקדמי חרמות" המכוונים נגד ישראל, ובהם חרמות המוגבלים למוצרי התנחלויות. "ישראל: יש למשוך את הצעות החוק שיביאו לענישת פעילים למען זכויות האדם", 23 ביולי 2010, <http://www.hrw.org/he/news/2010/07/23>.

¹³⁸ שיר חבר, "Bulletin 2: The Settlements – Economic Cost to Israel", המרכז לאינפורמציה אלטרנטיבית, עמ' 4, 17 באוגוסט 2005, <http://www.alternativenews.org/english/index.php/topics/economy-of-the-occupation/91-bulletin-2-the-settlements-economic-cost-to-israel> (כניסה לאחר ב-15 במאי 2010).

להתיישבות בהסתדרות הציונית העולמית לשם השקעה בפיתוח בגדה המערבית, ברמת הגולן (שסופחה מסוריה במלחמת 1967) ובגליל.¹³⁹

ממשלת ישראל מעניקה באופן יחסי יותר סובסידיות ומימון לנפש למתנחלים מאשר לישראלים אחרים, אף שרמת החיים של המתנחלים גבוהה בממוצע פי עשרה מזו של ישראלים שאינם זוכים להטבות ממשלתיות דומות.¹⁴⁰ ההתנחלויות מקבלות כסף רב יותר מאשר אזורי "עדיפות לאומית א"י" אחרים הנמצאים בתוך ישראל (בדרך כלל יישובים שהכנסת תושביהם נמוכה ואשר ממוקמים מחוץ לאזור המרכז של ירושלים ותל-אביב): על-פי דו"ח שפרסם מבקר המדינה, בין השנים 2000 ל-2002 היה המימון הממוצע שישראל העניקה לכל יחידת דיור במסגרת סבסוד הבנייה בהתנחלויות גבוה פי 5.5 מזה שהעניקה לדירות באזורי עדיפות לאומית א' בישראל עצמה.¹⁴¹ גם הרשויות המקומיות בהתנחלויות מקבלות תקצוב ממשלתי גדול יותר מאשר יישובים בתוך ישראל.¹⁴² דבר זה יכול להסביר את העובדה שהמתנחלים, המשתכרים בממוצע יותר מאנשים בתוך ישראל, משלמים למרות זאת ארנונה נמוכה יותר מאשר תושבים בישראל.¹⁴³ בין השנים 2000 ו-2006,

נהנו ההתנחלויות בגדה המערבית, ברצועת עזה וברמת הגולן ממימון עודף של השירותים הממלכתיים בהשוואה למימון השירותים הממלכתיים הניתן ליישובים בתוך ישראל בסכום של כ-3.143 מיליארד ש"ח, שהשלים את המיסוי המקומי הנמוך יחסית בהתנחלויות, שהגיע לסך 2.028 מיליארד ש"ח. [...] בחישוב לתושב, השתתפות הממשלה במימון שירותים ממלכתיים בהתנחלויות הייתה גבוהה ב-36% יותר מאשר בעיירות הפיתוח [...] כך גם ביחס להוצאה לתושב בתקציב הפיתוח – התקציב הבלתי-רגיל – של ההתנחלויות, שבחישוב לתושב היה גבוה פי 1.3 מהממוצע ברשויות בתחומי הקו הירוק.¹⁴⁴

¹³⁹ בצלם, כל האמצעים כשרים, עמ' 60, המזכיר את משרד החקלאות ופיתוח הכפר, "נושאים בהם פועל משרד החקלאות תוך מדיניות העדפה לאומית של יישובים או אזורים".

¹⁴⁰ על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ההכנסה הממוצעת של משפחה בהתנחלויות גבוהה ב-10% מהממוצע הארצי (13,566 ש"ח לעומת 12,343 ש"ח לחודש); ושיעורי האבטלה בהתנחלויות נמוכים מהממוצע הארצי (6.5% בהתנחלויות בהשוואה ל-7.3% ברחבי ישראל). שיעור ההצלחה של ילדי ההתנחלויות בבגרות עומד על 71% לעומת ממוצע ארצי של 65.8%. בהתנחלות אפרת, המופיעה במפת אזורי העדיפות הלאומית, יש שיעור אבטלה של 1.6% והשכר הממוצע של תושביה עומד על 7,793 ש"ח לחודש; בעיר הערבית-יהודית המעורבת רמלה בישראל, שלא מופיעה במפת אזורי העדיפות הלאומית, יש שיעור אבטלה של 4.1% והשכר הממוצע של תושביה עומד על 4,428 ש"ח לחודש. שלום עכשיו, "המצב הסוציו-אקונומי בהתנחלויות טוב יותר מהממוצע הארצי", דצמבר 2009, <http://www.peacenow.org.il/site/he/peace.asp?pi=61&fld=495&docid=4497> (כניסה לאתר ב-22 בנובמבר 2010).

¹⁴¹ דו"ח מבקר המדינה 54 ב', מוזכר בתוך: בצלם, כל האמצעים כשרים, עמ' 56.

¹⁴² בשנת 2006 קיבלו הרשויות המקומיות בישראל בסה"כ 34.7% מתקציבן מהממשלה (היתר הגיע מהכנסתן שלהן), אך רשויות מקומיות בהתנחלויות קיבלו 57% מתקציבן (בסכום כולל השווה לכ-456 מיליון דולר ארה"ב) מהממשלה. שאול אריאלי, רובי נתנזון, זיו רובין, הגר צמרת-קראצ'ר, "ההשפעה ההיסטורית-פוליטית-כלכלית של ההתנחלויות היהודיות בשטחים הכבושים", רשת המדיניות הישראלית-אירופית (מאמר), יוני 2009, עמ' 7.

¹⁴³ בצלם מביא ממצאים שלפיהם בין השנים 2000 ו-2006 הרשויות בהתנחלויות גבו בממוצע 2,130 מסים ואגרות בגובה של ש"ח לתושב – רק 60% מהסכום לתושב (3,496) שגבו הרשויות המקומיות בתוך ישראל ממסים ואגרות. בצלם, כל האמצעים כשרים, עמ' 37.

¹⁴⁴ בשנת 2004, בעוד רשויות בתוך ישראל נאלצו לקצץ את תקציבן ב-10% בממוצע, המימון הממשלתי לרשויות המקומיות בהתנחלויות גדל בלמעלה מ-14%. בצלם, כל האמצעים כשרים, עמ' 37, המביא נתונים מתוך: ד"ר שלמה סבירסקי, אתי קונור-אטיאס ואוהד דגן, העדפה ממשלתית במימון יישובים, 2000-2006, מרכז אדוה, נובמבר 2006.

ממשלת ישראל הגבירה את מימון להתנחלויות אפילו בשנים שבהן היא קיצצה במימון הרשויות המקומיות בתוך ישראל.

גופים ממשלתיים אף נותנים את חסותם לתכניות שונות המעניקות תמריצים ליהודים כדי למשוך אותם לאזור סי. לדוגמה, עולים חדשים שעוברים עם הגעתם ליישובים באזור גוש עציון – גוש התנחלויות גדול מדרום לירושלים וממערב לבית לחם שבו מתגוררים כ-55 אלף בני אדם – מקבלים הטבות נוספות ותמיכה מוגדלת כחלק מתכנית "עליה קהילתית".¹⁴⁵ במסגרת התכנית מקבלים המהגרים הטבות כמו קורסים מוגברים ללימוד עברית, סבסוד נוסף של שכר הדירה, מלגות יזמות, סיוע בלימודים לילדים בגיל בית הספר, פעילויות תרבותיות ופעילויות מיוחדות, ושירותי ייעוץ; כל זאת בנוסף על ההטבות הניתנות לכל העולים החדשים בישראל.¹⁴⁶ ההתנחלות אריאל שמצפון לרמאללה, הנחשבת לעיר, מציעה גם היא "הטבות נוספות על ההטבות שמקבלים עולים" באמצעות תכנית "עליה קהילתית".¹⁴⁷ במסגרת תכנית אחרת, הקרויה "Go North" מפרסם ארגון "נפש בנפש" הממומן חלקית בידי ממשלת ישראל – כי יהודים מצפון אמריקה ומבריטניה העוברים לגור בצפון בקעת הירדן (שבגדה המערבית הכבושה) ובאזורים אחרים יקבלו "מענקים משפחתיים" חד-פעמיים של עד 25 אלף דולר ארה"ב, "מענקי רכב" של עד 16 אלף דולר ארה"ב במשך שנתיים וסיוע מקומי מעובדי התכנית המטפלים בבעיות חברתיות ובעיות בתחום החינוך ומארגנים פעילויות.¹⁴⁸

ההתנחלויות זוכות גם למימון פרטי מחו"ל, אף כי הסכומים המגיעים ממקורות אלה מצומצמים בהרבה מהמימון הממשלתי.¹⁴⁹

הסניף האמריקני של ההסתדרות הציונית העולמית רשום בארה"ב כארגון צדקה הפטור ממס. ההסתדרות הציונית העולמית, שנוסדה בשנת 1897, היא איחוד של ארגונים פרו-ישראליים מעשרות מדינות, ובכלל זה הארגונים "הדסה", "בני ברית" ואחרים. על-פי עורכו לשעבר של העיתון Jewish Daily Forward, "ארגונים יהודיים אמריקניים חולשים על 30% מהגופים העיקריים השולטים בארגון, ובכלל זה הקונגרס הציוני העולמי, המתכנס בירושלים מדי ארבע שנים".¹⁵⁰ כפי שצוין לעיל, ממשלת ישראל מסמיכה את חטיבת ההתיישבות של ההסתדרות הציונית העולמית להקים התנחלויות בגדה המערבית על קרקעות המוקצות לה על-ידי המנהל האזרחי. דו"ח ששון ביקר בחריפות את ההסתדרות הציונית העולמית על הפרות חוק שכללו הקמת התנחלויות על אדמות פלשתיניות פרטיות שמנהל האזרחי לא הקצה לה.

¹⁴⁵ מלכה פליישר, "עולים חדשים לגוש עציון מקבלים עזרה נוספת", Israel National News, 25 במאי 2010, <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/131547> (כניסה לאתר ב-10 ביולי 2010).

¹⁴⁶ ישראל כבר מעניקה הטבות אלה ליהודים מצפון אמריקה העוברים לגור בהתנחלויות אריאל ומעלה אדומים. יהודים מצפון אמריקה, בריטניה ודרום אפריקה העוברים לגור בערים מסוימות בתוך ישראל מקבלים גם הם הטבות נוספות אלה. עולים העוברים להתנחלות אפרת אינם זכאים להטבות. שם.

¹⁴⁷ אריאל עלייה, "מכינים את העלייה שלך" (באנגלית), ללא תאריך, <http://arielaliyah.wordpress.com/ariel-communities/>, כניסה לאתר ב-31 באוקטובר 2010.

¹⁴⁸ נפש בנפש, "Go North – שאלות נפוצות", <http://www.nbn.org.il/about/special-programs/gonorth-program/go-north-frequently-asked-questions.html> (כניסה לאתר ב-15 ביולי 2010). עולים חדשים זכאים למענקים אלה גם אם הם עוברים לרמת הגולן, שישראל סיפחה מסוריה, ולאזורים מסוימים בתוך ישראל.

¹⁴⁹ Shir Hever, "The Settlements – Economic Cost to Israel," August 17, 2005, citing Shlomo Swirski, The Price of Occupation, ADVA Center, MAPA Publishers, 2005, p. 149.

¹⁵⁰ נתנאל פופר, "גורמים יהודיים רשמיים מביעים תדהמה בעקבות הדו"ח על הארגון הציוני", The Forward, 18 במארס 2005, <http://www.forward.com/articles/3098/>, (כניסה לאתר ב-18 ביולי 2010).

לדברי מרון בנבנישתי, לשעבר סגן ראש עיריית ירושלים, ההסתדרות הציונית העולמית הקימה את החטיבה להתיישבות בשנת 1971 כדי שזו תמלא תפקיד שבוצע קודם לכן בתוך שטח ישראל בידי הסוכנות היהודית, תפקיד שהסוכנות לא יכלה עוד לבצע בשטחים הפלשתיניים הכבושים כיוון שלא היה ביכולתה להבטיח פטור ממס עבור תרומות להתנחלויות המתקבלות בארה"ב.¹⁵¹ זמן קצר קודם לכן הייתה הסוכנות היהודית נתונה לבחינה של ממשלת ארה"ב כיוון שהסתירה את העבודה שהיא מקבלת מימון מממשלת ישראל.¹⁵² בקרב הארגונים החברים בהסתדרות הציונית העולמית התגלעה מחלוקת באשר לתפקיד שמילאה בהקמת התנחלויות בשטחים הפלשתיניים הכבושים; הכינוס האחרון של ההסתדרות, המתכנסת אחת לארבע שנים, התקיים בחודש יוני האחרון, אז אישרו גופים אלה החלטה המתנגדת למעורבותה של הסוכנות בהתנחלויות.¹⁵³ חטיבת ההתיישבות של ההסתדרות הציונית העולמית ממומנת כעת באורח מלא בידי ממשלת ישראל, אך הודות למעמדה כארגון עצמאי ולא ממשלתי אינה כפופה לחוקי התקציב המגבילים משרדי ממשלה.¹⁵⁴ לפיכך יכולה ההסתדרות לתעל כספי ממשלה להתנחלויות שמהן נהנים יהודים ישראלים בלבד, ללא מגבלות הדיווח והשקיפות הנלוות להן שחוק התקציב הישראלי מטיל על משרדי הממשלה.

עיתון הניו יורק טיימס זיהה ארבעים ארגונים אמריקניים שאספו למעלה מ-200 מיליון דולר בארה"ב כמתנות להתנחלויות יהודיות בגדה המערבית ובמזרח ירושלים מאז שנת 2000. רוב הכסף הוקצה לבניית בתי ספר, בתי כנסת ומבני ציבור אחרים, אך חלקו נתרם לבנייה למגורים עבור מתנחלים "כמו-גם עבור כלבי שמירה, אפודים חסיני כדורים, כוונות רובים וכלי רכב לאבטחת מאחזים בעומק השטחים הכבושים".¹⁵⁵ תרומות הניתנות לארגוני צדקה הרשומים בארה"ב ואשר אוספים כסף עבור התנחלויות מזכות את התורמים תושבי ארה"ב בפטור ממס.

ארגון Human Rights Watch תיעד את השלכותיה המפלות של מדיניות ישראל בכמה וכמה התנחלויות שקיבלו מימון מארגונים לא ממשלתיים בארה"ב. למשל, לדברי תושבים פלשתינאים בכפר סמוך, מתנחלים מאיתמר וממאחזיה, שמדרום-מזרח לעיר הפלשתינית שכם, השתלטו על

¹⁵¹ מירון בנבנישתי, "לקסיקון יהודה ושומרון, יישובים, מנהל וחברה", (כנה, ירושלים, 1987), עמ' 50, מוזכר בבצלם, גל הקרקעות, עמ' 16. על-פי מסמך משנת 1971 שבו הוכרז על הקמת הסניף האמריקני של ההסתדרות הציונית העולמית, תפקידיו של סניף זה, משימותיו והתכניות שהוא ינהל או שעבורן הוא רשאי לתרום כספים, יוגבלו לכאלה שאותם יכול לבצע ארגון פטור ממס. "הסכם להקמתה המחודשת של הסוכנות היהודית לארץ ישראל", פברואר 1970, סעיף 1(ד), הודפס מחדש כנספח ו', "Reconstitution of the Jewish Agency for Israel", 31 בדצמבר 1970, זמין בכתובת: http://www.irmep.org/ila/ja/12311970_JAFI_Reconstitution.pdf. (כניסה לאתר ב-13 באוגוסט 2010).

¹⁵² הסניף האמריקני של הסוכנות היהודית לארץ ישראל נרשם בחודש ספטמבר 1943 תחת חוק רישום סוכנים זרים; בחודש ספטמבר 1948 העניקה רשות מס ההכנסה האמריקנית (IRS) לסניף האמריקני מעמד של ארגון פטור ממס. בחודש אוגוסט 1969 הגישה הסוכנות לרשויות בארה"ב, בהוראת משרד המשפטים האמריקני, "אמנה" שגובשה בינה לבין ממשלת ישראל בשנת 1953 שנשמרה עד אז בסוד, ואשר עולה ממנה כי הסוכנות קיבלה מימון מממשלת ישראל. הסניף האמריקני של הסוכנות היהודית סיים את פעילותו בחודש נובמבר 1971. "ההסתדרות הציונית העולמית – הסניף האמריקני" נרשם בחודש ספטמבר 1971 כ"סוכן זר" של ההסתדרות הציונית העולמית בישראל, והצהיר כי איננו נשלט או ממומן בידי שום ממשלה זרה, אך אכלס את אותו משרד והעסיק את אותה הנהלה ואת אותו צוות כמו הסוכנות היהודית. Institute for Research: Middle Eastern Policy, "American Section - Jewish Agency for Israel, Inc. Deregisters as a Foreign Agent after the DOJ orders it to file secret 1953 Covenant Agreement with the Israeli Government", <http://www.irmep.org/ila/ja>, (כניסה לאתר ב-13 באוגוסט 2010).

¹⁵³ גיי גולדברג, "כך נראית הדמוקרטיה הישראלית", Jewish Daily Forward, 27 ביוני 2010, זמין בכתובת <http://ejewishphilanthropy.com/the-world-zionist-organization-sinking-fast-and-no-one-cares/> (כניסה לאתר ב-21 באוקטובר 2010).

¹⁵⁴ בצלם, "עידוד הגירה להתנחלויות", <http://www.btselem.org/Hebrew/Settlements/Migration.asp>, (כניסה לאתר ב-23 בנובמבר 2010).

¹⁵⁵ גיים רוטנברג, מיק מקינטייר ואיתן ברונר, "כספים פטורים ממס מסייעים להתנחלויות בגדה המערבית", ניו יורק טיימס, 5 ביולי 2010.

אדמותיהם וחסמו למעשה את גישתם לאדמות חקלאיות, פשטו שוב ושוב על הכפר, והם ממשיכים לבנות יחידות דיור שהן לא חוקיות אפילו לפי החוק הישראלי. זאת, גם לאחר שנקבע בצווים שהצבא הישראלי הוציא כי תושבי הכפרים אינם רשאים לבנות בתים או לשפץ את בתיהם. על-פי דוחות מס, ההתנחלות איתמר קיבלה מענקים רבים מ"הקרן המרכזית לישראל".¹⁵⁶ ההתנחלות איתמר היא גם המוטב המיועד של מסע גיוס תרומות שקיים הארגון הנוצרי האוונגליסטי "Christian Friends of Israeli Communities" ("הידידים הנוצרים של יישובי ישראל"). ארגון זה, שהוקם בשנת 1995 במענה לתהליך אוסלו, סדרת ההסכמים ההרסנית שכללה ויתור על אדמות בלב ישראל התנכית לטובת הערבים, רשום בארה"ב כארגון אמריקני ללא כוונות רווח.¹⁵⁷ הגוף המכונה "One Israel Fund" ("קרן ישראל אחת") רשום גם הוא כארגון צדקה. קרן זו הכריזה כי היא פועלת "בתיאום עם יישובים, עם גורמי ממשלה [בישראל] וצה"ל" וכי תרמה "למעלה מ-20 מיליון דולר" להתנחלויות.¹⁵⁸ הקרן פרסמה באתר האינטרנט שלה רשימה של כמה התנחלויות אשר "מקבלות תמיכה ישירה מ-One Israel Fund" באזורים שארגון Human Rights Watch חקר, ובהן משכיות, התנחלות בצפון בקעת הירדן. לפי דיווחי חדשות, ממשלת ישראל הכשירה בדיעבד בנייה אזרחית לא חוקית במשכיות ודאגה שההתנחלות תחובר לרשת המים ולרשת החשמל, אף על פי שהמנהל האזרחי הרס שוב ושוב את בתי המגורים של מאות תושבים בדואים ביישובים סמוכים אשר הוקמו עוד בשנות החמישים, ואשר אין בהם כל חיבור לרשתות כאלה, וזאת בטענה שהם בנו ללא רישיון. אתר האינטרנט של "One Israel Fund" גם מאפשר לתורמים "להקצות את המתנה שלך ישירות לכל אחת מתוך 150+ הקהילות" בהתנחלויות באמצעות הזנת שמה של ההתנחלות.¹⁵⁹

כדי לזכות בפטור ממס על-פי פקודות מס ההכנסה בארה"ב, "ארגון צריך להיות מאורגן ומופעל באופן בלעדי למטרות [הזוכות ב]פטור הקבועות בסעיף 501(c)(3)".¹⁶⁰ רשות מס ההכנסה בארה"ב קובעת כי מטרות הזוכות בפטור כוללות מטרות "צדקה" דוגמת "סעד לעניים, לאנשים במצוקה ולמקופחים" וכן "חיסולן של דעות קדומות ואפליה; הגנה על זכויות האדם והאזרח המעוגנות בחוק" ומטרות אחרות.¹⁶¹ בית המשפט העליון של ארה"ב אישר בשנת 1983 את החלטתה של רשות מס ההכנסה לדחות את מעמד

¹⁵⁶ הקרן המרכזית לישראל, טופס 990, 2005-132/992/2005, <http://www.guidestar.org/FinDocuments/2005/132/992/2005-132992985-01b52485-9.pdf> (כניסה לאתר ב-12 באוקטובר 2010).

¹⁵⁷ Christian Friends of Israeli Communities (CFOIC), "Background Information," <http://www.cfoic.com/pages.jsp?pageID=5> (כניסה לאתר ב-30 באוקטובר 2010). ארגון זה הכריז בחודש יוני 2010 כי הוא מבקש לגייס 63 אלף דולר ארה"ב עבור "מתנ"ס לילדי איתמר" כדי לספק הכשרה מקצועית לנוער במצוקה מקרב אוכלוסיית המתנחלים,

http://www.cfoic.com/db_images/June%202010%20tamar%20Boy%27s%20Intervention%20Center.pdf (כניסה לאתר ב-7 ביולי 2010). ר' גם CFOIC, טופס 990 לשנת 2008, ובו מצוין כי "בשנת 2008 CFOIC סייע למעלה מ-50 אלף אנשים מיהודה ושומרון".

לאחר ב-30 באוקטובר 2010. <http://www.guidestar.org/FinDocuments/2008/412/020/2008-412020104-050e7ae5-9.pdf> (כניסה לאתר ב-30 באוקטובר 2010).

¹⁵⁸ "One Israel Fund, אודותינו," <http://www.oneisraelfund.org/about> (כניסה לאתר ב-4 לאוקטובר 2010).

¹⁵⁹ "Make a Donation to One Israel Fund," <https://www.oneisraelfund.org/donations/default.asp> (כניסה לאתר ב-4 לאוקטובר 2010). "פרויקט" נוסף המוצג באתר האינטרנט, למשל, הוא "המכינה הקדם-צבאית ארזי הלבנון במעלה אפרים".

¹⁶⁰ US Internal Revenue Service (IRS), "Exemption Requirements - Section 501(c)(3) Organizations" <http://www.irs.gov/charities/charitable/article/0,,id=96099,00.html> (כניסה לאתר ב-30 בספטמבר 2010).

¹⁶¹ IRS, "Exempt Purposes - Section 501(c)(3) Organizations," <http://www.irs.gov/charities/charitable/article/0,,id=175418,00.html> (כניסה לאתר ב-30 בספטמבר 2010). את הטקסט המלא של חלק 501(3) אפשר לקרוא פה: <http://www.law.cornell.edu/uscode/26/501%28c%29.html>.

הפטור ממס לבתי ספר פרטיים מפלים מבחינה גזעית בארה"ב. בית המשפט גרס כי רק ארגונים שפעולותיהם עומדות בהגדרות המשפט המקובל ל"צדקה" רשאים לזכות במעמד של פטור ממס. "פטור לצדקה מוצדק על יסוד כך שהישות הזוכה בפטור מביאה תועלת לציבור", ויתר על כן, עליה "לשרת באופן מוחשי את האינטרס הציבורי ולהיות אתו בהרמוניה" וכן "לא לבוא במחלוקת רבה כל כך עם מצפון הקהילה המצוי עד כדי פגיעה בתועלת הציבורית שניתן היה להפיק אלמלא כן". ללא כל ספק, אפליה גזעית בחינוך אינה עומדת באמות מידה אלה, "מפרה באורח עמוק ונרחב את ההשקפות המקובלות על הצדק היסודי" ואין לאפשר מצב שבו "כל משלמי המסים שותפים יחדיו בתמיכה [בבתי ספר מפלים] בשל מעמד המס המיוחד" וכך לעודד אותם.¹⁶² בית המשפט התייחס לכמה מקרים אחרים שבהם רשויות המס בארה"ב דרשו בהתאם לחוק מארגונים שביקשו לזכות במעמד פטור ממס לספק שירותים למספר גדול דיו של אנשים, כדי שאותם שירותים יעמדו בדרישות לתועלת "הציבור",¹⁶³ ולהראות כי שירותיהם פתוחים לכול על בסיס שאינו מפלה מבחינה גזעית.¹⁶⁴

בתי המשפט וגופים מנהליים בארה"ב, דוגמת רשות מס ההכנסה, לא פסקו או החליטו האם תרומות המעניקות תמיכה להתנחלויות או למרכיבי מדיניות ודפוסי פעולה מפלים הכרוכים בהן מפרות את חוקי ארה"ב, או האם ארה"ב מפרה את חובותיה הבינלאומיות כאשר היא מעניקה מעמד של פטור ממס לתרומות כאלה ולארגונים המעבירים אותן. ארגוני צדקה הרשומים ברשות מס ההכנסה בארה"ב מופיעים ברשומות הפומביות ובמקרים מסוימים הם ממלאים טופסי מס ("טופס 990") שגם הם מפורסמים ברבים, וטפסים אלה מלמדים כי הארגונים קיבלו תרומות המועברות לאחר מכן להתנחלויות.

מעורבות תאגידים בהתנחלויות

עסקים ישראלים ובינלאומיים המפיקים רווח מההתנחלויות, שסובסידיות ישראליות מעודדות השקעות בהן, ממלאים תפקיד עקיף ביחס המזיק שהפלשתניאים זוכים לו בשל המדיניות הישראלית המפלה.¹⁶⁵ עניינם של עסקים בהתנחלויות לובש צורות מגוונות. חברות הבנייה הישראליות, ובהן תאגידים הנסחרים בבורסה ואשר מניותיהם נמצאות בבעלות משקיעים זרים, בונות בהתנחלויות.¹⁶⁶

¹⁶² (upholding IRS Revenue 590-592 עמ' 461 U.S. 574, *Bob Jones University v. United States* (1983) http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0461_0574_ZO.html, Ruling 71-447) (כניסה לאתר ב-25 באוקטובר 2010).

¹⁶³ Id., citing *Crellin v. Commissioner*, 46 B. T. A. 1152, 1155-1156 (1942); *James Sprunt Benevolent Trust v. Commissioner*, 20 B. T. A. 19, 24-25 (1930).

¹⁶⁴ שם, 113 Cum.Bull. 1967-2 Rev.Rul. 67-325, citing.

¹⁶⁵ בתי עסק אף מפיקים רווח מסובסידיות נדיבות, כגון הקלות במס, שממשלת ישראל מעניקה כדי שימקמו את פעילותם בהתנחלויות. ר' לעיל "תמריצים ומקורות מימון למתנחלים".

¹⁶⁶ כך למשל, בהר חומה, "דניה סיבוס" שהיא חברה-בת של "אפריקה ישראל השקעות בע"מ", בנתה מגדל בן עשרים קומות וחמישה בניינים בני שמונה קומות הכוללים בסך הכול 118 יחידות דיור; ר' אתר החברה, <http://www.danya-cebus.co.il/about/profile/?langid=2> (כניסה לאתר ב-24 באוגוסט 2010). קרן הפנסיה של ממשלת נורווגיה הפסיקה בחודש אוגוסט להשקיע ב"אפריקה ישראל" בשל חלקה בבניית התנחלויות. שוקי שדה, "דניה סיבוס בנתה בהתנחלויות – נורווגיה מכרה את מניות אפריקה ישראל", *הארץ*, 24 באוגוסט 2010, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1186038.html> (כניסה לאתר ב-14 בדצמבר 2010).

תאגידים משקיעים גם באזורי תעשייה בהתנחלויות ובייצור חקלאי. חברת אגרסקו לייצוא חקלאי, למשל – היצואנית הגדולה בישראל, שממשלת ישראל מחזיקה בה בזיקת בעלים של 50%¹⁶⁷ – אחראית לשיווק בין 60%-ל-70% מהתוצרת החקלאית המגודלת בהתנחלויות. על-פי עדות שנתן בבית המשפט בשנת 2006 מנכ"ל אגרסקו, הפדיון משיווק זה הסתכם בכ-5% מהפדיון הכולל של החברה.¹⁶⁸ בתמונות שצולמו בשנת 2009 נראים שלטים של "כרמל אגרסקו" על בתי אריזה של תוצרת חקלאית בשתיים מההתנחלויות המתועדות בדו"ח זה, רועי ומחולה, בצפון בקעת הירדן.¹⁶⁹ בשנת 2009, בטקס הענקת פרסים שנתי הנערך כהוקרה לחקלאים שגידלו תוצרת חקלאית לייצוא, חלק תאגיד אגרסקו כבוד לחקלאי מההתנחלות מחולה המגדל עשבי תבלין ולמנהל המחקר והפיתוח של מוצרי ייצוא חקלאיים מבקעת הירדן.¹⁷⁰ חברות רבות אחרות פועלות גם הן בצפון בקעת הירדן.¹⁷¹

חקלאות מסחרית בהתנחלויות נהנית מגישה מפלה לכמויות מים גדולות ביותר: בהתנחלויות הישראליות בבקעת הירדן מתגוררים בין 6,000 ל-9,000 מתנחלים, אך הן צורכות רבע מצריכת המים השנתית של כלל האוכלוסייה הפלשתינית בגדה המערבית, המונה כשניים וחצי מיליון בני אדם.¹⁷² כפי שנידון באחד ממקרי המבחן בדו"ח זה, שאיבת היתר וההקצאה המפלה של משאבי מים בצפון

¹⁶⁷ דו"ח רשם החברות, אגרסקו ייצוא חקלאי חברה בע"מ, 31 בדצמבר 2007, שמור בתיקי ארגון Human Rights Watch.
¹⁶⁸ הצהרה זו צוטטה בתוך Profundo, UK economic links with Israeli settlements in occupied Palestinian territory (מחקר שהוכן עבור בית הספר ללימודים אוריינטאליים ואפריקניים של אוניברסיטת לונדון, 10 בפברואר 2009, עמ' 15-17. הפדיון הכולל של אגרסקו עמד בשנת 2007 על 650 מיליון אירו, כך שפדיון תוצרת ההתנחלויות עמד על כ-30 מיליון אירו. נראה כי הפדיון הכולל צנח מלמעלה מ-600 מיליון אירו בשנת 2007 ל-492 מיליון אירו בשנת 2009. אגרסקו – הנמצאת בבעלות משותפת של ממשלת ישראל, של מועצות הייצור והשיווק הישראליות ושל "תנובה" – מייצאת 85% ממוצריה למערב אירופה, בייחוד תחת המותג "כרמל". בשנת 2009 שיווקה החברה בסך הכול 390 אלף טון תוצרת טרייה. "Agrexco," Dun's 100: Israel's Largest Enterprises, http://duns100.dunb.co.il/ts.cgi?tsscript=comp_eng&duns=600000764 (כניסה לאתר ב-24 באוגוסט 2010).

¹⁶⁹ תמונות שצולמו בשנת 2009 על-ידי חברות בעמותה הישראלית "קואליציית נשים לשלום", שמורות בתיקי ארגון Human Rights Watch. תמונות בתי אריזה לתוצרת חקלאית של "כרמל אגרסקו" בהתנחלות מחולה זמינות בכתובת <http://corporateoccupation.wordpress.com/2010/03/23/organic-apartheid-mehola-settlement/#more-325> (כניסה לאתר ב-1 באוקטובר 2010).

¹⁷⁰ ועדת הפרסים כללה חברים מטעם משרד החקלאות של ישראל, מאגרסקו, מארגון מגדלי הירקות של ישראל ומאגוד מגדלי הפרחים בישראל. כרמל אגרסקו, "טקס הענקת פרסים לחקלאים מצטיינים ביצוא לשנת 2009", <http://www.slideshare.net/eshaki/mitstainim250410> (כניסה לאתר ב-5 באוקטובר 2010).

¹⁷¹ כמה חברות נוספות פועלות על-פי דיווחים בהתנחלות רועי. ר' למשל Companies trading from Ro'i settlement in the Jordan Valley, Corporate Watch, <http://www.corporatewatch.org/?lid=3689>, 19 באוגוסט 2010, (כניסה לאתר ב-24 באוגוסט 2010).

¹⁷² בשנת 2007 עמדה צריכת המים הפלשתינית הכוללת בגדה המערבית על כ-150 מיליון מטר קוב. הסכמי אוסלו משנת 1995 העניקו לרשות הפלשתינית את הזכות לשאוב 118 מיליון מטר קוב מים מדי שנה מתוך אקוויפרים בגדה המערבית (אף כי עד לשנת 2007, השאיבה בפועל צנחה ל-113 מיליון מטר קוב), ולפתח 20.5 מיליון מטר קוב נוספים ל"צרכים מידיים" עד להסדר הקבע (אשר מתוכנן על ידי הרשות הפלשתינית לפתח רק 12.9 מיליון מטר קוב). בעוד הסכם אוסלו התיר לרשות הפלשתינית לקנות עד 3.1 מיליון מטר קוב מחברת המים של ישראל "מקורות", עד שנת 2007 הייתה הרשות הפלשתינית תלויה באספקת 22.3 מיליון מטר קוב נוספים מחברת "מקורות" מדי שנה. הסכמי אוסלו העניקו לישראל את הזכות לשאוב 40 מיליון מטר קוב מים מדי שנה מהאקוויפר המזרחי, המשתרע בעומק אדמות בקעת הירדן. World Bank, *West Bank and Gaza: Assessment of Restrictions on Palestinian Water Sector Development*, Report No. 47657-GZ, April 18, 2009, pp. 7, 12, <http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WaterRestrictionsReport18Apr2009.pdf>, accessed April 18, 2010 (hereafter "Water Sector Development") p. 7, citing The Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip, Annex III, Article 40.

בקעת הירדן לשימושן של התנחלויות חקלאיות תרמה למחסור במי שתייה ולירידה חדה בהיקף האדמות המעובדות על-ידי פלשתינאים.

תאגידים מפקים רווח גם מעלותה הנמוכה של עבודה חקלאית פלשתינית בהתנחלויות. ארגון Human Rights Watch ראיין עובד ישראלי בהתנחלות חקלאית, וזה תיאר מערכת שבמסגרתה ישראלים מועסקים על-ידי חברה מסוימת, בעוד פלשתינאים הם עובדי "קבלן" העומד בתווך, בין העובד לבין החברה הישראלית. לדברי העובד, פועלים ישראלים משתכרים שכר מינימום לפחות (כ- 21 ש"ח לשעה) ומקבלים את התנאים הסוציאליים הקבועים בחוקי מדינת ישראל, ואילו אף אחד מהפועלים הפלשתינאים אינו מקבל שכר מינימום ואינו זוכה בכל הטבה אחרת; נהפוך הוא: החברות משלמות לקבלן כ-90 ש"ח ביום עבור כל עובד, בידיעה שהקבלן יפריש לעצמו עד 25 ש"ח מתוך סכום זה כעמלה.¹⁷³ לפי נתוני "Corporate Watch", ארגון שבסיסו בארה"ב העוקב אחר פעילות תאגידים, ואשר ראיין פלשתינאים המועסקים כפועלים בענף החקלאות בהתנחלות אחרת בצפון בקעת הירדן, הפועלים אינם מקבלים ביטוח בריאות או תשלום עבור חופשות, ומשתכרים בממוצע כ-75 ש"ח ביום, מחצית משכר המינימום שהם זכאים לו על-פי חוק.¹⁷⁴

חברות אחרות, כולל חברות רב-לאומיות, מפיקות משאבי טבע בגדה המערבית, בראש ובראשונה לרווחתם של ישראלים. בשנת 2009 עתר הארגון הישראלי יש דין לבג"ץ בבקשה להורות לחברות ישראליות להפסיק את פעילות הכרייה שלהן ב-11 מחצבות בגדה המערבית המספקות 10 מיליון טון של חומרי בנייה מתוך 44 מיליון טון שישאל משתמשת בהם מדי שנה.¹⁷⁵ יש דין ציין כי חברות אלה העבירו לפחות 75% מהחצץ ומחומרי הבנייה האחרים שהן ייצרו לישראל. הארגון ציטט פסק דין של בית המשפט העליון שקבע כי מעשיה של ישראל בשטחים הכבושים מוגבלים "עד כמה שאין בהם השלכה על האינטרס הביטחוני [של המפקד הצבאי] באזור או על האינטרס של האוכלוסייה המקומית... אזור המוחזק בתפיסה לוחמתית אינו שדה פתוח לניצול כלכלי או אחר".¹⁷⁶

אף שהחובות הקבועות במשפט ההומניטארי הבינלאומי ובמשפט זכויות האדם הבינלאומי חלות בראש ובראשונה על מדינות, גם לבתי עסק ולגורמים אחרים יש אחריות בנושא זה. ובאמת, אחריות כזו רובצת לפתחו של "כל גוף חברתי", כמאמר דברי ההקדמה להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם.¹⁷⁷ בנוסף לכך, אפשר שחברות יוכפפו לאמות המידה הבינלאומיות בתחום זכויות האדם, ככל שאמות מידה אלה הוטמעו בחקיקה המקומית בארצות שבתחום שיפוטן החברות הללו פועלות.

¹⁷³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם נ"א, בקעת הירדן, 9 בנובמבר 2010.

¹⁷⁴ "Corporate Watch, 'Companies trading from Ro'i Settlement.'" ¹⁷⁵

¹⁷⁵ יש דין נ' מפקד כוחות צה"ל ואח', ר' 3, <http://media.yesh-din.org/he/postview.asp?postid=29&pageid=3> (כניסה לאתר ב-24 באוגוסט 2010); ר' גם: Ethan Bronner, "Desert's Sand and Rocks Become Precious Resources in West Bank Dispute," *New York Times*, http://www.nytimes.com/2009/03/07/world/middleeast/07westbank.html?_r=2, 7 במרץ 2010 (כניסה לאתר ב-24 באוגוסט 2010).

¹⁷⁶ שם, ציטוט של השופט א' ברק בבג"ץ 393/92, ג'מעית אסכאן נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון, פ"ד לו(4) 785, עמ' 794-795.

¹⁷⁷ בנוסף להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, הן ההקדמה לאמנה בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות והן ההקדמה לאמנה בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות מכירות בכך שגופים אחרים זולת מדינות – ובאופן ספציפי: יחידים – נושאים גם הם באחריות בתחום זכויות האדם, הגדרה העשויה לחול גם על ישויות משפטיות (ובהן בתי עסק), וכן על אנשים ממש. יתר על כן, ישנה הסכמה כללית על כך שבתי עסק נושאים באחריות ישירה לפגיעה בזכויות האדם העולה

השליח המיוחד של מזכ"ל האו"ם לעסקים וזכויות האדם פרסם בשנת 2008 מתווה – שאומץ בידי מועצת זכויות האדם של האו"ם – ולפיו בתי עסק נושאים באחריות "לכבד" את זכויות האדם.¹⁷⁸ אחריותם של תאגידים לכבד את זכויות האדם מחייבת שקידה נאותה – ובכלל זה התוויית מדיניות בתחום זכויות האדם שתתבסס על האמנות העיקריות בתחום זכויות האדם ועל האמנות של ארגון העבודה הבינלאומי, יישומה של מדיניות זו ופיקוח עליה – וכן הימנעות משותפות לדבר עברה הכרוכה בפגיעה בזכויות האדם.¹⁷⁹

מערך עקרונות נוסף הנוגע לעסקים רב-לאומיים הפועלים במישרין או באמצעות חברות-בת בהתנחלויות ישראליות הוא מסמך הקווים המנחים של הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי (OECD) עבור חברות רב-לאומיות. הקווים המנחים הללו כוללים "המלצות בדבר התנהלות עסקית אחראית שממשלות מפנות לחברות רב-לאומיות".¹⁸⁰ למשל, תאגידים רב-לאומיים נקראים בקווים מנחים אלה "לכבד את זכויות האדם של האנשים המושפעים מפעולותיהם בהתאם לחובותיה ולמחויבויותיה הבינלאומיות של הממשלה המארחת" וכן "לעודד בניית יכולת ברמה המקומית באמצעות שיתוף פעולה הדוק עם הקהילה המקומית".¹⁸¹ הקווים המנחים חלים על חברות מ-33 המדינות החברות בארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי, ועל חברות בתוך מדינות אלה, הכוללות את ישראל שהצטרפה לארגון בחודש ספטמבר 2010.¹⁸² הקווים המנחים מכוונים לכל ישות-אם או ישות מקומית בחברות רב-לאומיות, המוגדרות באופן רחב כ"חברות או ישויות אחרות", בבעלות פרטית או ממשלתית, "שהוקמו בלמעלה ממדינה אחת ואשר רושתו כך שתוכלנה לתאם את פעולותיהן בדרכים שונות".¹⁸³

בנוסף למשפט זכויות האדם הבינלאומי, מקובל להניח כי גם המשפט ההומניטארי הבינלאומי, הכולל את דיני הכיבוש, חל על ראשי תאגידים. בית הדין של ארה"ב למשפטי נירנברג קבע בשנת 1948 כי

לכדי פשעים בינלאומיים, ובכלל זה החזקת עבדים, רצח עם, פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות. ר' Margins of Profit, הערה 3, עמ' 4.

¹⁷⁸ John Ruggie, "Respect, Protect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights," ¹⁷⁸ A/HRC/8/5, April 7, 2008, <http://www.reports-and-materials.org/Ruggie-report-7-Apr-2008.pdf> (כניסה לאתר ב-25 באוגוסט 2010).

¹⁷⁹ שם, פסקאות 51-81.

¹⁸⁰ Organisation for Economic Cooperation and Development, *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*, OECD Doc. DAF/IME(2000)20 (2000), <http://www.oecd.org/dataoecd/56/36/1922428.pdf> (כניסה לאתר ב-24 באוגוסט 2010).

¹⁸¹ שם, Guidelines 2 and 3.

¹⁸² הקווים המנחים חלו על ישראל עוד לפני שהפכה לחברה בארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי. OECD Guidelines for Multinational Enterprises, "National Contact Points," May 2010, <http://www.oecd.org/dataoecd/17/44/1900962.pdf> (כניסה לאתר ב-24 באוגוסט 2010); "Israel's accession to the OECD," September 7, 2010, http://www.oecd.org/document/38/0,3343,en_2649_34487_45697574_1_1_1_1,00.html (כניסה לאתר ב-31 באוקטובר 2010).

¹⁸³ OECD Guidelines, at l.3. ועדת ההשקעות של הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי ציינה כי הקווים המנחים חלים על השקעות בינלאומיות או על פעילויות אחרות שיש להן "רשת השקעות". הוועדה לא הגדירה מונח זה אך הניסיון מלמד כי המונח יכול להקיף יחסי ספק וקבלן. לדיון נוסף ר' OECD Watch, "The Model National Contact Point (MNCP): Proposals for improving and harmonizing the procedures of the National Contact Points for the OECD Guidelines for Multinational Enterprises," September 2007, p. 18.

ראשי תאגידים נושאים באחריות אישית להפקעת רכוש על-פי חוקים שעמדו בסתירה לכללי המשפט ההומניטארי הבינלאומי.¹⁸⁴

ציות לעקרונות זכויות האדם יחייב חברות, למצער, לקבוע באיזו מידה הן תורמות להפרת זכויות האדם של פלשתינאים ולנקוט צעדים כדי למתן ולמנוע כל מעורבות במעשי הפרה כאלה. מעשים אלה כוללים למשל גם פעילויות חקלאיות או תעשייתיות המתבצעות על קרקע פלשתינית שהרשויות הישראליות הפקיעו תוך הפרה של דיני הסכסוך המזוין ועל יסוד מרכיבי מדיניות מפלים.

---

¹⁸⁴ בית הדין גרס כי ראשי חברת קרופ (Krupp) נושאים באחריות להחרמת רכוש ולשימוש בו "על יסוד חוקים אנטי-יהודיים בהשראה גרמנית" תוך הפרה של סעיף 48 לתקנות האג "המחייב כי החוקים החלים בארץ כבושה יכובדו"; ושל סעיף 46 לתקנות האג "הקובע כי חובה לכבד רכוש פרטי. *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals*, Vol. IX, United States Government Printing Office, Washington, 1950, pp. 1351–2.

V. צפון בקעת הירדן

ארגון Human Rights Watch תיעד מקרים שבהם הופלו לרעה כמה יישובים פלשתיניים בצפון בקעת הירדן, אזור גדול המשתרע על-פני כ-30% משטח הגדה המערבית, לאורך גבולה המזרחי. לאחר כיבוש הגדה במלחמת 1967 הייתה בקעת הירדן אחד האזורים הראשונים שישראל ייעדה להקמת התנחלויות.¹⁸⁵ מאז, התיישבו באזור בין 6,000 ל-9,400 מתנחלים יהודים.¹⁸⁶ בבקעה חיים כ-56 אלף פלשתינאים.

בקעת הירדן משתרעת על-פני כמעט מחצית משטחו של אזור סי. השטח שבשליטת המתנחלים – כולל שטחים בנויים בתוך ההתנחלויות, שטחי שיפוט של התנחלויות והאזור הגדול יותר הנתון לשליטת המועצה האזורית בקעת הירדן – עומד על כ-860 אלף דונם – כמחצית שטחה של בקעת הירדן.¹⁸⁷ יוצא אם כן כי 9,000 מתנחלים חולשים על 50% מהאזור, ואילו ל-60 אלף פלשתינאים לערך יש גישה ל-10% בלבד משטחו.¹⁸⁸

חטיבת ההתיישבות של הסוכנות היהודית, צה"ל ו"התנועות המיישבות" יישבו את הבקעה בהתאם לתכנית שעוצבה על-ידי יגאל אלון, שניהן כשר הקליטה וסגן ראש הממשלה בין השנים 1967 ל-1969. "תכנית אלון" נועדה, בראש ובראשונה, "להציב גבול בטוח לאורך נהר הירדן כדי להשיג שליטה אסטרטגית לאורך בקעת הירדן [ושנית]... להתמודד עם המצב החדש שבו אוכלוסייה ערבית גדולה ביהודה ושומרון הייתה נתונה לשליטה ישראלית".¹⁸⁹

הסכמי אוסלו משנת 1995, שהיו אמורים להיות מוחלפים בשנת 1999 בהסדר קבע, הגדירו 90% מבקעת הירדן כאזור סי הנתון לשליטה ישראלית צבאית ואזרחית מלאה. ההסכם לא הקנה לישראל כל זכות לבעלות על קרקע באזור.¹⁹⁰

רוב המתנחלים שהגיעו לבקעת הירדן בימי ההתיישבות הראשונים היו יהודים חילונים. רבות מההתנחלויות נוסדו על-ידי חיילי נח"ל בסוף שנות השישים ובתחילת שנות השבעים, במסגרת תכנית

---

¹⁸⁵ בקעת הירדן הוא גם שמו של האזור הגיאוגרפי שבין נהר הירדן שבמזרח לרכס ההרים שבמערב, וגם שמה של המועצה האזורית של ההתנחלויות באזור.

¹⁸⁶ Save the Children: "Fact Sheet, Jordan Valley". October 2009, p. 2. בדיווחי התקשורת הבינלאומית מצוין בדרך כלל שמספר המתנחלים היהודים באזור עומד על 9,000.

¹⁸⁷ אזורים נוספים בבקעת הירדן שעל הפלשתינאים נאסר לפתחם הם "שטחי אימונים" ו"שטחי אש" צבאיים סגורים וכן שטחים שהוכרזו "שמורות טבע". כל אלה משתרעים על-פני כ-44% נוספים משטח בקעת הירדן, מלבד האזורים הנשלטים על-ידי המתנחלים. ר' : 2. Save the Children: "Fact Sheet, Jordan Valley". October 2009, p. 2 ; וכן : "Jordan Valley, General Description", Jordan Valley Regional Council.

¹⁸⁸ לפי הערכות פלשתיניות, מימדי האוכלוסייה הפלשתינית באזור צנחו מלמעלה מ-200 אלף מאז ערב הכיבוש הישראלי בשנת 1967 (כולל פליטים שנמלטו מפני הכוחות הישראליים בשנת 1948). חלק מהתושבים נמלטו במהלך מלחמת 1967 וישראל מנעה את שובם, בעוד מדיניותה של ישראל המגבילה את הבנייה הביאה לעקירתם בכפייה של אחרים. ר' : עמירה חס, "Otherwise Occupied: How Green is the Valley", הארץ (המהדורה האנגלית), 4 במרץ 2010.

¹⁸⁹ מועצה אזורית בקעת הירדן, מידע כללי, <http://www.jordanvalley.org.il/?categoryId=37310> (כניסה לאתר ב-20 באוגוסט 2010). הציטוט מבוסס על טקסט בשפה האנגלית.

¹⁹⁰ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, "הריסות מבנים בשטח סי בגין היעדר אישורי בנייה ועקירת התושבים הנובעת מהן", מאי 2008, http://www.ochaopt.org/documents/Demolitions_in_Area_C_May_2008_Hebrew.pdf (כניסה לאתר ב-20 באוגוסט 2010).

לחיזוק האחיזה באזור, שנחשב לפגיע. בשלב מאוחר יותר הן הפכו מהיאחזויות צבאיות להתנחלויות אזרחיות שהתבססו על חקלאות (ר' לעיל "רקע"). יותר ויותר דתיים-לאומיים עוברים לאזור, ובשנת 2005 הצרף אליהם מספר קטן של מתנחלים שנעקרו מהתנחלויות גוש קטיף שברצועת עזה הפינוי הישראלי באותה שנה.¹⁹¹

מתנחלי בקעת הירדן זוכים לתמיכה ממשלתית ניכרת. כך למשל, ב-14 בדצמבר 2009 אישרה ממשלת ישראל את הכללתן של התנחלויות בקעת הירדן ברשימת היישובים במפת "העדיפות הלאומית". יישובים אלה זוכים, בממוצע, לסובסידיה בסך 1,000 ש"ח לאדם בתחומי החינוך, התעסוקה והתרבות.¹⁹²

לעומת זאת, המדיניות הישראלית – הכוללת הריסה שרירותית של בתים באזורים שהוגדרו "שטח צבאי סגור" ומניעת היתרים כמעט לכל בנייה של בתי מגורים או הנחה של תשתית כמו צינורות מים או קווי חשמל – מקשה על התושבים הפלשתינאים להישאר באזור. השלטונות הישראליים מנעו מהפלשתינאים כל גישה לנהר הירדן; קדחו בארות לשירות המתנחלים וייבשו מקורות מים פלשתיניים מסורתיים; הם החרימו מכולות מים פלשתיניות, טרקטורים, כבשים ורכוש נוסף; הם הרסו את בתיהם של פלשתינאים והכריזו על אדמות "שטח צבאי סגור" שהכניסה אליו אסורה. כמו כן, הרשויות הישראליות מיסדו מדיניות היתרים המונעת בפועל מפלשתינאים הרשומים כמתגוררים מחוץ לבקעת הירדן לעבור לגור באזור.¹⁹³

מדיניותה המוצהרת של ישראל היא הרחבת השליטה הצבאית באזור, הסמוך לגבול ירדן, כדי למנוע הברחות נשק וכדי לסכל תקיפה צבאית אפשרית.¹⁹⁴ לפי דיווח בעיתון "הארץ", אמר ראש הממשלה בנימין נתניהו לוועדת החוץ והביטחון של הכנסת בחודש מארס 2010 כי ישראל לא תיסוג מבקעת הירדן במסגרת שום הסכם שלום עם הפלשתינאים.¹⁹⁵ גורמים ישראליים צבאיים מדגישים ככלל כי מחסומי הדרכים וההגבלות המוטלות על חופש התנועה של פלשתינאים בגדה המערבית נדרשים כדי להגן על ביטחון המתנחלים, בין השאר כדי למנוע התקפות מצד פלשתינאים או כדי למנוע מהם להימלט לאחר התקפות שכאלה. במהלך האינתיפאדה הפלשתינית השנייה ביצעו פלשתינאים כמה מתקפות קטלניות נגד מתנחלים בבקעה. ב-2009 הרגו חמושים פלשתינאים שני שוטרים ישראליים בבקעת הירדן.

¹⁹¹ International Crisis Group, Israel's religious right and the question of settlements, 2009, pp. 3, 5.

¹⁹² ברק רביד, "מפת אזורי העדיפות הלאומית החדשה כוללת עשרות התנחלויות", הארץ, 11 בדצמבר 2009, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1133917.html> (כניסה לאתר ב-27 באפריל 2010); ברק רביד ומוטי בסוק, "הממשלה אישרה מפה חדשה של אזורי העדיפות הלאומית הכוללת התנחלויות", הארץ (המהדורה האנגלית), 15 בדצמבר 2009, <http://www.haaretz.com/hasen/spages/1134904.html> (כניסה לאתר ב-27 באפריל 2010).

¹⁹³ לדיון בבקעת הירדן ר' World Bank, *Water Sector Development*, April 2009; World Bank, *Economic Effects of Restricted Access to Land in the West Bank*, October 2008; OCHA, "Special Focus: Jordan Valley," 2005, http://www.ochaopt.org/documents/ochaHU1005_En.pdf (כניסה לאתר ב-25 אוגוסט 2010).

¹⁹⁴ ממשלות ישראל הצהירו שוב ושוב על כוונתן להמשיך ולהחזיק בבקעת הירדן. באוקטובר 1995 הצהיר ראש הממשלה יצחק רבין שישראל "תחזיק בבקעת הירדן במובנו הרחב של מושג זה". (צוטט בתוך: Dore Gold, "Banging Square: Pegs into Round Holes," Jerusalem Center for Public Affairs, December 2008). בפברואר 2006 הצהיר שר הביטחון שאול מופז שגבולותיה העתידיים של ישראל יכללו את "בקעת הירדן". "Mofaz describes Israel's 'future borders,' including Ariel (מופז מתאר את 'הגבולות העתידיים' של ישראל ככוללים את אריאל", הארץ (המהדורה האנגלית), 27 בפברואר 2006).

¹⁹⁵ Jonathan Lis, "Netanyahu: Israel will never cede Jordan Valley," March 2, 2010, *Haaretz*, <http://www.haaretz.com/news/netanyahu-israel-will-never-cede-jordan-valley-1.266329> (כניסה לאתר ב-20 יולי 2010).

שיקולי הביטחון הללו אינם מצדיקים את מדיניותה המפלה של ישראל בבקעת הירדן. מדיניות זו הפכה במקרים מסוימים את חייהם של פלשתינאים באזור לבלתי אפשריים, והיא מעודדת מעבר של יהודים ישראלים לאזור. החששות הישראליים שמא פלשתינאים יתקיפו מתנחלים אינם מהווים הסבר או הצדקה להגבלות על יכולתם של פלשתינאים לנסוע או לנוע אל בקעת הירדן, לחפור בארות או להתחבר לרשת המים, לבנות או לשפץ בתים פרטיים ומכלאות לבעלי חיים, או לבצע פעולות רבות אחרות. פעולות הרס הבתים ופינוי התושבים שישראל מבצעת על סמך מגוריהם ב"שטח צבאי סגור", שהוכרז באזורים נרחבים זמן רב לאחר שפלשתינאים הקימו בהם יישובים, אינן פעולות מוצדקות. זאת משום שאין כל ראיה לכך שקיים צורך צבאי בהכרזה על "שטח צבאי סגור", באזורים הנרחבים שעליהם מוחלות הכרזות כאלה ובקווי המתאר של שטחים אלה. במסגרת דפוס פעולה מהעת האחרונה מוכרזים ככל הנראה "שטחי אימונים" או "שטחי אש" באזורים שבהם שוכנים יישובים בדואיים, ובעקבות זאת מודיעות הרשויות כי יהרסו מבנים ויפנו תושבים. זאת בשעה שישנם בנמצא שטחים חלופיים ולא מיושבים היכולים לשמש לאימונים צבאיים. חשש ישראלי כללי יותר, ולפיו ישראל חייבת לשמור על נוכחות צבאית בבקעת הירדן כדי למנוע הברחת נשק וניסיונות של ארגונים חמושים לתקוף מטרות ישראליות, גם הוא לא מצדיק פעולות הרס שרירותיות ומפלות של בתי מגורים, מאגרי מים, מכלאות לבעלי חיים ומבנים אחרים, או כל ניסיון "לנקות" את האזור מאזרחים פלשתינאים, משום שדיני המלחמה מתירים לבצע פעולות כאלה של הרס והעברה כפויה רק מתוך צורך צבאי דחוף.

המדיניות הישראלית בבקעת הירדן – ובכלל זה הריסת בתים, מכלאות לבעלי חיים ואפילו יישובים שלמים כמו אל-פאריסייה (ר' להלן) – גרמה לחלק מהפלשתינאים לעזוב את האזור לצמיתות (בעיקר לערים וכפרים שהוגדרו באזורי בי ואיל) ללא פיצויים.¹⁹⁶ מספרם המדויק של העוזבים אינו ידוע, אך בנוסף למקרים המוצגים בדו"ח זה עולה ממאמרים רבים בעיתונות ומדוחות של ארגונים לזכויות האדם כי על תושבי יישובים פלשתיניים רבים נכפה באופן עקיף זה לעקור ממקום מושבם.

בסקר שערך ארגון Save The Children בחודש יוני 2009 בקרב 472 משקי בית באזור סי בבקעת הירדן נמצא כי 31% ממשקי הבית נעקרו ממקומם באופן זמני או קבוע מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה בשנת 2000 בעקבות הריסת בתים על-ידי ישראל, צווים צבאיים או מגבלות אחרות.¹⁹⁷

ב-10 בינואר 2010 לדוגמה הפכו מאה תושבי הכפר ח'ירבת תאנא, ובכללם 34 ילדים, לחסרי בית, בעקבות הריסה של מבנים "בלתי חוקיים". נכון לסוף חודש יוני נותרו במקומן רק 27 מתוך 56 המשפחות בכפר, ורק 17 מתוך ארבעים הילדים שנהגו ללמוד בבית הספר בכפר עדיין רשומים בו.¹⁹⁸ במקרה אחר דיווח עיתון "הארץ" כי במהלך 15 השנים האחרונות הרס המנהל האזרחי בתים "בלתי חוקיים" רבים בפאתי ערים וכפרים פלשתיניים, ובכלל זה בטובאס, בבית פוריק בבית דג'ן ובטמון. עוד דווח כי עקב האיסור המוטל בפועל על בנייה פלשתינית חדשה בשטח ג'יפתליכ, שהוא היישוב הפלשתיני הגדול ביותר באזור סי, עזבו אותו בשנים האחרונות כ-180 משפחות, המונות אלף נפש או

¹⁹⁶ ר' להלן המקרים של ברדלא, א-ראס אל-אחמר ואל-חדידייה. ר' גם: יותם פלדמן ואורי בלאו, "200 כפרים בגדה המערבית לא מחוברים לצינור. כך מייבשת ישראל את תושבי הרשות", *הארץ*, 7 באוגוסט 2009, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1105703.html> (כניסה לאתר ב-16 בדצמבר 2010). בכתבה זו מצוטטים תושבים פלשתינאים בבקעת הירדן הנאלצים לעזוב עקב המחסור במים בעוד ההתנחלויות מקבלות שפע של מים.

¹⁹⁷ Save the Children, "Fact Sheet: Jordan Valley," October 2009, p. 9.

¹⁹⁸ Venetia Rainey, "Schools suffer as Palestinians in Area C forced out," Jerusalem Media and Communications Center, July 7, 2010, <http://www.jmcc.org/news.aspx?id=1195>, (כניסה לאתר ב-22 בספטמבר 2010).

יותר. בחודש דצמבר 2006 דחה בג"ץ את עתירתן של כמה משפחות ביישוב הפלשתיני אל-חדידיה שדרשו לבטל צווי הריסה שהוצאו לבתיהן בנימוק שהן מהוות סיכון ביטחוני עבור ההתנחלות רועי. לפי הארגון הישראלי לזכויות האדם "מחסום ווטש", נכון לחודש יולי 2009, 13 או 14 משפחות ביישוב מכרו את עדרי הצאן שלהן, נטשו את אורח חייהן המסורתית, המבוסס על רעיית צאן, ועברו לכפר הסמוך עאטוף או לעיירה טמון.¹⁹⁹

אם אמנם ישראל כופה תנאי חיים נוקשים על הפלשתינאים כדי להקל עליה להשתלט על הבקעה במקרה של פלישה או התקוממות עתידיות, הרי שמדיניות כזו מפרה את חובותיה ככוח הכובש שלא להעביר בכפייה את האוכלוסייה המקומית אלא במקרים של כורח צבאי דחוף וממשי. הרס רכוש אזרחי במטרה לשפר עמדות צבאיות של צד תוקף בעימותים עתידיים אפשריים מפר גם הוא את המשפט ההומניטארי הבינלאומי. ניתן אמנם להצדיק הריסה של אובייקט אזרחי המספק יתרון צבאי מוחשי וממשי, אך אובייקט אזרחי אינו הופך למטרה רק משום שהריסתו תעניק יתרון לתוקף בהתקפה עתידית היפותטית, או בשל פוטנציאל השימוש העתידי בו על-ידי היריב כמטרה צבאית, שאינו יכול לעמוד במבחן הצורך "הדחוף והמידני".²⁰⁰

לפי אתר המועצה האזורית בקעת הירדן, המנוהלת בידי מתנחלים, קיימות בבקעה 21 התנחלויות יהודיות "על פני שטח של 86 אלף דונמים".²⁰¹

ראשונה הוקמה מחולה (1968) כיישוב מפריד ומקשר בין בקעת הירדן לבקעת בית שאן. אנשיה של מחולה שהוקמה כהיאחזות נח"ל עסקו בפיתוח החקלאות באזור בשילוב עם פעילות צבאית של החזקת קו ומאבקים.

לפי אתר ההתנחלות, החקלאות היא הענף הכלכלי המוביל בקרב המתנחלים היהודים בבקעה, והם מעבדים קרקע בשטח של 33 אלף דונם, המניבה הכנסה של 500 מיליון ש"ח בשנה. כ-80% מהתמרים, 70% מהענבים ו"מרבית" הפלפלים, עשבי התיבול והתבלינים שהחקלאים מגדלים בהתנחלויות בבקעת הירדן מיוצאים ו"עומדים בסטנדרטים הנוקשים של סוכנויות הייצוא". בהתנחלויות בבקעת הירדן מגדלים גם עגבניות שרי, חצילים, פרחים, פרי הדר, זיתים ורימונים, וכמו כן מגדלים בהן עופות, תרנגולי הודו, פרות חולבות, עזים וכבשים.²⁰²

אקלימה החם של הבקעה ומליחות הקרקע מצריכים "התפלת הקרקע, והרבה טפטפות", לפי אתר המועצה. המים מגיעים בראש וראשונה מ"בארותיה של חברת 'מקורות', שאינן מספקות במהלך

¹⁹⁹ דפנה בנאי, "Stop Escalation in the Campaign for the Expulsion of Palestinian Nomads from the Jordan Valley", 12 ביולי 2009, מחסום ווטש, <http://www.canpalnet-ottawa.org/Jordan%20valley2.html>.

²⁰⁰ על-פי כללי המשפט ההומניטארי הבינלאומי, אין לתקוף אובייקטים אזרחיים במכוון (הפרוטוקול הראשון הנוסף לאמנות ג'נבה, סעיף 48). אובייקטים אזרחיים הוגדרו ככל האובייקטים שאינם מטרות צבאיות (הפרוטוקול הראשון, סעיף 52(1)). מטרות צבאיות הן אותם אובייקטים אשר "מטבעם, מיקומם, מטרותם או השימוש בהם תורמים תרומה אפקטיבית לפעולה צבאית ושהריסתם, תפיסתם או נטרולם, באופן מוחלט או חלקי, בנסיבות המתקיימות באותו הזמן, מקנים יתרון צבאי מובהק" (שם, סעיף 52(2)). הפרשנות המוסמכת של הצלב האדום הבינלאומי לפרוטוקול הראשון קובעת: "אין זה לגיטימי לשגר התקפה שאינה מעניקה אלא יתרונות פוטנציאליים או לא מכריעים" (ICRC, Commentary to the Additional Protocols, para. 2024).

²⁰¹ המועצה האזורית בקעת הירדן, "מידע כללי", <http://www.jordanvalley.org.il/?categoryId=37310> (כניסה לאתר ב-20 באוגוסט 2010).

²⁰² שם.

העונה הבוערת (קיץ)", מי שיטפונות "שזורמים מאזור שכס למאגר תרצה", מים מנהר הירדן, ו"מי שופכין מטוהרים ממזרח ירושלים משפך הקדרון".²⁰³ הסניף האמריקני של ארגון הדסה "התחייב להעניק שלושה מיליון ש"ח למימון מאגר תרצה שבבקעת הירדן", כך לפי הצהרות שונות של הארגון, המשתף פעולה בפרייקט זה עם הקרן הקיימת לישראל.²⁰⁴

ישראל הכירה באופן רשמי בחלק מהתנחלויות צפון בקעת הירדן. מחולה היא מושב דתי חקלאי, שהוקם על-ידי חניכי תנועת בני עקיבא בשנת 1967 כהיאחזות נח"ל, אשר התאזרחה בשנת 1969. בשנת 2007 התגוררו במחולה, לפי נתוני "שלום עכשיו", 357 תושבים.²⁰⁵ ארגון Human Rights Watch ביקר בהתנחלות וראיין איש מנהלה, שאמר כי הוא מתגורר במקום זה ארבעים שנה. האיש סיפר כי רוב תושבי המקום עובדים בערים בתוך ישראל, כולל בית שאן ותל אביב.²⁰⁶ לדבריו, מתנחל המבקש לבנות בית במחולה "משלם רק עבור עלות הבנייה. אין צורך להסדיר את הבעלות על הקרקע כי כל האישורים [כבר] קיימים. זה עולה בערך 300 אלף שקל". מתנחל אחר אמר: "אין לנו כאן בעיה של מים", משום שלהתנחלות יש גישה למים מאקוויפר ההר שבעומק אדמת הגדה המערבית. בהתנחלות יש ברכת שחייה, וארגון Human Rights Watch בחן אותה בעת ביקורו במקום.²⁰⁷

לדברי מתנחלים, הבעיות הביטחוניות במקום הן מזעריות. אחד המתנחלים אמר כי "שקט כאן כבר שנים, חוץ ממקרה אחד בתוך הישוב לפני 32 שנים, ושני מקרים על הכביש, אחד לפני שבע שנים והשני לפני 15 שנה". הוא הוסיף: "אבל שני הכפרים הסמוכים (כולל ברדלא) שקטים". לטענתו, אף שהבדואים המתגוררים בסמיכות הם עבריינים ("הם גונבים, כמו שהם עושים בכל מקום במדינה") אין הם מהווים סיכון ביטחוני להתנחלות.

ארגון Human Rights Watch בחן מרפאה חדישה בהתנחלות, וכן מבני ציבור אחרים, ואלה מצביעים על תמיכה משמעותית המוענקת להתנחלות באישור הממשלה. כרזה על קיר "בית הידידות" במחולה מציינת שהמבנה הוקם בכספים שנתרמו על-ידי "האחווה הבינלאומית של יהודים ונוצרים" (IFCJ).²⁰⁸ אף כי האו"ם וארגונים לא ממשלתיים מגוונים מספקים שירותי חירום לתושבי האזור

²⁰³ שם.

²⁰⁴ "Hadassah Southern California: 2009-10 Case Statement," http://www.cpcr.hadassah.org/atf/cf/%7BC0ADB627-BB8B-4C47-9A95-5924C2738BA2%7D/Matching_Gifts_rev607.pdf (כניסה לאתר ב-10 באפריל 2010). מאגר תרצה אוגר "6 מיליון מטרים מעוקבים של מי שיטפונות". מיכאל רווה, "מגדלי תמרים צופים מכירות בהיקף של 14 מיליון דולר ארה"ב", גלובס (המהדורה האנגלית), 10 באוגוסט 2001, כניסה לאתר ב-18 אפריל 2010. הקמת המאגר הדרומי הושלמה ב-2002. "דו"ח על פעולות הקרן הקיימת לישראל 2002" (אנגלית), <http://www.kkl.org.il/almanac/ENGLISH/About/report.htm> (כניסה לאתר ב-24 באוקטובר 2010).
²⁰⁵ שלום עכשיו, נתוני התנחלויות, http://www.peacenow.org.il/data/SIP_STORAGE/files/7/2747.xls (כניסה לאתר ב-11 אפריל 2010).

²⁰⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מתנחל, מחולה, 6 ביולי 2010.

²⁰⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מתנחל, מחולה, 6 ביולי 2010.

²⁰⁸ האחווה "הוקמה ב-1983 על-ידי הרב יחיאל אקשטיין כדי לקדם את ההבנה בין יהודים ונוצרים ולקדם תמיכה נוצרית בישראל". International Fellowship of Christians and Jews, http://www.ifcj.org/site/PageNavigator/eng/USENG_homenew?cvridirect=true (כניסה לאתר ב-10 ביולי 2010).

הפלשתינאים, ובכלל זה לאחר תקריות שבהן נהרסו בתיהם, לא ניתן להעניק סיוע זה בצורת מבנים למגורי קבע בשל סירובו של המנהל האזרחי להנפיק רישיונות בנייה.²⁰⁹

התנחלות סמוכה שדמות מחולה, שנוסדה בשנת 1979, היא התנחלות חקלאית בעיקרה, אך קיים בה גם בית הארחה לתיירים. אתר האינטרנט שלה מציג ברכת שחייה, ומציע לתיירים:

סיורים עוצרי נשימה אל החממות של פקעות הצבעונים שנאספות, נארזות ונשלחות לאירופה ולארצות הברית ונשתלות בזמן כדי לפרוח בעונת החגים של החורף. סיורים קצרים בחוות מוצרי החלב ה"היי-טקית" שלנו, בגפנים ובפרדסים. סיורים בחוות בבקעת הירדן המתמחות בגידולי ירקות, פירות, פרחים ותבלינים לייצוא באקלים חם ויבש.²¹⁰

שאיבת יתר של מים על-ידי ישראל גרמה לירידת מפלס המים בגדה המערבית, שתרמה בתורה לירידה בכמות המים שפלשתינאים שאבו בין השנים 1999 ל-2007. הירידה העיקרית חלה באקוויפר הצפון-מזרחי, המצוי בחלקו בעומק אדמת צפון בקעת הירדן.²¹¹ חברת "מקורות" הישראלית מספקת את המים החסרים ובכך היא "מגבירה את התלות הפלשתינית באספקת מים ישראלית".²¹²

כדי לספק מים להתנחלויות החקלאיות מחולה ושדמות מחולה, קדחו הרשויות הישראליות בארות, והפעילו החל משנות השבעים מערכת שתרמה למחסור החמור במים שממנו סובלים תושבים פלשתינאים בכפרים הסמוכים ברדלא, עין אל-בידא ואחרים. בדו"ח הבנק העולמי משנת 2009 נקבע:

בארות פלשתיניות שנחפרו באזור לפני 1967 לצריכה ביתית וחקלאית היו בעומק של בין 30 ל-65 מטרים. ישראל חפרה שתי בארות עמוקות (ברדלא 1 ב-1968 וברדלא 2 ב-1979) במרחק של כמה מאות מטרים מהבארות הפלשתיניות. מפלס המים בבארות הפלשתיניות צנח בקצב של שני מטרים בשנה, והמליחות עלתה. כעת הבארות הפלשתיניות יבשות, וכמוהן גם רוב המעינות המקומיים שצרכנים פלשתינאים נהגו להשתמש בהם למטרות ביתיות וחקלאיות.²¹³

תושבים פלשתינאים בברדלא אמרו לארגון Human Rights Watch שגם ההתנחלות משכיות, שנוסדה בשנת 1986, וגבעת סלעית, מאחז שהוקם בראשית 2002 במרחק של 300 מטר לערך ממחולה, מקבלים מים מבארות שנקדחו סביב ברדלא. בחודש אוגוסט 2008 ביקשה ממשלת ישראל לאשר את

---

²⁰⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עובדת הומניטארית בינלאומית העוסקת בסיוע חירום בצפון בקעת הירדן, ירושלים, 15 בנובמבר 2010.

²¹⁰ "שדמות מחולה" (באנגלית), <http://www.m-s-m.org/index.htm> (כניסה לאתר ב-13 אפריל 2010).

²¹¹ למפת האקוויפר ר' 10, World Bank, Water Sector Development.

²¹² שם, עמודים 7-8. בנוסף לשאיבת מים בגדה המערבית כדי לספק את צורכי ההתנחלויות ישראל גם שואבת כעשרה מיליון מטרים מעוקבים מבארות בגדה המערבית. את המים הללו היא מוכרת לספקים ולצרכנים פלשתינאים באמצעות חברת "מקורות".

²¹³ World Bank, Water Sector Development, p. 12.

הקמתן של 22 יחידות דיור במשכיות.²¹⁴ לפי נתוני "שלוש עכשיו", גבעת סלעית משתרעת על-פני ארבעים דונם, ששישה מהם (כ-15%) הם אדמה פלשתינית פרטית.²¹⁵

לפי הבנק העולמי, "הרשויות הישראליות שולטות בהקצאת מקורות המים בגדה המערבית ובניהולם. תחומי הסמכות הנרחבים של ישראל באזור סי (המשתרע על-פני 60% משטח הגדה המערבית) מחזקים שליטה זו באופן שאינו מאפשר כמעט לרשות הפלשתינית לבצע תכנון משולב וניהול של מקורות מים".²¹⁶ לאחר כיבוש הגדה המערבית בשנת 1967 נטלה לעצמה ישראל, באמצעות שורת צווים צבאיים, שליטה מוחלטת על מקורות המים. צווים אלה העבירו את השליטה במקורות המים בגדה המערבית לידי המפקד הצבאי של האזור (צו צבאי מס' 92 מה-15 באוגוסט 1967), אסרו על הקמת תשתית מים ללא היתר (צו מס' 158 מיום 19 נובמבר 1967), ביטלו הסדרים קודמים בנושא המים ומסרו את סמכויות הפיקוח בעניין המים לידי המפקד הצבאי (צו מס' 291 מיום 19 דצמבר 1968). ישראל גם מנעה בשנת 1967 מפלשתינאים גישה לנהר הירדן, ושלה מהם את הזכות על המים הללו. לפי הבנק העולמי, כיום לא נשאבים מים מנהר הירדן עבור הפלשתינאים.²¹⁷ ב-1982 נטלה חברת המים הישראלית הלאומית "מקורות" את השליטה על פיתוח מקורות המים ברחבי הגדה המערבית ועל ניהולם.²¹⁸

מיזמי מים בגדה המערבית כפופים לאישורה של ועדת המים המשותפת הישראלית-פלשתינית, שהוקמה מכוח הסכמי אוסלו. ועדה זו אישרה את כל המיזמים הישראליים שהוגשו לה, למעט לאחד, אך רק מחצית (בערכים דולאריים) מהמיזמים שהוגשו לרווחת הפלשתינאים.²¹⁹ בשנת 2009 דיווח הבנק העולמי כי "106 מיזמי מים ו-12 מיזמי מי שופכין גדולים ממתינים לאישור ועדת המים המשותפת. חלקם ממתינים מאז שנת 1999". מיזמים אלה נועדו לשרת כ-1.9 מיליון פלשתינאים.²²⁰ ארגון Human Rights Watch אינו מודע להסבר כלשהו שסיפקו הרשויות הישראליות לפער זה. ועדת המים מציגה בדרך כלל נימוקים טכניים לדחייתו של כל מיזם ספציפי.²²¹

בנוסף לקבלת אישורה של ועדת המים המשותפת תלויים כל המיזמים הפלשתיניים הקשורים למים באזור סי, לרבות בקעת הירדן, באישורו של המנהל האזרחי של ישראל. לפי דו"ח הבנק העולמי, הכללים הרשמיים שהמנהל האזרחי מחיל דומים במידת מה לאלה החלים על פרויקטים בתוך שטח ישראל. עם זאת, בגדה המערבית כללים אלה מוחלים על סמך תכניות אזוריות מיושנות וללא

²¹⁴ ארגון Human Rights Watch, "על ישראל לעצור את התכניות להקמת התנחלות חדשה" (אנגלית), 5 באוגוסט 2008, <http://www.hrw.org/he/news/2008/08/05/israel-stop-plans-new-west-bank-settlement>.

²¹⁵ מתוך אתר "שלוש עכשיו" – מידע על מאחזים, http://www.peacenow.org.il/data/SIP_STORAGE/files/3/3733.xls (כניסה לאתר ב-11 באפריל 2010).

²¹⁶ World Bank, Water Sector Development, p.vii.

²¹⁷ שם, בעמוד 5.

²¹⁸ שם.

²¹⁹ World Bank, Water Sector Development, p. ix.

ישראל אינה נדרשת לבקש את אישור ועדת המים המשותפת כדי לעשות שימוש במים שמקורם באקוויפרים של הגדה המערבית הזורמים לתוך שטח ישראל. שם. לארגון Human Rights Watch לא ידוע מה היקף המיזמים המיועדים לתועלתה של רשת המים הישראלית, בניגוד לאלה שנועדו לתועלת ההתנחלויות בגדה המערבית.

World Bank, Water Sector Development, p.ix.

²²¹ ראיין שערך ארגון Human Rights Watch עם מייקל תלחמי, יועץ לענייני מים לרשות הפלשתינית, 26 באוקטובר 2010.

השתתפות פלשתינית.²²² ולבסוף, כל מיזמי המים באזור סי מותנים גם באישור הצבא הישראלי, אך הבנק העולמי מדווח כי צה"ל רואה בתשתית מים פלשתינית כזאת "סיכון ביטחוני" להתנחלויות.²²³ עיכוב של שנתיים או שלוש בטרם ייתן המנהל האזרחי את אישורו למיזם פלשתיני, אם בכלל, היא דבר שבשגרה. באחד המקרים הציע המנהל האזרחי שמתקן לטיפול במי שופכין אשר נועד לשרת פלשתינאים ישרת גם התנחלות סמוכה.²²⁴

באופן כללי, פלשתינאים בגדה המערבית מקבלים 50 ליטרים של מים ביום לנפש, כמות המהווה כרבע מהצריכה היומית לנפש בישראל (נתון זה כולל את המתנחלים). שאיבת המים הפלשתינית הצטמצמה למעשה לרמה הנופלת מזו שעליה הוסכם בין הישראלים לבין הפלשתינאים בשנת 1995. זאת, בין היתר נוכח ירידת מפלס המים ועקב ההגבלות הישראליות על בנייה ותיקון של תשתית מים, וחרף העובדה שהאוכלוסייה הפלשתינית גדלה במהירות בשיעור של כ-50%.²²⁵

התנחלויות יהודיות בצפון בקעת הירדן ובמקומות אחרים בגדה המערבית אינן ניצבות בפני מכשולים נוספים ממין זה. הסיכוי שמיוזמי מים שנועדו להיטיב עם המתנחלים יאושרו על-ידי ועדת המים המשותפת גדול בהרבה. לפי הבנק העולמי, ההתנחלויות הישראליות מקבלות מים מבארות הגדה המערבית, הנמצאות ברובן בבקעת הירדן, ומרשת המים הישראלית. בסך הכול, ההתנחלויות הישראליות צורכות כ-75 מיליון מטר מעוקב של מים, שכ-44 מיליון מהם נשאבים מארבעים בארות הנתונות לשליטת ישראל והמתנחלים בגדה המערבית.²²⁶ בארות ישראליות בבקעת הירדן מפיקות כ-40 מיליון מטר מעוקב של מים מדי שנה. בארות אלה הן מערכות סגורות שאינן מזרימות מים בחזרה אל תוך רשת המים הכללית המשרתת את ישראל. לדברי הידרולוג קנדי המשמש כיועץ לרשות הפלשתינית, הן משמשות באופן בלעדי כמעט את 9,000 המתנחלים בהתנחלויות חקלאיות בבקעה.²²⁷ מתנחלי בקעת הירדן משתמשים אפוא בכמות מים השווה בערך לרבע מאספקת המים העומדת לרשות כל תושביה הפלשתינאים של הגדה המערבית.²²⁸

לעומת זאת, התושבים הפלשתינאים בבקעת הירדן מוציאים עד 17% מהכנסתם על קניית מים ממכליות, ויש להם גישה לכ-20 ליטר מים ביום, או אף לפחות מכך. זאת, בעוד ארגון הבריאות העולמי קבע שהמינימום המומלץ לאדם ליום הוא מאה ליטר.²²⁹ לפי הבנק העולמי, "עם צריכת מים של עשרה ליטרים לנפש ליום באזורים מסוימים, ניתן להשוות את גישתן למים של אחדות מקהילות הגדה המערבית, בעיקר באזור סי, לזו של תושבי מחנה פליטים בקונגו או בסודאן".²³⁰

²²² World Bank, Water Sector Development, שם, עמ' 54.

²²³ שם.

²²⁴ שם.

²²⁵ שם, עמודים V, VII.

²²⁶ שם, עמ' 7.

²²⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מייקל תלחמי, יועץ לרשות המים הפלשתינית, 26 אוקטובר 2010.

²²⁸ ר' דיון במעורבותם של אגרוסקו ותאגידים אחרת בחקלאות בבקעת הירדן והערות נלוות ב"מעורבות תאגידית בהתנחלויות" לעיל.

²²⁹ World Bank, Water Sector Development, p. 99.

²³⁰ שם, עמ' 17.

הבנק העולמי העריך כי המחסור במים באיכות ראויה להשקיה הסב לרשות הפלשתינית אבדן של 60 אלף דונם באדמה חקלאית בלתי מעובדת, ושל 12,500 משרות בבקעת הירדן.²³¹

ברדלא הוא כפר חקלאי קטן ובו כאלפיים תושבים, השוכן בצפון בקעת הירדן. אחד התושבים, פתחי אל-ח'ודיראת, בן 43, אמר לארגון Human Rights Watch שהוא נולד בברדלא, וכי שם בנתה משפחתו בית קבע בשנות העשרים. לדברי ח'ודיראת, ברדלא וכפרים סמוכים אחרים, כולל עין אל-בידא, כרדלה, אל-פאריסיה ואחרים, היו תלויים באופן מסורתי במים ממעיינות מקומיים. לדבריו, "היה לנו מעיין בחווה שלנו כאן, וגם מים מעין אל-עיראק, המעיין המרכזי של כפר, זרמו דרך האדמה שלנו". הוא הוסיף, "פעם גידלנו שבעה סוגי תפוחים וכל מיני סוגים של לימונים תפוזים ותאנים. ואז הישראלים חפרו באר חדשה, והמעיינות התייבשו".²³²

מוסטפא סאמור אמר לארגון Human Rights Watch כי מאז שנת 1986 הוא עובד בחלוקת מים לתושבי ברדלא לצרכים חקלאיים. לדברי סאמור, מעט לפני שישראל כבשה את הגדה המערבית בחודש יוני 1967 מועצת הכפר ברדלא חפרה באר והחלה לשאוב מים בקצב של 240 מטר מעוקב לשעה. לדבריו, בשנת 1975 "הישראלים חפרו באר במרחק של מאתיים מטר מהבאר שלנו. הבאר שלהם הייתה עמוקה יותר ושאבה אלף מטר מעוקב לשעה, והבאר שלנו התייבשה מהר מאוד".²³³ סאמור אמר שברדלא הגיעה להסכם עם "מקורות", חברת המים הישראלית המופקדת על הבאר החדשה, ולפיו הכפר יקנה ממנה כמות מים המקבילה לזו שנהג לשאוב בעצמו. לאחר מכן קדחו הרשויות הישראליות שתי בארות נוספות. לפי נתוני "בצלם", חוקרים ישראלים ופלשתינאים מסכימים על כך שהשאבה הישראלית היא שגרמה להתייבשות הבארות הפלשתיניות סביב ברדלא.²³⁴

בנוסף למחולה ולשדמות מחולה, גם ההתנחלויות סלעית, משכיות ורותם, כמו-גם כמה בסיסי צבא ליד אל-מאלח, צורכים מים שמקורם בבארות שישראל קדחה מחוץ לברדלא.²³⁵

תושבים בברדלא אמרו לארגון Human Rights Watch כי הסיבה לבעיות המים שתושבי הכפר חווים נעוצה בהשתלטותה של ישראל על מקורות המים של ברדלא. לדבריהם, מאז החלו לפעול המשאבות של "מקורות", הם סובלים בחודשי הקיץ ממחסור חמור במי שתייה ובמים לצריכה ביתית, מכיוון שאין להם כל שליטה על הפעלת הבאר הישראלית – מקור המים הבלעדי שלהם. ארגון Human Rights Watch בחן שני מגדלי מים על הגבעות המשקיפות על מחולה. לדברי סאמור ואל-ח'ודיראת, מגדלי מים אלה מתמלאים מהבארות שמספקות מים גם לברדלא, וכאשר הם מלאים נפסקת השאבה בבארות באופן אוטומטי. "כשלהתנחלויות יש מספיק מים, מנוע השאבה המרכזי של הבאר מתנתק", אמר סאמור, "ואז מים לא זורמים גם דרך הצינורות שלנו. זו מערכת נעילה מרכזית. כל

²³¹ שם, עמ' 26-27.

²³² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פתחי אל-ח'ודיראת, ברדלא, 7 באפריל 2010.

²³³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוסטפא סמור, ברדלא, 7 באפריל 2010.

²³⁴ בצלם, צמאים לפתרון: מצוקת המים בשטחים ופתרונה במסגרת הסדר הקבע, 2000, עמ' 20, ה"ש 77, http://www.btsalem.org/Download/200007_Thirsty_for_a_Solution_Heb.doc (כניסה לאתר ב-23 באפריל 2010). בצלם מציין: "מקרה זה סוקר על-ידי התקשורת הבינלאומית ולאחר שהופעל לחץ רב על ישראל, הסכימה חברת "מקורות" לפצות את התושבים על ההפסדים בתוצרת החקלאית על-ידי הקצאת כמות מסוימת משתי הבארות הללו לחקלאים בשני הכפרים הפלשתיניים".

²³⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פתחי אל-ח'ודיראת, ברדלא, 7 באפריל 2010. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מייקל תלחמי, יועץ לענייני מים לרשות הפלשתינית, 26 באוקטובר 2010.

אספקת המים שלנו תלויה בכמות המים שההתנחלויות צורכות. אנחנו לא מקבלים מים במשך חמש, עשר או 24 שעות. לפעמים אפילו במשך כמה ימים".²³⁶

סאמור ציין כי בעיית הגישה הבלתי סדירה למים והיעדר השליטה באספקתם מחמירה עוד יותר נוכח העובדה שגם בשעה שמשאבת הבאר עובדת כסדרה ברדלא אינה מקבלת די מים. לדבריו, "שלא כמו בהתנחלויות, מכל המים שלנו לעולם אינו מלא. אפילו כשהמים זורמים לתוכו, אנחנו מוציאים ממנו מים בקצב מהיר יותר מהקצב שבו הוא מתמלא." סאמור הוסיף כי "אף פעם אין לנו עתודות של מים כך שאנו זקוקים לזרם קבוע. אבל הזרם נקטע בכל פעם שבארות המתנחלים מתמלאות".²³⁷

לדברי סאמור, נראה כי דווקא בקיץ, כאשר תושבי הכפר זקוקים יותר מאי פעם לאספקה סדירה של מים, זרם המים נפסק לעתים תכופות יותר. פתחי אל-ח'ודיראת הבחין כי בשטחים החקלאיים של ההתנחלויות ניכרת פחות פעילות בעונה זו. לפיכך, הוא מניח שמאחר שחלק גדול מצריכת המים של המתנחלים נועדה לחקלאות, הם נוטים להשתמש בפחות מים בחודשי הקיץ, כיוון שתוצרתם מיועדת לשווקים בארצות שבהן האקלים קר יותר, ולכן העונה החקלאית העיקרית שלהם היא הקיץ:

בקיץ שותלים פחות בהתנחלויות ולכן הם משתמשים בפחות מים מאשר בחורף, כי הם מגדלים את היבולים שלהם לייצוא. בגלל זה המשאבות לא עובדות, אז אנחנו לא מקבלים מים. לפעמים אין מים בכלל למשך יומיים או שלושה.²³⁸

הרשות הפלשתינית וחברת "מקורות", השולטת בבארות, הסכימו ביניהן לדברי סאמור על נפח המים שיוזרם לברדלא מדי שעה. ברדלא יכולה להגדיל את נפח המים מעבר לנפח המוסכם אם תשלם לחברת "מקורות" מחיר העולה פי כמה על התעריף המשולם עבור הכמות המוסכמת, שאינה הולמת את צורכי התושבים. לדבריו, ידם של תושבי הכפר אינה משגת לשלם את עלויות התעריף הגבוה.

ארגון Human Rights Watch בחן חשבון מים של "מקורות" שהמנהל האזרחי העביר לרשות המים הפלשתינית. החשבון מאמת היבטים מסוימים של תיאור המצב כפי שנמסר על-ידי סאמור. בחודש פברואר 2010 סיפקה "מקורות" מים לברדלא בתעריף מסובסד של 45.7 אגורות למטר קוב, בעוד התעריף שהיא גבתה ביישובים פלשתיניים אחרים ובהתנחלויות היה 2.468 ש"ח למטר קוב. לדברי מיכאל תלחמי, ההידרולוג המייצג לרשות הפלשתינית, כמות המים שחברת "מקורות" מספקת לרשות הפלשתינית נקבעת על-ידי המנהל האזרחי הישראלי, ובכלל זה הכמויות המסופקות לקהילות ספציפיות כמו ברדלא. קהילות פלשתיניות אינן יכולות פשוט לקנות מים רבים ככל שיחפצו, ללא קשר למחיר שיידרשו לשלם.²³⁹ בסך הכול, ישראל מספקת לרשות הפלשתינית 48 מיליון מטר מעוקב בשנה, וכמות זו נועדה לפצות על חלק מהמחסור בתפוקת המים הפלשתינית.

אין בנמצא כל מקורות מים זמינים אחרים, כגון מאגרים לאגירת מי גשמים. במקרה אחד לפחות, הגבלות בנייה שישראל הטילה מנעו מתושבי כפר לבנות מכל מים לפי תכנית שהכינו. אל-ח'ודיראת אמר לארגון Human Rights Watch:

²³⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוסטפא סאמור, ברדלא, 7 באפריל, 2010.

²³⁷ שם.

²³⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch פתחי אל-ח'ודיראת, ברדלא, 7 באפריל 2010.

²³⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מייקל תלחמי, יועץ לרשות הפלשתינית, רמאללה, 26 באוקטובר 2010.

הייתי ראש המועצה כאן 11 שנים. למרות הבקשות שלי, בכל השנים האלה לא קיבלנו רישיון לבנות מאגר מים. המקום המתאים להקמת מאגר הוא במרחק של מאה מטר מהבית האחרון בברדלא. אבל מבחינת הישראלים זה אזור סי.

לדברי אל-ח'ודיראת, הרשויות הישראליות הורסות כל מבנה שנבנה באזור סי ללא היתר, אך בדרך כלל מסרבות להעניק היתרים כאלה, או מעכבות את הנפקתם. הבנק העולמי דיווח כי הרשות הפלשתינית אינה יכולה ככלל להוציא לפועל מיזמים רבים שכבר אושרו על-ידי ועדת המים המשותפת לישראל ולרשות הפלשתינית, כי המנהל האזרחי הישראלי מעכב את אישורם. כך למשל תוכננה הנחתו של צינור בקוטר 15 ס"מ שנועד לספק מים להשקיה בברדלא ובעין אל-בידא לחודש אפריל 2008. אולם, נכון לחודש אפריל 2009 טרם ניתן אישור המנהל האזרחי הישראלי לביצוע העבודה באזור סי. ככל הידוע לארגון Human Rights Watch, התכנית להנחת הצינור לא יושמה עד עצם היום הזה. עיכובים ממין זה ומניעת היתרים לתכניות שאושרו על-ידי הוועדה המשותפת מצמצמים עוד יותר את זמינותם של מקורות מים לפלשתינאים. זאת, כפי שצוין, לאחר שהוועדה אישרה מלכתחילה רק כמחצית מהתכניות שנועדו לרווחת האוכלוסייה הפלשתינית. כך, למשל, אישרה הוועדה בחודש מארס 2007 רק את שיקומן של שבע בארות חקלאיות שנועדו לשרת כפרים פלשתיניים בבקעת הירדן, מתוך רשימה של 25 בארות.²⁴⁰

חקלאים בברדלא מייחסים הן לישראל והן לרשות הפלשתינית את האחריות לכך שב-2007 הקטינה "מקורות" את מכסת המים הכוללת העומדת לרשות תושבי כפרים פלשתיניים בכ-50% לערך.²⁴¹ בשנת 1995, עם הקמת הרשות הפלשתינית, חדלו הכפריים לשלם ישירות לחברת "מקורות" כי ישראל החלה לקזז את עלות צריכת המים הפלשתינית מהמסים שגבתה עבור הרשות הפלשתינית. סאמור ואל-ח'ודיראת, שרואיינו בנפרד, אמרו שניהם כי כיום הרשות הפלשתינית עומדת על כך שתושבי הכפרים ישלמו עבור צריכת המים שלהם, ככל הנראה כדי לקזז את הסכומים שישראל מפחיתה מכספי המסים. אולם, לדבריהם, אין ביכולתם של תושבי הכפרים לעשות זאת. לדברי סאמור, "הרשות אומרת שברדלא חייבת לה בין 16 ל-17 מיליון ש"ח עבור השימוש במים לאורך השנים. "אין לנו שום אפשרות לשלם זאת", הוסיף.²⁴² סאמור סיפר עוד כי בשנת 2007 הופחתה מאוד כמות המים העומדת לרשות הכפר, והיא עומדת כעת על כ-130 מטר מעוקב לשעה. סאמור ואל-ח'ודיראת משערים כי נפח המים הופחת כיוון שהרשות הפלשתינית לא הייתה מסוגלת לעמוד בעלות צריכת המים של תושבי הכפר בכמות שסופקה קודם לכן.

הפחתת כמות המים אילצה את תושבי הכפרים לצמצם את היקף הקרקעות המעובדות.²⁴³ "פעם, כשקיבלנו 240 מטר מעוקב של מים לשעה, זה הספיק כדי להשקות כל חלקה, וכל החלקות בכפר

---

²⁴⁰ World Bank, *Water Sector Development*, Annex 12b, "Palestinian WATER Projects on the WEST BANK pending JWC approval," Project No. 96, p. 130.

²⁴¹ לדברי סאמור, בשנות השמונים, לפני פרוץ האינתיפאדה הפלשתינית הראשונה בשנת 1987, הישראלים חפרו באר שנייה, גדולה יותר, באזור, שבה נשאבו 1,200 מטרים מעוקבים בשעה. תפוקתה של הבאר הישראלית הראשונה לא הושפעה מכך לדבריו, אך בהדרגה, לאחר 1989, תושבי הכפרים החלו לקבל 200 מטרים מעוקבים לשעה במקום 240.

²⁴² לפי סמור, בחשבון המים האחרון שאותו שילמו תושבי הכפרים ישירות ל"מקורות" עמד מחירו של מטר מעוקב מים על 3.5 אגורות. הרשות הפלשתינית שלחה לתושבי הכפר חשבון לפי תעריף של 4 אגורות למטר מעוקב. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוסטפא סמור, ברדלא, 7 באפריל 2007.

²⁴³ סאמור הסביר שזרם המים מתחלק באופן סדרתי ל"שעוני מים" שונים, שכל אחד מהם מזרים מים לאזור חקלאי מסוים לצורך השקיה. כל שעון מים מקבל בכל פעם מים למשך שעה אחת ולאחר מכן מוטה זרם המים לשעון המים הבא.

הגיעו לשטח של 6,000 דונם בערך", אמר סאמור. "אבל כיום אנחנו מקבלים רק חצי מכמות המים הזאת, ואנחנו יכולים להשקות רק חצי מהשטח". סאמור הוסיף כי בין החודשים אפריל ודצמבר, שבהם תושבי הכפרים תלויים במים להשקיה, הוא יכול לעבד עשרה דונם של קרקע. "לפני שנתיים, כשעדיין היו די מים, יכולתי לגדל ירקות בשטח של שלושים דונם בערך בחודשים החמים".

חסן מוחמד אחמד, בן 51, מגדל ירקות מברדלא, אומר שמשפחתו נהגה להשקות שלושים דונם של קרקע, וכי כעת הם יכולים להשקות רק כשמונה דונם. "בשנה שעברה ניסיתי לעבד עשרה דונמים ששכרתי מאדם אחר, אבל נכנסתי לחוב של 14 אלף שקל, כי לא יכולתי להשיג מספיק מים כדי שזה יצליח. תבעו אותי בבית משפט בגלל החוב הזה", הוא סיפר.²⁴⁴

אחמד סיפר לארגון Human Rights Watch שצה"ל חוסם לעתים – במיוחד בשעות הלילה – את שביל הגישה היחידי של תושבי הכפר לכביש 90, החוצה את בקעת הירדן מצפון לדרום, חולף לצד ההתנחלויות מחולה ושדמות מחולה, ומוביל דרומה ליריחו. חיילים ישראלים במחסומים דורשים בדרך כלל מחקלאים פלשתינאים לפרוק את תוצרתם ולטעון אותה מחדש על משאיות בדרך לשווקים בטובאס, ג'נין ושכם. ארגון Human Rights Watch לא ניסה לתעד ייצוא של סחורה חקלאית פלשתינית כלשהי מצפון בקעת הירדן לחו"ל.²⁴⁵ תוצרת חקלאית ותוצרת אחרת מההתנחלויות מובלות ישירות מההתנחלויות לאתרים בתוך ישראל, ואין דרישה לפרוק אותן במחסומים או להעבירן ממשאית אחת לאחרת בדרכן החוצה מהגדה המערבית.²⁴⁶

מחסום אחר, הקרוי בפי הפלשתינאים "מחסום תיאסיר", מוצב על כביש מס' 5799, המוביל מערבה אל הכפר הגדול טובאס. "אנחנו יכולים לעבור במחסום בדרך לטובאס, אבל אם אתה רוצה לחזור מטובאס לכאן ואתה לא רשום כמי שהכתובת שלו היא ברדלא, אתה עלול להיתקל בבעיות". מחודש מאי 2005 ועד ל-28 באפריל 2007 ישראל מנעה מפלשתינאים שאינם רשומים בתעודות הזהות שלהם כתושבי בקעת הירדן לעבור במחסומים המוצבים על הדרכים לבקעה, ובכלל זה במחסום תיאסיר.²⁴⁷ גם פלשתינאים שבעלותם אדמה בבקעת הירדן או כאלה הנשואים לתושבים או תושבות, או כאלה שיש להם קשרים אחרים לאזור אך אינם גרים בו, לא הורשו להיכנס. נכון להיום, אומר אל-ח'ודיראת, עדיין קשה מאוד לפלשתינאים לשנות את הרישום בתעודת הזהות שלהם ולהירשם כתושבי בקעת הירדן. לדבריו, הרשויות הישראליות אינן מאפשרות לאנשים לעבור לאזור מבלי שכתובתם הרשומה תהיה בקעת הירדן. עם זאת, הוא מכיר בכך שהמצב השתפר בשנים האחרונות, וכי במרוצתן הוטלו במחסומי צה"ל פחות הגבלות על תנועת פלשתינאים לתוך הבקעה.

בסך הכול קיימים 144 שעוני מים כך שכל אחד מהם מספק מים לחלקת אדמה מסוימת למשך שעה, פעם אחת מדי 144 שעות (או ששה ימים).

²⁴⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חסן מוחמד אחמד, ברדלא, 7 באפריל 2010.

²⁴⁵ לאחרונה יוצאו סחורות חקלאיות פלשתיניות מסוימות מצפון בקעת הירדן, בעיקר למדינות ערב, דרך ירדן. מכון אריג', דו"ח משולב על מערכות הייצור החקלאי והשיווק הפלשתיניות (מקרה מבחן: אזור בקעת הירדן), 2010, עמ' 32, <http://www.arij.org/publications/2010/integratedreport.pdf> (כניסה לאתר ב-21 באוקטובר 2010).

²⁴⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מפקח ישראלי על משאיות, מעבר שער-אפרים במחוז טול-כרם המשמש ליבוא וליצוא, גדה המערבית, 20 באוקטובר 2009.

²⁴⁷ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, "עדכון סגר - השטח הפלשתיני הכבוש", אפריל 2001, עמ' 2, http://www.ochaopt.org/documents/Closure%20Apr07_2.pdf (כניסה לאתר ב-14 באפריל 2010).

לעומת זאת, יהודים אזרחי ישראל יכולים לעבור להתגורר בבקעת הירדן ללא קשר לכתובתם הקודמת.

ישראל שולטת במרשם האוכלוסין בגדה המערבית וברצועת עזה, והיא האחראית לקשיים שפלשתינאים המנסים לשנות את כתובתם נתקלים בהם. לפי משרד האו"ם לתאום עניינים הומניטאריים, ישראל ממשיכה להגביל את כניסתם לבקעת הירדן של מי שאינם תושבים, ובכלל זה כניסת בעלי קרקע ופועלים, הנאלצים לקבל היתרים מהשלטונות הישראלים כדי להיכנס לאזור בכלי רכב פרטיים.²⁴⁸

משפט זכויות האדם הבינלאומי מתיר הטלת הגבלות על חופש התנועה מטעמי ביטחון, אך להגבלות אלה חייב להיות בסיס חוקי ברור, אסור להן לחרוג ממה שחיוני, ועליהן להיות מידתיות ביחס לאיום. מדיניותה של ישראל המגבילה את חופש התנועה של הפלשתינאים לתוך בקעת הירדן יכולה אמנם להקל על מלאכת השיטור והאבטחה בשטח לטובת המתנחלים, אך הטלה גורפת כזו של הגבלות על יכולתם של כל הפלשתינאים לנסוע תהייה בלתי מידתית ולא "תפורה" לפי מידותיו של אף איום ספציפי, ומכאן שהיא תפגע בפלשתינאים באופן בלתי מידתי.

תושבים מהכפרים אמרו לארגון Human Right Watch שההתנחלויות השתלטו על אדמות שבבעלותם או שבהן נהגו לעשות שימוש. אל-ח'ודיראת אמר שהרשויות הישראליות הפקיעו את מגרש הכדורגל של בית הספר שבכפר עין אל-בידא לשימוש חקלאי של ההתנחלות מחולה. הוא עצמו סייע לתושבים להסיר את השערים ממקומם.²⁴⁹

כמה קילומטרים מדרום לברדלא, על כביש 90, שהוא הכביש הראשי המוביל מצפון הבקעה לדרומה, ביקר ארגון Human Rights Watch את החקלאי פאאיק סביח, בן 50, וזה סיפר כי שנתיים קודם לכן ניתקו הרשויות הישראליות ללא התראה מוקדמת צינורות שהובילו מים לאדמותיו החקלאיות ממעיין שהיווה את מקור המים היחידי שלו. ארגון Human Rights Watch בחן שסתום של צינור מים שהיה מגודר וממוגן מחוץ לאחת החממות המושבתות בשטחו של סביח. הצינור הוביל להתנחלות רותם הממוקמת במרחק 700 מטר דרומה משם.

החוזה שלי התקיימה במשך שנתיים מבלי שאיש אמר על כך דבר. ואז יום אחד טלפן אלי מישוה ואמר "הישראלים חותכים את צינורות המים שלך", קרוב למקור המים. עליתי לשם וראיתי איש מהמשרד לאיכות הסביבה ובחור מ"מקורות", ביחד עם צה"ל. הם מעולם לא הזהירו אותי קודם לכן. הם אמרו לי שאני גונב מים. אבל אני שכרתי את האדמה מאנשים שהיה להם טאבו עליה, כולל על המעיין. הם אמרו שזו גנבה. אבל יש כאן צינור מים, ממש על האדמה שלי, שמוביל להתנחלות (רותם). אם רציתי לגנוב הייתי גונב מהצינור הזה.²⁵⁰

²⁴⁸ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, "דוח מיוחד: תנועה וגנישה בגדה המערבית", יוני 2010, עמ' 20, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_movement_access_2010_06_16_hebrew.pdf (כניסה לאתר ב-10 בדצמבר 2010). בדו"ח צוין כי נוכח המגבלות שמטיל צה"ל בחלק מהמחסומים נאלצים נהגים המגיעים מהעיירה טובאס ואשר אינם תושבי בקעת הירדן לנסוע מרחק של 176 קילומטרים כדי להגיע לכפר ברדלא, המרוחק מטובאס רק כ-24 קילומטרים.

²⁴⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פתחי אל-ח'ודיראת, ברדלא, 7 באפריל 2010.

²⁵⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פאאיק סביח, אל-פסאיל, 7 באפריל 2010.

סביח אמר שהוא עבר לאתר, ששטחו 43 דונמים, בשנת 1987, לאחר שהטרדות מצד הרשויות הישראליות אילצו את משפחתו לנטוש חווה בת 250 דונם באזור בורג' אל-מאלח הסמוך.

היו לנו כבשים בחווה, אבל המשרד לאיכות הסביבה בא ולקח אותן פעמיים או שלוש, ונאלצנו לשלם כדי לקבל אותן בחזרה כי המשרד אמר שהן רועות בתוך "שמורות טבע". הם היו באים עם הצבא ולוקחים את הכבשים במשאיות גדולות. כשניסינו להסתיר את הכבשים שלנו הם באו במסוקים כדי למצוא אותן. ואז הם הכריזו שכל השטח הוא "שטח צבאי סגור", ואחד האחים שלי נהרג כשעלה על מוקש. אימא ואבא שלי נכנסו לדיכאון והתייאשו. אז עברנו.²⁵¹

סביח אמר שהוא החל להתפרנס מסחר בכבשים. מאוחר יותר הוא קיבל הלוואה מקבוצת מימון מיקרו-פיננסי בסכום המקביל ל-45 אלף דולרים, מצא שותף עסקי, שאל צינורות מים וחיבר אותם לעין א-שאק, וניסה להקים חוות ירקות על 43 הדונם שלו, ועל 40 דונם נוספים ששכר.

לדברי סביח, בשלב זה עזב אותו שותפו. סביח שרוי בחובות, לאחר שהשקיע בחווה למעלה מ-400 אלף ש"ח, והוא אינו יכול לגדל ירקות הדורשים השקיה. "עכשיו יש לי רק מי גשם, ואני צריך לקנות מים, שעולים לי מאה שקל למכל של שלושה מטרים מעוקבים, כי צריך לשלם לנהג הטרקטור קצת יותר בגלל הסיכון שהטרקטור שלו יוחרם כי הוא מוביל מכל מים על הכביש הראשי". זאת, מכיוון שנהגי טרקטור רבים אינם מחזיקים בהיתרים הנדרשים.²⁵²

הבנק העולמי דיווח בשנת 2009 כי איכרים פלשתינאים שאינם מחוברים לרשת המים הכללית מסתמכים על אספקה בלתי סדירה של מים באיכות מפוקפקת ממכליות, שמחירים גבוהים פי ארבעה או חמישה ממחיר המים שמספקת "מקורות". באזור סי, "העניים, שתלויים במכליות, אפשר שיוציאו כמעט מחצית מהכנסתם על מים".²⁵³

במשך רוב ימות השנה יכול סביח לגדל רק פולי חומס ועשבים טבעיים. ארגון Human Rights Watch לא ביקר באתר בתקופת האביב, אך לפי ארגון "אמנסטי אינטרנשיונל", שביקר את סביח ב-11 במרץ 2008, "להתנחלויות יש גישה חופשית למים מהמעין שבו פאאיק סביח ומשפחתו אינם מורשים להשתמש, ואשר ממנו זורם נחל קטן מטה לכיוון ההתנחלויות הישראליות".²⁵⁴ כאשר Human Rights Watch ביקר את סביח, הוא התגורר בחדר בסמוך לאחת החממות המושבות, ואספקת החשמל שלו הייתה תלויה בקולט שמש ובמצבר.

בכמה מקרים (מקרים נוספים יידונו להלן), הצבא הישראלי הסכים בשתיקה להטרדות של תושבים פלשתינאים בבקעת הירדן בידי מתנחלים. לפי משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, ב-24 באפריל 2010 הקימו מתנחלים ממשכיות אוהל גדול במרחק של כמה מטרים מהיישוב הפלשתיני הקטן עין אל-חילוה, המונה כעשר משפחות. מספר המתנחלים באוהל נע בין חמישים לעשרה.

²⁵¹ שם.

²⁵² למידע על ההיתרים שבהם דורשת ישראל מתושבי בקעת הירדן להצטייד כיום ר' גם משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, "דוח מיוחד: תנועה וגישה בגדה המערבית", יוני 2010, עמ' 20.

²⁵³ World Bank, *Water Sector Development*, pp. 18, 22.

²⁵⁴ אמנסטי אינטרנשיונל, מים עכורים - שלילת גישה הוגנת למים מפלשתינאים, 2009, עמ' 9-10.

המתנחלים נעו בחופשיות בסביבות היישוב הפלשתיני, ותפסו רכוש, כולל חומרים לבניית מחסה כמו מוטות של אוהלים ולוחות פח. המשרד לעניינים הומניטאריים דיווח כי "במקום לפנות את המתנחלים, קצין התיאום והקישור המחוזי של צה"ל הציע שהפלשתינאים יצטרכו להזיז את האוהלים שלהם לאזור אחר, לפני שהמתנחלים יזיזו את המאהל שלהם".²⁵⁵ ממשלת ישראל מנסה לאשר בדיעבד בנייה אזורית של מתנחלים במשכיות, שהוקמה במקור כהיאחזות נח"ל. המתנחלים עברו למשכיות אחרי שנת 2000, ובשנת 2009 החלה בנייתם של עשרים בתים במקום, בהסכמה בלתי רשמית מצד ממשלת ישראל.²⁵⁶

במרחק של כמה קילומטרים דרומה משם, לצד כביש מס' 578 (כביש המשתרע ממזרח למערב ואשר מוביל לבקעת הירדן ממערב ומתחבר לכביש 90), נמצאות ההתנחלויות רועי ובקעות הממוקמות בין הכפרים הבדואיים אל-חדידייה וא-ראס אל-אחמר.²⁵⁷ לפי נתוני תנועת "שלום עכשיו", בקעות היא התנחלות שהוקמה ב-1972 כמושב חילוני. בשנת 2007 חיו בה 175 תושבים.²⁵⁸ רועי היא התנחלות שהוקמה כמושב חילוני ב-1976, ובשנת 2007 (המועד האחרון שיש לגביו נתונים) התגוררו בה 126 תושבים.²⁵⁹ לדברי תושבי א-ראס אל-אחמר ואל-חדידייה, יישובים אלה קיימים לפחות מאז שנות החמישים. לדבריהם, היישובים נבנו על קרקעות פרטיות ורשומות של פלשתינאים תושבי העיירות הסמוכות, טובאס, טמון וג'יפתליכ, בהסכמת בעלי הקרקע.²⁶⁰ הרשויות הישראליות הרשו שוב ושוב בתים בשני הכפרים. לפי משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, בג"ץ דחה בחודש דצמבר 2006 עתירה נגד צווי הריסה לבתים באל-חדידייה, בנימוק שהם נבנו באזור שיועד לחקלאות ולא למגורים בתכניות אב מתקופת המנדט הבריטי, ושהם מהווים סיכון ביטחוני להתנחלות הסמוכה רועי. כל ההתנחלויות באזור הוקמו על קרקע המוגדרת כחקלאית לפי התכניות המנדטוריות, אך המנהל האזרחי העניק לרשויות המיישבות את הסמכות להקים באזור התנחלויות ואישר תכניות להקמתן, במסגרת הליך תכנוני נפרד, שאינו פתוח לפלשתינאים.²⁶¹

בחודשים פברואר ומארס 2008 הרסו הרשויות הישראליות בתים באל-חדידייה, ועקרו ממקומם ישישים בני אדם. חלק מהמשפחות העקורות חזרו לאזור מאוחר יותר, אך למעלה מ-12 משפחות נעקרו מאל-חדידייה לצמיתות בשל פינויים חוזרים ונשנים במהלך השנים.

ארגון Human Rights Watch תיעד את הריסתם בידי המנהל האזרחי של 13 בתים, שבהם גרו 18 משפחות, המונות כ-130 בני אדם, וכן של 19 מכלאות לבעלי חיים בא-ראס אל-אחמר ב-19 ביוני

---

²⁵⁵ נתוני משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים מה-27 באפריל 2010 שמורים בתיקי ארגון Human Rights Watch.

²⁵⁶ אפרת וייס, "התנחלות חדשה נבנית בבקעת הירדן", *ynet* (המהדורה האנגלית), 6 באוגוסט 2009, <http://www.ynetnews.com/articles/1,7340,L-372706,00.html> (כניסה לאתר ב-5 באוקטובר 2010); "Ground broken for first 20 homes in new Jordan Valley settlement," *Jerusalem Post*, August 7, 2009.

²⁵⁷ בבקעת הירדן יש אוכלוסייה פלשתינית מעורבת של תושבי כפרים וערים ושל בדואים, הממשיכים להתפרנס מרעיית צאן אך אינם נוודים והם נוטים לחיות בתוך אזורים קטנים וקבועים.

²⁵⁸ גיליון אלקטרוני מאתר תנועת "שלום עכשיו", http://www.peacenow.org.il/data/SIP_STORAGE/files/7/2747.xls (כניסה לאתר ב-11 באפריל 2010).

²⁵⁹ שם.

²⁶⁰ מחסום ווטש, "Urgent Call – escalation in Jordan Valley home demolition campaign" (באנגלית): "קריאה דחופה: הסלמה במבצע הריסת הבתים בקעת הירדן", 6 ביולי 2010.

²⁶¹ ר' לעיל בפרק: "הגבלות ותכנון מפלים ועקירה כפויה באזור סי".

2009.²⁶² שנים קודם לכן הכריז המנהל האזרחי על האזור "שטח צבאי סגור". על בסיס זה נמסרו מאוחר יותר צווי פינוי לתושבי א-ראס אל-אחמר והיישוב הבדואי השכן אל-חדידייה, חמישה ימים לפני ביצוע ההריסות.²⁶³ לתושבים לא ניתנה הזדמנות לערער על הצווים בפני מערכת המשפט הצבאיים, שכן הם סופיים מרגע הוצאתם. לפי משרד התיאום והקישור במנהל האזרחי, צווי הפינוי הוצאו כדי להגן על התושבים מפני נפלי תחמושת או אימונים צבאיים. לדברי המשרד, הרשויות הישראליות הכריזו על האזור "שטח צבאי סגור" לפני שנים, והיה ביכולתן להוציא צווי פינוי בכל עת. משרד הקישור לא הסביר מדוע צווי הפינוי הוצאו זמן כה רב לאחר ההכרזה על האזור כסגור, אך לדברי ארגונים ישראלים ופלשתיניים, התנהלות זו אינה בלתי שגרתית. כפי שיידון להלן, המנהל האזרחי אינו מכיר בתושבים הפלשתינאים בשטחים הצבאיים הללו כ"תושבי קבע" לגיטימיים. לכן, אין הוא מגביל את האזורים שהוא מגדיר "שטחי אש" או "שטחי אימונים" באופן שימנע את הכללתם של תושבים אלה בתחומם. על-פי דיני הכיבוש, ישראל מורשית לעקור מוגנים בכוח אך ורק בגין צורך צבאי חיוני (ר' "אפליה ועקירה כפויה בחוק הבינלאומי").

לפי משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, שוטרי משמר הגבול וחיילי צה"ל שבו והרסו את רכושם של תושבי א-ראס אל-אחמר ב-1 ביולי 2010, ובכלל זה מכלאות לבעלי חיים ומבנים אחרים שגרו בהם 12 משפחות (המונות 72 נפש).²⁶⁴ ב-6 ביוני מסרו החיילים הישראלים "צווי פינוי" בכתב ובעל-פה לחמש משפחות בטענה כי הן מתגוררות בתוך "שטח צבאי סגור". המשפחות קיבלו ארכה של 52 שעות כדי לפנות את בתיהן ואת יתרת רכושן פן ייהרסו. שבע המשפחות הנותרות קיבלו צווי פינוי דומים בחודש יוני 2009. לפי ארגון המתנדבות הישראלי "מחסום ווטש" רכושן של רבות מהמשפחות אכן נהרס "בפעם השלישית בתוך כשלוש שנים".²⁶⁵

תושבים באל-חדידייה אמרו שקיבלו צווי הפסקת עבודות לעתים תכופות. צוים אלה מהווים שלב מקדים להריסת בתים בידי הרשויות הישראליות. כך למשל, טאלב עבד אל-כרים עוואודה אמר כי ב-21 במאסר קיבל צו הפסקת עבודות לביתו, שבו גרות 25 נפשות. לדבריו, "זאת לא הפעם הראשונה. פעם גרתי ליד מחסום חמרא, אבל בשנת 2000 הרסו את הבית שלי שם".²⁶⁶ תושבים אמרו שההריסות שהרשויות הישראליות מבצעות הביאו לידי כך שאחד התושבים, עבדאללה ביסאראת, נעקר ארבע פעמים ממקום מושבו מאז שנת 2006.

²⁶² ארגון Human Rights Watch, "על ישראל להפסיק להרוס בתי פלשתינאים", 12 ביוני 2009, <http://www.hrw.org/he/news/2009/06/15>.

²⁶³ לפי משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים: "ישראל הגדירה קרוב ל-18% משטח הגדה המערבית כשטחים צבאיים סגורים למטרות אימונים צבאיים (להבדיל משטחים צבאיים סגורים סביב התנחלויות ישראליות, ובין חומת ההפרדה לבין הקו הירוק, וכן הלאה). רוב שטחי האימונים הללו ממוקמים בבקעת הירדן ולאורך המורדות המזרחיים של המחוזות חברון ובית-לחם". משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, "הגבלת המרחב" (אנגלית), עמ' 5. http://www.ochaopt.org/documents/special_focus_area_c_demolitions_december_2009.pdf (כניסה לאתר ב-10 לאוקטובר 2010).

לדוגמאות לצווי פינוי ישראליים שנמסרו לתושבי אל-חדידייה וראס אל-אחמר ר' אתר מכון אריג', "צוים צבאיים ישראליים" (אנגלית), יש לבחור "טובאס" כאזור של הצווים הצבאיים, ואז לבחור ביישוב הספציפי כדי לצפות בעותקים סרוקים של הצווים: <http://orders.arij.org/searchMOLocality.php?MilitaryOrderDistrict=16> (כניסה לאתר ב-21 באוקטובר 2010).

²⁶⁴ המידע שמור בתיקי ארגון Human Rights Watch.

²⁶⁵ מחסום ווטש – קריאה דחופה – הסלמה במסע הריסת הבתים בבקעת הירדן, 6 ביוני 2010.

²⁶⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם טאלב עבד אל-כרים עוואודה, אל-חדידייה, 7 באפריל 2010.

הם הרסו את הבית שלו באל-חדידיה ב-25 או ב-26 ביולי 2007, אחרי שהוא נאבק נגד הצו אבל הפסיד בית המשפט. ואז, בתחילת אוגוסט, הוא בנה אותו מחדש. הבית נהרס שוב. הוא חזר באוקטובר ונשאר במשך שנה. באוגוסט 2008 הרסו שם ארבעה מבנים שלא היו שלו, אבל גם הוא קיבל צו חדש. אז הוא עבר לא-ראס אל-אחמר. אבל בחודש יולי 2009 הרסו לו את הבית שם. אז עכשיו הוא עבר לראש גבעה, אבל הוא צריך לסחוב לשם מים.

ב-19 ביולי 2010 דיווח העיתון "הארץ" כי ממשלת ישראל הורתה לצבא להגביר את קצב ההריסה של מבנים פלשתיניים "בלתי חוקיים" באזור סי. הדיווח הסתמך על תצהיר שהגיש לבית המשפט קצין המנהל האזרחי הממונה על הגדה המערבית, צביקה כהן.²⁶⁷ באותו יום עצמו הרסו הרשויות הישראליות 74 מבנים באל-פאריסייה, לא רחוק מא-ראס אל-אחמר ואל-חדידיה, בטענה שהם שוכנים בתוך "שטח צבאי סגור". זאת, לאחר שצווי פינוי חולקו שלושה שבועות קודם לכן. התושבים איבדו 26 בתים, 22 מכלאות לבעלי חיים, וכן תנורים מסורתיים, מבני שירותים, ומבנים אחרים. כמו כן, הרשויות השחיתו כמויות ניכרות של מזון ומספוא. ההריסות הביאו לעקירתם בכפייה של לפחות 107 נפשות, שאיבדו את בתיהן ואת רכושן האישי.²⁶⁸ ב-5 באוגוסט חזרו הדחפורים הישראליים והרסו עשרה מבנים נוספים, ו-24 אוהלים שנתרמו בידי הוועד הבינלאומי של הצלב האדום ובידי הרשות הפלשתינית, ואשר התגוררו בהם תושבים שאיבדו את בתיהם בגל ההריסות הראשון.

כמה מתושבי אל-פאריסייה נולדו בה לפני למעלה מחמישים שנה, ולדבריהם המקום היה מיושב ברציפות לאורך השנים, למעט בפרקי זמן שבהם כפו עליהם מעשיה של ישראל לעזוב. לפני כמה חודשים לדוגמה נאלצו תושבים לעזוב באופן זמני כשהמנהל האזרחי חסם את גישתם למים. עם כיבוש האזור בשנת 1967 ערכו הרשויות הישראליות מפקד תושבים ונמנעו מהכללתה של אל-פאריסייה בו. בשנת 1968 או בשנת 1969 הכריזו רשויות הצבא על המקום "שטח צבאי סגור". דובר מטעם המנהל האזרחי אמר לארגון Human Rights Watch שהקהילה פונתה משטח אש, שעשרה מבנים בלבד נהרסו, ושאל-פאריסייה אין שום תושבי קבע, מאחר שלאנשים המחזיקים בבעלותם רכוש במקום יש גם בתים בעיירות פלשתיניות. תושבים במקום דחו את הטענות הללו, וארגון Human Rights Watch בחן הריסות של מבנים רבים בביקורו במקום.²⁶⁹

"שטחים צבאיים סגורים" משתרעים על-פני 18%-20% משטח הגדה המערבית, ובכלל זה חלק ניכר מבקעת הירדן. כפי שצוין לעיל, שטח השיפוט העירוני של ההתנחלויות עצמן מהווה "שטח צבאי סגור", שלפלשתינאים אסור להיכנס אליו ואילו למתנחלים מותר. בשנת 2005 פינתה ישראל ארבע התנחלויות בגדה המערבית מסיבות פוליטיות, כחלק מה"הינתקות" מרצועת עזה, אך שום התנחלות לא נהרסה ואף מתנחל לא פונה בשל סוגים אחרים של סגירה צבאית של שטח, כגון "שטחי אש". הרשויות הישראליות לא הסבירו מדוע רק יישובים פלשתיניים פונו בעקבות הכרזות על שטחים צבאיים.

²⁶⁷ Chaim Levinson, "Civil Administration told to crack down on illegal Arab structures," July 19, 2010, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/civil-administration-told-to-crack-down-on-illegal-arab-structures-1.302692> (כניסה לאתר ב-22 ביולי 2010).

²⁶⁸ המידע נמסר על-ידי משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים ושמור בתיקי ארגון Human Rights Watch.

²⁶⁹ ארגון Human Rights Watch, ישראל: שיא חדש בהריסה השרירותית של בתי פלשתינאים, 19 באוגוסט 2010, <http://www.hrw.org/he/news/2010/08/19-1>.

צו צבאי ישראלי משנת 1970, שמספרו 378, מתיר לממשלה לפנות בני אדם המתגוררים בתוך "שטח צבאי סגור" ללא כל הליך משפטי או מנהלי.²⁷⁰ בסעיף 90(ד) לצו נקבע כי "תושבי קבע" יכולים להישאר באזור שהוגדר מאוחר יותר "שטח צבאי" וכי צווי פינוי אינם יכולים לשנות את מעמדם כתושבי קבע. בית המשפט העליון הישראלי פסק כי מאחר שרועים הם נוודים, אין המונח "תושבי קבע" חל עליהם.²⁷¹ המנהל האזרחי השתמש בטיעון זה שוב ושוב במקרים רבים להצדקת פינויים של נוודים ושל תושבים אחרים – כולל ביישובים אל-פאריסייה, א-ראס אל-אחמר וח'ירבת תאנא ובאזורים בתוך "שטחי אש" בדרום הר חברון – מבלי להתייחס לאפשרות שהם מאכלסים את האזור בכל ימות השנה או יושבים בו דרך קבע.²⁷² דוברים מטעם המנהל האזרחי הצהירו שאין מנוס מפינוי תושבים פלשתינאים משטחי אש כדי להגן אליהם מפני "סכנה" הנשקפת להם מתחמושת חיה, אך לא הסביר מדוע מוכרזים "שטחי אש" באזורים מאוכלסים.²⁷³

לדברי עלי אבו סאקר, נציג אל-חדידייה, הרשויות הישראליות הרסו בתים בא-ראס אל-אחמר פעמיים, בשנת 2005 ובשנת 2009, ואילו באל-חדידייה הרס צה"ל בתים שבע או שמונה פעמים. אבו סאקר אמר:

לא מאפשרים לנו לבנות שום דבר שהוא לא זמני, וכל דבר שכולל עמודי מתכת נחשב לקבוע. אנחנו לא יכולים לבנות בית ספר או מרפאה. אנחנו צריכים רצפות בטון, כדי שהילדים יוכלו לישון בלי שעקרבים יטפסו עליהם. אתם יכולים לראות מכאן את עמודי החשמל של ההתנחלויות. אבל הלילות שלנו אפלים.²⁷⁴

מאל-חדידייה ניתן לראות תחנות ישראליות לשאיבת מים המגודרות ומשרתות את ההתנחלות רועי. אל-חדידייה עצמה אינה מחוברת לרשת המים. לפי אבו סאקר, "בשלוש השנים האחרונות הגשנו בקשות להתחבר בצינור למשאבות הישראליות. נציגים מחברת 'מקורות' ומרשות המים של הרשות הפלשתינית באו לכאן ותחמו את השטח. בחודש יולי 2009 'מקורות' אפשרה לנו להתחבר. המטרה הייתה לספק לנו מאתיים מטר מעוקב של מים ביום. ואז, חודש לאחר מכן, הצבא אמר לא. הם אמרו שהם לא יפתחו את החיבור כי אותו צינור מים מוביל לרועי."

הגבלות שישראל מטילה על תנועת התושבים העצימו את קשיי הגישה למים. מחסום צבאי ישראלי חסם את הדרך לנקודת מילוי המים הקרובה ביותר, עין אל-חילוה, הנמצאת במרחק של כחמישה קילומטרים מהמקום, ואילץ את התושבים לנסוע למעיין אחר, "עין שיבליי", הנמצא מעבר למחסום "חמרא", במרחק של 11 קילומטרים. בשל כך התייקרו המים. אחד התושבים, רועה צאן במקצועו,

²⁷⁰ צה"ל, צו בדבר הוראות ביטחון (יהודה ושומרון) (מס' 378), התש"ל-1970.

²⁷¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עו"ד תאופיק ג'בארין, 5 ביוני 2009.

²⁷² בצלם, *חרב הגירוש*; האגודה לזכויות האזרח בישראל, "בג"ץ קבע: ניתן להרוס שוב את הכפר ח'ירבת תאנא". בבג"ץ 11258/05 דחו השופטים את עתירת האגודה לזכויות האזרח נגד צווי פינוי שהוצאו לכפר ח'ירבת תאנא בטענה שמדובר בתושבים עונתיים ולא קבועים.

²⁷³ Amira Hass, "IDF destroys West Bank village after declaring it military zone," *Haaretz*, July 21, 2010, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/idf-destroys-west-bank-village-after-declaring-it-military-zone-1.303098> (כניסה לאתר ב-31 באוקטובר 2010).

²⁷⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אבו סאקר, אל-חדידייה, 7 באפריל 2010.

שילם 6,600 ש"ח בחודש על מים בחודשי הקיץ, 70% מהם על הובלה. בעקבות זאת הוא שקע בחובות ונאלץ למכור 150 כבשים.²⁷⁵

תושבים אחרים באל-חדידיה אמרו לארגון Human Rights Watch כי נאלצו להביא מים למשפחותיהם ולבעלי החיים שברשותם באמצעות מכלי מים הנגררים על-ידי טרקטורים. הנסיעה מנקודת המילוי אל הכפר ארכה לדבריהם כחמש שעות. הם הוסיפו כי צה"ל החרים שוב ושוב את המכליות. ראיית סלאמין, בן 27, סיפר שנהג לעתים להביא מים לאל-חדידיה במכלית, אך אמר כי הסתכן בעשותו כך. אף על פי שברשותו תעודת זהות שבה מצוין כי הוא תושב האזור, הוא נוהג בטרקטור הרשום על שם אביו, "אז במחסום הם אומרים לי להסתובב ולנסוע חזרה, ואז אני חייב לנסות להתגנב מסביב להר, והם תופסים אותי. הקנס והעלויות של פדיון המכלית והטרקטור המוחרמים מגיעים ביחד לארבעת אלפים שקל".²⁷⁶ אבו סאקר אמר שגם הטרקטור שלו הוחרם למשך כמה חודשים.

כביש סלול שמספרו 578 מחבר את רועי ואת בקעות לרשת הכבישים של בקעת הירדן וליתר הגדה המערבית. אל-חדידיה שוכנת מדרום-מזרח לכביש. א-ראס אל-אחמר שוכנת מצפון-מערב לו. שני היישובים מחוברים לכביש 578 וזה לזה באמצעות דרכי עפר. במהלך ביקורים שערך באזור בחודש יולי 2009 ובחודש אפריל 2010, ראה ארגון Human Rights Watch כי הגישה מאל-חדידיה לכביש הראשי נחסמה באמצעות שער, וכי הגישה מא-ראס אל-אחמר לכביש נחסמה לחלוטין באמצעות קוביות בטון ותעלה גדולה שנחפרה לאורכו של כביש 578, המונעת מכלי רכב גישה לכביש בכל נקודה אחרת.

לדברי אבו סאקר, צה"ל פותח את השער שעל הדרך מאל-חדידיה במשך שלושה ימים בשבוע בלבד, למשך מחצית השעה בבוקר ולמשך מחצית השעה בערב. אבו סאקר סיפר על כמה מקרים שבהם מתנחלים מרועי התערבו בפעולתם של חיילי צה"ל, כדי להפריע לתושבים בדואים שניסו לעבור בשער. "אישה זקנה בשם חדיג'ה ח'דר אחמד בן יאוודי ניסתה באחד הימים לעבור בשער עם הבן שלה, על טרקטור. רכז הביטחון של רועי בא וחיכה שהצבא יבוא לפתוח את השער. ראיתי אותו מדבר עם החיילים, ואז הם לקחו את תעודות הזהות של חדיג'ה ושל הבן שלה ולקחו אותם משם למחסום חמרא".

ההגבלות שהצבא הישראלי מטיל על בנייה אף מנעו מהתושבים לשפר את הדרך המסורתית המשרתת אותם, המוכרת בשם דרך הבקעה, ואשר מובילה לעיירה טובאס, כדי להפוך אותה לשמישה בימות החורף. לדברי אבו סאקר, "בקיץ אנחנו יכולים לנסוע במכונית, אבל בחורף לעתים קרובות הדרך היא בלתי עבירה, ומאז 1987 ישראל חוסמת אותה ולא מרשה לנו אפילו לשבור סלעים כדי לשים אותן על הדרך ולהפוך אותה לעבירה". כפי שצוין לעיל, בעוד הרשויות הישראליות רשאיות להגביל את חופש התנועה של פלשתינאים מטעמי ביטחון אמתיים, עליהן לוודא שההגבלות הללו הן מוגבלות בהיקפן ומידתיות ביחס לאיום. לארגון Human Rights Watch לא ידוע על כך שהרשויות הישראליות טענו כי חסימת גישתם של כפרים שלמים לכביש ומניעת תיקונים באופן שהופך את הכביש לבלתי עביר במשך רבים מחודשי השנה הם תגובה חיונית או מידתית לאיום ביטחוני או שהדבר מוצדק מסיבות אחרות. ישראל אף נמנעה מלנמק מדוע אינה מגבילה את חופש התנועה של מתנחלים כדי להתמודד עם האיומים הביטחוניים הנטענים.

²⁷⁵ המקרה דווח בתוך: OCHA, "The Humanitarian Monitor," July 16, 2010, p. 6.

²⁷⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ראיית סלאמין, אל-חדידיה, 7 באפריל 2010.

בנוסף להגבלות על חופש התנועה, הרשויות הישראליות מונעות מהבדואים לרעות את צאנם בשטחי מרעה מסורתיים. אבו סאקר אמר לארגון Human Rights Watch בהקשר זה: "פעם יכולנו להוציא את הכבשים למרעה בכל מקום שרצינו. עכשיו יש 'שטחים צבאיים סגורים', שטחי אש ושטחי אימונים, ושמורות טבע שהן מחוץ לתחום. פעם, כשהכבשים רעו באחד המקומות הללו, היו מחרימים אותן, והיינו צריכים לפדות אותן תמורת חמישים שקל לראש ללילה. אבל עכשיו האיש מהמשרד לאיכות הסביבה נותן לך קנס של 1,200 שקל, ואומר שאתה חייב לשלם מיד או שהמשרה תבוא".

אבו סאקר אמר שההגבלות הישראליות מקשות כל-כך על חיי הבדואים, עד שרבים מהם נאלצו לעזוב:

אני נציג של שלוש קהילות: אל-חדידייה, מתחול וחומסה. לפני שהתחילו ההתנחלויות, ממש אחרי הכיבוש, היו ביישובים האלה 300 משפחות – בין 2,000 ל-2,500 נפש. עד 1997 היישובים האלה כבר הצטמצמו לחצי, ונשארו רק 150 משפחות. באוקטובר 1997 התוקפנות הישראלית החריפה. חומסה התרוקנה לחלוטין, והתושבים עברו לגור ליד מחסום חמרא. בשני היישובים האחרים נשארו כיום רק 45 משפחות, שמונות אולי 450 בני אדם. כולם נאלצו למכור את הכבשים שלהם כי לא היה איפה לרעות אותן. ואם אתה מנסה להביא אלאף – מזון לכבשים – צה"ל מחזיר אותן, אלא אם כן לנהג שמביא לך את המזון יש תעודת זהות של בקעת הירדן. זה התחיל בשנת 2001 או 2002. הם לא צריכים להרוס את הבתים שלנו כדי לגרש אותנו. יש גם דרכים אחרות.

תושב נוסף מהאזור, אבו ריאד, שיפץ לאחרונה את ביתו שעל הגבעה שמעל מחסום חמרא, מדרום-מזרח לחדידייה, בסיוע ארגון פלשתיני – מרכז הפיתוח "מען".²⁷⁷ אבו ריאד סיפר לארגון Human Rights Watch שעבר לאזור לאחר שצה"ל כפה עליו ועל ארבעים משפחות נוספות לעקור מחומסה, לפני כשלושים שנה. מאוחר יותר, בשנת 2006, הוא בנה שמונה בתים כדי לשכן את ששת ילדיו הנשואים על ראש הגבעה:

חודש אחר כך צה"ל הרס את כולם. בניתי מחדש. חודשיים אחר כך, צה"ל הרס אותם שוב. המשפחה שלי התפזרה עכשיו לכל עבר, כי אני לא יכול לבנות כאן.²⁷⁸

לפי אבו ריאד, באמצע שנת 2009 הוא שיפץ בניין שהיה במקום לפני 1967 בסיוע מרכז הפיתוח "מען", תיקן את הקירות והתקין חיבור לחשמל. "קיבלתי צו הריסה ממש לפני כמה ימים", אמר אבו ריאד באפריל 2010.

²⁷⁷ המקרה של אבו ריאד נדון גם בתוך: Ma'an Development Center, *Draining Away: The Water Crisis in the Jordan Valley*, p. 16 (<http://www.maan-ctr.org/pdfs/WateReport.pdf>) (כניסה לאתר ב-25 אוקטובר 2010).

²⁷⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אבו ריאד, 7 באפריל 2010.

VI. מחוז בית לחם

ג'ובת א-דיב

ג'ובת א-דיב שוכנת באזור צחיח למחצה, במרחק של 17 ק"מ מדרום לעיר הפלשתינית בית לחם, ומשתייכת לאזור סי.²⁷⁹ הכפר מונה 160 נפש, ולדברי תושבים הוא משתרע על-פני כ-40 דונם.²⁸⁰ הכפר ג'ובת א-דיב סמוך להתנחלויות תקוע (שמנתה 1,635 נפש נכון לשנת 2008), ולהתנחלות נוקדים (שמנתה 886 נפש נכון לשנת 2008), שבה מתגורר שר החוץ של ישראל, אביגדור ליברמן – ראש מפלגת הימין הקיצוני "ישראל ביתנו".²⁸¹ במרחק של 350 מהכפר נמצאת ההתנחלות שדה בר, המכונה גם "חוות יוסי", הממוקמת, כמו ג'ובת א-דיב, למרגלות האתר הארכיאולוגי המרשים בעלת צורת החרוט המוכר בשם הרודיון.²⁸² על-פי אתר האינטרנט באנגלית של שדה בר, המקום נוסד בשנת 1998 ככפר נוער לבני נוער בסיכון. בכפר מתגוררים בין 40 ל-70 נערים, בגילים 13 עד 18, הלומדים, עובדים בחקלאות, ומקבלים ייעוץ מקצועי; חלקם בוחרים לגור בשדה בר גם לאחר שהשלימו את לימודיהם.²⁸³

המנהל האזרחי של ישראל מסרב לאפשר לכפר להתחבר לרשת החשמל (שאליה מחוברות כל ההתנחלויות המוכרות וכן מאחזים רבים שלא זכו להכרה). תושבים בכפר אמרו לארגון Human Rights Watch כי הם הגישו לרשויות הישראליות בקשה להתחבר לרשת החשמל כבר בשנת 1988, אך בקשתם נדחתה שוב ושוב בעשרים השנים האחרונות.²⁸⁴ לדברי חמזה אל-וחש, שכהן אז כראש הכפר ג'ובת א-דיב, הכפר ביקש להתחבר לרשת החשמל שש פעמים מאז שנת 2000, "ובכל פעם לקח להם שישה חודשים לתת לנו תשובה שלילית".²⁸⁵ (לדברי משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים רשת החשמל היחידה שהכפר יכול להתחבר אליה מופעלת על-ידי "מיזם ירושלים" למים וחשמל). באזור אין שום רשתות פלשתיניות שאליהן יוכל הכפר להתחבר.²⁸⁶ גם לו היו רשתות כאלה, עדיין היה הכפר זקוק לאישורה של ישראל כדי להתחבר אליהן, כיוון שהכפר שוכן באזור סי, שבו יש לישראל שליטה מלאה בתכנון ובבנייה).

המנהל האזרחי של ישראל מסרב להנפיק את ההיתרים לחיבור הכפר לרשת החשמל בטענה שאין לכפר תכנית אב מאושרת. לאחרונה, בחודש אוגוסט 2009, דחה המנהל האזרחי תכנית אב שהכין עבור הכפר מכון אריג', ארגון לא ממשלתי שבסיסו בבית לחם.

המחסור בחשמל מגביל מאוד את חייהם של תושבי הכפר. כאשר ביקר ארגון Human Rights Watch בכפר בחודש נובמבר 2009 החלה השמש לשקוע בשעה 16:30 אחר-הצהריים. ילדי הכפר הכינו את

²⁷⁹ שם הכפר נכתב בערבית כך: "جبة الذيب", ומצוי גם הכתיב העברי "ג'בת אל-דיב".

²⁸⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ח'מיס אל-וחש, ג'ובת א-דיב, 22 בנובמבר 2009.

²⁸¹ כל הנתונים הדמוגרפיים מקורם בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ישראל, <http://cbs.gov.il>, כניסה לאתר ב-12 באפריל 2010.

²⁸² על-פי הערכות, המלך הורדוס בנה מבצר על ראש הגבעה בשנת 24 לספירה.

²⁸³ ר' אתר שדה בר, <http://www.sde-bar.org.il/?lat=en> (כניסה לאתר ב-12 באפריל 2010). מאחזים אחרים שהוקמו במקרבת מקום כוללים את כפר אלדד (1994) מעלה רחבעם (2001), תקוע ב' ו-ג' (2001) ותקוע ד' (2002).

²⁸⁴ לארגון Human Rights Watch לא ידוע מה הייתה עילת הסירוב הראשוני של הרשויות הישראליות.

²⁸⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חמזה אל-וחש, ג'ובת א-דיב, 22 בנובמבר 2009.

²⁸⁶ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, 28 באפריל 2010.

שיעורי הבית שלהם לאור נרות, והתושבים התאספו באחד הבתים שהיה מחובר לגנראטור פועל. בבעלות הכפר שלושה גנראטורים, אך תושבי הכפר מתקשים לעמוד בעלויות הבניין הנדרש להפעלתם, והם מופעלים באורח לא סדיר, במשך כשעתיים ביום.

מגיובת א-דיב נראים היטב אורותיהן של ההתנחלויות הסמוכות נוקדים, תקוע ומאחזיהן השונים, כולל חוות שדה בר הסמוכה, המקבלים כולם אספקה מלאה של חשמל, ומקיפים את הכפר מדרום וממערב.

המחסור בחשמל מקשה גם על השמירה על טריות המזון. בעליה של חנות קטנה המוכרת מזון משומר – ואשר פועלת במסגרת תכנית המענקים הקטנים הממומנת בידי הוועד הבינלאומי של הצלב האדום – אמר לארגון Human Rights Watch כי חלב ומוצרי בשר חייבים להיאכל בכפר בו ביום, וכי לעתים קרובות נאלצים התושבים לאכול מזון משומר.²⁸⁷

באמצע שנת 2009 מימן פרויקט המענקים הקטנים של תכנית הפיתוח של האו"ם (UNDP) מיזם של פאנלים סולאריים עבור הכפר. במסגרת המיזם תוכננה הצבתם של שמונה פנסי רחוב שיופעלו באמצעות אנרגיה סולארית וכן התקנתו של קולט שמש על גג המסגד הקטן של הכפר, כדי להאיר אזורים ציבוריים אלה. את המיזם יישמו מהנדסים ממכון אריג'. אחמד עלי ר'איאדה, מהנדס חשמל שפיקח על הפרויקט עבור מכון אריג', אמר לארגון Human Rights Watch שהצוות שלו החל להניח את היסודות לעמודי החשמל הסולאריים ב-6 במאי 2009.²⁸⁸ לדבריו, התושבים קיבלו בתוך כמה ימים הודעות אזהרה מהמנהל האזרחי שבהן נדרשו להפסיק את העבודות ולפרק כל עבודה שהושלמה בשל היעדר רישיון בנייה. ב-24 ביוני שלחה תכנית הפיתוח של האו"ם (UNDP) מכתב שבו הודיעה למועצת הכפר כי אין ביכולתה לממן פרויקטים באזור סי הנבנים מבלי שאושרו מראש על-ידי ישראל, וביקשה כי תושבי הכפר יפרקו ויאחסנו את עמודי החשמל שכבר הוקמו, כדי לסייע במאמציה של תכנית הפיתוח להשיג את ההיתרים הנדרשים בפגישה שתתקיים לאחר מכן עם הרשויות הישראליות.²⁸⁹ בהיעדר תמיכה חיצונית לפרויקט, ובשל הסבירות שהרשויות הישראליות יחרסו כל בנייה נוספת ואף יטילו קנס, ויתר הכפר על המיזם.²⁹⁰ ארגון Human Rights Watch בחן כמה יסודות לפנסי רחוב בגיובת א-דיב.

ב-18 בנובמבר 2010 ביקר ארגון Human Rights Watch בגיובת א-דיב, ושמע מתושבים כי שבוע קודם לכן הרשות הפלשתינית תרמה לכפר שלושה גנראטורים, שהוצבו בתוך בית מגורים קיים כדי להימנע מהצורך להצטייד ברישיונות בנייה מהמנהל האזרחי של ישראל. מערכת הגנראטורים טרם נכנסה לפעולה, אך הרשות הפלשתינית תכננה לחבר אליה את מרבית בתי המגורים בכפר כך שיופסק להם חשמל במשך שבע שעות ביום (שלוש שעות בבוקר וארבע בלילה). כמו כן, הרשות הבטיחה לספק דלק להפעלת הגנראטורים בכל חודש שני. לדברי כמה מתושבי הכפר, כמות החשמל שיופסק לא

²⁸⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם סלאמה אל-וחש, גיובת א-דיב, 22 בנובמבר 2009.

²⁸⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד עלי ר'איאדה, בית לחם, 11 בנובמבר 2009.

²⁸⁹ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, חברון, 28 באפריל 2010. המשרד לתיאום עניינים הומניטאריים של האו"ם החזיק בידיו העתק של המכתב מתכנית הפיתוח של האו"ם (UNDP).

²⁹⁰ מכון אריג', "הרשויות הישראליות מסרבות לאשר פרויקט אנרגיה סולארית שנועד להאיר את רחובות הכפר הפלשתיני גיובת א-דיב", 1 בנובמבר 2009. http://www.poica.org/editor/case_studies/view.php?recordID=2175. (כניסה לאתר ב-21 באפריל 2010).

תספיק להפעלת מקררים.²⁹¹ עמר אל-וחש סיפר כי תושבים בכפר חוששים שלא יוכלו לשלם על הדלק להפעלת הגנראטורים במהלך החודשים שבהם הרשות הפלשתינית לא תספק אותם.

חמזה אל-וחש סיפר לארגון Human Rights Watch כי המנהל האזרחי אישר את בקשת הכפר להתחבר לרשת המים. לדבריו, "בית אל [הבסיס הצבאי הסמוך לרמאללה שבו שוכנת מפקדת המנהל האזרחי בגדה המערבית] מאפשר לנו לקבל מים מחברת 'מקורות'".²⁹² לפי נתוני קבוצת ההידרולוגיה הפלשתינית, היישוב חובר לרשת המים בתחילת שנת 2004.²⁹³ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים וגורמים אחרים דיווחו כי בחודש פברואר 2010 גרמו חפירות ארכיאולוגיות שנערכו בהרודיון לניתוק מוחלט של אספקת המים לכפר למשך שלושה שבועות. אספקת המים חודשה בסופו של דבר לאחר שהרשויות בישראל נענו לבקשת הצלב האדום הבינלאומי לתקן את קו אספקת המים של הכפר.²⁹⁴

למנהל האזרחי של ישראל יש סמכות להעניק או למנוע היתרים לפרויקטים שונים של בנייה אשר יוכלו לתרום לשיפור החיים בכפר. המנהל האזרחי לא אישר את סלילת הדרך המובילה לכפר מהכביש הראשי. הדרך המובילה לכפר מהכביש הראשי היא דרך עפר משובשת, וידם של תושבי הכפר אינה משגת לרכוש כלי רכב המתאים לנסיעה בה. לפיכך הם נאלצים לצעוד מרחק של 1.5 ק"מ עד לכביש הראשי. בכפר אין מרפאה, ותושבים הנזקקים לטיפול רפואי דחוף חייבים לעבור בדרך העפר כדי להגיע לכביש הראשי. באחד הדיווחים בכלי התקשורת תואר מסעו המפרך של אחד התושבים, יאסר ח'מיס, בן 37, שלקה בשנת 2009 בהתקף לב והיה צורך לשאתו ברגל בדרך העפר לכפר סמוך כדי שיטופל בידי רופא.²⁹⁵ לדברי תושבים, הם לא ביקשו מהמנהל האזרחי היתר לבניית מרפאה בכפר היות שהעריכו כי בקשה כזאת תיענה בשלילה ללא תכנית מאושרת לכפר, והיות שהצורך במרפאה בכפר נובע בעיקר מהיעדרה של דרך גישה סלולה שתאפשר גישה לשירותי רפואה במקומות אחרים.²⁹⁶

בנוסף לכך, אין בכפר בית ספר, אלא רק גן ילדים שאחת התושבות מפעילה בביתה הפרטי. כ-75 מתושבי גיבת א-דיב הם קטינים מתחת לגיל 18, וילדי הכפר צריכים ללמוד בשלושה בתי ספר שונים באזור, שהקרוב מהם הוא בית ספר מעורב לשלושים בנים ובנות שנמצא במרחק של כקילומטר. ילדים בכיתות ח' ומעלה לומדים בשני בתי ספר נפרדים הנמצאים במרחק של בין שניים לשלושה קילומטרים. הגישה לבתי הספר היא רגלית. לדברי אל-וחש, "לוקח לילדים בערך 45 דקות לצעוד לשם, אבל בחורף הם מפסידים ימי לימודים לעתים קרובות", משום שההליכה בדרכים הבוציות

²⁹¹ ראיונות שערך ארגון Human Rights Watch עם חמזה אל-וחש ועם עמר אל-וחש, גיבת א-דיב, 18 בנובמבר 2010.

²⁹² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חמזה אל-וחש, גיבת א-דיב, 22 בנובמבר 2009.

²⁹³ קבוצת ההידרולוגיה הפלשתינית, "פרויקט הפיקוח על מים, תברואה והייגיינה: השלכות המשבר הנוכחי בגדה המערבית וברצועת עזה", 16 בינואר – 15 בפברואר, עמ' 13, [http://ocha-gwapps1.unog.ch/rw/RWFiles2005.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/HMYT-6A4MYX-wash-opt-15feb.pdf/\\$File/wash-opt-15feb.pdf](http://ocha-gwapps1.unog.ch/rw/RWFiles2005.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/HMYT-6A4MYX-wash-opt-15feb.pdf/$File/wash-opt-15feb.pdf), כניסה לאתר ב-21 באפריל 2010.

²⁹⁴ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, חברון, 28 באפריל 2010.

²⁹⁵ Arabic Media Internet Network, 9 במרס 2010, "جبة الذيب: قرية نسيها الزمان والسلطان" ("גיבת א-דיב: כפר שהזמן והשלטון שכחו"), <http://www.amin.org/articles.php?t=report&id=2511> (כניסה לאתר ב-3 במאי 2010).

²⁹⁶ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם עמר אל-וחש, גיבת א-דיב, 28 באוקטובר 2010.

קשה מדיי.²⁹⁷ תכנית האב לכפר, שהוכנה בידי מכון אריג' ונדחתה בידי המנהל האזרחי, כללה גן חובה ובקשה לדרכי גישה סלולות.²⁹⁸

תושבים בכפר אמרו לארגון Human Rights Watch כי הרשויות הישראליות הרסו מבנים בכפר והוציאו צווי הריסה למבנים נוספים. לדברי ח'מיס אל-וחש, "יש פרויקט של הצלב האדום הבינלאומי לספק צינורות השקיה באדמה שעליה עמד הבית שלי, שאותו הם הרסו בשנת 2007. שישה בני אדם גרו שם; הבית היה קיים חמש שנים. לבית ממול יש צו הפסקת עבודות". חמזה אל-וחש סיפר לארגון Human Rights Watch כי בשל היעדר רישיונות בנייה לבתי מגורים חדשים נאלצו חמש משפחות לעזוב את גיובת א-דיב בחמש השנים האחרונות.²⁹⁹

התנאים בהתנחלויות הסמוכות, והתשתית והשירותים שהן מקבלות מממשלת ישראל, עומדים בניגוד משווע לתנאים בגיובת א-דיב. שדה בר פועלת בפיקוחה של "רשות חסות הנוער" של משרד הרווחה הישראלי ומופעל בה בית ספר תיכון הנתון לפיקוחו של משרד החינוך.³⁰⁰ שדה בר גם מקבלת מימון מארגוני צדקה הפטורים ממס בארה"ב, ובהם "Christian Friends of Israeli Communities" שנזכר לעיל ואשר תומך ב"הכרה [של מתנחלים יהודים] בכך שארץ ישראל היא ארצם" חרף "מחאותיהם של שכניהם הערבים".³⁰¹ עם זאת, תושבים בגיובת א-דיב אינם כשירים להשתתף בתכניות החינוך שממשלת ישראל ותורמים זרים נותנים להן חסות, בין השאר בשל הצווים הצבאיים הדורשים מפלשתינאים להצטייד בהיתרים ביטחוניים מיוחדים כדי להיכנס להתנחלויות לצורכי עבודה ולא לשם לימודים.

כפי שצוין לעיל, על-פי חוקי התכנון החלים בגדה המערבית, בנייה ללא היתר איננה חוקית ודינה הריסה. אולם, נראה כי בכל הנוגע לשדה בר ישראל אוכפת חוקים אלה ביד קלה יותר. על סמך מפות גיי-איי-אס (מערכת מידע גיאוגרפית) – הצלבה של תצלומי אוויר ותכניות רשמיות של חלוקה לאזורים שהגיעו לידי ארגון זכויות האדם "יש דין" במענה לבקשות מידע לפי חוק חופש המידע שהארגון הגיש למנהל האזרחי – ניתן לקבוע כי הבנייה בשדה בר החלה בשנים 1996-1997, אולם המאחז לא זכה לתכנית אב מאושרת עד לשנים 2003-2004.³⁰² פירושו של דבר שהרשויות בישראל הכירו בבנייה במאחז זה והכשירו אותה בדיעבד, מחווה שיישובים פלשתיניים אינם זוכים לה לעולם.

²⁹⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ח'מיס אל-וחש, גיובת א-דיב, 22 בנובמבר 2009.

²⁹⁸ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם עמר אל-וחש, גיובת א-דיב, 28 באוקטובר 2010.

²⁹⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חמזה אל-וחש, גיובת א-דיב, 22 בנובמבר 2009.

³⁰⁰ רשות חסות הנוער (יחידה של משרד הרווחה), "חוות שדה בר",

http://www.shaar.org.il/index.php?goto=bep&page_from=138 (כניסה לאתר ב-21 באפריל 2010).

³⁰¹ CFOIC, "The Settlement Movement," <http://www.cfoic.com/pages.jsp?pageID=30> (כניסה לאתר ב-30 בנובמבר 2010). על-פי ארגון זה, הרשום במדינת קולורדו, "התושבים [בשדה בר] מבילים שעות בצעידה בגבעות הסמוכות, בבנייה של קשר רגשי חזק לאדמת אבותיהם... שיעור ההצלחה של שדה בר הביא ליותר ויותר הפניות שבוצעו על-ידי גופי ממשלה וסוכנויות לעזרה סוציאלית". CFOIC, fundraising pamphlet, no date, "A Day's Work in Sde Bar," http://www.cfoic.com/db_images/Sde%20Bar1.pdf (כניסה לאתר ב-21 באפריל 2010). הארגון דיווח לרשות מס ההכנסה כי בשנת 2008 הוא "סייע ל-50 אלף אנשים מיהודה ושומרון ופליטי גוש קטיף". טופס 990, 2008, <http://www.guidestar.org/FinDocuments//2008/412/020/2008-412020104-050e7ae5-9.pdf> (כניסה לאתר ב-13 ביולי 2010).

³⁰² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם דרור אטקס, רכז פרויקט הקרקעות של ארגון "יש דין", ירושלים, 21 בדצמבר 2009 וכן נתוני גיי-איי-אס שקיבל ארגון "יש דין" מידי רשויות ישראל השמורים בתיקי ארגון Human Rights Watch.

התנחלויות סמוכות אחרות נהנו מסיועה של ממשלת ישראל בהיקף של מיליוני דולרים. בהקשר זה בולטת במיוחד סלילתו של כביש עוקף גדול, המכונה כביש 356 או "עוקף זעזרה", שנחנך בחודש אוגוסט 2007, לאחר שכמה מתנחלים מנוקדים נהרגו בהתקפות של פלשתינאים במהלך האינתיפאדה השנייה. כביש זה מאפשר למתנחלי תקוע ונוקדים נסיעה ישירה בת 15 דקות לירושלים. כביש מהיר זה מוכר בכינויו "כביש ליברמן", על-שם שר החוץ של ישראל, שהיה קודם לכן שר תחבורה ומתוקף תפקידו נשא באחריות לסלילת כבישים ולתחזוקתם בשטח ישראל ובגדה המערבית. ליברמן גר בהתנחלות נוקדים מזה שנים. רק מקטעים מסוימים מהכביש פתוחים לשימוש כלי רכב פלשתיניים.³⁰³ לפי פרסום בעיתון "הארץ", כביש עוקף זה, שאורכו 15 ק"מ, הוא הארוך מבין ארבעה כבישים עוקפים שעלותם הכוללת הגיעה ל-250 מיליון ש"ח בשנים 2002-2003 לבדן.³⁰⁴ פלשתינאים יכולים לנסוע על חלק מהכביש העוקף, אך היות שהכביש עוקף את מרבית היישובים הפלשתיניים במטרה להתחבר במישרין לירושלים, שתושבי הגדה המערבית יכולים לגשת אליה רק אם הם מחזיקים בהיתרים מיוחדים, הם מפיקים מהכביש רק תועלת מוגבלת. הסוכנות לפיתוח בינלאומי (USAID) נתנה את חסותה לכמה פרויקטים אחרים לסלילת כבישים שנועדו לתועלתם של פלשתינאים, ובהם פרויקט לאספקת דרכים חלופיות באזורים שבהם הגבלות התנועה שישראל מטילה, כמו מחסומים להגנה על מתנחלים, מנעו מפלשתינאים לגשת לרשת הכבישים שבה השתמשו לפני.³⁰⁵

הרשויות הישראליות מעולם לא הסבירו את ההיגיון העומד מאחורי מדיניות כזאת, המבחינה בין מתנחלים, הזוכים להשקעה של משאבים עצומים, לבין פלשתינאים, שעליהם נאסרת הבנייה. קשה להבין כיצד ניתן לטעון כי מדיניות כזאת נחוצה, מידתית או מוצדקת בדרך אחרת כלשהי על-פי המשפט הבינלאומי. טולי שיינפלד, מזכיר ההתנחלות נוקדים, אמר בריאיון לגלי צה"ל ב-10 בדצמבר 2009 כי "החשיבות של נוקדים ותקוע היא עיבוי ירושלים: כמו שפסגת וגבעת זאב תוחמים את הבירה מצפון וממזרח, כך גם גוש עציון המערבי והמזרחי משלימים את המעגל, וכך יוצרים עורף התיישבותי לירושלים".³⁰⁶ גם מבלי להביא בחשבון את אי-חוקיותן של ההתנחלויות, נימוק זה אינו מסביר או מצדיק את סירובה של ישראל לספק לפלשתינאים שירותים דומים לאלה שהיא מספקת למתנחלים, ואף לא את סירובה לבקשות פלשתינאים לקבל היתרים ושירותים בסיסיים.

נחאלין

הכפר נחאלין, השוכן ממערב לבית לחם, הוקף במקבץ של 12 התנחלויות המוכר בשם "גוש עציון". כ-7,000 פלשתינאים גרים בכפר, המיושב כבר אלפי שנים ומכיל בית בד עתיק.³⁰⁷ הרשות הפלשתינית מחזיקה בסמכויות בתחום התכנון והבנייה באזור המגורים הבנוי של נחאלין, ששטחו כאלף דונם, ואשר הוגדר בהסכמי אוסלו כחלק מאזורי בי. עם זאת, האדמות החקלאיות של נחאלין, ששטחן הכולל עומד על 6,000 דונם, נמצאות באזור סי, בשליטה ישראלית מלאה. לדברי תושבים מן הכפר,

³⁰³ נייט רייט, "עוקפים את פאתיה המזרחיים של בית לחם", 7 באוקטובר 2008, MERIP, <http://www.merip.org/mero/mero100708.html>, (כניסה לאתר ב-21 ביולי 2010).

³⁰⁴ מוטי בסוק וענת גאורגי, "דרכים מרוצפות זהב", 25 בספטמבר 2003, **הארץ**, <http://www.haaretz.com/print-edition/business/roads-paved-with-gold-1.101238>, (כניסה לאתר ב-23 ביולי 2010).

³⁰⁵ ר' למשל עקיבא אלדר, "משלם המסים האמריקאי סולל כביש דורס שלום", **הארץ**, 16 בנובמבר 2010, <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/1198755.html>, (כניסה לאתר ב-14 בדצמבר 2010). בכתבה זו מצוין כי USAID סללה בשנת 2009 בגדה המערבית כבישים באורך כולל של 63 ק"מ.

³⁰⁶ אילאיל שחר, "שלום עכשיו: התנחלויות אינן בעדיפות לאומית", גלי צה"ל, 10 בדצמבר 2009, <http://glz.co.il/news/Article.aspx?newsid=53275>, כניסה לאתר ב-28 בנובמבר 2010.

³⁰⁷ על-פי נתוני הלשכה הפלשתינית המרכזית לסטטיסטיקה, נכון לשנת 2007 היו בנחאלין 6,827 תושבים.

לא ניתן כלל לקבל היתרים מישראל כדי לבנות מחוץ לאזור הבנוי ממילא. לדבריהם האדמות שניתן לבנות עליהן הולכות ואוזלות. תושבים מהכפר מדווחים על כך שקיבלו צווי הפסקת עבודות מהרשויות בישראל, וכי צווים אלה מנעו מהם ליישם פרויקטים חקלאיים כמו נטיעת עצי זית או הקמת חומות אבן. לדבריהם, שפכים משכונה של אחת ההתנחלויות זיהמו אדמות חקלאיות ומעיין.

ההתנחלות החרדית ביתר עילית, שהוקמה בשנת 1985, משקיפה על הכפר נחאלין מפסגת גבעה הנמצאת ממערב לכפר.³⁰⁸ נכון לשנת 2009, התגוררו בהתנחלות זו כ-37 אלף תושבים. לשם השוואה, בשנת 1990 גרו בהתנחלות פחות מאלף בני אדם, על-פי נתונים שפורסמו בעיתון הניו יורק טיימס. זוהי אפוא אחת ההתנחלויות הגדולות ביותר וגם קצב הגידול בה הוא מהגבוהים ביותר.³⁰⁹ הגידול המהיר באוכלוסייה נובע בין השאר משיעור הילודה הגבוה בחברה החרדית, אך הוא מושפע יותר מההגירה מתוך שטח ישראל, ובכלל זה מתוך מערב ירושלים, וממדינות אחרות.³¹⁰ בביתר עילית אין תושבים פלשתינאים, בדומה לכל ההתנחלויות האחרות (למעט כמה התנחלויות במזרח ירושלים, שפלשתינאים עם היתר תושבות מישראל שכרו בהן דירות מבעליהן היהודים).³¹¹

הכפר נחאלין מוקף במספר גדול של התנחלויות ומאחזים, ובהם ראש צורים, שהוקמה בשנת 1969, ואשר נכון לשנת 2007 גרו בה 470 תושבים, ונווה דניאל, שהוקמה בשנת 1982, שבה גרו בשנת 2007 1,760 בני אדם.

במרחק של 1.2 ק"מ מצפון להתנחלות נווה דניאל הוקם מאחז המכונה "נווה דניאל צפון" (או "שדה בועז" או "מצפה חננאלי"). מאחז זה הוקם שלא כחוק בחודש יוני 2002 ומתגוררים בו 18 בני אדם ב-13 קרואנים ובשני מבני קבע.³¹² על-פי דיווחיה, ממשלת ישראל לא אישרה בנייה במאחז, שנמצא מחוץ לשטח השיפוט הרשמי של המועצה האזורית גוש עציון. אף על פי כן, נכון לשנת 2005, משרד הבינוי והשיכון מימן הקמת תשתית במאחז בסכום של 200 אלף ש"ח; למאחז יש כביש גישה והוא מחובר לרשת המים, וצה"ל אף אישר הצבה של תאורת רחוב במקום.

התנחלות סמוכה אחרת, אלון שבות, הוקמה בשנת 1984 כהיאחזות נח"ל, כלומר במסגרת שירות צבאי המשלב פעילות צבאית רגילה עם הקמה או חיזוק של התנחלויות. בשנת 1997 הקימו מתנחלים את גבעות, הנחשבת באופן רשמי ל"שכונה" של אלון שבות, וחנכו "ישיבת הסדר" המשלבת לימודי דת לבנים והכשרה צבאית. נכון לשנת 2007 גרו בגבעות 11 משפחות.

עלי חמאד פאנון, העומד בראש האגודה להגנה על אדמות נחאלין, שהנה ארגון מבוסס-קהילה המתעד הפקעת אדמות מצד ישראל ומערער עליה, סיפר לארגון Human Rights Watch כי ביתר עילית והתנחלויות סמוכות אחרות נבנו על אדמה השייכת לתושבי נחאלין.

³⁰⁸ מידע על ההתנחלויות והמאחזים בגוש עציון מובא כאן מתוך שני מקורות ישראליים רשמיים: דו"ח ששון (2005) ומסד הנתונים של שפיגל (2004).

³⁰⁹ איתן ברונר ואיזבל קירשנר, "סימני תקווה להסכם בהתנחלויות הגדה המערבית", *ניו יורק טיימס*, 26 ביולי 2009, <http://www.nytimes.com/2009/07/27/world/middleeast/27settlers.html?pagewanted=all> (כניסה לאתר ב-25 ביולי 2010).

³¹⁰ שם.

³¹¹ ר' עיר עמים ובמקום, "ירושלים: עיר פתוחה?", יוני 2010, עמ' 6.

³¹² ישראל מגדירה את האדמות שעליהן נבנה המאחז "נווה דניאל צפון" כ"אדמות סקר" שהיא טרם הכריעה בשאלת הבעלות עליהן (ישראל או פלשתינאים), אך היא לא התירה כל בנייה עליהן.

המשפחה שלי התחילה לאבד אדמות לטובת ההתנחלויות ביתר עילית וגבעות בשנות השמונים. לאחרונה, בשנת 2003, הם התחילו להפקיע אדמות ממערב לכפר, ליד עין פארס. השטח הכולל של האדמות שההתנחלויות השתלטו עליהן הפעם ליד גבעות היה 150 דונם, כולל שבעה דונם מהאדמות של המשפחה שלי. הם כרתו את העצים, הרסו את חומות האבן, והכריזו על זה "אדמות מדינה", אף על פי שהצגתי מסמכים שמראים שהמשפחה שלי שילמה מסים לעות'מאנים, לבריטים ולירדנים.

לפי פסיקת בתי המשפט הישראליים, במקרים שבהם ישראל טוענת לבעלות על אדמה באשר היא "אדמת מדינה", מסמכים המעידים על כך שפלשתינאים ששילמו מסי מקרקעין עבור חלקת אדמה אינם נחשבים ראיה לבעלותם על הקרקע (ר' פרק ה"רקע").

פאנון הראה לארגון Human Rights Watch מפה מימי המנדט הבריטי שבה נחאלין מוגדר כתת-מחוז של ירושלים, והצביע על כך שאדמות הכפר כוללות שמונה "גושים", שלדברי פאנון מתפרסים על-פני 17 אלף דונם. לדבריו, "היום נשאר רק גוש אחד [מתוך השמונה שהיו במקור] וכמה פיסות אדמה מהגושים השכנים". חלק מתושבי הכפר מכרו את אדמותיהם ליהודים לפני הקמתה של מדינת ישראל בשנת 1948. לדברי פאנון, מכירת האדמות בוצעה בשנים 1942-1945, תקופה שבה "חנא מילאדא, ראש העיר בית לחם לשעבר, קנה אלף דונם מנחאלין ומכר אותם למהגרים יהודים". עם זאת, לדבריו, "יותר אדמות נלקחו כשהיהודים התחילו להפקיע אדמות מהכפר בשנת 1974".³¹³

בהסכמי אוסלו משנת 1995 נקבע כי רק השטח שממילא כבר היה בנוי באותה שנה בנחאלין ייחשב לאזור בי, שהרשות הפלשתינית מוסמכת להעניק רישיונות בנייה. אדמות שנמצאות מחוץ לתחום זה, ובהן אדמות הצמודות לו, הוגדרו כאזור סי, שבו חלות ההגבלות שישראל מטילה על בנייה. עבור תושבי נחאלין, השגת רישיונות בנייה מישראל היא משימה בלתי אפשרית כמעט. הגבלות אלה מנעו למעשה מנחאלין להתרחב ב-15 השנים האחרונות, באופן שלא הותיר לכפר שום מרחב שייתן מענה לגידול הטבעי באוכלוסייה ולצורך בדיוור נוסף; לפי נתוני הבנק העולמי, מאז שנת 1995 גדלה אוכלוסיית הגדה המערבית בכ-50%.³¹⁴ לעומת זאת, ישראל מנסה להצדיק הרחבה של האזורים הבנויים בהתנחלויות בטענה ש"הגידול הטבעי" של אוכלוסיית המתנחלים הקיימת מחייב הקמת בתי מגורים נוספים. לאמתו של דבר, כפי שצינו תנועת "שלום עכשיו" וארגונים אחרים לזכויות האדם על-סמך נתונים סטטיסטיים ממשלתיים, חלק משמעותי מהגידול באוכלוסיית ההתנחלויות (37% בשנת 2007) נובע מהגירה של יהודים אליהן.³¹⁵ היות שנחאלין איבדה אדמות לטובת התנחלויות סמוכות, הולך ואוזל המרחב שבו יכולים תושבי הכפר לבנות בתים חדשים; כך לדברי מוחמד ריאדא, שעד אמצע שנת 2009 עמד בראש מועצת הכפר נחאלין:

בנחאלין גרים 7,000 תושבים ויש לה 7,000 דונם, אבל מותר לנו לבנות רק באלף דונם [השטח הבנוי, המוגדר כאזור בי]. זה הופך להיות מחנה פליטים ולא כפר. מפני

³¹³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עלי חמאד פאנון, נחאלין, 22 בנובמבר 2009.

³¹⁴ World Bank, Water Sector Development, p. 13.

³¹⁵ עקיבא אלדר, "ריבוי טבעי? שלוש מהגידול באוכלוסיית המתנחלים מקורו בהגירת תושבים מבחוץ", הארץ, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1086032.html> (כניסה לאתר ב-22 ביולי 2010).

שאין היתרים לבנות באזור סי, אנחנו צריכים לבנות לגובה באזור בי. אבל תשתית המים והביוב שלנו לא מתאימה למבנים של יותר מארבע קומות.³¹⁶

ריאדא סיפר כי הוא יודע על חמישה בתי מגורים שהרשויות הישראליות הרסו משום שנבנו מחוץ לאזור הבנוי שבו מותרת בנייה נוספת. לדבריו, "האחרון [נהרס] בשנת 1998; הוא היה על כביש במרחק של בלוק אחד מהכפר. עכשיו יש צווי הריסה ל-15 בתים". ארגון Human Rights Watch בחן כמה צווים צבאיים של ישראל שריאדא שמר בתיקו.³¹⁷

בנוסף להגבלות שישראל מטילה על בניית בתי מגורים חדשים ללא היתרים, שקשה להשיגם, באדמות נחאלין המוגדרות כאזור סי, לדברי תושבים, ההגבלות שישראל מטילה פגעו קשות ביכולתם להשביח, ובמקרים מסוימים אף לתחזק את אדמותיהם החקלאיות. ריאדא סיפר כי תושבי הכפר ניסו פעם אחת לפרוץ דרך מן הכפר אל אחד האזורים החקלאיים, אך היות שהדרך עברה בתוך אזור סי, "הם החרימו את המכונה". ריאדא סיפק לארגון Human Rights Watch כמה דוגמאות לצווים שנגעו לאדמות בבעלות תושבי הכפר באזור סי מחוץ לשטח הכפר עצמו. באחד הצווים הללו, שמספרו 0487 ומועד הנפקתו הוא ה-28 בינואר 2009, נכתב כך:

תיאור המקרקעין והפלישה: [...] הקמת [...] גדר [...] נטיעת כ-200 עצי פרי [...] הנד/ם נדרש/ים בזה [...] להחזיר את מצב המקרקעין לקדמותו [...] הנד/ם רשאים להגיש ערר על החלטה זו [...] לוועדת העררים הצבאית הנמצאת במחנה עופר.

אחמד עלי ריאדא, מהנדס חשמל תושב נחאלין, הראה לארגון Human Rights Watch תכניות שהתקבלו מהמנהל האזרחי של ישראל המלמדות על כך שעמודי מתח גבוה יוצבו מחוץ לכפר, כדי להגביר את אספקת החשמל להתנחלויות וכדי לשנות את תוואי קו החשמל הנוכחי העובד בתוך נחאלין. בכמה מקרים הוציאו הרשויות בישראל צווי הריסה לתושבי הכפר שפעלו להשבחת אדמותיהם החקלאיות באזורים שבהם, כך גילה ריאדא מאוחר יותר, עובר התוואי המתוכנן של עמודי החשמל. ריאדא הביע את חששו מכך שבנוסף לתפיסת האדמות לצורך הצבת עמודי החשמל עצמם תושבי הכפר יתקשו יותר ויותר לגשת לאדמות הסמוכות לקווי המתח ואולי לא יוכלו להגיע אליהן כלל. לדבריו, "אם הם ינתקו אותנו מהאדמות שלנו ליד קווי החשמל ולא יאפשרו לנו לגשת לאדמות מהעבר השני שלהם, יישארו לנו רק 3,000 דונם אדמה חקלאית".³¹⁸

ארגון Human Rights Watch בחן קו מתח גבוה העובר במישרין מעל בית הספר התיכון נחאלין לבנים ומעל בית הספר היסודי אום א-שוהאדא, בתוך השטח הבנוי של נחאלין. לדברי ריאדא, קו המתח סיפק חשמל להתנחלויות, אך לכפר לא הייתה גישה אליו. ארגון Human Rights Watch אף בחן את קו החשמל המשמש את נחאלין, המתוח בין עמודי חשמל בתוך גבולות הכפר וטמון באדמה

³¹⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד ג'אידא, נחאלין, 22 בנובמבר 2009.

³¹⁷ תצלומי כמה מצווי הפינוי שמורים בתיקי ארגון Human Rights Watch. ר' גם: מכון אריג, "צווים צבאיים ישראלים" (מבחר ממחוז בית לחם ומחוז נחאלין), <http://orders.arij.org/searchLocality.php>, כניסה לאתר ב-2 באוקטובר 2010.

³¹⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד ריאדא, נחאלין, 22 בנובמבר 2009.

לאורך שולי דרך הגישה לכפר, לדברי ר'יאדא, "החל מהנקודה שבה הוא חוצה מ[אזור] בי לתוך [אזור] סיי".³¹⁹

פאנון הלין על כך שמתנחלים גם השחיתו אדמות חקלאיות מבלי שייענשו על כך כראוי. לדבריו, "הלכתי למשטרה הרבה פעמים" בשמו ובשם תושבים אחרים. בשנת 1995 וכמה פעמים לאחר מכן, מתנחלים "השחיתו 200 דונם של עצים, ואחר כך הם נשתלו מחדש במרחק של בערך ארבעה קילומטרים מדרום לנחאלין, לכיוון גבעות, באזור שקראנו לו 'מראח בינת עיסא'. מאז שנת 2003 נאלצתי ללכת להתלונן מדי שנה" על השחתת עצי זית באזור בידי מתנחלים, אך לדבריו פעולות ההשחתה נמשכו. דבריו, הוא מכיר מקרה אחד או שניים שבהם שוטרים פעלו למנוע ממתנחלים להשחית עצי זית לאחר שקיבלו התראה מראש, אף כי הדבר לקח בדרך כלל כמה שעות. עם זאת, לא ידוע לו על מקרים שבהם הועמדו מתנחלים לדין על פעולות כאלה. נראה אפוא כי חסינות מפני העמדה לדין היא עניין שבשגרה. לשם המחשה, מאז שנת 2005 עקב ארגון זכויות האדם הישראלי "יש דין" אחרי הטיפול ב-97 מקרים שבהם פלשתינאים הגישו תלונות למשטרה על השחתת עצי זית בידי מתנחלים; במשך למעלה מחמש שנים לא הגישה המשטרה ולו כתב אישום אחד.³²⁰

מתנחלים השחיתו מספר לא ידוע של עצי זית בבעלות פלשתינאים בהתקפות שהפכו שכיחות במהלך האינתיפאדה השנייה, באמצעות הצתת מטעים או כריתה או עקירה של עצים. באחת ההתקפות האלה, שבוצעה בשנת 2002, מתנחלים העלו באש והשחיתו כאלפיים עצי זית במטעים השייכים לתושבי הכפרים סילוואד ואל-מזרעה א-שרקיה, שממזרח לרמאללה.³²¹ לפי נתוני ארגון זכויות האדם הישראלי "יש דין", שעקב אחר חלק מהמקרים הללו בין השנים 2005 ו-2009, משטרת ישראל לא הגישה ולו כתב אישום אחד ב-69 מקרים שבהם פלשתינאים הגישו תלונות על השחתת אלפי עצי זית בידי מתנחלים.³²² בחלק מהמקרים, מתנחלים משחיתים עצי זית כפעולת תגמול על צעדי אכיפת החוק הננקטים נגד מתנחלים אחרים. מדובר במדיניות לא רשמית המוכרת בכינויה "תג מחיר".³²³ לעומת זאת, ארגונים לזכויות האדם, האו"ם וכלי התקשורת דיווחו לעתים מזומנות על צעדים קשים מדיי הננקטים בידי הצבא הישראלי ובידי משמר הגבול נגד פלשתינאים בתגובה להתקפות על התנחלויות או מתנחלים.³²⁴

תושבי נחאלין אמרו לארגון Human Rights Watch כי מאז שנת 2000, מי שפכים הזורמים מההתנחלות ביתר עילית מזהמים אזור חקלאי הממוקם בתחתית עמק מדרום לכפר. תשטוף הביוב

³¹⁹ שם.

³²⁰ ר' יש דין, "חקירת המשטרה את הפגיעה בעצי פלשתינאים בגדה המערבית", אוקטובר 2010.

³²¹ OCHA, "Humanitarian Update: Occupied Palestinian Territory, 1 – 31 October, 2002," p. 3, http://www.ochaopt.org/documents/OCHA_Oct_update.pdf (כניסה לאתר ב-11 באוגוסט 2010).

³²² יש דין, "חקירת המשטרה את הפגיעה בעצי פלשתינאים בגדה המערבית", 5 בנובמבר 2009, <http://yeshdin.org/he/infocitem.asp?infocitid=26> (כניסה לאתר ב-28 בנובמבר 2010).

³²³ ר' למשל: James Hider, "West Bank settlers use 'price tag' tactic to punish Palestinians," *The London Times*, October 15, 2009, http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/middle_east/article6875304.ece (כניסה לאתר ב-20 ביולי 2010).

³²⁴ ר' למשל דיווחים על כך שכוחות הביטחון הישראליים השתמשו בכוח מופרז בתגובה להפגנות נגד מכשול ההפרדה, ועצרו ילדים פלשתינאים בפשיטות ליליות בגין יידי לכאורה של אבנים על מתנחלים, ואיימו על הילדים או התעללו בהם במעצר. בצלם, "מצ"ח תחקור את הריגתו של מפגין בבילעין מירי רימון גז לפני כשנה ורבע", 12 ביולי 2010, http://www.btselem.org/hebrew/press_releases/20100712.asp (כניסה לאתר ב-14 בדצמבר 2010); בצלם, "ילדים בגילאים 12 עד 15 נעצרו בפעולות מעצר ליליות בשכונת סילוואן במזרח ירושלים", 16 בפברואר 2010, http://www.btselem.org/hebrew/press_releases/20100216.asp (כניסה לאתר ב-14 בדצמבר 2010).

מאזור של ההתנחלות שהוקם זה לא כבר, החרیب עצי זית וזיהם מעיין, המכונה "עין פארס", ואשר שימש כמקור מים לכבשים של תושבי נחאלין. רייאדא אמר כי תשטיף הביוב היה עניין "שבועי, לפעמים יומיומי", שפגע בשמו הטוב של הכפר כיצרון חקלאי.

נהגנו למכור ענבים, חצילים, כרוב, בצל וירקות אחרים לבית לחם ולירושלים, והרבה אנשים עבדו בחקלאות. אבל אז נפוצה השמועה שהאזור זוהם ולא קנו את המזון שייצרנו יותר.

רייאדא הוסיף כי משפחתו שלו, בדומה למשפחות רבות בכפר, החזיקה בבעלותה חלקות אדמה בסביבות המעיין. לדבריו, "היו לנו שלוש חלקות קטנות שעכשיו אנחנו לא יכולים להשתמש בהן, אחת ליד המעיין שהזדהם, אחת במרחק של 500 מטר, והיא מלאה במי ביוב וכל הענבים בה מתו, ואחת ליד ביתר עילית, והיא נתפסה לצורך ההצבה של עמודי החשמל להתנחלות".³²⁵

ארגון Human Rights Watch בחן את האדמה בסביבות "עין פארס" בשלהי שנת 2009. מכל מים באתר המעיין היה מלא באצות ונמצא במישרין מתחת לתוואי תשטיף השפכים מההתנחלות, שהיה ניכר לעין בבירור, אף כי לא זרמו בו מי שפכים באותה הזדמנות. מחמוד רייאדא, בן 24, שהוא חקלאי המעבד אדמה בסביבות המעיין, אמר: "כשהם מזרימים את הביוב במורד הגבעה זה מדיף ריח כל כך רע שאי אפשר לסבול את זה. זה קורה פעם בשבוע".³²⁶ לדברי רייאדא, הוא נטע מחדש עצים שלוש פעמים באחת מחלקות האדמה, ואז אמר נואש משום שהביוב המשיך לזרום ולהרוג אותם. הוא הוסיף כי הוא נטע מחדש גפן על חלקת אדמה אחרת שנה קודם לכן, אך כולה מתה שוב:

יש שישה עצי זית מתים, וגפני ענבים מתות. נהגנו לשתול יותר גפנים באזור הזה, אבל העצים יותר חזקים, כדי לשרוד עם הביוב הזה.

---

³²⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד רייאדא, נחאלין, 22 בנובמבר 2009.

³²⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד רייאדא, נחאלין, 22 בנובמבר 2009.

VII. מחוז שכם

יאנון ואיתמר

ההתנחלות איתמר וששת המאחזים הקשורים בה שוכנים על פסגות רכס שנמצא במרחק של חמישה ק"מ מדרום-מזרח לעיר הפלשתינית שכם שבצפון הגדה המערבית. איתמר נוסדה בשנת 1984 בידי ההסתדרות הציונית העולמית, ובין השנים 1996 ו-1999 התרחבה באופן משמעותי, בין השאר באמצעות הקמת המאחזים, שהמרוחק בהם ("גבעה 777") נמצא במרחק של למעלה מ-5.5 ק"מ מהתנחלות האם.³²⁷ לפי נתוני "שלום עכשיו", בשנת 2007 השתרעו מאחזים אלה על-פני 2,970 דונם, ש-1,360 מתוכם (46%) נמצאים בבעלותם הפרטית של פלשתינאים.³²⁸ על-פי הערכות מתגוררים במאחזים אלה 516 מתנחלים דתיים-לאומיים, ו-600 בני אדם נוספים גרים באיתמר עצמה.³²⁹ ב-14 בדצמבר 2009 אישרה ממשלת ישראל את הוספתה של איתמר לרשימת יישובי "העדיפות הלאומית" שיוזכו לקבל במוצק 1,000 ש"ח לאדם מדי שנה בסובסידיות שיינתנו בתחום החינוך, התעסוקה והתרבות.³³⁰ הטבות אחרות הניתנות להתנחלויות, ששוויין מגיע לעשרות אלפי דולר במענקים, סובסידיות והפחתות מס, מתוארות לעיל ("יתמריצים ומקורות מימון למתנחלים").

איתמר והמאחזים חולשים על הכפר יאנון שמדרום להם ומקיפים אותו באופן חלקי. יאנון הוא כפר קטן ומבודד המחולק ליאנון אל-פוקא (עילית) ויאנון א-תחתא (תחתית), ולדברי תושבים גרים בו בין 90 ל-100 פלשתינאים מ-16 משפחות. יאנון אל-פוקא נמצא במרחק של כשני ק"מ מצפון ליאנון א-תחתא, ושני האזורים מקושרים זה אל זה בכביש. יאנון א-תחתא קיים כבר כמה מאות שנים.³³¹ מועצת הכפר יאנון מציינת כי בשלהי המאה ה-19 העניקו רשויות השלטון העות'מאני לכמה מוסלמים מבוסניה והרצגובינה אדמות באזור שכיום בנויים בו בתי יאנון אל-פוקא; עד לשנת 1931 גרו שם עשרים תושבים.³³² תושב יאנון אל-פוקא אמר לארגון Human Rights Watch כי את הבית הראשון

³²⁷ גיליון אלקטרוני מאתר תנועת "שלום עכשיו", מידע על התנחלויות, http://www.peacenow.org.il/data/SIP_STORAGE/files/7/2747.xls (כניסה לאתר ב-11 באפריל 2010); מאחזים אלה הם "הנקודה" (שהוקם בשנת 1996), "גבעה 851", "גבעה 836" ו"גבעות עולם" המכונה גם "חוות אברי רן" (שהוקמו בשנת 1998); "גבעה 777" (שהוקם בחודש ינואר 1999) ו"גבעה 782" (שהוקם בחודש מאי 1999).

³²⁸ גיליון אלקטרוני עם נתונים על מאחזים אשר הורד מאתר תנועת "שלום עכשיו", http://www.peacenow.org.il/data/SIP_STORAGE/files/3/3733.xls (כניסה לאתר ב-11 באפריל 2010). תנועת "שלום עכשיו" מספקת נתונים במ"ר ולא בדונם.

³²⁹ בנוסף להתנחלויות, הכפר יאנון ממשיך להיות מושפע גם מצווים של הצבא הישראלי. ב-30 במארס 2010 דיווח עיתון "אל-קודס" כי רשויות הצבא הישראלי הוציאו צו צבאי חדש, שסימנו 01/10, ואשר הורה על תפיסתה של אדמה בהיקף של 900 מ"ר מהכפר יאנון לשם הקמתו של בסיס צבא. ר': מכון אריג', דו"ח חודשי לחודש מארס 2010, עמ' 10 (באנגלית), <http://www.arij.org/images/Monthly-Reports/march2010/marcharij.pdf> (כניסה לאתר ב-19 באפריל 2010).

³³⁰ ברק רביד, "מפת אזורי העדיפות הלאומית החדשה כוללת עשרות התנחלויות", *הארץ*, 11 בדצמבר 2009, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1133917.html> (כניסה לאתר ב-27 באפריל 2010); ברק רביד ומוטי בסוק, "הממשלה אישרה מפה חדשה של אזורי העדיפות הלאומית הכוללת התנחלויות", *הארץ* (המחזור האנגלית), 15 בדצמבר 2009, <http://www.haaretz.com/hasen/spages/1134904.html> (כניסה לאתר ב-27 באפריל 2010). ממשלת ישראל מעולם לא פרסמה או אישרה באופן רשמי "תכנית מפורטת" לאיתמר, כנדרש בחוק הישראלי לשם הקמת יישובים מוכרים. מסד הנתונים של שפיגל (שהוכן בשנת 2004 בידי תא"ל ברוך שפיגל לבקשת ממשלת ישראל), "איתמר", זמין בכתובת <http://www.haaretz.com/hasen/spages/1060043.html> (כניסה לאתר ב-14 ביוני 2010).

³³¹ ר': במקום, *התחום האסור*, 2008, עמ' 77. יאנון היה מיושב מאז המאה ה-16.

³³² "הכפר יאנון", רוכז בידי מועצת הכפר; העתק שמור בתיקי ארגון Human Rights Watch.

ביאנון אל-פוקא בנתה משפחת סאדק אגא בשנות העשרים של המאה העשרים, לאחר שעזבה את העיר שכם בעקבות רעש אדמה.³³³

מרביתם של תושבי הכפר חקלאים. ביאנון אל-פוקא יש בית ספר קטן, וביאנון א-תחתא יש מסגד ו"מרפאה ארעית שנפתחת אחת לכמה שבועות בתוך בניין מגורים". בכפר אין חנויות כלל ותושביו תלויים באספקה מן העיירה עקרבא, השוכנת במרחק של שלושה ק"מ מדרום.³³⁴

על-פי דיווחים של האו"ם, של ארגונים לא ממשלתיים, של אמצעי תקשורת ישראלים ופלשתיניים ושל תושבי המקום, במרוצת 14 השנים האחרונות מתנחלים ממאחזים סמוכים תוקפים את תושבי יאנון.

פאוזי יוסף, תושב יאנון אל-פוקא, אמר לארגון Human Rights Watch כי "הצרות התחילו כאן בשנת 1996", אז החלו מתנחלים להטריד את תושבי הכפר באמצעות תקיפה פיזית, החרמה בהמות משק והשחתת עצי זית.³³⁵ יוסף הוסיף כי בשנת 1998 מתנחלים כרתו אלפי עצי זית השייכים לכפר וכי בהתקפה אחרת שבוצעה באותה שנה נהרגו 128 עזים.³³⁶ במסמך שהכינה מועצת הכפר יאנון נרשמו 21 התקפות קשות של מתנחלים שבוצעו בין השנים 1997 ו-2004, ובהן התקפה קטלנית אחת, כמה אירועי ירי, מכות, התקפות שכוונו על בהמות משק והצתה מכוונת של מקור האנרגיה היחיד של הכפר, גנרטור שנתרם על-ידי האו"ם, אשר הוציאה אותו מכלל שימוש.³³⁷ מתנחלים מן המאחז הסמוך, המכונה "גבעת עולם", הם שגרמו על-פי טענות את מרב הנזק.³³⁸ לאחר פרוץ האינתיפאדה הפלשתינית השנייה בשנת 2000, נחשפו גם מתנחלים ישראלים להתקפות אלימות, ובייחוד לאירועי ירי. באחד מאתרי האינטרנט של תנועת ההתנחלות נטען כי פלשתינאים הרגו 15 מתנחלים בין השנים 2000 ו-2007 "באיתמר או בכביש המוביל אליה" (ובהם כמה שלא היו תושבי ההתנחלות).³³⁹

ב-18 באוקטובר 2002 הובילו אלימות והטרדות קשים מצד מתנחלים לכך שכל תושבי יאנון אל-פוקא, למעט שני אחים ומשפחותיהם, נמלטו על נפשם.³⁴⁰ עיתון הניו יורק טיימס דיווח כי דובר מטעם המתנחלים הצדיק ירי על פלשתינאים שמטרתו להכריחם לשמור על מרחק מההתנחלויות סביב איתמר בכך ש-11 מתנחלים נהרגו. עם זאת, העיתון דיווח כי מתנחלים פשטו שוב ושוב על הכפר עצמו, נכנסו לבתים בו, איימו על תושבים והרסו רכוש. תושב בשם כמאל סביח, אב לשישה, אמר לנו

³³³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פאוזי יוסף, יאנון, 8 בנובמבר 2009.

³³⁴ תצפיות שערך ארגון Human Rights Watch, יאנון, 8 בנובמבר 2009; ר' גם: במקום, *התחום האסור*, עמ' 77.

³³⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פאוזי יוסף, יאנון, 8 בנובמבר 2009.

³³⁶ האו"ם דיווח בשנת 2002 כי תושבי הכפר סבלו במשך ארבע שנים מ"הטרדה בלתי פוסקת" על-ידי מתנחלים, לפעמים על בסיס שבועי, וכי הטרדות אלה כללו ירי, התקפות, השחתת רכוש, הרעלת כבשים והשחתת עצי זית. משרד האו"ם לתאום עניינים הומניטאריים, "עדכון הומניטארי: השטח הפלשתיני הכבוש, 1-13 באוקטובר 2002", עמ' 2.

³³⁷ "הכפר יאנון", רוכז בידי מועצת הכפר; העתק שמור בתיקי ארגון Human Rights Watch.

³³⁸ אביב לביא, "אימת הגבעות", *הארץ*, 8 באפריל 2003, <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?itemNo=281971> (כניסה לאתר ב-15 בספטמבר 2010).

³³⁹ קשרי חוץ שומרון, "איתמר", <http://www.yeshuv.org/about-our-towns/itamar> (כניסה לאתר ב-20 באפריל 2010). ר' גם את דף הזיכרון באתר "ידידי איתמר", <http://www.friendsofitamar.org/memorial.html> (כניסה לאתר ב-20 באפריל 2010).

³⁴⁰ בראיונות שערך ארגון Human Rights Watch עם פאוזי יוסף ועם ראשד מוראר אומת כי פינזי יאנון אל-פוקא אירע בחודש אוקטובר 2002; התאריך המדויק מקורו בפרסום: Thomas Mandal, *Living With Settlers: Interviews with Yanoun Villagers*, [funded by Norwegian Church Aid, no published listed] 2008, p. 12. האחים הם ח'אלב בני ג'אבר ופאאיק מחמוד בני ג'אבר.

יורק טיימס: "אחד הבנים שלי היה בוכה ומחזיק בי מפחד, ואני הייתי צריך לקום אתו בלילה ולתפוס לו ביד רק בשביל ללכת לשירותים". לדבריו, "אף אחד לא יכול להשלים עם חיים כאלה".³⁴¹ יו"ר מועצת הכפר עבד א-לטיף סביח אמר לעיתון הגארדיאן:

הם היו יורים עלינו, על הכבשים שלנו, על הבקר שלנו. אז הם התחילו לבוא לפאתי הכפר וליידות אבנים על הדלתות. אחרי שהתחילה האינתיפאדה בשנת 2000 זה נהיה גרוע הרבה יותר. לי הרביצו בבית שלי מול המשפחה שלי, בחצר ובשדות שבחוץ.³⁴²

ב-20 באוקטובר החלו פעילים ישראלים ללוות את תושבי הכפר בדרכם חזרה לבתיהם, עד אשר פקחים בינלאומיים ביססו נוכחות קבועה ביאנון אל-פוקא; מאז חודש יוני 2003 מאויש אחד הבתים ביאנון אל-פוקא באנשי תכנית הליווי האקומנית בפלשתיין ובישראל, שהיא ארגון נוצרי לא ממשלתי המציב מתנדבים מן העולם באזורים פלשתיניים הנתונים לסכנה של התקפה מצד מתנחלים. במרוצת החודשים והשנים שלאחר מכן, המשפחות שפינו את יאנון אל-פוקא חזרו לבתיהם בהדרגה. בשנת 2007 מתנחלים הרגו, על-פי דיווחים, את מוחמד חמדאן בני ג'ביר בשעה שניסה לחלץ כבשה שמתנחלים החרימו מוקדם יותר באותו יום.³⁴³ בשנת 2006 הועמדו לדין בישראל חמישה מתנחלים בגין תקיפת פלשתינאים בשנת 2005; ארבעה מהם זוכו מן ההאשמות, ובהם אחד שנשלח למעצר בית במהלך המשפט (ואשר הפר את מעצרו מבלי להיענש על כך), ואילו הנאשם החמישי שוחרר ממעצרו מוקדם יותר בתמורה לכך שהודה באשמתו.³⁴⁴ ארגון זכויות האדם הישראלי "יש דין", העוקב אחר כמה חקירות פליליות שנפתחו בחשד למעשי אלימות מצד מתנחלים באיתמר ובמאחזיה (אך אין בידו רשימה ממצה של כל המקרים), זיהה כשלים רבים במילוי החובה להבטיח מיצוי דין עם מתנחלים שתקפו פלשתינאים או פגעו ברכושם ביאנון או בסביבתו.³⁴⁵

³⁴¹ ג'ואל גרינברג, "מתנחלים ישראלים קנאים מניסים פלשתינאים מהעיירה שלהם", ניו יורק טיימס, 21 באוקטובר 2002, [http://www.nytimes.com/2002/10/21/world/israeli-settlers-zeal-forces-palestinians-to-flee-their-](http://www.nytimes.com/2002/10/21/world/israeli-settlers-zeal-forces-palestinians-to-flee-their-town.html?pagewanted=1) (כניסה לאתר ב-20 באפריל 2010).

³⁴² קונל אורקהרט, "מתנחלים חמושים מאלצים תושבי כפר לברוח", הגארדיאן, 27 באוקטובר 2002, <http://www.guardian.co.uk/world/2002/oct/27/israel> (כניסה לאתר ב-20 באפריל 2010).

³⁴³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ראשד מוראר, יאנון, 8 בנובמבר 2009. לפי תכנית הליווי האקומנית בפלשתיין ובישראל, קבוצת מתנדבים המקיימת נוכחות קבועה ביאנון, אירוע ההרג התרחש ב-25 במארס 2007. תכנית הליווי האקומנית בפלשתיין ובישראל, "עלון לחודשים מארס ואפריל 2007", עמ' 1, http://www.eappi.org/fileadmin/eappi/files/resources/eappi_newsletter/EAPPI_March_and_April_2007_Newsletter.doc (כניסה לאתר ב-20 באוקטובר 2010).

³⁴⁴ Thomas Mandal, *Living With Settlers*, p. 43; "אברי רן נשלח למעצר בית לאחר שנאשם בתקיפת ערבים שהסתנו לחוות", ערוץ 7, 5 באפריל 2005, http://www.shechem.org/interact/publish/article_109.shtml (כניסה לאתר ב-16 בספטמבר 2010); עזרא הלוי, "אברי רן זוכה ושוחרר לאחר חודשים בבית הכלא", ערוץ 7, 17 בינואר 2006, http://www.shechem.org/interact/publish/article_205.shtml (כניסה לאתר ב-16 בספטמבר 2010).

³⁴⁵ באחד המקרים, מתנחלים הכו את ת'לגי עוואד, בן 88, על אדמתו הסמוכה להתנחלות איתמר במהלך מסיק הזיתים. תיק החקירה נסגר בנימוק של "עברייני לא נודע", לאחר שהנפגע מסר בעדותו כי לא יוכל לזהות את תוקפיו. המשטרה לא זימנה עדי ראיה לתקרית, שעמם נמנו כלותיו של עוואד וחיילים שנכחו במקום, ואשר לדברי עוואד לא התערבו ולא ניסו למנוע את מעשה התקיפה. ר': יש דין, *מראית חוק: אכיפת החוק על אזרחים ישראלים בגדה המערבית*, 2006, עמ' 78. במקרה אחר, דו-שיח בין שוטרים ישראלים לבין מתנחלים שימש, לפי מידע שפרסם ארגון "יש דין", תחליף לאכיפת חוק של ממש; הארגון מצטט הודעה שהופיעה בשנת 2003 בעלון ההתנחלות מטעם מזכירות היישוב: "בערב יום כיפור הייתה תקרית עם פלשתינאים והתגרות בם, בה היו מעורבים ילדים ונערים מאיתמר. לנערים אלו נפתחו תיקים פליליים. מזכירות היישוב הגיעה להבנה עם מפקד המרחב שאם הנערים לא יחזרו על מעשים אלו ייסגרו התיקים. ראו הוזהרתם!" *עלון איתמר*, גיליון כ"ח תשרי התשס"ד (19 באוקטובר 2003), מצוטט בתוך *מראית חוק*, עמ' 32. במקרה שלישי, ארגון "יש דין" תיאר תקרית שבה מתנחלים מאיתמר החרימו את תעודות הזהות של שניים מתושבי יאנון וגרמו נזק לטרקטור שלהם; אף על פי שהתושבים אמרו שיוכלו לזהות את התוקפים, המשטרה סגרה את תיק החקירה בעילה של "עברייני לא נודע" ולא חיפשה במאחז את תעודותיהם של התושבים. שם, עמ' 87-88.

האו"ם וארגונים ישראליים לזכויות האדם, דוגמת בצלם ויש דין, תיעדו התקפות רבות של מתנחלים על פלשתינאים ועל רכושם, ובייחוד מאז שנת 2003 כחלק מהאסטרטגיה המכונה "תג מחיר" שבמסגרתה מתנחלים תוקפים פלשתינאים ואנשי כוחות הביטחון הישראליים כמענה מסיח ומרתיע לניסיונות ישראליים לפנות מאחזים; בדו"ח של האו"ם משנת 2009 הוגדרה אלימות מתנחלים כ"גורם מרכזי המערער את ביטחונם האישי ופוגע בפרנסתם של פלשתינאים באזורים רבים של הגדה המערבית".³⁴⁶ לפי נתוני ארגון יש דין, משטרת ש"י (שומרון ויהודה), שהיא הזרוע האחראית במשטרת ישראל על חקירת מעשים פליליים שבוצעו בידי מתנחלים בגדה המערבית, סוגרת למעלה מ-90% מהתיקים שנפתחים בעקבות תלונת פלשתינאים על מתנחלים מבלי להגיש כתבי אישום, וזאת "מחוסר ראיות" או בעילה של "עבריון לא נודע".³⁴⁷

צווי הצבא הישראלי אוסרים על תושבי יאנון אל-פוקא לבנות או לשפץ את בנייניהם, בטענה שאין לכפר תכנית מאושרת לבנייה למגורים, והקפאה זו אילצה כמה משפחות לעזוב את האזור. כמו כן ישנו צו הריסה התלוי ועומד לגבי דרך סלולה המובילה לכפר. צווים צבאיים מסוג זה אינם מאיימים על איתמר והמאחזים, שבהם הבנייה דווקא נמשכת, ואף המשיכה בזמן ההקפאה החלקית בת עשרת החודשים (ששראל הכריזה עליה בחודש דצמבר 2009). תקיפות גופניות בידי מתנחלים, והאיום בתקיפות כאלה, לצד צו הצבא הישראלי המגבילים את גישתם של פלשתינאים לאדמות ואת השימוש באדמות באזורים סמוכים, מונעים מתושבי הכפר הפלשתינאים לרעות את צאנם ולהגיע לאדמות חקלאיות בהיקף של מאות דונם השייכות להם (הגבלות אלה מתווספות על האדמות שהופקעו לטובת ההתנחלויות, שתושבי יאנון מנועים לחלוטין מלגשת אליהן). האזורים הללו שהופקעו לטובת ההתנחלויות כוללים כמה מבנים חקלאיים גדולים שנועדו לגידול מסחרי של חיות משק וכן שטחי מרעה עבור הכבשים. מתנחלים ישראליים מוסיפים לרעות את צאנם על אדמה השייכת לתושבי יאנון ללא רשותם ומבלי שהרשויות הישראליות יעשו דבר כדי למנוע מהם זאת וכדי לאפשר לבעלי האדמות גישה לקרקע זו.

מציאות החיים באיתמר שונה לחלוטין. באתר האינטרנט של "תנועת ההתיישבות אמנה", שהנה ארגון ישראלי המקדם התנחלות ואשר נוסד בשנת 1978, נכתב כי "100 משפחות" החיות בהתנחלות נהנות ממגוון של שירותים "המעניקים לתושבים נוחות מרבית", ובהם ארבעה בתי כנסת, חנות מכולת, מרפאה, מעון יום, שני גני ילדים, שני בתי ספר יסודיים (אחד לכ-80 בנים ואחד לכ-70 בנות), בית ספר תיכון וישיבה בתנאי פנימייה אשר "מושכת אליה תלמידים מכל רחבי הארץ".³⁴⁸ באתר נכתב עוד:

חוגים לילדים ולנוער: ביישוב מתקיימים חוגי העשרה רבים במגוון תחומים: נגרות, אמנות, קרמיקה, בעלי חיים ונגינה. חוגים למבוגרים: אמנות, ויטראז', מקהלה ודרמה... ביישוב יש מגרשי כדורסל וכדורגל... ספרייה... בית מדרש לנשים... כולל ערב לגברים... בחודשי הקיץ עומדת לרשות התושבים ברכת שחייה, נפרדת, באלון מורה.

³⁴⁶ ר' משרד האו"ם לתאום עניינים הומניטאריים, "אלימות מתנחלים ופינוי מאחזים", נובמבר 2009, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_settler_violence_fact_sheet_2009_11_15_hebrew.pdf (כניסה לאתר ב-14 בדצמבר 2010); בצלם, "ארכיון: אלימות מתנחלים", <http://www.btselem.org/hebrew/ota/index.asp?WebbTopicNumber=01> (כניסה לאתר ב-14 בדצמבר 2010).

³⁴⁷ יש דין, "שאלות ותשובות על אכיפת החוק על אזרחים ישראלים בגדה המערבית", <http://media.yesh-din.org/he/geninfo.asp?gencatid=20> (כניסה לאתר ב-14 בדצמבר 2010).

³⁴⁸ תנועת ההתיישבות אמנה, "איתמר", <http://www.amana.co.il/Index.asp?ArticleID=52&CategoryID=22> (כניסה לאתר ב-18 באפריל 2010).

מתנחלים אמרו לארגון Human Rights Watch כי מרבית הגברים עובדים בהתנחלות בתחומי החקלאות והחינוך או לומדים בישיבה.³⁴⁹ ההתנחלות נמצאת במרחק של 50 דקות נסיעה מירושלים ואוטובוסים ציבוריים עוברים בה כל שעה וחצי.³⁵⁰ לדברי מתנחל ששימש כקצין ביטחון באיתמר, המצב הביטחוני בהתנחלות זו כרגע "שקט", הודות לגדר חשמלית, מצלמה, סיור צבאי המתקיים 24 שעות ביממה ושבעה ימים בשבוע וסיור ביטחון פרטי. "אף ערבי לא נכנס לכאן", הוא הוסיף.

באיתמר ובמאחזיה נמשכת בנייתם של בניינים חדשים כאשר הבתים נבנים על סמך ההנחה כי יימצאו להם קונים ונמכרים לאחר מכן. לפי עדכון שפורסם ב-26 במארס 2010 באתר האינטרנט "ידידי איתמר", "ביום רביעי זה... איתמר חונך את השכונה החדשה שלו, של 14 בתים. בעזרת השם, כל הבתים כבר נמכרו!"³⁵¹ ארגון Human Rights Watch בחן שכונה חדשה באיתמר ובה עשרה בתי מגורים ותשעה נוספים שבנייתם כמעט הושלמה; בתי האבן המצודדים נבנו כל אחד בשטח של כ-100 מ"ר עם שני חדרי שינה. לדברי אחד המתנחלים, בתים חדשים נרכשים בעלות של כ-538 אלף ש"ח או מושכרים תמורת שכר דירה חודשי של בין 1,200 ל-1,600 ש"ח, ומלבד זה על הדיירים לשלם מסי קהילה בסך של בין 200 ל-300 ש"ח ותשלומים נוספים. ארגון Human Rights Watch בחן גם תריסר משטחי בטון יצוק שישמשו יסודות לבניית בתי מגורים. לדברי קצין הביטחון של ההתנחלות "מיהרנו להכין את היסודות לפני שההקפאה נכנסה לתוקף, כדי שנוכל לבנות". קצין הביטחון התייחס בדבריו להקפאה החלקית בת עשרת החודשים של בניית בתי המגורים בהתנחלויות (לא כולל מזרח ירושלים) שהוכרזה על-ידי ממשלת ישראל בחודש נובמבר 2009 כמחווה לנציגים הפלשתינאים במשא ומתן לשלום.³⁵²

לעומת זאת, הגבלות שישראל מטילה מונעות מתושבי יאנון אל-פוקא לבנות בתי מגורים חדשים, בתי ספר ומכלאות לבעלי חיים כלשהם, ואף אינן מאפשרות לבצע שיפוץ במבנים קיימים, וכל זאת בטענה שהכפר כולו מצוי בתוך "אזור סי", הנתון לשליטה אזרחי וצבאית מלאה של ישראל, ואין לו תכנית מאושרת.³⁵³ ארגונים הומניטאריים בינלאומיים בחרו לממן בכפר פרויקטים שאינם מצריכים רישיונות בנייה ישראלים שעל-פי הניסיון, לא ניתן להשיגם כלל, למשל הקמת אוהלים ארעיים או שיפוץ החלק הפנימי של מבנים קיימים.³⁵⁴ לאבו האני, תושב יאנון אל-פוקא, יש שבעה בנים, אך לאיש מהם לא התאפשר לבנות בית מגורים ביאנון אל-פוקא. לדברי ראשד מוראר, "הבנים הנשואים היו צריכים לעבור לעקרבא".³⁵⁵ "אחד הבנים של אבו האני ניסה לבנות כאן בית, אבל הוא נהרס במהלך האינתיפאדה השנייה, בדיוק כשהוא היה מוכן לאכלוס".

³⁴⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם א', איתמר, 6 ביולי 2010.

³⁵⁰ ראיונות שערך ארגון Human Rights Watch עם א' ועם מ', איתמר, 6 ביולי 2010.

³⁵¹ "עדכוני חדשות של איתמר, 26 במארס 2010", אתר האינטרנט "ידידי איתמר" (באנגלית), <http://www.friendsofitamar.org/news.html> (כניסה לאתר ב-20 באפריל 2010).

³⁵² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מ', איתמר, 6 ביולי 2010.

³⁵³ הבנייה מותרת ביאנון א-תחתא, כ-900 מטר במורד הגבעה, משום שחלק מהכפר מצוי ב"אזור ב'", שבו יש עדיין לישראל סמכויות ביטחוניות, אך הסמכויות האזרחיות נמצאות בו בידי הרשות הפלשתינית.

³⁵⁴ תצפיות שערך ארגון Human Rights Watch ושיחות שערך עם תושבים, יאנון, 8 בנובמבר 2009; ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם O. W., מתנדב בתכנית הליווי האקדמית בפלשתיין ובישראל המוצב ביאנון, ירושלים, 15 באוקטובר 2010.

³⁵⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ראשד מוראר, יאנון, 8 בנובמבר 2009.

פאוזי יוסף, מנהל בית הספר היחיד ביאנון אל-פוקא, סיפר לארגון Human Rights Watch כי אין ביכולתו לשפץ את בניין בית הספר משום שהוא חושש שהרשויות הישראליות יוציאו לגביו צו הריסה. לדבריו, הכפר מאבד תושבים כיוון שההגבלות שישראל מטילה מנעו מזוגות צעירים לבנות שם את בתיהם.

השנה יש רק תשעה תלמידים בבית הספר, ובעבר היו כאן 21 או 22 ילדים בני שש או שבע ושלושים תלמידים מעל כיתה ו'. כיום הם כולם הולכים לעקרבא; הם עולים על אוטובוס פעמיים ביום. גורמים מחו"ל תרמו את האוטובוס בשנת 2005. לפני כן היו לנו בעיות עם מתנחלים שתקפו את הילדים בדרך לבית הספר.³⁵⁶

אחיו של פאוזי, מוסא, שרואיין בנפרד, אמר לארגון Human Rights Watch כי ההגבלות הישראליות מנעו ממנו לשפץ את ביתו ולבנות דיר כבשים ולול תרנגולות הראויים לשמם. לדבריו, הוא רצה לבנות גרם מדרגות שיוביל לקומה העליונה בביתו, שהוקמה בשנת 1985, "אבל הישראלים אמרו שהם יחרסו את הבניין כולו אם נעשה את זה".³⁵⁷ מוסא הוסיף כי ההגבלות שישראל מטילה על הבנייה סיכלו גם את מאמצי הצלב האדום הבינלאומי לסייע לו לשפץ את המכלאות שבהן הוא מחזיק את בעלי החיים.

הצלב האדום מנסה לתאם [עם צה"ל] התקנת גג על דיר הכבשים שלי, אבל אני כבר מחכה יותר משנה לתיאום הזה. יש בעיה כשיורד גשם. איבדתי השנה 25 ראשי צאן; הכבשים חלו מהקור והבוץ, במיוחד חלק מהטלאים, שמתו מיד אחרי שנולדו.

מוסא הראה לארגון Human Rights Watch אוהל ברזנט גדול שבנה מחומרים שנתרמו לו על-ידי הצלב האדום הבינלאומי ואשר משמש כלול. לדבריו, צה"ל התיר לו להציב את האוהל משום שלא נחשב למבנה קבע. "למוטות האוהל אין יסודות בטון על הקרקע, אז הם לא מחשיבים אותו למבנה". אך לדבריו, אוהל זה "חסר תועלת" בעונת החורף, משום שאין הוא מגן על התרנגולות מפני הקור והגשם. מוסא אמר לארגון Human Rights Watch כי גידול כבשים ותרנגולות הוא מקור הפרנסה היחיד שלו. "יש לי בת באוניברסיטה בשכם, אבל אני בקושי יכול לממן לה את שכר הלימוד", אמר.³⁵⁸

לאחר מנוסת התושבים בשנת 2002 נתקבלה תרומה כספית מהפרויקט הבלגי לחיבור אזוריים כפריים לחשמל, ובכסף זה הוחלף הגנראטור שהמתנחלים הרסו בעמודי חשמל ובכבלים שקישרו את הכפר לרשת החשמל. בזמן התקנת העמודים גם חופתה דרך הגישה היחידה ליאנון אל-פוקא באספלט. בשנת 2006 הוציאו הרשויות בישראל צווי הריסה סופיים לעמודי החשמל ולחיפוי האספלט, בטענה שאין להם היתרים. התושבים נצטוו להסיר אותם בתוך 14 יום, אף על פי שחיפוי האספלט תאם את חוקי התכנון החלים במקום וחרף העובדה שהתכניות האזוריות החלות על יאנון נוגעות לייעוד קרקע "שבו אפשרויות הבנייה הן הרבות ביותר והמגבלות המוטלות עליה הן המעטות ביותר".³⁵⁹ בלחץ ממשלת בלגיה נמנעה ישראל מיישום צווי ההריסה, אך צוים אלה עודם בתוקף ועלולים להיות מיושמים בכל עת.³⁶⁰

³⁵⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פאוזי יוסף, יאנון, 8 בנובמבר 2009.

³⁵⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוסא יוסף, יאנון, 8 בנובמבר 2009.

³⁵⁸ לדברי יוסף, שכר הלימוד של בתו עומד על 460 דנירים ירדניים בשנה, כ-2,600 ש"ח.

³⁵⁹ במקום, *התחום האסור*, עמ' 78. לפי סעיף 34(4) לחוק התכנון הירדני, החל באזור סי, לא נדרש היתר עבור חיפוי כביש.

³⁶⁰ שם.

ההתנחלות איתמר מחוברת לרשת המים הישראלית והיא מקבלת תמיכה במתקני תשתית מים מארגון ללא מטרות רווח הרשום בארה"ב.³⁶¹ הכפר יאנון אינו מחובר לרשת המים; משאבה מספקת מי שתייה ממעיין קטן, אך אספקה זו אינה הולמת את צורכי התושבים בעונת הקיץ, אז נאלצים התושבים להוביל מים במכליות.³⁶² תושבים ומתנדבי תכנית הליווי האקומנית אמרו לארגון Human Rights Watch כי מתנחלים באים לעתים מזומנות לרחוץ במעיין המשמש מקור המים היחיד של יאנון אל-פוקא. לדברי מתנדבי התכנית, ב-17 באפריל 2010 סירבו 19 מתנחלים (כולם גברים), ששניים מהם היו חמושים, לבקשות התושבים ושחו במעיין, ותוך כדי כך הטיחו עלבונות בתושבים ובמתנדבים. כמה מהמתנחלים חזרו שעה מאוחר יותר, אך בה בעת הגיעו שלושה כלי רכב של הצבא הישראלי, ככל הנראה בעקבות שיחות טלפון שיזם ראש מועצת הכפר לקצין מפקדת התאום והקישור הפלשתינית (הגוף האחראי לעריכת תיאומים עם הצבא הישראלי), לאו"ם ולארגון הישראלי "שומרי משפט – רבנים לזכויות האדם". "הרושם היה שלא מעניינת אותם הגרסה שלנו לאירועים, וכשהראינו להם את המקום שבו שישה מהבחורים ירדו כדי לשחות במעיין, התגובה של הקצין האחראי הייתה 'ילדים אמיצים'. ובכל זאת הנוכחות שלהם הרתיעה את המתנחלים הצעירים מפני חזרה".³⁶³

מיאנון ניתן לראות מבנים חקלאיים גדולים המשמשים לגידול בעלי חיים ואשר שייכים להתנחלויות. לפי אתר אינטרנט של מתנחלים, "המתיישבים הראשונים [באיתמר] התמקדו בחקלאות אורגנית. זה צמח במהירות לחוות האורגניות של איתמר וזכה להצלחה רבה בתעשיית המוצרים האורגניים..."³⁶⁴ על-פי אתר אינטרנט אחר, במאחז המוכר בשם "גבעות עולם" מגדלים מאות עזים, ומתנחלים אף מגדלים עדרי כבשים.³⁶⁵

תושבים ביאנון אמרו לארגון Human Rights Watch כי ההגבלות שצה"ל מטיל על חופש התנועה שלהם והשתלטותם של מתנחלים על אדמותיהם גרמו לקיצוץ חד במספר הבהמות שהם יכולים לגדל. לדברי פאוזי יוסף,

לפני שנת 1977 היו למשפחה שלי 400 כבשים ושישים פרות. עכשיו יש לנו שלושים כבשים ואפילו לא פרה אחת. נהגנו לשכור שטחי מרעה מבעלי אדמות פלשתינאים, אבל מתנחלים השתלטו על האדמות האלה. עכשיו, אנחנו צריכים לקנות מזון לבהמות, כהשלמה למה שהן אוכלות במרעה, אבל יקר אפילו להחזיק במספר הכבשים הנוכחי. ומנגד, המתנחלים מוצאים את הכבשים שלהם לרעות על האדמות

³⁶¹ כך למשל, הארגון "פרויקט איתמר" מבקש "לגייס 250 אלף דולר" כדי "לממן את עבודת החלפת קווי המים הדרושה באיתמר". לדברי הארגון, קווי המים בהתנחלות זו נסדקים בשל חשיפה ליסודות שונים. לדברי האתר המארח את "פרויקט איתמר", "ניתן לתרום באופן מקוון בכתובת www.friendsofitamar.org. כל התרומות זוכות בפטור של 100% ממס". "פרויקט איתמר", <http://tanizarelli.com/itamar-project/> (כניסה לאתר ב-20 באפריל 2010). ב-12 בפברואר 2010 נכתב בעדכון באתר של "פרויקט איתמר" כי לאחרונה ביקרו בהתנחלות הסנאטור הרפובליקני ג'וזף זרלי ורעייתו. Itamar News Updates, February 12, 2010, "Friends of Itamar website, <http://www.friendsofitamar.org/news.html> (כניסה לאתר ב-20 באפריל 2010).

³⁶² במקום, התחום האסור, עמ' 78.

³⁶³ תכנית הליווי האקומנית בפלשתיין ובישראל, "דיווח שבועי על יאנון, השבוע ה-16", הודעת דואר אלקטרוני ממתנדב בתכנית הליווי לארגון Human Rights Watch, 25 באפריל 2010, העתק שמור בתיקי ארגון Human Rights Watch.

³⁶⁴ קשרי חוץ שומרון, "איתמר", <http://www.yeshuv.org/about-our-towns/itamar> (כניסה לאתר ב-20 באפריל 2010).

³⁶⁵ "עדכוני חדשות של איתמר, 9 באפריל 2010", אתר האינטרנט "ידידי איתמר" (באנגלית), <http://www.friendsofitamar.org/news.html> (כניסה לאתר ב-20 באפריל 2010).

שלנו. זה אומר שאפילו הקרקע שנשארה לנו היא לפעמים חרבה מכדי לכלכל את החיות שלנו. זה קורה כל הזמן. רק לפני שעה היה עדר כבשים גדול של מתנחלים שאכל עשב מתחת לעצים של יאנון.

צה"ל לא מנע ממתנחלים להוציא את כבשיהם שוב ושוב לרעות על אדמות הכפר יאנון. לעומת זאת, הוא מנע מתושבי הכפר לגשת למטעי זית ולשדות מרעה השייכים להם בשטח של כ-300 דונם ליד ההתנחלות איתמר ומאחזיה, וטען כי "הסגר הצבאי" על האזור נדרש כדי להגן על המתנחלים מפני התקפות של פלשתינאים וכן כדי להגן על פלשתינאים מהתקפות של מתנחלים. טענה זו נשמעה אף על פי שהמענה שצה"ל נתן, לדברי תושבים, לתלונותיהם לא היה הולם ולא היה בו כדי להגן עליהם מפלישות חוזרות ונשנות של מתנחלים, שהוציאו את צאנם שלהם לרעות על אדמות תושבי יאנון. בשנת 2006 קבע בג"ץ כי למעט במקרים מסוימים שבהם מתקבל מידע מודיעיני בזמן אמת על איומים בשטח, על מפקד צה"ל להימנע מסגירתם של אזורים באופן המונע מפלשתינאים לגשת לאדמותיהם, אף כי בית המשפט גרס כי סגרים כאלה יכולים להימצא "מידתיים" ומוצדקים לפי החוק הישראלי אם הם נחוצים לשם ההגנה על מתנחלים ישראלים (בית המשפט לא הבחין בפסיקתו בין איתמר, ההתנחלות מורשית על-פי החוק הישראלי, לבין מאחזיה, שאינם חוקיים על-פי חוקי מדינת ישראל).³⁶⁶ על סמך פסיקה זו החל צה"ל לערוך "תיאום" עם תושבי הכפר כדי לאפשר להם לגשת לאדמותיהם הסמוכות להתנחלויות. תושבי הכפר אמרו לארגון Human Rights Watch בחודש נובמבר 2009 כי צה"ל עורך אתם "תיאום" כדי לאפשר להם לגשת לאדמותיהם רק בכמה ימים מדי שנה, וכי בלתי אפשרי לעבד את עצי הזית שלהם בזמן הקצר שמוקצב להם.

מניעת גישתם של תושבים פלשתינאים לאדמותיהם על-ידי ישראל, כאשר אין עוררין על בעלותם על הקרקע, על יסוד ההנחה שכל פלשתינאי הוא איום ביטחוני כך שכל נוכחות פלשתינית בקרבת ההתנחלות היא בגדר איום ביטחוני שישראל רשאית לפעול למנוע, היא התערבות נרחבת מדיי ובלתי מידתית באופן שלא ניתן להצדיקו בחופש התנועה שלהם ובזכותם להשתמש ברכושם שלהם. עניין זה גם נגוע באפליה, משום שההדרה מהאדמות החקלאיות חלה רק על פלשתינאים, ושוללת מהם את חופש התנועה באופן ספציפי נוכח זהותם האתנית, ללא כל הצדקה לגישה זו.

פאווי יוסף תיאר בעדותו לארגון Human Rights Watch את הפגמים במדיניות התיאום:

אנחנו נדרשים לתאם עם צה"ל לפני שאנחנו נכנסים לחלק של האדמות שלנו שהמתנחלים השתלטו עליו, בערך 500 דונם. אנחנו מתאמים את ההגעה לשם דרך משרדי המת"ק [מפקדת התיאום והקישור] הישראליים. השנה צה"ל הקציב לנו יום אחד למסיק ויומיים לגזום את העצים ולעשות כל דבר אחר שאנחנו צריכים לעשות כדי לטפל בהם לאורך כל השנה. אבל צריך חודשיים כדי להפוך את האדמה, לדשן, לגזום ולפנות את הגזם, וגם צריך מספיק זמן למסיק. ביאנון א-תחתא, המתנחלים לא כל-כך קרובים ולא צריך ליווי, אז הם התחילו למסוק ב-1 באוקטובר והיום [8 בנובמבר] הם עדיין מוסקים. התיאום נותן מספיק זמן להגיד לעץ שלום, וזהו, אז אתה כבר צריך ללכת.³⁶⁷

³⁶⁶ בג"ץ 9593/04, ראשד מוראר ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון ואח', פסק הדין, 26 בספטמבר 2006.

³⁶⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פאווי יוסף, יאנון, 8 בנובמבר 2009.

ראשד מוראר סיפר שמסיק רגיל בעצי הזית שב-300 הדונם הללו הניב בעבר 1,600 ליטר שמן. לדבריו, "השנה הפקנו עשרה קילו זיתים ושני ליטר שמן, כי כבר שנים שאנחנו לא יכולים לטפל בעצים כמו שצריך או למסוק את הזיתים כשהם בשלים. במקום זה, אנחנו חייבים למסוק מהר מעצים שאנחנו לא יכולים לטפח".³⁶⁸ לדברי יוסף, היות שלתושבים אין גישה מספקת לאדמות שכדי להיכנס אליהן נדרש תיאום עם צה"ל, כיוון שמתנחלים השחיתו אלפי עצים ובשל ההשתלטות על אדמות והעברתן להתנחלות ולמאחזיה, "עכשיו אנחנו מוקפים באלפי עצים, אבל אנחנו צריכים לקנות שמן זית לשימוש שלנו עצמנו כאן, כשבעבר היינו מוכרים שמן זית. כל העצים האחרים שגידלנו אינם. היו לנו עצי שקד ותאנה כאן, אפילו גפנים".³⁶⁹

מוראר סיפר לארגון Human Rights Watch כי חיילי צה"ל שיתפו פעולה עם מתנחלים כדי למנוע מתושבי יאנון לגשת לאדמותיהם:

מוקדם יותר השנה [2009] הודיעו לנו שיש לנו תיאום עם צה"ל, אז אחי ואני עלינו לעצי הזית. אז הגיע [ג'יפ] "האמר" צבאי, והצבא אמר לנו לא לעבור קו מסוים, אף על פי שחלק מהאדמות שלנו נמצאות מעבר לקו הזה. החיילים הסכימו עם המתנחלים. בסופו של דבר אנשי המת"ק [מפקדת התיאום והקישור] באו מחווארה [בסיס צבאי סמוך] ואמרו לנו להתעלם מהמתנחלים, אבל כשכמה פקחים בינלאומיים ניסו ללוות אותנו כדי להבטיח שהעניינים יהיו בסדר, הצבא הכריז על האזור "שטח צבאי סגור", ומנע מכל הבינלאומיים לבוא.

---

³⁶⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ראשד מוראר, יאנון, 8 בנובמבר 2009.

³⁶⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פאוזי יוסף, יאנון, 8 בנובמבר 2009.

VIII. מחוז רמאללה

אל-ג'אנייה וטלמון

גוש ההתנחלויות "טלמונים", הממוקם תשעה קילומטרים מצפון-מערב לרמאללה, מורכב מכמה התנחלויות ומאחזים הסמוכים זה לזה. טלמון היא ההתנחלות הוותיקה מביניהם, וניתן לכנותה "ההתנחלות האם". היא הוקמה בשנת 1989 ובשנת 2009 עמד מספר תושביה על 2,700.³⁷⁰ ההתנחלויות האחרות בגוש זה שממשלת ישראל מכירה בהן באופן רשמי הן דולב (שמספר התושבים בה בשנת 2008 עמד על 1,230) ונחליאל (374 תושבים בשנת 2008).

שישה מאחזים מחוברים לטלמון; אלה נבנו בניגוד לחוק הישראלי ואינם מוכרים רשמית, אך ישראל השקיעה משאבים רבים בהקמתם.³⁷¹ כך למשל המאחז טלמון ב' שהוקם בשנת 1999, ובשנת 2005 היו בו 40 קרוואנים ושני מבני קבע ששימשו בית לעשרים משפחות. על-פי דו"ח שחובר עבור ממשלת ישראל על סמך נתונים רשמיים, נכון לשנת 2005 סיפק משרד הבינוי והשיכון לטלמון ב' 1,290,000 ש"ח לתשתית (כולל כביש גישה סלול) ו-180 אלף ש"ח למבני ציבור.³⁷² באופן דומה, היו בשנת 2005 במאחז חרשה, שהוקם בשנת 1997, שלושים משפחות ב-45 קרוואנים ושמונה מבני קבע; משרד הבינוי והשיכון שילם 1,560,000 ש"ח להנחת תשתית ו-100 אלף ש"ח לבניית מבני ציבור. חורש ירון, שהוקם בשנת 1996, היה בית לעשר משפחות בעשרים מבנים; עלות התשתית במאחז זה, שהונחה במימון הממשלה, הגיעה ל-50 אלף ש"ח. הממשלה אישרה את חיבורם של כל המאחזים הללו לרשת החשמל.

מתנחלים מטלמון, המתהדרת בבתי אבן גדולים ובנוף מרהיב, אמרו לארגון Human Rights Watch כי לאזור מגורים זה יש משיכה רבה. לדברי עובדת במזכירות היישוב, בטלמון מתגוררות 244 משפחות דתיות-לאומיות, "שרבות מתוכן הן זוגות צעירים, ויש לנו 600 ילדים".³⁷³ כיוון שטלמון הפכה להתנחלות נחשקת, בתי מגורים בה מוצעים למכירה אך לא להשכרה – כאשר מחירם הממוצע של הבתים עומד על 700 אלף ש"ח – אף כי קרוואנים של שני חדרי שינה מוצעים להשכרה ב-900 ש"ח לחודש. שירותי הבריאות המוצעים בהתנחלות כוללים מרפאת קופת חולים ואמבולנס שבמקרי חרום נוסע לבית החולים תל השומר שבאזור תל אביב, מרחק של 35 דקות נסיעה. טלמון נהנית משירותים ומתקנים נוספים, ובהם מעון יום, בית כנסת, בית מדרש, מקווה, מגרש משחקים, ספרייה, מגרשי כדורגל וכדורסל ומינימרקט.³⁷⁴

עובדת במזכירות ההתנחלות אמרה לארגון Human Rights Watch כי טלמון מציעה למתנחלים גם גן חובה, חמישה גני ילדים, מרכז לילדים בעלי צרכים מיוחדים ובית ספר יסודי לבנים. בית הספר לבנות נמצא בהתנחלות הסמוכה, דולב, וההסעות אליו ממומנות בידי המועצה המקומית. בהתנחלויות ומאחזים סמוכים יש פנימיות לבנים, ובמאחז הסמוך נריה יש בית ספר תיכון דתי

³⁷⁰ כל הנתונים הדמוגרפיים על אוכלוסיית ההתנחלויות הישראליות מקורם בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ישראל, <http://cbs.gov.il> (כניסה לאתר ב-12 באפריל 2010).

³⁷¹ המאחזים הם טלמון א', טלמון ב', זית רענן, חרשה, חורש ירון וגבעת הברכה.

³⁷² טליה ששון, דו"ח: חוות דעת בנושא מאחזים בלתי מורשים, מארס 2005.

³⁷³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ר', טלמון, 18 ביוני 2010.

³⁷⁴ אתר תנועת ההתיישבות אמנה, "טלמון",

<http://www.amana.co.il/Index.asp?CategoryID=22&ArticleID=63> (כניסה לאתר ב-26 באפריל 2010).

לבנות. העובדת הוסיפה: "יש לנו גם הרבה פעילות לילדים אחרי שעות הלימודים – כדורגל, כדורסל, אמנות... יש גם בני עקיבא".³⁷⁵

גוש ההתנחלויות משתרע בסמיכות לכפרים פלשתיניים: אל-ג'אנייה (1,163 תושבים נכון לשנת 2007), אל-מזרעה אל-קיבלייה (4,495 תושבים נכון לשנת 2007) ועין קיניא (812 תושבים).³⁷⁶ תושבי כפרים אלה מתפרנסים בעיקר מחקלאות ומגידול חיות משק. הם נהגו לעבד אדמות באזור, ולגדל בהן מטעי זית ושקד, פרדסים ושדות חיטה, וכן להשתמש בהן לרעיית כבשים ולצרכים אחרים.

מאז שנת 1967 הפקיעו הרשויות הישראליות מכפרים אלה קרקעות בהיקף של אלפי דונם.³⁷⁷ תושבים מאל-ג'אנייה אמרו לארגון Human Rights Watch כי הם איבדו למעשה קרקע בהיקף של 10,000 דונם באמצעות הפקעת אדמות שהתבססה על החלטת המנהל האזרחי של ישראל כי הקרקע האמורה לא הייתה נתונה לבעלות פרטית ובאמצעות הגבלות שהוטלו על תנועתם ואשר מנעו מהם לגשת לאדמותיהם.³⁷⁸ להתנחלות באזור זה היו השלכות נוספות. לפני שנת 1967 יכלו תושבי הכפרים לנסוע לרמאללה, המרכז המסחרי הגדול הקרוב ביותר, בכביש שהוביל אליה במישרין, אך כביש זה לא עומד עוד לרשותם בשל הפקעת אדמות לטובת התנחלויות.

בנוסף לנישולם של פלשתינאים מאדמותיהם והעברתן להתנחלויות, הרשויות הישראליות גם פגעו באופן חמור ביכולתם של פלשתינאים לגשת לאדמות חקלאיות, בייחוד כאשר הם צריכים לעבור לשם כך בקרבת התנחלויות. צה"ל מונע מתושבי הכפרים לגשת לאדמות בהיקף של כ-733 דונם ליד טלמון ומאחזיה או בתוך שטחי ההתנחלויות הללו. הצבא טען כי "הסגר הצבאי" על אזור זה נדרש כדי להגן על מתנחלים מהתקפות של פלשתינאים, וכן כדי להגן על פלשתינאים מפני התקפות של מתנחלים (ארגון Human Rights Watch אינו מודע למקרים כלשהם שבהם הרשויות הישראליות הגבילו מטעמי ביטחון את גישתם של מתנחלים לאדמות הנתונות לטענתם בבעלותם, אף כי הצבא הישראלי פרסם אזהרות למתנחלים שבהן נקראו שלא לנוע בכבישים למשך פרקי זמן קצרים ומוגבלים בשל התרעות על התקפות של ארגונים פלשתיניים חמושים).

אלא שנראה כי הרשויות הישראליות מטפלות בביטחונם של המתנחלים באופן שונה מאוד מאופן טיפולן בביטחון הפלשתינאים, שאדמותיהם נתפסו ושיכולתם לגשת לאדמות שנותרו בידיהם מוגבלת לפרקי זמן קצרים מדי שנה, כפי שיידון להלן.

בשנת 2006 קבע בג"ץ כי למעט במקרים מסוימים שבהם קיים מידע מודיעיני בזמן אמת על איומים בשטח, על המפקד הצבאי של צה"ל להימנע מסגירת אזורים באופן שימנע מפלשתינאים לגשת לאדמותיהם, אף כי בית המשפט פסק כי אפשר שסגירות כאלה יהיו "מידתיות" אם הן נחוצות להגנה על תושבים ישראלים.³⁷⁹ בית המשפט קבע כי מדיניותו המכוונת של הצבא הישראלי שבמסגרתה הוא

³⁷⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ר', טלמון, 18 ביוני 2010.

³⁷⁶ כל הנתונים הדמוגרפיים על אוכלוסייתם של כפרים פלשתיניים מקורם בלשכה הפלשתינית המרכזית לסטטיסטיקה, <http://pcbs.gov.ps> (כניסה לאתר ב-12 באפריל 2010).

³⁷⁷ Applied Research Institute of Jerusalem (ARIJ) "Strangulation of El Janiya Village," May 7, 1999, http://www.poica.org/editor/case_studies/view.php?recordID=607 (כניסה לאתר ב-19 באוקטובר 2010).

³⁷⁸ ראיונות שערך ארגון Human Rights Watch עם תושבים מאל-ג'אנייה, 4 במארס 2010.

³⁷⁹ בג"ץ 9593/04, ראשד מוראר ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון ואח', פסק הדין, 26 בספטמבר 2006.

מונע מפלשתינאים לגשת לאדמותיהם לצורך ההגנה עליהם עצמם אינה מידתית, וכי הדרך הראויה להגן עליהם היא להגביל את הגורמים שמנסים לפגוע בהם (בית המשפט לא הבחין בין טלמון, שהנה התנחלות מאושרת על-פי החוק הישראלי, לבין מאחזיה, שאינם חוקיים על-פי החוק הישראלי, ואף לא הביא בחשבון את אי-חוקיותן של ההתנחלויות על-פי המשפט הבינלאומי).³⁸⁰

על יסוד פסיקה זו התחיל הצבא "לתאם" עם תושבי אל-ג'אנייה את גישתם לאדמותיהם הסמוכות להתנחלויות. עם זאת, במסגרת משטר ה"תיאום", התושבים עדיין מנועים מלגשת לאדמותיהם במשך כל השנה כמעט. תושבי הכפר אמרו לארגון Human Rights Watch בחודש מארס 2010 כי צה"ל "מתאם" אתם את גישתם לאדמותיהם – דפוס פעולה שצה"ל כונן בעקבות פסיקת בית המשפט שנידונה לעיל – למשך כמה שבועות באביב ובסתיו בלבד, וכי כלל לא ניתן לעבד את מטעי הזית שלהם במהלך פרק זמן קצר זה. כדי להשיג אישורים על תושבי אל-ג'אנייה ליצור קשר עם משרדי מפקדת התאום והקישור הפלשתיניים (מת"ק), ואלה אמורים ליצור קשר עם משרדי המת"ק הישראליים בהתנחלות בית אל.³⁸¹ לדברי מוחמד בדואן,

אנחנו צריכים שחיילים ילוו אותנו, והם לא נותנים לנו את האישורים יותר משלוש פעמים בשנה. לעתים קרובות זה אומר שאנחנו לא יכולים להגיע לאדמה בזמן שצריך לחרוש אותה. למשל, הכי טוב לחרוש מטעי זיתים אחרי הגשם, כדי להשיג יבול טוב יותר של זיתים, אבל בדרך כלל אנחנו מקבלים את האישורים לחודש יוני, כשהאדמה יבשה, ואז המטעים מניבים זיתים קטנים יותר.³⁸²

באמצע חודש פברואר 2010 גילה בדואן כי אסרו עליו לגשת לשישה דונם מתוך אדמתו, הממוקמים בקרבת ההתנחלות טלמון (המרחק הקצר ביותר בין הבתים באל-ג'אנייה לבין ההתנחלות הוא 150 מטר).³⁸³ כעת הוא תלוי בהיתרים מהצבא ובליוי צה"ל כדי לגשת לאדמתו, וליוי כזה עומד לרשותו רק במשך כמה שבועות מדי שנה.

אבו מוחמד, גם הוא תושב אל-ג'אנייה, אמר לארגון Human Rights Watch שהרשויות הישראליות הפקיעו 12 דונם מאדמותיו, וכי מתנחלים מנעו ממנו להשביח את יתרת האדמות.

הבאתי דחפור כדי לחפור באר באדמה שלי. בשנת 2004 מתנחלים ירדו, ראו אותנו, והכריחו אותי להרחיק את הדחפור. נטענו עצי זית. אחרי כל זה המתנחלים באו עם דחפור חדש והשחיתו את כל העצים וירו גז מדמיע... נהגתי להפיק 60-70 פחים של שמן זית (1,080-1,260 ליטר). עכשיו אני מפיק שני ליטרים של שמן. תשעת בני המשפחה שלי צורכים 12 פחים בשנה. עכשיו אני קונה בשבילנו שמן צמחי או שמן סויה.³⁸⁴

³⁸⁰ שם.

³⁸¹ ראיונות שערך ארגון Human Rights Watch, אל-ג'אנייה, 4 במארס 2010; ר' גס: בצלם, *אדמה שדודה: חסימת הגישה של פלשתינאים לקרקע סביב ההתנחלויות*, ספטמבר 2008, עמ' 46 (גורמים במנהל האזרחי הודיעו לתושבי אל-ג'אנייה בחודש אפריל 2006 כי יידרש תיאום כדי שיוכלו לגשת לאדמותיהם).

³⁸² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עבד אל-עזיז מוחמד בדואן, אל-ג'אנייה, 4 במארס 2010.

³⁸³ שם.

³⁸⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אבו מוחמד, אל-ג'אנייה, 4 במארס 2010.

דברי אבו מוחמד, בכפר של 1,200 תושבים שקודם לכן היו להם אדמות בהיקף של 20 אלף דונם, יש כעת פחות מקילומטר רבוע המיועד למגורים (ואינו ממוקם באזור סי), ו-5,000 דונם נוספים שהתושבים יכולים להגיע אליהם ללא אישורים. לאדמות בהיקף של כ-10,000 דונם ניתן לגשת רק באמצעות תיאום עם הצבא.³⁸⁵ לפי נתוני "בצלם", במהלך שבעת הימים באביב ועשרת הימים בסתיו שבהם מתאפשר תיאום, המנהל האזרחי מעניק לתושבי אל-ג'אנייה היתרים התקפים רק מ-00:08 בבוקר ועד 15:30 או 16:00.³⁸⁶

ההגבלות שישראל מטילה הן נוקשות באורח חסר הצדקה ומפללות כאחד. לאורך מרבית השנה הצבא הישראלי אוסר למעשה (באמצעות סירוב "לתאם" גישה) על תושבי הכפרים הפלשתינאים לגשת לאדמותיהם בשם ביטחונם של המתנחלים היהודים בטלמון, ומנגד הוא לא ניסה להקל על הדרתם הקבועה כמעט של הפלשתינאים מאדמותיהם באמצעות הטלת מגבלות על מתנחלים יהודים. מתנחלים מטלמון אמרו לארגון Human Rights Watch כי אינם מודאגים מהמצב הביטחוני. אחד המתנחלים אמר כי במהלך האינתיפאדה השנייה המצב הביטחוני "היה כאן רע, אבל כבר שנים ששקט". לדבריו, "בטוח יותר כאן מאשר בירושלים. הצבא שולט באזור לגמרי. בנוסף, אנחנו משתמשים בכביש העוקף כך שאנחנו לא עוברים דרך כפרים ערביים".³⁸⁷ לדברי עובדת במזכירות ההתנחלות, הביטחון לא היה אחת הבעיות הבערות בחמש השנים האחרונות. "כל אחד כאן שעשה שירות צבאי גם מתנדב שלוש שעות בחודש כשומר", אמרה, "אבל ברור שהצבא נמצא כאן בחוץ למקרה שיהיו בעיות. והכביש עוקף את הכפרים; יש אולי רק בית [פלשתיני] אחד או שניים שמשקיפים על הכביש".³⁸⁸

בשנת 2009 דחה בג"ץ עתירה שהגישו מתנחלים מגוש טלמונים ובה ביקשו להורות לצבא לסלול כביש עוקף או לאפשר להם להשתמש בכבישי "מרקם חיים" שנשללו כדי לחבר בין מובלעות פלשתיניות מופרדות, כדי לקצר את זמן הנסיעה שלהם לירושלים, על סמך הקביעה שהחלופות המוצעות יפגעו באורח בלתי מידתי בזכויות בעלי הקרקע הפלשתינאים ובשרידים ארכיאולוגיים, ויטיל נטל ביטחוני כבד מדי על כתפי הצבא. בית המשפט לא פסק בעניינה של טענת המתנחלים כאילו הצבא מפלה אותם לרעה כאשר הוא שולל מהם גישה לכבישי "מרקם חיים" של פלשתינאים.³⁸⁹

מתנחלים מטלמון ציינו כי כ-80% מהמתנחלים עובדים מחוץ ליישוב, רובם בירושלים (מרחק של 50 דקות) ובתל אביב (35 דקות), ונוסעים לעבודה בכבישים עוקפים.³⁹⁰ לפי אתר האינטרנט של טלמון,

טלמון הנו יישוב קהילתי דתי, השוכן במערב ארץ בנימין, המציע שילוב ייחודי בין נוחות ואיכות חיים, לבין אידיאולוגיה ותרומה לארץ להתיישבות. מעל 200 המשפחות הגרות בטלמון תורמות יום יום למפעל ההתיישבות והציונות, ולחיוזק

³⁸⁵ שם.

³⁸⁶ בצלם, אדמה שדודה: חסימת הגישה של פלשתינאים לקרקע סביב התנחלויות, ספטמבר 2008, עמ' 47.

³⁸⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ס', טלמון, 18 ביוני 2010.

³⁸⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ר', טלמון, 18 ביוני 2010.

³⁸⁹ בג"ץ 6379/07, ועד היישוב דולב ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון ואח', 20 באוגוסט 2009, <http://elyon1.court.gov.il/files/07/790/063/s22/07063790.s22.htm>, כניסה לאתר ב-14 בדצמבר 2010.

³⁹⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ד', טלמון, 18 ביוני 2010.

אחיזתנו בארץ ישראל... היישוב [הוקם] במסגרת המבצע "להכניס לאש"ף שמינייה"
– הקמת שמונה ישובים חדשים בעיצומה של האינתיפאדה...³⁹¹

הסיבה לכך שפלשתינאים אינם יכולים לגשת לאדמותיהם באחד האזורים ללא "תיאום" מיוחד היא שמתנחלי טלמון כללו את הכביש המוביל לאדמות אלה בשטח ההתנחלות עצמה, והפכו אותו ל"שטח צבאי סגור" המצוי מחוץ לתחום עבור פלשתינאים. בשנת 2000 התרחבה טלמון עד טריק עין מיסראג', דרך עפר שתושבי אל-ג'אנייה נהגו להשתמש בה קודם לכן כדי לגשת לאדמותיהם החקלאיות המצויות ממזרח לכפר. מרגע שהשטח הבנוי של ההתנחלות התחיל להתרחב לכיוון דרך העפר, המתנחלים סללו וגידרו אותה, וכך מנעו את גישתם של תושבי הכפר הפלשתינאים אליה.³⁹² באופן דומה, אף אחד מבתי הספר והמרפאות שישראל הקימה או מהכבישים שהיא סללה עבור מתנחלי טלמון אינו נגיש לפלשתינאים ביישובים הסמוכים. פלשתינאים סיפרו לארגון Human Rights Watch כי מתנחלים אמרו להם כי אסור להם להתקרב למרחק של פחות מ-70 מטר מכבישי המתנחלים. תושבי הכפרים אמרו לארגון Human Rights Watch כי בשנים האחרונות התיר להם הצבא הישראלי לעבור דרך שער ההתנחלות טלמון בדרכם לאדמותיהם, אך בדומה למקרים אחרים של גישה לאדמותיהם "בתיאום", הדבר התאפשר רק פעמיים בשנה, למשך כשבועיים בעונת המסיק וכשבוע בעונת הנטיעה, בתאום עם המנהל האזרחי ובליווי כוחות צה"ל.³⁹³

למיטב ידיעתנו של ארגון Human Rights Watch, המנהל האזרחי לא ניסה להסביר או להצדיק מדוע הוא מטיל הגבלות על חופש התנועה ועל הגישה לאדמות של בני קבוצה אתנית אחת אך לא של בני קבוצה אתנית אחרת.

בינתיים נמשכת הבנייה בטלמון ובאזורים אחרים בסמוך לאל-ג'אנייה, ונראה כי ממשלת ישראל נכונה לאשר בנייה חדשה בדיעבד. במרחק של כמה קילומטרים מאל-ג'אנייה נמצא מאחז חדש של ההתנחלות טלמון, המכונה גבעת הברכה. מתנחלים הפרו את החוק הישראלי (ואת המשפט הבינלאומי) והקימו באתר זה שישים בתים, ובחודש יוני 2009 הציע משרד הביטחון הישראלי להלבין אותם ולבנות באתר 240 בתים נוספים.³⁹⁴ התכנית המוצעת נוגעת ל-860 דונם ומתפרסת על פני אדמות חקלאיות השייכות לאל-ג'אנייה. על-פי התכנית יקיף שטח ההתנחלות גם את נקודות הגישה לדרכים באופן שיחסום את גישתם של התושבים הפלשתינאים לכאלף דונם ממטעי הזיתים שלהם.³⁹⁵ בחודש אפריל 2009 נתן שר הביטחון אהוד ברק את אישורו לבחינתה של התכנית, וזו הופקדה להתנגדויות ב-20 באפריל, לאחר הקמת ממשלת ישראל הנוכחית בראשותו של בנימין נתניהו.³⁹⁶

³⁹¹ "טלמון: תעודת זהות", <http://www.binyamin.org.il/?CategoryId=146&ArticleID=226> (כניסה לאתר ב-26 באפריל 2010).

³⁹² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם דרור אטקס, רכז פרויקט ההתנחלויות בארגון "יש דין", ירושלים, 21 בדצמבר 2009.

³⁹³ ראיונות שערך ארגון Human Rights Watch, אל-ג'אנייה, 4 במארס 2010.

³⁹⁴ רורי מקארתי, "ישראל מתגרה בארה"ב עם תכנית ל-240 בתים חדשים על אדמה פלשתינית", גארדיאן, 23 ביוני 2009, <http://www.guardian.co.uk/world/2009/jun/23/israel-palestine-construction-farmers-obama> (כניסה לאתר ב-7 באפריל 2010).

³⁹⁵ במקום ויש דין, "במקום ויש דין לבג"ץ: אסור בניית ביי"ס בטלמון", 11 במארס 2010, <http://www.bimkom.org/publicationView.asp?publicationId=169> (כניסה לאתר ב-13 באפריל 2010).

³⁹⁶ שם.

בחודש אפריל הודיע המנהל האזרחי כי הפקיד תכנית מפורטת לשינוי ייעוד הקרקע של גבעת הברכה ליד טלמון מאזור חקלאי לשכונת מגורים של 300 יחידות דיור.³⁹⁷

ארגון "במקום" הישראלי, שהחברים בו הם אנשי מקצוע בתחום התכנון, הגיש התנגדות לתכנית בשם ראש מועצת הכפר ושלשה תושבים המחזיקים בבעלותם אדמות הסמוכות לאזור שהתכנית נוגעת אליו. מסמכים שהגישה הממשלה במהלך הדיון בבית המשפט בנוגע להתנגדות חשפו כי רשויות התכנון במנהל האזרחי כבר אישרו תכנית קטנה יותר לאזור בשטח של 33 דונם (הנכלל בתכנית הגדולה יותר שהוצעה ל-300 בתי מגורים). התכנית הקטנה יותר כוללת בתוכה קטע של הכביש באזור (כביש 4556) וכן מגרש שנועד להקמת בית ספר ואשר גובל בכביש. בהיעדר התנגדויות, הממשלה כבר אישרה את התכנית להקמת בית הספר. בעוד חוק התכנון הירדני, שישראל ממשיכה ליישם ככוח הכובש בגדה המערבית, מחייב לפרסם תכניות בנייה ברבים בשני עיתונים מקומיים, הרשויות הישראליות פרסמו מידע על התכנית להקמת בית הספר בשני עיתונים בשפה העברית ובשבעון "כל אל-ערב" בשפה הערבית, שרואה אור בעיר נצרת ותפוצתו בגדה המערבית מוגבלת. ההודעה לא הודבקה בביתו של מוח'יתאר הכפר שייפגע מהתכנית, וזאת תוך הפרה של פקודות הצבא החלות במקרה זה.³⁹⁸

באמצע חודש אוקטובר 2009 הורה בית המשפט העליון להפסיק זמנית כל עבודת בנייה באזור בית הספר המתוכנן.³⁹⁹ בסוף חודש דצמבר הגישו תושבי אל-ג'אנייה עתירה נגד אישורה של התכנית הגדולה יותר לבניית 300 יחידות דיור בגבעת הברכה, שתכשיר בדיעבד את הקמתו של מאחז לא חוקי ותאפשר את הרחבתו. המדינה לא התנגדה לבקשתם של תושבי הכפר למתן צו ביניים שיאסור על הבנייה, משום ש"הקפאת" הבנייה הזמנית (שישראל הכריזה עליה בלחץ ארה"ב) כבר נכנסה לתוקפה באזור. אך בית המשפט העליון סירב להוציא צו ביניים האוסר על עבודות הבנייה, ועיכב מחדש את הדיון בתיק.⁴⁰⁰ ב-28 בינואר 2010 תיעד ארגון "במקום" עבודות בנייה להקמתן של 13 יחידות דיור חדשות בגבעת הברכה.⁴⁰¹

גבעת הברכה נזכרה בדו"ח משנת 2005 שחובר עבור ממשלת ישראל על-ידי עו"ד טליה ששון, שעבדה לפניו במשרד המשפטים. ששון מצאה כי המאחז הוקם ללא הסמכה או אישור של הממשלה וללא תכנית מאושרת ומפורטת. חלק מהמאחז נבנה על אדמה הנתונה בבעלות פלשתינית פרטית, והאתר מרוחק מגושי ההתנחלות המרכזיים ונמצא במרחק של כמה קילומטרים בעומק הגדה המערבית.⁴⁰²

בעוד הרשויות בישראל איתנות בדעתן להכיר בהתרחבות של טלמון באמצעות אישור בדיעבד של הבנייה הבלתי חוקית בגבעת הברכה, הן גם מטילות מגבלות חמורות על יכולתם של פלשתינאים באל-ג'אנייה ובכפרים סמוכים נוספים לפתח את יישוביהם מעבר לגבולות הנוכחיים שלהם. בהסכמי

³⁹⁷ עקיבא אלדר, "המנהל האזרחי יחקור בניה לא חוקית בהתנחלות טלמון", *הארץ*, 9 במרץ 2010, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1155066.html> (כניסה לאתר ב-19 בנובמבר 2010).

³⁹⁸ שם.

³⁹⁹ במקום ויש דין, "במקום ויש דין לבג"ץ: אסור בניית ביי"ס בטלמון".

⁴⁰⁰ דן אייזנברג, "בג"ץ מסרב לעצור בנייה בלתי חוקית בהתנחלות", *ג'רוזלם פוסט*, 14 במרץ 2010, <http://www.jpost.com/Home/Article.aspx?id=170985> (כניסה לאתר ב-13 באפריל 2010). מאז נקבע כי הדיון הבא ייערך בחודש נובמבר 2010.

⁴⁰¹ במקום ויש דין, "במקום ויש דין לבג"ץ: אסור בניית ביי"ס בטלמון", 11 במרץ 2010.

⁴⁰² טליה ששון, דו"ח: חוות דעת בנושא מאחזים בלתי מורשים, מארץ 2005.

אוסלו נקבע כי השטח הבנוי של הכפרים יהיה חלק מאזורי בי. עם זאת, האזורים הצמודים לכפר מכל עבריו הוגדרו כחלק מאזור סי.

הגבלת ההתפתחות הפלשתינית לאזורים שהיו בנויים כבר בשנת 1995 טומנת בחובה השלכות על חיי היומיום של תושבי הכפרים הסמוכים. תושבי הכפר אל-ג'אנייה סיפרו לארגון Human Rights Watch כי אין הם יכולים לבנות בתים לבניהם, ושחלקם נאלצו לעזוב בשל כך את הכפר. מוחמד חסן יוסף מחזיק בבעלותו בית שהוקם על שטח אדמה בגודל חצי דונם בכפר אל-ג'אנייה. יוסף אמר לארגון Human Rights Watch :

יש לי חמישה ילדים. בעבר גרו בבית שלי שלושים אנשים, אבל האדמה שלי גובלת באדמה הנחשבת לאזור סי. ככה שלא יכולתי להתרחב ולבנות בתים לילדים שלי כשהם התחתנו. ארבעה מהילדים שלי, ביחד עם המשפחות שלהם, כבר עזבו את הכפר.⁴⁰³

תושב אחר אמר לארגון Human Rights Watch כי בעוד היום גרים בכפר אל-ג'אנייה 1,200 בני אדם, יש 3,000 תושבים לשעבר המתגוררים מחוץ לגדה המערבית שחזרתם כרוכה בקשיים, ובכלל זה היעדר שטח להרחבת היישוב.⁴⁰⁴

---

⁴⁰³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד חסן יוסף, אל-ג'אנייה, 4 במארס 2010.

⁴⁰⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם תושבי אל-ג'אנייה, 4 במארס 2010.

IX. שבט הג'האלין ומעלה אדומים

מקורו של שבט הג'האלין הבדואי בבאר שבע שבנגב. בני השבט עזבו את האזור, או הועברו ממנו בכפייה, בשנות החמישים, לאחר הכרזת העצמאות של ישראל בשנת 1948. במהלך שנות החמישים מצאו בני שבט הג'האלין מחסה במחוז חברון שבגדה המערבית, שהיה נתון אז לכיבוש ירדני; כמה שנים לאחר מכן הם עברו לאזור מדברי בהרי יהודה שבין ירושלים ממערב ליריחו ממזרח, באזורים הסמוכים לכביש מס' 1, הלא הוא כביש ירושלים-יריחו.⁴⁰⁵

אדמות רבות באזור זה היו בבעלות פלשתינית, ובכלל זה אדמות חקלאיות בבעלות תושבי הכפרים אבו דיס, ענאתא, אל-עזרייה, א-טור ואל-עיסאווייה; בעלותם על הקרקע הוכרה על-ידי ממשלת ירדן בעת שהאזור היה נתון לכיבוש. עובדה זו באה לידי ביטוי, לדוגמה, במקרה שבו פלשתינאים זכו בתביעה נגד ממשלת ירדן שבה דרשו להכיר בזכויותיהם על המקרקעין כשירדן בנתה מטווח ירי על שטח של 1,450 דונם באזור.⁴⁰⁶ תושבים בדואים שכרו קרקעות מבעלי נכסים פלשתינאים באזור.⁴⁰⁷

ההתנחלות הישראלית מעלה אדומים הוקמה לאחר מכן באותו אזור, מצפון-מזרח לירושלים. ישראל אישרה את הקמתה בשנת 1976, ועבודות הבנייה החלו בשנת 1982. עד לתחילת שנות התשעים, כבר איימה צמיחתה של התנחלות זו על קהילות הג'האלין באזור, ובראש וראשונה על אלה ששכנו בסמיכות הרבה ביותר להתנחלות או באזורים שיועדו להרחבתה (כיום מעלה אדומים היא אחת ההתנחלויות הגדולות ביותר של ישראל, ונכון לשנת 2009 עמד מספר תושביה על 34,100).⁴⁰⁸ בשנת 1993 החלה ממשלת ישראל להוציא צווי פינוי לכמה קהילות בדואים באזור, אך בג"ץ השעה באופן זמני את פינויים עד לתום הדיון בעניינם בבית המשפט. ב-28 במאי 1996 דחה בית המשפט העליון את עתירתם האחרונה של הבדואים על יסוד העובדה שלא החזיקו בזכויות בעלות על מקרקעין באזור. בית המשפט העניק להם ארכה של שלושה חודשים להתפנות מרצון.

המשפחות שנדרשו להתפנות סירבו לעשות כן, והמשא ומתן שהתנהל בין לבין המנהל האזרחי של ישראל העלה חרס. לדברי אחד התושבים, אבו יוסף, צה"ל והמנהל האזרחי גירשו בכוח בשנת 1996 קבוצה של בדואים שגרו ליד מעלה אדומים: "הם הכניסו אותם בכוח לתוך אוטובוסים והרסו את

⁴⁰⁵ כך על-פי טענת בני שבט הג'האלין. מדינת ישראל טוענת כי בני השבט לא התיישבו באזור לפני שנת 1988 (ר' בג"ץ 2966/95, מוחמד אחמד סאלם הרש ואח' נ' שד הביטחון ואח', פסק דין מיום 28 במאי 1996).

⁴⁰⁶ במקרה זה, הנוגע למקטע קטן ביותר מתוך האזור, שעליו נבנה מאוחר יותר אזור תעשייה הסמוך למעלה אדומים, ירדן הכירה בכך ש-78% מהאדמות היו נתונות בבעלות פרטית של פלשתינאים. בצלם ובמקום, *כרוניקה של סיפוח ידוע מראש: כוונותיה של ממשלת ישראל בהקמת מעלה אדומים, התכנית לחברה לעיר ירושלים והפגיעה בפלשתינאים*, דצמבר 2009, עמ' 13, המזכיר את: מאיר שמגר, היועץ המשפטי לממשלה, "איזור תעשייה בירושלים", 12 בספטמבר 1974, תיק ענתות-מעלה אדומים, כרך ג', ג"מ/77/א/7314/10.

⁴⁰⁷ בצלם, *במורד הסיפוח: הפרות זכויות אדם כתוצאה מהקמת התנחלות מעלה אדומים והרחבתה*, יוני 1999, פרק 4, דצמבר 2009, עמ' 13, המזכיר את: http://www.btselem.org/Download/199907_On_The_Way_To_Annexation_Heb.doc (כניסה לאתר ב-20 בנובמבר 2010).

⁴⁰⁸ מעלה אדומים הוכרה כעיר בשנת 1991; היא הייתה ההתנחלות הראשונה לזכות במעמד זה. כל הנתונים הדמוגרפיים על אוכלוסיית ההתנחלויות הישראליות מקורם בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ישראל, <http://cbs.gov.il>. כניסה לאתר ב-12 באפריל 2010.

הבתים שלהם".⁴⁰⁹ ב-19 בפברואר 1997 פונו בכוח חלק מבני שבט הג'האלין, ובהם בני הקהילה שפונתה מבאר שבע בשנת 1948.⁴¹⁰

לאחר מכן בוצעו כמה פעולות גירוש נוספות. חברים בכמה וכמה קהילות אמרו לארגון Human Rights Watch כי צה"ל הרס בדחפורים שוב ושוב את כפריהם, שכללו בתים ומכלאות לבעלי חיים שהם בנו מעץ, בדים ויריעות מתכת גליות. במשך שנת 1997 (בחדשים ינואר, פברואר ואוגוסט) פונו כמה משפחות משבט הג'האלין, ובחודש פברואר 1998 פונו בכוח 35 משפחות נוספות מבלי שיסופק להם מקום מגורים חלופי כלשהו.⁴¹¹

בשנת 1998 הגיעו כמה משפחות משבט הג'האלין (כ-35 משפחות המונות 200 נפש) להסכם עם המנהל האזרחי של ישראל. הרשויות הישראליות תבעו לעצמן את האזור שממנו פונו הבדואים לצורך הקמתה של שכונה חדשה למעלה אדומים, המוכרת כשכונת "06", אך התירו לבדואים לחכור "אדמות מדינה" במרחק של כקילומטר דרומה משם. הייתה זו הפעם היחידה מאז כיבוש הגדה המערבית בשנת 1967 שהרשויות בישראל העניקו ללא-יהודים זכויות על "אדמות מדינה".⁴¹² פלשתינאים אחרים באזור טענו כי ישראל הפקיעה מהם את האדמות הללו.⁴¹³ האתר נמצא במרחק של פחות מ-500 מטר מהמזבלה העירונית של ירושלים.⁴¹⁴

בחודש יולי 1999 הציבו הרשויות הישראליות באתר החדש מכולות מתכת שישמשו למגורי בני שבט הג'האלין. בכפר החדש היו 120 חלקות עבור 120 משפחות בשטח של שני דונם, דונם אחד, וחצי דונם. החלקות הוחכרו לבני השבט למשך 49 שנים עם אפשרות להארכה ל-49 שנים נוספות, בחתימת מנהל מקרקעי ישראל.⁴¹⁵ המשפחות קיבלו פיצוי כספי, וכמה שנים מאוחר יותר התחילו לבנות בתים באתר.⁴¹⁶ היות שהאדמות הללו נמצאות באזור סי, כל בנייה לצורכי ציבור חייבת בהיתרים מהמנהל האזרחי. כיום ישנם בכפר מסגד, בית ספר של שבע כיתות ובית ספר נוסף של 12 כיתות. האתר מחובר לרשת החשמל של מזרח ירושלים ויש בו מים זורמים.

בשיחות לא רשמיות עם ארגון Human Rights Watch אמרו כמה מתושבי הכפר כי התברר להם שאין להם כל אפשרות לשמור על אורח החיים המסורתי שלהם, וכי הם ויתרו על רעיית כבשים בשל

⁴⁰⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אבו יוסף, ואדי אבו הינדי, 21 בדצמבר 2009.

⁴¹⁰ סאסי קבלני בניין עפר וכבישים (1986) בע"מ נ' מדינת ישראל, בית המשפט המחוזי בירושלים, 1260/99.

⁴¹¹ בדיל: <http://www.badil.org/en/al-majdal/item/1219-israel-continues-to-evict-jahalin-bedouin-from-west-bank-%5C>; פסיה: <http://www.passia.org/jerusalem/chronology/chron12.htm> (כניסה לאתרים ב-12 בספטמבר 2010).

⁴¹² "אדמות מדינה" הן אזורים בגדה המערבית שישראל תבעה לעצמה חזקה עליהם בטענה שאינם נתונים בבעלות פלשתינית או אינם מעובדים על-ידי פלשתינאים. אחד מחוקי היסוד של ישראל קובע כי אין למכור אדמות מדינה, ולכן הן מוחכרות לעתים מזומנות לתקופות של 49 או 99 שנים, ובכלל זה למתנחלים יהודים.

⁴¹³ תושבים פלשתינאים של אבו דיס טוענים כי במקור, לפני שישראל השתלטה על אדמות המדינה שהוצעו לשבט הג'האלין בהחכרה, הן השתייכו אליהם.

⁴¹⁴ ארנון רגולר, "בדואים נודדים, לא?", הארץ, 23 בספטמבר 2005.

⁴¹⁵ כפי שצוין לעיל, לא ניתן למכור אדמות מדינה.

⁴¹⁶ משפחות עם יותר מארבעה ילדים קיבלו 38 אלף ש"ח, ומשפחות קטנות יותר קיבלו 28 אלף ש"ח. בסך הכול הוקצו 4 מיליון ש"ח למשפחות, בנוסף לאדמות מרעה בהיקף של כ-3,000 דונם.

המחסור באדמות מרעה ונוכח קשיי הגישה לאדמות כאלה. חלק מהגברים ביישוב ערב א-ג'האלין עובדים כעת כפועלי בניין במעלה אדומים.⁴¹⁷

הכפר ערב א-ג'האלין סמוך למזבלת אבו דיס, שהתחילה לפעול בראשית שנות השמונים. לפי דו"ח מבקר המדינה לשנת 2001, האשפה מכל משקי הבית בירושלים, ובכלל זה פסולת ממעלה אדומים, נלקחת למזבלת אבו דיס. ארבעה מיליון טון של אשפה נטמנו באתר עד שנת 2001, והמבקר זיהה כשלים חמורים בהפעלת האתר אשר הביאו ליצירת מפגעים סביבתיים.⁴¹⁸ בשנת 2009 טענה המדינה, בתשובתה לעתירה לבג"ץ, כי 90% מכלל הפסולת הטמונה במזבלה זו מקורם בירושלים, 4% מקורם בהתנחלויות, והיתרה מקורה ביישובים פלשתיניים.⁴¹⁹

המשפחות הבדואיות שלא היו שותפות לעסקה – המונות בין 1,000 ל-1,500 בני אדם – נשארו בסביבות מעלה אדומים.⁴²⁰ למשפחות אלה נשקפת עדיין סכנת עקירה נוכח המשך התרחבותה של ההתנחלות ובגלל הבנייה המתוכננת של מכשול ההפרדה של ישראל באזור; לאחרונה דווח כי בסוף חודש אוקטובר פינה המנהל האזרחי שש משפחות בדואיות באמצעות הריסת בתייהן בדחפורים.⁴²¹ כל משפחות שבט הג'האלין, למעט מ-35 המשפחות המרכיבות כעת את קהילת ערב א-ג'האלין כפי שסוכם עם המנהל האזרחי בשנת 1999, שוכנות ביישובים לא מוכרים.

תנאי המחיה של יתר הבדואים בני שבט הג'האלין סביב מעלה אדומים הם קשים: ביישוביהם אין חשמל, ובמרבית המקרים גם לא מים, וגישתם לשירותים חיוניים מוגבלת. בתי החולים הקרובים ביותר ממוקמים מעברו השני של מכשול ההפרדה, בתוך שטח מזרח ירושלים, שהבדואים הללו, כמו יתר הפלשתינאים תושבי הגדה המערבית, אינם מורשים להיכנס אליו ללא היתרים מיוחדים. סקר שנערך לאחרונה בידי סוכנויות האו"ם בעניין תנאי המחיה של קהילות רועים באזור סי בגדה המערבית, כמו בני שבט הג'האלין, העלה כי אנשים רבים סובלים ממחסור במזון חיוני ובמים ראויים לשתייה, במחסה ובדירור בסיסיים, בביגוד הולם ובשירותי בריאות ותברואה חיוניים. שיעורם של הילדים ביישובים אלה הסובלים מעיכוב בגדילה הוא מדהים ועומד על 28.5%; 15.3% מהנסקרים סבלו מתת-משקל; 79% מהם סבלו מהיעדר ביטחון תזונתי, ו-77% הידרדרו לקניית מזון בהקפה.⁴²²

⁴¹⁷ שיחות שערך ארגון Human Rights Watch עם תושבים, ערב א-ג'האלין, 21 בדצמבר 2009.

⁴¹⁸ מבקר המדינה, דוחות על הביקורת בשלטון המקומי, באיגודים ובמוסדות להשכלה גבוהה, 2003, <http://www.mevaker.gov.il/serve/contentTree.asp?bookid=380> (כניסה לאתר ב-20 בנובמבר 2010).

⁴¹⁹ בג"ץ 10611/08, עיריית מעלה אדומים ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באי"ש, תשובת המדינה, 22 בפברואר 2009, סעיף 32.

⁴²⁰ הערכות גסות אלה מבוססות על חישובי המנהל האזרחי. המשפחות שנשארו כוללות את חמולת סלאמאת (כ-60 משפחות); חמדין (כ-25 משפחות), השוכנות מדרום ומדרום-מערב למעלה אדומים; חמולות אבו דהוק וערעה (כ-50 משפחות) השוכנות לצד הכביש המחבר בין מעלה אדומים ליריחו, ליד אזור התעשייה מישור אדומים; וחמולת סיארה, המונה כ-60 משפחות השוכנות בוואדי אל-הינדי, ליד ההתנחלות קידר, בעברה הדרומי של המובלעת המגודרת של מעלה אדומים (ארגון רגולר, "בדואים נודדים, לא?", הארץ, 23 בספטמבר 2005). מחקרים שנערכו בידי "בדיל" ובידי מרכז המעקב אחר עקירה פנימית (IDMC) מעריכים כי מספרם הכולל של בני הג'האלין הפזורים סביב מעלה אדומים עומד על כ-30 אלף. דו"ח של ארגון "LAW", האגודה הפלשתינית להגנה על זכויות האדם והסביבה, מעריך כי אוכלוסיית האזור, המכונה "ערב א-ג'האלין", מונה 7,500 נפש.

⁴²¹ חדשות מען, "ישראל הרסה מאהל בדואי", 27 באוקטובר 2010 (באנגלית) <http://www.maannews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=328051> (כניסה לאתר ב-1 בנובמבר 2010).

⁴²² UNRWA, UNICEF and WHO, Food Security and Nutrition Survey For Herding Communities In Area C, February 2010.

תושב אחד היישובים הבדואים הלא מוכרים אמר לארגון Human Rights Watch כי הרשויות האזרחיות של ישראל אוסרות בעצם כמעט על כל ניסיון לשפר את המצב. לדבריו, הן עושות זאת באמצעות הגבלת יכולתם להקים מבני ציבור או תשתית או להתחבר לרשתות הכבישים, המים והחשמל:

המצב כאן בדין רע. אנחנו רק רוצים שיהיו לנו מתקני רפואה, בתי ספר, חשמל ומים. שירשו לנו להיות בני אדם. מה שכואב הוא לא שאנחנו חיים בעוני, אלא שהישראלים בונים בתי מגורים ובתי ספר חדשים לילדים שלהם והם עושים את זה ממש כאן, על האדמה שלנו. אבל כשאנחנו מבקשים שירשו לנו לעשות את זה, אומרים לנו לא.

חוקרי ארגון Human Rights Watch ביקרו בכמה יישובים שונים של הג'האלין סביב מעלה אדומים. ליישוב הג'האלין בעמק המוכר כוואדי אבו הינדי לא ניתן לגשת מהכביש הראשי, אלא רק באמצעות דרך עפר משובשת שלעיתים מזומנות לא ניתן לעבור בה אלא ברכב ארבע על ארבע. כלי הרכב היחיד של היישוב הוא טנדר המשמש להסעת מורים מהכביש הראשי לבית הספר המקומי הקטן.

בבית הספר היסודי לומדים ילדים בכיתות א' עד ט' ממשפחות מהיישובים ואדי אל-הינדי, מונטאר, ואבו נוואר. דאוד אל-מסרי, מנהל בית הספר, אמר לארגון Human Rights Watch כי 71 בנים ו-60 בנות לומדים במוסד חינוכי זה.⁴²³ בבית הספר מועסקים כ-15 מורים, המגיעים בעיקר מהכפרים זהרייה וסוואחרה, שנמצאים במרחק של כשעה נסיעה. לדברי אל-מסרי, ב-28 בספטמבר 2009 הרס הצבא הישראלי את בית הספר, שנבנה בשנת 1997, משום שלא היו לו ההיתרים הדרושים. לדבריו, התושבים בנו את בית הספר מחדש והגיעו עם המנהל האזרחי לסיכום שלפיו המבנה לא ייהרס שוב אם לא יוקמו עוד מבני קבע; לטענתו, הגשם חודר בחודשי החורף דרך הגגות העשויים יריעות מתכת גליות, ובימי הקיץ הכיתות לווהטות מחום.⁴²⁴ בית הספר באבו הינדי הוא אחד משני בתי ספר של הרשות הפלסטינית המשרתים את בני הג'האלין. אין בו כלל מחשבים, מעבדה או ספרייה. אין בו חימום או בידוד; החשמל בו מסופק בגנרטורים. אין בו מים זורמים; מזכירות בית הספר מספקת לילדים מים במכלים.

היות שאין דרכים סלולות המובילות למקום נאלצים תלמידים מיישובים סמוכים לצעוד או לרכוב על חמורים כדי להגיע לבית הספר. להלוד, תלמידת כיתה ג' בת 9, תיארה את המסע הרגלי שהיא עושה מדי יום מהיישוב הבדואי מונטאר כדי לפקוד את ספסל הלימודים בבית הספר של אבו הינדי:

אני קמה בשש ומגיעה לבית הספר ב-7:30. אני גומרת ללמוד ב-13:00 והולכת הביתה. אחי הגדול ושתי אחיות שלי באים אתי לבית הספר. יש שתי בנות, ענווד ונדא, שבאות ממקום יותר רחוק ממני. אני הולכת לבית הספר ברגל וסוחבת את הספרים שלי. זה יותר קשה בקיץ כי חם, ויש נחשים בדרך. לפעמים אני מתעייפת ומחליקה על השביל. אני באה לכאן ללמוד; אני רוצה להיות רופאה וללמוד רפואה.⁴²⁵

⁴²³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם דאוד אל-מסרי, ואדי אל-הינדי, 21 בדצמבר 2009.
⁴²⁴ שם. ר' גם: בדיל, <http://www.badil.org/en/article74/item/572-eviction-of-jahalin-bedouin-continues> (כניסה לאתר ב-15 בספטמבר 2010).

⁴²⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם להלוד, ואדי אבו הינדי, 21 בדצמבר 2009.

המורים חולקים שני כלי רכב שהכפר שוכר במיוחד עבורם, אך אין לאל ידם לממן את אגרת הרישוי, כך שלא ניתן לנסוע עם כלי הרכב על הכבישים.

בניגוד לכך, בהתנחלות מעלה אדומים פועלים 14 בתי ספר ברישיון ובמימון של משרד החינוך הישראלי. בבתי הספר יש מעבדות ללימודי מדעים, ספריות, חוגים אחרי שעות הלימודים ושירותים מודרניים נוספים. משרד החינוך העניק למעלה אדומים פרס על איכות שירותי החינוך הניתנים בה. לפי ספר התקציב של עיריית מעלה אדומים עומד תקציב החינוך שהוצע לשנת 2010 על 40,694,000 ש"ח.⁴²⁶

מורה לשעבר אמרה לארגון Human Rights Watch כי עברה לגור במעלה אדומים בשנת 1984, ארבע שנים לאחר שהיגרה מבריטניה לישראל, משום שהמעבר היה כדאי מבחינה כלכלית. בזמנו, אמרה, "מפלגת העבודה רצתה לאכלס אותה. היו לה תנאי משכנתא טובים במיוחד".⁴²⁷ לדבריה, ההתנחלות התרחבה במהירות מאז שהגיעה לגור בה; שכונות חדשות נבנו בשנים 2003, 2006 ו-2007. כיום יש במעלה אדומים קניון ושירותי בריאות מצוינים; במקרי חירום, אמרה, לוקח לאמבולנס רק חמש דקות להבהיל את התושבים לבית החולים הדסה בירושלים.

התושבת הכחישה כי ההתנחלות הביאה לעקירתם של תושבים פלשתינאים כלשהם. "לא גירשנו אף אחד כשהגענו. חיינו בקצה של מה שהיה אז רק שכונה, ומתחילנו היה עמק. לפעמים היו מתקרבות עזים או כבשים, לפעמים עם רועה, אבל זה לא היה אותו רועה, וזה קרה רק מדי פעם". המורה לא הייתה מודעת לכל איום ביטחוני מצד פלשתינאים, אך אמרה כי היא מרגישה שמעלה אדומים "בטוחה יותר מחלקים מסוימים בירושלים".

היישובים הבדואים מרוחקים ממתקני רפואה שפלשתינאים מורשים לגשת אליהם. כפי שצוין לעיל, היישובים נמצאים ב"אזור סי", של ישראל יש בו שליטה ביטחונית ואזרחית מלאה, והרשויות האזרחיות והצבאיות של ישראל מגבילות היתרים לכל בנייה שאינה קשורה בהתנחלויות, למעט במקרים יוצאי דופן מעטים. בשל כך, בני הגיהאלין אינם יכולים להקים מרפאות ביישוביהם, וחייבים לפקוד מרפאות במקומות אחרים. המרפאות בהתנחלויות גם הן מחוץ לתחום עבורם; מרפאות פלשתיניות עומדות לרשותם בעיירות אבו דיס ואל-עזרייה, הנמצאות במרחק של כמה קילומטרים, אך גם ההגעה אליהן אינה תמיד משימה פשוטה עבור תושבי הכפרים.

אבו יוסף, תושב הכפר אבו הינדי, אמר לארגון Human Rights Watch כי בשנת 2005 הצטרף פעוט בן שנתיים שסבל מסרטן לנסוע לירדן כדי לקבל טיפול רפואי. "שכרנו טנדר כדי לנסוע אל הגבול, אבל ירד גשם, ובדרכים הלא סלולות האלה נהיה שיטפון בקלות. בסופו של דבר, היינו צריכים לעצור ולקחת חמור בגשם עד שהגענו לכביש הראשי, במרחק של שבעה קילומטרים". אבו יוסף סיפר על מקרה אחר, שגם הוא התרחש בשנת 2005, ובו אישה כרעה ללדת באמצע הכביש בדרכה לבית החולים. "היה חורף וירד שלג, ולקחתי את האישה על חמור. אבל זה לקח הרבה זמן, ובאמצע הדרך עצרנו וסידרתי מחסה, והיא ילדה את התינוק".⁴²⁸ אבו יוסף הוסיף כי במקרים מסוימים "הישראלים כן שולחים אמבולנסים", הממתינים לחולים על הכביש הראשי, אף כי הבדואים, כמו כל התושבים

⁴²⁶ התקציב כולל 5,782,000 ש"ח לאבטחה, 648,000 ש"ח לרישיונות בנייה / תכנון עירוני, 2,346,000 ש"ח למדרכות וכבישים, 2,360,000 ש"ח לתאורת רחוב, סכום של 940,000 ש"ח לשירותים עבור עולים חדשים ו-18,055,000 ש"ח למים.

⁴²⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ר', מעלה אדומים, 27 ביוני 2010.

⁴²⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אבו יוסף, ואדי אבו הינדי, 21 בדצמבר 2009.

הפלשתינאים בגדה המערבית, צריכים להצטייד באישורים כדי להיכנס לירושלים ולפקוד את בתי החולים בה – ישראל הקימה חומת בטון החוצצת בין רוב מזרח ירושלים לבין יתר הגדה המערבית – וקשה, לדבריו, להסתמך על סיוע ממתנחלים, שזמין רק באופן לא רשמי.

לפי המנהל האזרחי של הצבא הישראלי, הרשות הפלשתינית היא הנושאת באחריות מתוקף הסכמי הביניים משנת 1995 (הסכמי אוסלו) לאספקת מים ושירותים אחרים לכפרי הגדה המערבית. עם זאת, ישראל מעולם לא העבירה לרשות הפלשתינית את הסמכות לספק שירותים אלה באזור סי, שעודם בשליטה ישראלית צבאית ואזרחית מלאה; הרשות הפלשתינית אינה יכולה לספק כל שירות שהוא ללא אישור של המנהל האזרחי ושל צה"ל, למעט מורים ורופאים או אנשי חינוך או רפואה אחרים. ישראל שמרה לעצמה את השליטה הביטחונית והמנהלית המלאה בתחום התכנון והבנייה באזור סי, ואילו הרשות הפלשתינית אחראית לשירותי חינוך ובריאות. ממחקר משותף שערכו אונר"א, יוניצ"ף ותכנית המזון העולמית עלה כי "החלוקה יצרה בעיות המקשות לוודא כי שירותים יסודיים מסופקים ליישובים הפגיעים ביותר באזור סי". לדוגמה, הרשות הפלשתינית נתקלה ב"קשיים בהשגת היתרים מהמנהל האזרחי של ישראל לצורך בנייה או הרחבה של בתי ספר ומרפאות", וקשיים אלה "פוגעים באופן חמור במילוייה של אחריות זו".⁴²⁹ בעיה זו הומחשה לאחרונה כאשר מפקד המנהל האזרחי ביהודה ושומרון תא"ל יואב מרדכי "החליט לחבר" לרשת המים את הכפר א-תוואני שבדרום הר חברון, בגדה המערבית, "לאור בקשת התושבים".⁴³⁰

מקרים כאלה, שבהם הרשויות הישראליות נענו לבקשת הרשות הפלשתינית לספק לתושבים בכפרים אחרים באזור סי גישה לשירותים המצריכים בנייה, ובכלל זה אספקת מים וחשמל ובניית בתי ספר ומרפאות, הם מקרים יוצאים מן הכלל. זאת, אף כי הרשות הפלשתינית מספקת עובדים כמו מורים או אנשי רפואה המאיישים את בתי הספר ומקיימים ביקורים שבועיים כדי לספק שירותי רפואה בסיסיים ביישובים רבים.⁴³¹ המנהל האזרחי ציין כי במקרה של א-תוואני, הוא יפרסם מכרז להנחת תשתית המים הדרושה "במימונו" והוא "ימשיך לפעול לשפר את מרקם החיים לכל תושבי יהודה ושומרון".⁴³² אולם, דוגמאות כאלה למקרים שבהם המנהל האזרחי מקבל על עצמו את האחריות לרווחתם של התושבים הפלשתינאים הנתונים לשליטתו הן חלקיות ואינן מתרחשות בתדירות רבה.⁴³³ מצב זה, שבו ישראל מסרבת לאפשר גישה לשירותים, והרשות הפלשתינית וסוכנויות וארגונים הומניטאריים בינלאומיים אינם יכולים לספק שירותים אלה בשל האיום שישראל תהרוס מבנים לא מורשים, כופה על תושבי כפרים פלשתיניים באזור סי צריכים להתמודד לבדם עם הקשיים ולמצוא בעצמם דרכים לגשת לשירותים אלה.

UNRWA, UNICEF and WFP, Food Security and Nutrition Survey for Herding Communities in Area C, ⁴²⁹ February 2010, p. 9.

⁴³⁰ ההודעה התעלמה מכך שתושבי הכפר ביקשו להתחבר לרשת המים במשך שנים, וכי עניין זה טופל לאחרונה במסגרת קמפיין עממי ("פעולה אחת ביום") של פעילות ופעילים ישראלים למען זכויות האדם.

⁴³¹ ראינויות שערך ארגון Human Rights Watch באום אל-ח'יר (יישוב בדואי ליד ההתנחלות כרמל) ובוואדי אבו הינדי, 20 בפברואר 2010 ו-21 בדצמבר 2009.

⁴³² דובר המנהל האזרחי, "המנהל האזרחי יחבר את הכפר א-תוואני לתשתית המים של 'מקורות'", 25 ביולי 2010.

⁴³³ בכפר א-תוואני למשל עדיין אין חיבור לרשת החשמל, וזאת לאחר שהרשויות הישראליות מנעו מהכפר להתחבר אליה בשנת 2009. המנהל האזרחי הוציא צו הריסה לדרך סלולה העוברת בתוך הכפר בטענה שהתושבים לא הצטיידו בהיתרים בטרם סללו אותה. ראינויות שערך ארגון Human Rights Watch עם תושבי א-תוואני, 24 באפריל 2010.

בניגוד לכך, ממשלת ישראל מספקת להתנחלות מעלה אדומים מרפאות, והשקיעה בכבישים כדי להקל על גישתם של המתנחלים לבתי החולים בירושלים. במעלה אדומים יש כמה וכמה מרפאות, אך אין בה בית חולים. אתר אינטרנט שנועד למשוך יהודים דוברי אנגלית מחו"ל לעבור לגור במעלה אדומים מציין כי בהתנחלות קווי אוטובוס היוצאים אחת לחמש דקות לכיוון ירושלים, וכן יש בה בתי ספר איכותיים, מרפאות, מרכז לרפואת חירום, "מרפאות שיניים ואנשי מקצוע בתחום הרפואה האלטרנטיבית".⁴³⁴ במקרה חירום, התושבים יכולים להשתמש בכביש שנסלל זה לא מכבר, ונחנך בשנת 2003, המקשר בין מעלה אדומים לירושלים. לפי אתר האינטרנט של מעלה אדומים, "הכביש המהיר החדש יאפשר לתושבי מעלה אדומים ולתושבי יישובים יהודיים אחרים הממוקמים לאורך כביש ירושלים-יריחו, להגיע לרמת אשכול שבבירה בשבע דקות לערך, במקום 15-20 הדקות הנדרשות נכון להיום. הפרויקט, שעלותו 320 מיליון ש"ח, הוא אחת העבודות הציבוריות הגדולות שבוצעו בישראל".⁴³⁵

הרחבת ההתנחלויות והגבלות הקשורות בכך על תנועת פלשתינאים ועל גישתם לאדמות באזור פגעו במטה לחמם המסורתי של בני הג'האלין: גידול בקר וצאן. לדברי תושבים, הגבלות על גישתם לאדמות מרעה אילצו אותם לקנות מספוא ומכליות מים עבור כבשיהם, והדבר הביא לתפיחת העלויות ולצמצום מספר חיות המשק שהם יכולים להרשות לעצמם להחזיק. לדברי ראאיד סוראח'י, המספוא עולה בין 1,000 ל-2,000 ש"ח לטון, וכל כבשה אוכלת כשני ק"ג ביום.⁴³⁶

אבו יוסף סיפר לארגון Human Rights Watch :

בשנות החמישים ובשנות השישים כבר גרנו פה בסביבה, אבל עברנו הרבה ממקום למקום. כאן בכפר הזה אנחנו גרים מאז שנות השבעים. בממוצע, לכל משפחה [היו] מאתיים כבשים. פעם היית יכול לשוטט הרבה. עכשיו יש אצלנו בסביבות חמישים או שישים כבשים לכל משפחה. לא נשארו אדמות. בשנות השמונים, ההתרחבות של ההתנחלויות כאן דחקה באנשים להתקבץ יחד.

אבו יוסף הוסיף כי ההגבלות על התנועה פגעו גם ביכולתו למכור מוצרי חלב ובשר שהופקו מהכבשים. "היינו מוכרים את זה בירושלים, אבל עכשיו אנחנו לא יכולים להיכנס לשם אז אנחנו מוכרים את זה לכפרים קרובים". בעיה נוספת היא כי היישוב ואדי אבו הינדי ממוקם בתחתית של עמק; באמצע המדרון של העמק ממוקמת מזבלה ממוקמת. לדברי יוסף, "לפעמים הכבשים והפרות אוכלות שקיות ניילון מהמזבלה, ואז הן מתות".

הבעיות מהן סובלים יישובי הג'האלין האחרים הסמוכים למקום אינן שונות במיוחד. ביישוב מונטאר, הסמוך להתנחלות קידר ב', במרחק של שני קילומטרים מדרום למעלה אדומים, אין חשמל, מים וכבישים.⁴³⁷ בעת מצב חירום רפואי נאלצים תושבי המקום לצעוד לעיירה אל-עזרייה (במרחק

⁴³⁴ Tehilla, "Communities – Ma'ale Adumim",

⁴³⁵ מידע אודות קליניקת החירום <http://www.terem.com/eng/aboutE.php?id=Ma'aleadumim> (כניסה לאתר ב-23 ביולי 2010).

⁴³⁶ מעלה אדומים, <http://www.jr.co.il/ma/history.htm> (באנגלית, כניסה לאתר ב-20 באוגוסט 2010).

⁴³⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ראאיד סוראח'י, ואדי אבו הינדי, 21 בדצמבר 2009.

⁴³⁸ ההתנחלות קידר הוקמה בשנת 1985, ונכון לשנת 2008 מתגוררים בה 852 בני אדם. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ישראל, <http://cbs.gov.il> (כניסה לאתר ב-12 באפריל 2010).

של ארבעה קילומטרים) כדי להשיג כלי רכב. אך אחד התושבים הסביר כי הכביש הישיר עובר בשטח ההתנחלות קידר. לפי צווי הצבא הישראלי, ההתנחלויות הן "שטח צבאי סגור" האסור בכניסת פלשתינאים ללא היתר מיוחד, ובכלל זה במקרים שבהם כבישים עוברים דרך התנחלויות. לדבריו, התושבים הבדואים נדרשים לעקוף את ההתנחלות, והנסיעה במסלול זה אורכת זמן רב יותר.⁴³⁸

תושבי מונטאר הבדואים הם רועי צאן ומתפרנסים ממכירת גבינה. המחסור בחשמל מקשה עליהם לשמור על טריותו של החלב, ולדברי תושבים עליהם להמליח את הבשר לבל יתקלקל. אבו נעים, תושב מונטאר, אמר לארגון Human Rights Watch: "בעבר יכולנו להגיע לשוק הכבשים בירושלים, ליד ענאתא. עכשיו אנחנו לא יכולים". בגלל המחסור באדמות מרעה, גם כאן הרועים נאלצים לקנות מזון ו"רבים מאתנו נאלצו למכור את הכבשים שלהם כי לא יכולנו להרשות את זה לעצמנו". לעתים מזומנות גברים לוקחים את הכבשים למרעה במקום מרוחק. אבו נעים לקח את הכבשים לשכם "בשנה שעברה, בחודש אפריל, וחזרתי באוגוסט. ביתר השנה היינו צריכים לקנות מזון לכבשים".⁴³⁹

תושבים במורסס, יישוב נוסף של שבט הג'האלין ליד מעלה אדומים, סיפרו לארגון Human Rights Watch כי לפני שמעלה אדומים נבנתה, היו באזור 14 בארות מים. אף כי כיום הבארות אינן, היישוב מקבל מים וחשמל מהעיירה הפלשתינית אל-עזרייה. ארגון Human Rights Watch בחן את צינור המים של הכפר, צינור קטן ושחור שקוטרו כשישה סנטימטרים המתפתל לאורך צלע הגבעה. תושבים סיפרו כי אינם יכולים לבנות בתי מגורים חדשים. מוחמד ח'מיס ג'האלין אמר לארגון Human Rights Watch:

הפחד מעקירה הוא הבעיה הגדולה שלנו. הכול זמני. מחר אנחנו עלולים לא להיות כאן. לכל הבתים שלנו יש צווי הפסקת עבודות [מהמנהל האזרחי של ישראל]. כשהילדים שלנו מתחתנים, אנחנו לא יכולים להוסיף בית חדש בשבילם, כי הוא ייהרס.⁴⁴⁰

לדברי ח'מיס, היציאה למרעה נהייתה קשה ביותר ושילוב זה של הגבלות על בנייה ועל תנועה מאלץ בדואים לעזוב את האזור. לדבריו, "האדמה ששימשה אותנו למרעה היא עכשיו קרובה מדי להתנחלות, אז הם אומרים לנו שמטעמי ביטחון אנחנו לא יכולים ללכת לשם. הרבה אנשים היו צריכים למכור את הכבשים שלהם, וכמה מהם עזבו, לשכם או לג'נין".

תכניות לבנייה נוספת בהתנחלויות באזור יפגעו באורח משמעותי באנשי הג'האלין. התואי המתוכנן של מכשול ההפרדה באזור מעלה אדומים יותיר את העיר ואת ההתנחלויות הסמוכות, הקטנות יותר, (כפר אדומים, עלמון, קידר, נופי פרת, ואלון) בצדו ה"ישראלי" של המכשול. כמו כן, ישראל תכננה בנייה למתנחלים באזור רחב ידיים המכונה "אי-1" הסמוך למעלה אדומים ואשר יוצר רצף בינה לבין התחום המוניציפאלי של ירושלים רבתי. חרף התנגדותה של ארה"ב, ישראל החלה ליישם חלק מתכנית המתאר ל"אי-1", דהיינו בנייתה של תחנת משטרת מחוז ש"י (שומרון ויהודה) החדשה באתר

⁴³⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אבו נעים, מונטאר, 21 בדצמבר 2009.

⁴³⁹ שם.

⁴⁴⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד ח'מיס ג'האלין, מורסס, 21 בדצמבר 2009.

זה וסלילת מערכת דרכים נרחבת שנועדה לשמש מאות יחידות דיור.⁴⁴¹ תכנית "אי-1" ותוואי מכשול ההפרדה סביב גוש ההתנחלויות של מעלה אדומים ואזור "אי-1", אם ייושמו, יתפרסו על פני 52 קילומטרים רבועים ויאכלסו למעלה מ-50 אלף מתנחלים יהודים.⁴⁴² אם תכניות אלה אכן יצאו אל הפועל, הרי שהדבר יוביל לפינויים של כל בני שבט הג'יהאלין הבדואים מהאזור.

---

⁴⁴¹ "אי-1" הוא כינויו של השטח הסמוך לגבולותיה העירוניים של ירושלים, כפי שנקבעו לאחר 1967. שטחו של האזור כ-12 אלף דונם, והוא כולל בעיקר אדמה שישראל הכריזה עליה "אדמת מדינה", כמות מסוימת של אדמה מופקעת, ואזור קטן של אדמת מדינה שנרשמה במרשם המקרקעין כרכוש ממשלתי בימי השלטון הירדני. ר' בצלם ובמקום, *כרוניקה של סיפוח ידוע מראש*, דצמבר 2009, עמ' 30-33.

⁴⁴² קבוצה של עמותות – הכוללת את בדיל, אל-חק, אריג', הוועד הישראלי נגד הריסת בתים, די-סי-איי, מרכז הסיוע המשפטי וזכויות האדם של ירושלים ואחרות – "עתירה דחופה בעניין מצב אנשי הג'יהאלין תושבי השטח הפלשתיני הכבוש הנתונים בסכנה של עקירה בכוח",

[http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2007.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/TBRL-74XR7B-full_report.pdf/\\$File/full_report.pdf](http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2007.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/TBRL-74XR7B-full_report.pdf/$File/full_report.pdf) (כניסה לאתר ב-5 במאי 2010).

X. מזרח ירושלים

רקע: סקירת מדיניות התכנון והבנייה של ישראל במזרח ירושלים

מספרם הכולל של המתנחלים הישראלים בשטחים הפלשתיניים הכבושים מוערך בכ-470 אלף נפש, ומתוכם כ-190 אלף (40%) חיים במזרח ירושלים.⁴⁴³ האוכלוסייה הפלשתינית במזרח ירושלים מונה כ-270 אלף נפש.⁴⁴⁴

בתקופת שלטונה של ירדן, בין השנים 1948 ו-1967, השתרע חלקה המזרחי של ירושלים על-פני שישה קילומטרים רבועים. כשישראל כבשה את הגדה המערבית במלחמת 1967, היא סיפחה באופן חד-צדדי לשטח השיפוט של עיריית ירושלים לא רק את מה שנחשב בתקופה הירדנית למזרח העיר, אלא גם 65 קמ"ר נוספים מתוך 28 הכפרים הפלשתיניים בגדה המערבית המקיפים את ירושלים, והכריזה כי כל מזרח ירושלים, כולל השטח שסופח מהכפרים השכנים, הוא מעתה חלק ממדינת ישראל.⁴⁴⁵ בשעה שעל יתר הגדה המערבית חלים צווים צבאיים, ישראל רואה במזרח ירושלים חלק מהעיר ירושלים, בירתה, ולכן החילה באזור זה את חוקיה האזרחיים. לארגון Human Rights Watch לא ידוע על שום מדינה אחרת המכירה בסיפוח של מזרח ירושלים או של שטחי הגדה המערבית המקיפים אותה, ועל-פי המשפט הבינלאומי הם נותרו במעמד של שטח כבוש.

ישראל מתייחסת לתושבי ירושלים באופן שונה, בהתאם למעמדם האזרחי ולמוצאם הלאומי. על-פי חוקי מדינת ישראל, פלשתינאים תושבי מזרח ירושלים אינם אזרחים ישראלים ואף לא תושבי הגדה המערבית, אלא בעלי היתרי תושבות המאפשרים להם לגור בעיר. ישראל יכולה לשלול מתושב את היתר התושבות שלו (המכונה "תעודת זהות") אם היא קובעת כי ירושלים אינה "מרכז חיו". זאת למשל במקרה שאותו תושב עובד במקום אחר בגדה המערבית, מקבל דרכון זר או מתגורר מחוץ למזרח ירושלים במשך למעלה משלוש שנים לכל צורך שהוא מלבד חינוך. בעילה זו, שללה ישראל את היתרי התושבות של כ-4,500 מזרח ירושלים בשנת 2008 לבדה. מתנחלים יהודים במזרח ירושלים פטורים מחוקים מסוג זה ויכולים למשל לצאת מירושלים ולהיכנס אליה בעודם מחזיקים בדרכונים זרים בין נסיעות לחו"ל. פלשתינאים המחזיקים בתעודות זהות של הרשות הפלשתינית וגרים באזורים אחרים של הגדה המערבית נדרשים להיתרים מיוחדים כדי להיכנס למזרח ירושלים, שחלק ניכר ממנה מופרד מהגדה המערבית באמצעות מקטעי חומת בטון המהווים חלק ממכשול ההפרדה. פלשתינאים אלה מורשים להיכנס למזרח ירושלים דרך ארבעה מעברים שנקבעו בחומה. אזרחים ישראלים, ובכלל זה מתנחלים יהודים, רשאים לעבור בין שטח השיפוט של עיריית ירושלים לבין יתר הגדה המערבית בשמונה מעברים, ואינם נדרשים להיתרים.⁴⁴⁶

⁴⁴³ 2. EU Heads of Mission Report on East Jerusalem, December 15, 2008, p. 2.

⁴⁴⁴ מכון ירושלים לחקר ישראל, שנתון 2009/10, "לוח ג' 1 - אוכלוסיית ישראל וירושלים, לפי קבוצת אוכלוסייה, 1922 - 2008".

⁴⁴⁵ עקב הסיפוח שטח השיפוט של עיריית ירושלים גדל כמעט פי שלושה, מ-38 קמ"ר ל-108 קמ"ר. עיר עמים ובמקום, בין המוצהר לאפשר: מדיניות התכנון החדשה של עיריית ירושלים בירושלים המזרחית, ינואר 2010.

⁴⁴⁶ על-פי נתוני משרד הפנים הישראלי, בין השנים 1967 ו-2006 נשללו תעודות הזהות הירושלמיות של 8,200 פלשתינאים. World Bank, Movement and Access Restrictions in the West Bank: Uncertainty and Inefficiency in the Palestinian Economy, May 9, 2007, pp. 10-11, <http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WestBankrestrictions9Mayfinal.pdf>, f, כניסה לאתר ב-10 ביוני 2010.

ישראל מפקחת על הבנייה במזרח ירושלים בהתאם לחוק התכנון והבנייה, תשכ"ה-1965 הישראלי. על-פי חוק זה, שישראל הרחיבה את תחולתו למזרח ירושלים בשנת 1967, נדרש לצורך בנייה בירושלים היתר מטעם העירייה.⁴⁴⁷ ההגבלות שחוק זה מטיל, בשילוב עם מדיניותה של ישראל ודפוסי הפעולה שלה, מצמצמות מאוד את הבנייה הפלשתינית במזרח ירושלים ומסייעות לבנייה היהודית בשטח זה.⁴⁴⁸

השטחים שישראל הקצתה במזרח ירושלים לבניית התנחלויות ולשימושים אחרים גדולים בהרבה מהשטחים שהקצתה לבנייה פלשתינית. מתוך כל שטח השיפוט של עיריית ירושלים, 71 קמ"ר, הקצתה ישראל 35% לבניית התנחלויות ישראליות; ל-30% מהשטח אין תכנית מתאר מקומית, שהיא תנאי מוקדם להענקת רישיונות בנייה; ו-22% הוגדרו כ"שטח ירוק" שבו הבנייה אסורה. רק 9.18 קמ"ר, שהם 13% מהשטח, מוקצים לבנייה פלשתינית.⁴⁴⁹ הרשויות הישראליות דוחות את רוב הבקשות שמגישים פלשתינאים לרישיונות בנייה בעילה של היעדר תכנית מתאר מקומית מאושרת לאזור שעבורו הוגשה הבקשה או בטענה שהאזור מוגדר כ"ירוק" ולא כאזור "מגורים".⁴⁵⁰

הגידול באוכלוסייה הפלשתינית במזרח ירושלים מצריך 1,500 יחידות דיור חדשות מדי שנה, אך בשנת 2008 הנפיקה העירייה רק 125 רישיונות בנייה, לכ-400 יחידות דיור.⁴⁵¹

ב-13% של מזרח ירושלים שישראל מתירה לפלשתינאים לבנות בהם את בתיהם הגיעה הבנייה במקרים רבים לגבולה החוקי או אף חרגה ממנו, בשל המגבלות הישראליות על צפיפות הבנייה ועל גובהם המרבי של בניינים. הגבלות אלה בעצמן הן מפלות: לדוגמה, בשעה שבהתנחלויות היהודיות במזרח ירושלים התקנות העירוניות מתירות בנייה עד לגובה של שמונה קומות על מגרשים קטנים, התקנות מגבילות את רוב הבניינים הפלשתיניים לשתי קומות.⁴⁵² העירייה מנמקת את ההגבלות על גודלם ועל גובהם של הבתים הפלשתיניים בטענה שהן נחוצות לשימור אופיין של השכונות, אך נמנעה מאכיפת אותן הגבלות עצמן על בנייני מתנחלים המצויים בלב שכונות פלשתיניות, שמספר הקומות בהם גבוה בהרבה מכפי שהתקנות מתירות.

30% ממזרח ירושלים שעבורם לא קיימות תכניות מתאר מקומיות כוללים אזורים שחיים בהם אלפי תושבים פלשתינאים שלבתיהם נשקפת לפיכך סכנת הריסה בשל היעדר רישיונות בנייה. עם השכונות הפלשתיניות שלא קיימת עבורם תכנית מתאר מקומית נמנות בין היתר אל-בוסתאן, אל-ולגיה, נועמאן וואדי חילוה.⁴⁵³ על-פי חוק התכנון והבנייה שישראל מחילה על מזרח ירושלים, רשויות התכנון

⁴⁴⁷ חוק התכנון והבנייה, תשכ"ה-1965, סעיף 145. חוק התכנון והבנייה שהיה בתוקף במזרח ירושלים עד לכיבוש על-ידי ישראל ביוני 1967 הוא חוק תכנון ערים, כפרים ובניינים הירדני, מס' 79, משנת 1966. על-פי דיני הכיבוש, ישראל מחויבת לפעול בהתאם לחוק זה, אלא אם כן הדבר נחוץ לשמירת הסדר או לתועלת האוכלוסייה הנתונה לכיבוש. כשהחילה את חוק התכנון והבנייה שלה משנת 1965 על מזרח ירושלים חרגה ישראל מסמכותה ככוח הכובש. החוק אף מפר את האיסור שנקבע באמנת ג'נבה הרביעית על העברת אוכלוסייתה האזרחית של המדינה הכובשת לתוך השטח הכבוש, בכך שהוא מסדיר הן בנייה ישראלית והן בנייה פלשתינית בשטח מזרח ירושלים הכבושה.

⁴⁴⁸ חוק התכנון והבנייה, תשכ"ה-1965, פרק ה'.

⁴⁴⁹ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים (OCHA), *משבר התכנון בירושלים המזרחית*, עמ' 8.

⁴⁵⁰ "After US pressure, Barkat to halt 70% of Occupied East Jerusalem house demolitions," Haaretz, June 29, 2009.

⁴⁵¹ עיר עמים, מורה נבוכים לסוגיית הריסת בתים במזרח ירושלים, מארס 2009, עמ' 4.

⁴⁵² בצלם, מדיניות של אפליה: הפקעת קרקעות, תכנון ובנייה במזרח ירושלים, מאי 1995, עמ' 65.

⁴⁵³ Civic Coalition for Defending Palestinians' Rights in Jerusalem, *Aggressive Urbanism: Urban Planning and the Displacement of Palestinians within and from Occupied East Jerusalem*, December 2009.

המקומיות נדרשות להכין ולהגיש לרשויות האזוריות תכנית מתאר מקומית עבור כל שכונה שאין לה תכנית כזו.⁴⁵⁴ למעשה, הימנעותן של רשויות התכנון הישראליות מציות לחוק זה אילצה תושבים פלשתינאים במזרח ירושלים לשלם עבור הכנתן של תכניות בניין ערים משלהם, ולהגישן בעצמם.

פלשתינאים המנסים לקבל אישור ישראלי לתכניות בנייה עבור אזורים אלה נתקלים בקשיים עצומים, ולפיכך סיכוייהם לקבל רישיונות בנייה קלושים. בשנת 2008 דחו הרשויות הישראליות 172 הצעות לתכניות בניין ערים שהגישו פלשתינאים.⁴⁵⁵ ארגון Human Rights Watch לא בחן את עילות הדחייה הרשמית בכל מקרה ומקרה, אך חוק התכנון והבנייה שישראל מחילה במזרח ירושלים כולל דרישות רבות שבמרבית המקרים ייתכן שפלשתינאים לא יוכלו לעמוד בהן. חוק התכנון והבנייה אוסר על בנייה באזורים שבהם לא קיימת תשתית ציבורית הולמת, ומחייב ומפרט תכנון והקמה, בין היתר של כבישים, תשתית של מים ותברואה ומבני ציבור כגון בתי ספר ובתי חולים.⁴⁵⁶ בפועל, באזורים רבים במזרח ירושלים לא ניתן כמעט לעמוד בדרישות אלה.

בעבר לא הקצתה עיריית ירושלים משאבים הולמים למתן שירותים ציבוריים כאלה במזרח ירושלים. כך למשל, לדברי לבר מועצת העיר מאיר מרגלית, 78.8% מ-608 תכניות התשתית הציבורית שמנהל התכנון של עיריית ירושלים יישם בשנת 2003 נגעו למערב ירושלים, לעומת 21.2% בלבד במזרח ירושלים.⁴⁵⁷ על-פי נתוני בצלם, כמעט 90% מצינורות הביוב של העיר, מכבישה וממדרכותיה נמצאים במערב ירושלים. במזרח ירושלים, ש-65% מתושביה חיים מתחת לקו העוני (בהשוואה ל-30% מהמשפחות במערב ירושלים), נראה כי ידם של התושבים אינה משגת לשלם עבור תשתית ושירותים שהעירייה מונעת מהם.⁴⁵⁸ חוקי התכנון והבנייה של ישראל מונעים לפיכך את בנייתם החוקית של בתי מגורים בשכונות הפלשתיניות במזרח ירושלים, כיוון שהרשויות הישראליות נמנעו מהקמת תשתית ציבורית הולמת בשכונות אלה.⁴⁵⁹

⁴⁵⁴ חוק התכנון והבניה, תשכ"ה-1965, סעיף 62א'.

⁴⁵⁵ עיר עמים, ירושלים 2008: תמונת מצב – התפתחויות מדיניות ותמורות בשטח, עמ' 24; וכן: "After US pressure, Barkat to halt 70% of Occupied East Jerusalem house demolitions", Haaretz, June 29, 2009.

⁴⁵⁶ חוק התכנון והבניה, תשכ"ה-1965, סעיף 63.

⁴⁵⁷ Meir Margalit, *Discrimination in the Heart of the Holy City*, International Peace and Cooperation Centre, Jerusalem, 2006, pp. 29, 127.

⁴⁵⁸ האגודה לזכויות האזרח בישראל, *זכויות אדם בירושלים המזרחית: עובדות ונתונים*, מאי 2010, עמ' 14,

<http://www.acri.org.il/pdf/eastjer2010.pdf> (כניסה לאתר ב-20 באוקטובר 2010).

⁴⁵⁹ פלשתינאים המגישים בקשות לרישיונות בנייה, גם אם יעמדו בכל הדרישות שהוזכרו לעיל, עלולים להתקשות לעמוד באמות המידה הנדרשות להוכחת בעלותם על המקרקעין שעליו הם רוצים לבנות (לדיון באמות מידה אלה ר' Meir Margalit, *No Place Like Home: House Demolitions in East Jerusalem*, Israeli Committee against House Demolitions, 2007, p. 20). סביר להניח כי משפחות פלשתיניות במזרח ירושלים שקיבלו את אדמתן על-פי מנהגי הירושה או באמצעות טבלת הזכויות הירדנית בשמו של צד שלישי, אינן מחזיקות במה שעיריית ירושלים רואה כ"מסמכים רשמיים" הנדרשים להוכחת הבעלות על מקרקעין. "במקרים כאלה, עיריית ירושלים דורשת נוכחות פיזית הן של הבעלים החדשים והן של הבעלים הקודמים לצורך העברת הזכויות על הנכס במשרד המשפטים בירושלים, אמות מידה שהוכח בעקביות כי לא ניתן לעמוד בהן". כמו כן, מגישי הבקשות נדרשים לפרט בבקשת הרישיון את כל יורשיה של חלקת הקרקע. "אם יורש שותף חי מחוץ לגבולות שטח השיפוט של עיריית ירושלים, האפוטרופוס לנכסי נפקדים יכול להפקיע את הקרקע ולהעבירה לבעלות מדינת ישראל. מסיבה זו, משפחות פלשתיניות רבות במזרח ירושלים הכבושה מהססות מאוד לרשום את אדמתן בלשכת רישום המקרקעין הישראלית (הטאבו), בשל החשש המבוסס היטב כי ייאמר להן שאין להן שום זכות חוקית על הקרקע". (Civic Coalition for Defending Palestinians' Rights in Jerusalem, *Aggressive Urbanism: Urban Planning and the Displacement of Palestinians within and from Occupied East Jerusalem*, December 2009, p. 14).

יתר על כן, כיוון שתכניות הפיתוח הישראליות עבור מזרח ירושלים אינן מאפשרות בנייה ודיוור מספקים, דבר המונע מפלשתינאים לבנות באורח "חוקי" ומותיר שכונות שלמות תחת איום של הריסה, נאלצו פלשתינאים לשלם עבור פיתוחן של תכניות שיעניקו להם בדיעבד זכויות דיוור, ולהגיש אותן. זאת, בניגוד לשכונות במערב ירושלים ולהתנחלויות במזרח, שהתכניות שהוכנו עבורן כוללות שפע של דיוור ומתקני תשתית. מצב זה עומד גם בניגוד לבנייה הבלתי מורשית לדיוור בנקודות התנחלות במזרח ירושלים, שבנוגע לה אין העירייה אוכפת את תקנות הבנייה.

לעומת זאת, מאז 1967 אישרו הרשויות הישראליות את בנייתן של כ-60 אלף יחידות דיוור בהתנחלויות במזרח ירושלים הכבושה, ואף העניקו תמיכה להקמתן.⁴⁶⁰ מספרם של המכרזים לבנייה בהתנחלויות במזרח ירושלים, החייבים באישור העירייה, גדל בשנת 2008 כמעט פי ארבעים, בהשוואה לשנת 2007.⁴⁶¹ מאז שנת 2007 הכריזו עיריית ירושלים ומשרד הבינוי והשיכון על תכניות לבניית כ-10,000 יחידות דיוור בהתנחלויות במזרח ירושלים, שהתכניות עבורן אושרו או נמצאות בהליכי אישור.⁴⁶² (הרשויות הישראליות תמכו כספית בבנייתן של פחות מ-600 יחידות דיוור עבור פלשתינאים במזרח ירושלים, שהאחרונות בהן נבנו בראשית שנות השמונים).⁴⁶³

בנוסף על ההגבלות המפלגות שחוקי התכנון והבנייה הישראלים מטילים על חייהם של פלשתינאים במזרח ירושלים, גם תכניותיה של עיריית ירושלים מגבילות את הבנייה הפלשתינית באזור זה. תכנית האב לירושלים מתווה הנחיות כלליות לרשויות התכנון הישראליות בכל הנוגע לאישור תכניות ולהתרת בנייה במזרח ירושלים. "תכנית האב" הנוכחית היא שילוב של מספר תכניות שאושרה להלכה ואשר מיושמות למעשה, כולל תכנית מתאר "ירושלים 2030", שראש העיר ניר ברקת הגיש ב-5 במאי 2009. תכנית מתאר זו, שנועדה להגדיר את היקף הפיתוח ברחבי ירושלים עד לשנת 2030, נוסחה בידי ועדת היגוי בת 31 חברים; רק אחד מחברי הוועדה היה פלשתינאי.⁴⁶⁴ רשויות התכנון דחו לפחות שתי תכניות פלשתיניות מוצעות בעילה שאינן עולות בקנה אחד עם הוראותיה של תכנית המתאר "ירושלים 2030", אף שתכנית זו טרם אושרה רשמית ואין לה עדיין תוקף חוקי.

תכנית זו מהווה המשך ישיר למדיניותן רבת שנים של הרשויות הישראליות לצמצם או למצער להגביל את חלקם של התושבים הפלשתינאים באוכלוסיית הכוללת של ירושלים, שגדלה באורח דרמטי כתוצאה מסיפוחו של שטח נרחב מתוך הגדה המערבית לשטח השיפוט של עיריית ירושלים בשנת 1967.⁴⁶⁵ מוערך כי כיום חיים בירושלים (המזרחית והמערבית) 722 אלף תושבים. החלוקה הדמוגרפית הנוכחית היא של 64% יהודים ו-36% פלשתינאים.⁴⁶⁶ אף על פי כן, בתכנית המתאר נקבע

⁴⁶⁰ נתוני מרכז ירושלים לחקר אדמות, <http://www.lrcj.org/Eng/site.php> (כניסה לאתר ב-15 ביולי 2010).

⁴⁶¹ EU Heads of Mission Report on East Jerusalem, December 15, 2008, p. 2, copy on file with Human Rights Watch.

⁴⁶² עיר עמים, מו"מ להסדר בירושלים: בין הצהרות למעשים, דו"ח מעקב, אפריל 2008, עמ' 4.

⁴⁶³ עיר עמים, ירושלים 2008: תמונת מצב – התפתחויות מדיניות ותמורות בשטח, עמ' 24. הבתים היו חלק מפרויקט הדיוור "נוסייבה" בבית חנינא. כך על-פי: שומרי משפט – רבנים לזכויות אדם, הריסת בתים במזרח ירושלים,

<http://www.rhr-na.org/homedemolitions/questions.html> (כניסה לאתר ב-20 באוקטובר 2010).

⁴⁶⁴ Civic Coalition, *Aggressive Urbanism*, p. 25.

⁴⁶⁵ בשנת 1972 קבעה ועדת בין-משרדית שכונתה "ועדת גנני" שיש לשמור על המשקל "היחסי של היהודים והערבים כפי שהיה בסוף 1972", כלומר 73.5% יהודים ו-25.5% פלשתינאים. בצלם, מדיניות של אפליה: הפקעת קרקעות, תכנון ובנייה במזרח ירושלים, מאי 1995, עמ' 32.

⁴⁶⁶ מכון ירושלים לחקר ישראל, שנתון 2009/10, "לוח ג/4 - אוכלוסייה וגידול אוכלוסייה בירושלים, לפי קבוצת אוכלוסייה, 1967-2008". כפי שצוין לעיל, מתוך 426 אלף תושביה היהודים של ירושלים, כ-190 אלף חיים בהתנחלויות.

כי אחד מיעדיה הוא שימורו של "מאזן דמוגרפי" של 70% יהודים לעומת 30% ערבים בעיר.⁴⁶⁷ על-פי אחד הניתוחים, התכנית תטיל מגבלות מפלות נוספות על הבנייה הפלשתינית בכך שהיא מחייבת בעלי בתים להוכיח כי האזור לא חלות שום הגנות סביבתיות וכי אין לו שום "חשיבות ארכיאולוגית או יהודית דתית".⁴⁶⁸

לאחר שישראל מנעה מפלשתינאים רבים לבנות בתים "חוקיים", היא הרסה מספר לא-מידתי של בתים פלשתיניים בעילה של הפרת תקנות הבנייה. בין השנים 1996 ו-2000 למעלה מ-80% מעברות הבנייה שתועדו בוצעו במערב ירושלים, אך 80% מצווי ההריסה שהוצאו הלכה למעשה בידי הרשויות הישראליות היו נגד מבנים פלשתיניים במזרח ירושלים.⁴⁶⁹ בין השנים 1999 ו-2003 נהרסו 157 בתים בבעלות פלשתינית, בשעה שגורל זה נפל בחלקם של 30 מבנים בלבד במערב ירושלים.⁴⁷⁰ על-פי נתוני האו"ם, בשנת 2009 הרסו הרשויות הישראליות 80 מבנים במזרח ירושלים, ועקרו בכך מבתיים 300 בני אדם.⁴⁷¹

בה בעת, הפלשתינאים סובלים ממחסור בשירותים מוניציפאליים הולמים, ממחסור בכיתות לימוד, ממחסור בשירותי ביוב נאותים, מכבישים לא סלולים ומפינו חלקי בלבד של הזבל, אם בכלל. זאת, בשעה שהם נאלצים לשלם את המסים העירוניים בדקדקנות, כדי שיוכלו להצטייד בראיות לכך שירושלים היא "מרכז חייהם" ולהימנע בכך מביטול היתרי התושבות שלהם.⁴⁷² ההגבלות המפלות שישראל מטילה על היקף הקרקע שעליה מותרת בנייה פלשתינית גרמו להגברה ניכרת של צפיפות הדיוור ולהאמרה מלאכותית בתעריפי השכירות (דו"ח זה אינו מתייחס בפירוט להיבטים מפלים אחרים ביחסה של ישראל לפלשתינאים במזרח ירושלים, ובייחוד לא להחלתו האקראית של "חוק נכסי נפקדים", המתיר לישראל להחרים רכוש מכל פלשתינאי שלא נכח פיזית בירושלים בתאריך שבו סיפחה ישראל את האזור לשטחה בשנת 1967).⁴⁷³

אל-בוסתאן ועיר דוד

הכפר סילוואן משתרע מדרום לחומות העיר העתיקה של ירושלים, בסמיכות רבה לחראם א-שריף (הר הבית) ולכותל המערבי, על מדרונות הגבעות הגולשים אל העמק.

אל-בוסתאן היא שכונה בכפר סילוואן. מאז כיבושה של מזרח ירושלים בשנת 1967 לא הנפיקו הרשויות הישראליות רישיונות בנייה באל-בוסתאן, והן אף הרסו בתים באזור זה. נראה כי לתושבי

⁴⁶⁷ Report No.4, *Local Outline Plan Jerusalem 2000, Proposed Plan and the Main Planning Policies*, Planning Administration, City Engineer, City Planning Department, Jerusalem Municipality, 2000. Hereinafter, The Jerusalem Master Plan.

⁴⁶⁸ Suad Makhak, *The Israeli Master Plan for Jerusalem 2030*, The Civic Coalition for Defending Palestinian Rights in Jerusalem, September 2009, p. 45.

⁴⁶⁹ בין השנים 1996 ו-2000 תועדו 17,382 עברות בנייה ו-86 צווי הריסה במערב ירושלים, ו-3,846 עברות בנייה ו-348 צווי הריסה במזרח ירושלים. World Bank, *Movement and Access Restrictions in the West Bank*, p. 11, citing B'Tselem, "Statistics on Demolition of Houses built without Permits in East Jerusalem".

⁴⁷⁰ World Bank, *ibid.*, pp. 10-11.

⁴⁷¹ נתוני משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים השמורים בתיקי ארגון Human Rights Watch.

⁴⁷² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עו"ד סאמי ארשיד, 12 באפריל 2010.

⁴⁷³ ר' עיר עמים, *נפקדים בעל כורחם: הפקעת נכסים בירושלים המזרחית תחת חוק נכסי נפקדים*, יולי 2010, http://www.ir-amim.org.il/_Uploads/dbsAttachedFiles/nifkadim.pdf (כניסה לאתר ב-20 בנובמבר 2010).

אל-בוסתאן נשקפת סכנה מיוחדת של הריסת בתים נוספים ועקירה כפויה, בשל תכנית שפותחה ומקודמת בידי העירייה אשר מטרתה להפוך את אל-בוסתאן לאתר תיירות. לארגון Human Rights Watch לא ידוע על שום מקרה שבו איימה עיריית ירושלים על מתנחלים יהודים בפינוי בשל תכנית לקידום התיירות. התכניות העירוניות הקיימות מחייבות את הריסתם של 22 מבנים באל-בוסתאן, כמעט כולם בתי מגורים, כדי לפנות את השטח ל"גן פורח אשר ילבלב לצד שכונת מגורים בה יפעלו מסעדות, סדנאות אמנים, חנויות למזכרות ואמנות מקומית ועוד".⁴⁷⁴ עיריית ירושלים הוציאה צווי הריסה ל-43 בתים פלשתיניים באל-בוסתאן בטענה שנבנו ללא רישיונות.⁴⁷⁵

הרשויות הישראליות טענו כי התכנית החדשה תיתן מענה לסוגייה של "בנייה מסיבית בלתי חוקית" על-ידי פלשתינאים תושבי אל-בוסתאן. החוק הישראלי אוסר על הנפקת רישיונות בנייה לבתים באזור שלא אושרה עבורו תכנית בניין ערים. תושבי אל-בוסתאן שכרו שוב ושוב מתכננים והגישו לעירייה תכניות משלהם לשכונה. עד היום, העירייה העבירה תכנית אחת בשלבים הראשונים של הליך האישור ודחתה אותה שלוש שנים מאוחר יותר. תכנית שנייה נדחתה אף היא וכעת תושבי אל-בוסתאן מנסים לנסח מחדש כדי לשאת ולתת עליה כחלופה לתכניתה של העירייה לאזור.

מאז שנת 1991 הקימו מתנחלים כמה נקודות התנחלות בסילוואן, בסיוע העירייה ורשויות מדינת ישראל. אחת ההתנחלויות, הממוקמת בפסגת סילוואן, בצמוד לעיר העתיקה ומדרום לה, נקראת עיר דוד. בהתנחלות זו מתגוררות 27 משפחות בעשרה בניינים, והיא כוללת בתים שעמותת המתנחלים אלע"ד רכשה, כפי שפסק בית משפט ישראלי, על סמך הצהרות כוזבות.⁴⁷⁶ הרשויות הישראליות לא יישמו שום צעדי אכיפה נגד המתנחלים בבניינים אלה. עיר דוד אינה רק התנחלות אלא גם אתר תיירות ואתר חפירות ארכיאולוגי שהמתנחלים מפעילים ומממנים באמצעות עמותת אלע"ד.⁴⁷⁷ עירית ירושלים פיתחה תכנית כוללת לאזור סילוואן המחברת את עיר דוד ל"תכנית גן המלך" לשכונת אל-בוסתאן שבמורד הגבעה כדי לפתח את התיירות באזור.

עמותת מתנחלים נוספת, עטרת כוהנים, הקימה בניין בלתי חוקי בן שבע קומות המכונה "בית יהונתן" בסמוך לשכונת אל-בוסתאן שבדרום סילוואן. אף שכבר בשנת 2007 הורו בתי משפט ישראליים על הריסת הבניין, צווי ההריסה שהוצאו לגביו טרם בוצעו, וממשלת ישראל ממשיכה לממן את פעילות חברת האבטחה הפרטית השומרת על הבניין.

⁴⁷⁴ עיריית ירושלים, השקת תכנית גן המלך, 2 במארס 2010, שמור בתיקי ארגון Human Rights Watch.

⁴⁷⁵ עיר עמים ובמקום, בין המוצהר לאפשר: מדיניות התכנון החדשה של עירית ירושלים בירושלים המזרחית, ינואר 2010.

⁴⁷⁶ ר' מירון רפפורט, עסקה אפלה בסילוואן, עמ' 10.

⁴⁷⁷ דו"ח זה אינו עוסק בהימנעותן של הרשויות הישראליות מפיקוח על החפירות שמנהלת אלע"ד ובהימנעותן מלדרוש מהעמותה לפצות תושבים פלשתינאים שרכושם ניזוק עקב חפירות אלה. החפירות באתר "עיר דוד" מנוהלות רשמית בידי רשות העתיקות, גוף ממשלתי רשמי, בתמיכה כספית מעמותת אלע"ד; אולם, בכמה מקרים ביצעה עמותת אלע"ד עצמה חפירות, ואלה בוצעו באופן שהפר את התקנות הישראליות. באחת החפירות נחשפו שלדים מבית קברות מוסלמי מן המאה השמינית או התשיעית, אך במקום לשמרם הובילה החפירה לפינויים. הממצא לא דווח כנדרש למשרד הדתות. בחודש ינואר 2008 גילו תושבים בשכונה הפלשתינית ואדי חילווא, שבכפר סילוואן, כי חפירה של רשות העתיקות שהחלה בשנת 2007, חדרה אל מתחת לבתיהם ולאדמותיהם. "הרשות סירבה למסור פרטים על החפירות או לאפשר לתושבים להיכנס ולבחון אותן. שבעה מתושבי המקום הגישו עתירה לבג"ץ להפסקת העבודות. יום לאחר הגשת העתירה עצרה המשטרה חמישה ממגישיה בחשד לפגיעה ברכוש מרכז המבקרים בעיר דוד". הם שוחררו למחרת היום ועד היום לא הוגש נגדם כתב אישום". לתיאור מפורט של ניהולו של האתר בידי עמותת אלע"ד ר' מירון רפפורט, עסקה אפלה בסילוואן, עמ' 20.

אפליה בסילוואן

מאז 1967 לא הנפיקה עיריית ירושלים שום רישיונות לבניית בתי מגורים בשכונת אל-בוסתאן, ובכפר סילוואן בכללותו, שאל-בוסתאן היא חלק ממנו, מאות תושבים פלשתינאים הורשעו בבנייה בלתי חוקית, והרשויות בישראל הרסו מספר בתים והטילו כנסות כבדים.⁴⁷⁸ תכניות לבנייה נוספת עבור מתנחלים מאיימות גם הן על התושבים הפלשתינאים באל-בוסתאן כמו-גם על תושבי חלקה העליון של סילוואן, המכונה ואדי חילוה (שבה ממוקמים ההתנחלות ואתר התיירות הארכיאולוגי "עיר דוד"). בה בעת, נמנעו הרשויות הישראליות מאכיפת החוק נגד השתלטות לא חוקית של מתנחלים על מבנים בשכונות אלה ונגד בנייה בלתי חוקית של המתנחלים בהן. תכניות נוספות שפותחו בידי העירייה ישרתו את המתנחלים באזור.

העירייה מפלה לטובה את המתנחלים בסילוואן. בכמה מקרים נמנעו הרשויות מאכיפת החוק על מתנחלים שהשתלטו על נכסי פלשתינאים באזור. באחד המקרים, על-פי דו"ח שנכתב בידי העיתונאי החוקר מירון רפפורט, מתנחלים מעמותת אלע"ד – מקימתה של ההתנחלות "עיר דוד" – ממשיכים לאכלס בית השייך למשפחת עבאסי, שלתוכו פרצו בשנת 1991, למרות פסיקת בית משפט כי "הוכח בעליל שגם הכרזת הנכס כולו כנכס נפקד וגם מכירתו לרשות הפיתוח פסולות הן, משום שנעשו בחוסר תום לב קיצוני ואין כל בסיס – בעובדות ובדין – להכשירן".⁴⁷⁹ דוגמה נוספת לכך היא מבנה בן שבע קומות המכונה "בית יהונתן" שעמותת המתנחלים עטרת כוהנים הקימה בשנת 2002 ללא רישיון בנייה על חלקה בשטח של 800 מ"ר בחלק אחר של סילוואן, הסמוך לשכונת אל-בוסתאן.⁴⁸⁰

תכנית האב הנוכחית החלה על האזור מתירה בנייה לגובה של שתי קומות בלבד. מאז חודש ינואר 2007 קיים פסק דין סופי המורה על פינוי המבנה ועל אטימתו. במסמך שפורסם בחודש אוקטובר 2009 הצהירה העירייה כי הבניין צפוי להריסה מידית.⁴⁸¹ העירייה לא נקטה שום פעולות נוספות בנושא הבניין; והרשויות הישראליות ממשיכות לשלם את משכורותיהם של מאבטחי החברה הפרטית השומרים על ההתנחלות.⁴⁸² תושבים בשכונת אל-בוסתאן אמרו לארגון Human Rights Watch בחודש פברואר 2010 כי שמונה משפחות של מתנחלים מתגוררות בבניין.⁴⁸³

גם במקרים אחרים יישמו הרשויות הישראליות את חוקי התכנון והבנייה באופן מפלה. רשות הרישוי של עיריית ירושלים התירה לעמותת המתנחלים המפעילה את עיר דוד "לבצע 'הרחבה סניטרית' של 127 מ"ר במבנה ששטחו הקיים הוא 188 מ"ר", כך לפי העיתונאי מירון רפפורט, אף כי על-פי התכניות החלות במקום "האזור כולו מוגדר כ'שטח פתוח מיוחד' שאסורה בו כל בנייה". אותה רשות עצמה "דחתה בקשה של שכן פלשתינאי ל'הרחבה סניטרית' של 23 מ"ר למבנה בשטח כולל של 249

⁴⁷⁸ מירון רפפורט, עסקה אפלה בסילוואן, עמ' 10.

⁴⁷⁹ רפפורט, עמ' 12, המזכיר את עיזבון המנוח אחמד חסין מוסא אל-עבאסי ואח' נ' רשות הפיתוח ואח', ת"א 895/91. עמותת המתנחלים אלע"ד הקימה כמה מבני התנחלות בעיר דוד על סמך "חוק נכסי נפקדים", שישראל החילה על מזרח ירושלים בין השנים 1977 ו-1992, ושוב בשנים 2004 ו-2005. על-פי חוק זה, הרשויות הישראליות רשאיות לתפוס ולהעביר לארגוני מתנחלים כל רכוש השייך לפלשתינאים מזרח ירושלמים שלא נכחו במזרח העיר בעת שנכבשה בשנת 1967.

⁴⁸⁰ ר' 62, Meir Margalit, Seizing Control of Space in East Jerusalem, 2009, p.

⁴⁸¹ עיר עמים ובמקום, בין המוצהר לאפשר: מדיניות התכנון החדשה של עיריית ירושלים בירושלים המזרחית, ינואר 2010.

⁴⁸² השמירה על ההתנחלות מבוצעת בידי חברת "מודיעין אזרחי" עבור 20 מיליון ש"ח בשנה (נכון לשנת 2005) וממומנת בידי משרד הבינוי והשיכון. רפפורט, עמ' 16 ונספח.

⁴⁸³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פח'רי אבו דיאב, סילוואן, 19 בפברואר 2010.

מ"ר" בנימוק שהתכניות החלות במקום אוסרות על ההרחבה המבוקשת.⁴⁸⁴ במקרה אחר, ביטל שופט צו הריסה שהוציאה העירייה נגד שיפוץ בלתי חוקי של מבנה פלשתיני, כיוון שלמתנחלי עמותת אלע"ד העירייה הוציא רק "צו הפסקת עבודה" ביחס לבניין שכן שהרחיבו ב-345 מ"ר ללא רישיון: "ההבדל בהליכים שננקטו [בידי העירייה] כלפי השניים [שני המבנים] הוא צורם ובלתי נסבל במידה כזאת שבית המשפט לא יכול עוד להתעלם ממנו".⁴⁸⁵

תושבים באל-בוסתאן אמרו לארגון Human Rights Watch כי ניסיונותיהם להוכיח את בעלותם על בתיים לא צלחו וכי העירייה כבר ביצעה כמה וכמה פעולות הריסה. שיחי' מוסא, תושב אל-בוסתאן, אמר לארגון Human Rights Watch כי ההריסה הראשונה בשכונה זו בוצעה ב-11 במאי 2008, וכי היא לוותה במעצרים.⁴⁸⁶ פחירי אבו דיאב, נציג השכונה, אמר:

הבעיות שלנו התחילו באמת בשנת 2005. עד היום הם הרסו שישה מ-88 הבתים כאן. אבל הם אומרים שכולם לא חוקיים. הבית שלי נמצא באזור שבו בוצעו ההריסות האחרות, אני מפחד שאני הבא בתור. שילמתי ארנונה מאז שבניתי את הבית בשנות התשעים, והם אמרו לי בשנת 2009 שהוא לא חוקי ושצריך להרוס אותו. לפני חודש נעצר עוד אדם בשכונה. הם רוצים להרוס את הבית שלו, אבל הוא עבר לגור בו רק אחרי שמתנחלים הפכו את הבית הישן שלו, במעלה הגבעה, לחלק מעיר דוד.⁴⁸⁷

הרשויות הישראליות אף הצהירו שוב ושוב על תכניות להרוס את רוב הבתים הפלשתיניים באל-בוסתאן ולהפוך את האזור לגן תיירות. בשנת 2004 הביא לחץ בין לאומי לעצירת תכניתה המוצהרת של המחלקה לפיקוח על הבנייה בעיריית ירושלים להרוס 88 בתים בשכונה; לאחר מכן פתחה העירייה במגעים עם תושבי אל-בוסתאן להכנת תכנית בניין עיר שתכשיר את הבנייה הפלשתינית במקום.⁴⁸⁸ בשנת 2005 הגישו התושבים את תכנית 11641; שלוש שנים מאוחר יותר הכריזה הוועדה המחוזית לתכנון ובנייה כי התכנית עומדת בדרישות הסף שלה. אף על פי כן, בחודש נובמבר 2008, הרסו דחפורים של העירייה שלושה בכוחות משטרה את בית משפחת סיאם. לאחר מכן דחו תושבי אל-בוסתאן הצעה מטעם העירייה להתפנות מרצונם לאזור אחר במזרח ירושלים.⁴⁸⁹ ב-7 במאוס 2009 שבה עיריית ירושלים והכריזה על כוונתה להרוס בתים לא חוקיים בשכונת אל-בוסתאן, וציינה כי קיימים בפועל צווי הריסה נגד שלושה מבנים וכי לגבי 57 מבנים נוספים מתנהלים הליכים משפטיים.⁴⁹⁰

עיריית ירושלים הצהירה כי האיום בהריסת בתים באזור מבוסס על כך שרוב הבתים באל-בוסתן נבנו ללא רישיונות בנייה. הרשויות הישראליות לא הכינו תכניות המתירות בנייה פלשתינית באזור,

⁴⁸⁴ רפפורט, "עסקה אפלה בסילוואן", עמ' 27.

⁴⁸⁵ Meir Margalit, "Case 2: Revoking of Demolition Order by Judge Lahovsky," *Seizing Control of Space in East Jerusalem*, p. 63. הציטוט המופיע כאן מבוסס על תרגום לאנגלית.

⁴⁸⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם שיחי' מוסא, סילוואן, 19 בפברואר 2010.

⁴⁸⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פחירי אבו דיאב, סילוואן, 19 בפברואר 2010.

⁴⁸⁸ רפפורט, *עסקה אפלה בסילוואן*, עיר עמים, עמ' 27. רפפורט מפנה לשני מכתבים משנת 2008 מאת בודקי תכניות בוועדת התכנון המחוזית, שהראשון בהם מודיע על קבלת תכנית בניין הערים של תושבי אל-בוסתאן, ואילו השני מודיע על כוונתה של הוועדה המחוזית לתכנון ובנייה להפוך את ההחלטה ולדחות את התכנית. ב-17 בפברואר 2009 התקבלה החלטה סופית לדחות את התכנית.

⁴⁸⁹ רפפורט, *עסקה אפלה בסילוואן*, עיר עמים, עמ' 28.

⁴⁹⁰ שם, עמ' 29.

וסירבו שוב ושוב לקבל תכניות שהוכנו בידי תושבים פלשתינאים ואשר היה בהן כדי לאפשר בנייה כזו. בסופו של דבר, בחודש פברואר 2009 דחתה הוועדה המחוזית לתכנון ובנייה את התכנית שהוזכרה לעיל, שתושבי אל-בוסתאן הגישו בשנת 2005, בטענה שהעירייה מייעדת את האזור ל"שטח ירוק".⁴⁹¹ בשלהי שנת 2009 דחו רשויות התכנון תכנית נוספת שהגישו התושבים באמצעות המתכנן יוסף ג'בארין, ואשר התושבים עורכים בה כעת תיקונים בתקווה לשאת ולתת על הסכם בעניין זה.⁴⁹²

תחת זאת, הכינו הרשויות הישראליות תכנית שתהפוך את אל-בוסתאן לאתר תיירות, ויחברו אותה אל האתר הארכיאולוגי בוואדי חילוה / עיר דוד, הנחפר ומנוהל בידי עמותת המתנחלים אלע"ד.

בשלהי שנת 2007 הפקידה העירייה את תכנית בניין עיר 11555 בוועדה המקומית לתכנון ובנייה. הפקדה זו היא הצעד הראשון בהליך אישורה הסופי של התכנית.⁴⁹³ תכנית 11555 נוגעת לשטח של 548 דונם בסילוואן, ובכלל זה מזרח ואדי חילוה ("עיר דוד") ורוב אל-בוסתאן. התכנית, שהוכנה עבור העירייה על-ידי משרד האדריכל משה ספדיה, נועדה להפוך את שני האזורים בשכונת המגורים הפלשתינית סילוואן לפארק ארכיאולוגי ישראלי, ומצריכה הפקעה של קרקע, הריסה של 88 בתים באל-בוסתאן, ופינוי של כאלף תושבים. בתכנית 11555 הוקצה האזור, המכונה "תא שטח 309" ל"שטחים לדרכים, חניונים, שבילים, טיילת, שטחים פתוחים, שטח ציבורי מיוחד, מבנים ומוסדות ציבור, מתקנים הנדסיים, מגורים".⁴⁹⁴ התכנית תכלול מנהרה שתוביל מאל-בוסתאן, שבחלקה התחתון של סילוואן, מתחת לבתיה הנוותרים של השכונה, למעלה לעיר דוד, כשהציאה ממנה תהיה בסמוך לכותל המערבי שבתוך העיר העתיקה. החפירות שביצעה עמותת המתנחלים אלע"ד במנהרות עתיקות בחלקה העליון של סילוואן כבר ערערו את יסודותיהם של בתים פלשתיניים וגרמו נזק להם ולכבישים ומגרשי חניה באזור.

כמעט שנה לאחר מכן, ב-10 בינואר 2010, הציג ראש עיריית ירושלים ניר ברקת בדיון בכנסת מדיניות עירונית חדשה שנועדה "לטפל שיטתית בבנייה הבלתי-חוקית בירושלים". כ"מקרי מבחן" ליישום המדיניות החדשה נבחרו שכונת אל-בוסתאן (שכונתה בתכנית "גני המלך שלמה") והאזור הסמוך שבו עומד בניין המתנחלים המכונה "בית יהונתן".⁴⁹⁵

ב-2 במארס 2010 השיקה עיריית ירושלים רשמית את "תכנית גן המלך" אשר תוביל לשינוי קיצוני באל-בוסתאן. על-פי העלון הפרסומי של העירייה, התכנית "מקצה שטח מסוים מתוך הגן הקדום על מנת ליצור סביבה של קיום משותף בין האדם לנכסי הטבע והנוף שבצדו", בכך שהיא מאפשרת את השארתם של 21 או 22 בניינים פלשתיניים באל-בוסתאן, ומייעדת להריסה רק 88 מבנים אשר רובם ככולם נבנו ללא היתרים ועל שטח שנשמר כגן במשך אלפי שנים".⁴⁹⁶ התכנית מבטיחה לבנות

⁴⁹¹ עיר עמים ובמקום, בין המוצהר לאפשר: מדיניות התכנון החדשה של עיריית ירושלים בירושלים המזרחית, ינואר 2010.

⁴⁹² תיעוד פגישה של ארגון Human Rights Watch עם תושבים מאל-בוסתאן, ובהם מר ג'בארין, במטה משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, ירושלים, אפריל 2010.

⁴⁹³ תכנית 11555 טרם אושרה. הרשויות הישראליות העניקו אישור מלא לשתי תכניות בניין עיר בנוגע לוואדי חילוה ולאל-בוסתאן: תכנית המתאר לעיר העתיקה וסביבותיה שסימנה "עמ/9" אשר מגדירה אותן כ"שטח ציבורי פתוח, שטח ציבורי מיוחד ושטח שמור לחפירות ארכיאולוגיות", שהבנייה בו מחייבת היתרים מיוחדים, ותכנית "עמ/6", שגם היא תכנית שימור. עיר עמים ובמקום, שם.

⁴⁹⁴ תכנית בניין עיר 11555, מרחב תכנוני מקומי ירושלים, תכנית מתאר מקומית עם הוראות מפורטות, מצוטטת אצל רפפורט, *עסקה אפלה בסילוואן*, עמ' 27.

⁴⁹⁵ עיר עמים ובמקום, *בין המוצהר לאפשר*.

⁴⁹⁶ עיריית ירושלים, השקת תכנית גן המלך, 2 במארס 2010, שמור בתיקי ארגון Human Rights Watch.

ל"רווחת תושביו" של הכפר סילוואן "מבנה ציבור רחב היקף" (ארגון Human Rights Watch ראיין כמה מתושבי אל-בוסתאן באוהל המשמש לדבריהם מרכז קהילתי ואשר נגדו תלוי ועומד צו הריסה כיוון שנבנה ללא רישיון).⁴⁹⁷

תכנית בניין עיר 11555 מתירה בנייה מאסיבית בהתנחלויות שבחלקה העליון של "עיר דוד", אף שזהו האזור שבו מרוכזים רוב ממצאי האתר הארכיאולוגי. צפיפות הבנייה שהתכנית מתירה באזורים הפלשתיניים שבמורד הגבעה, שבהם ריכוז הממצאים הארכיאולוגיים קטן בהרבה, היא נמוכה יותר.⁴⁹⁸ תכניותיה האחרות של העירייה עבור אל-בוסתאן ועבור יתר הכפר סילוואן כוללות הפקעה של רכוש בבעלות פלשתינית פרטית לבניית מגרשי חניה עבור תיירים הצפויים להגיע לעיר דוד; על ההפקעה הוכרז בחודש מארס 2008, ולאחר שעמותות ישראליות עתרו נגדה, הוציא בית המשפט צו שהורה על הפסקת העבודות.⁴⁹⁹

ישראל מיישמת אפוא את חוקי התכנון שלה עצמה באופן שמעניק זכויות יתר למתנחלים ומונע פיתוח פלשתיני. יישום זה מפר את חובתה, ככוח הכובש במזרח ירושלים, להימנע משינוי החקיקה הקיימת, ואת האיסור להתייחס באופן מפלה לאנשים הנתונים לשליטתה אך ורק על סמך מעמדם האזרחי ומוצאם הלאומי.

סוף דבר: התעמרות מתעצמת

תושבים בשכונת אל-בוסתאן אמרו לארגון Human Rights Watch בחודשים פברואר ואפריל כי אין להם מגעים רבים עם המתנחלים באזור, וכי כוחות המשטרה החלו לאחרונה להתעמר בהם, הן בכך שאיימו עליהם לבל ישתתפו בהפגנות מתוכננות נגד תכניתה של העירייה להרוס את בתיהם, והן באמצעות ביצוע מעצרים חוזרים ונשנים של ילדים מהשכונה והחזקתם במעצר מבלי שיואשמו בדבר. עד חודש אוקטובר כבר הפכו העימותים בין התושבים לבין מתנחלים ומאבטחים של ההתנחלויות לתדירים יותר.

לדברי אחד התושבים, שייח' מוסא, המשטרה זימנה שישה מחברי ועד תושבי אל-בוסתאן, שתכנן מצעד בשכונה, לתחנת משטרה במערב ירושלים, ואיימה "לעצור אותנו אם נקיים את המצעד ואמרה לנו להתחייב שלא נקיים אותו". דובר הוועד, פח'רי אבו דיאב, שרואיין בנפרד, אמר "הם באו לבתי חברי ועד התושבים וזימנו אותנו, אז הלכנו. הם אמרו לנו שיש להם הוראות לעצור אותנו ל-48 שעות ושאנחנו צריכים לחתום על מסמך שאומר שלא נצטרף למצעד. אז חתמנו עליו, אחרת היינו הולכים לכלא. אבל קיימנו את המצעד בכל אופן".

שני התושבים אמרו לארגון Human Rights Watch כי המשטרה החלה לאחרונה לנהל מה שנראה כמסע מעצרים, שבמסגרתו נעצרו "עשרות" ילדים מהשכונה בחשד ליידוי אבנים. הארגון הישראלי לזכויות האדם "בצלם" תיעד מקרים שבהם המשטרה עצרה ילדים מגיל 12 באזור בחודש פברואר

⁴⁹⁷ ראיונות שערך ארגון Human Rights Watch עם תושבים באל-בוסתאן, פברואר ואפריל 2010.

⁴⁹⁸ תשריט מפורט של אזור עיר דוד/ואדי חילוה מתוך תכנית 11555, מוזכר בתוך: רפופרט, עסקה אפלה בסילוואן, עמ' 27.

⁴⁹⁹ שם, עמ' 28.

2010, ושבהם שוטרים הכו את הילדים, איימו עליהם ומנעו מהם גישה להוריהם או לעורכי דין במהלך החקירות. זאת, בניגוד לחוק הישראלי המסדיר את היחס לילדים במעצר.⁵⁰⁰

ארגון Human Rights Watch שוחח עם שלושה ילדים בגילאים 12 עד 14 שנעצרו בידי שוטרים בפשיטות על בתיהם בין השעות 2:00 ל-4:00 לפנות בוקר, לכאורה בשל יידוי אבנים על ההתנחלות היהודית הסמוכה המכונה "בית יהונתן".⁵⁰¹ בכל אחד מהמקרים, הילדים אמרו שהמשטרה לקחה אותם לתחנת המשטרה במגרש הרוסים שבמערב ירושלים, ושהם הותקפו מילולית ונדרשו לחתום על הודאות שנכתבו בעברית מבלי שתוכנן הוסבר להם ומבלי שהותרה נוכחות של הורה, אפוטרופוס או עורך דין בחקירתם. אחד מהם, נער בן 14, אמר כי הוכה באגרופ כה חזק במהלך החקירה עד שהקיא.⁵⁰² ילד אחר, בן 12, אמר כי בשלושת החודשים האחרונים נעצר שלוש פעמים, והוחזק במעצר לתקופות זמן של עד ארבעה ימים. ילד אחר אמר לארגון Human Rights Watch כי שוטרים הגיעו לביתו בשעה 4:00 לפנות בוקר, עצרו אותו, אזקו את ידיו, כיסו את עיניו, והכניסו אותו לג'יפ. לדבריו, הוא הוחזק בג'יפ נוסע במשך כשעה בעת שהג'יפ אסף ילד נוסף בשכונת א-טור, ואז נלקח לתחנת המשטרה, ובה היה נתון להתעללות גופנית ונכפה עליו לחתום על למעלה מעשרים מסמכים שנכתבו בעברית, ושאת תוכנם לא יכול היה לקרוא.⁵⁰³

אביו של הילד אמר כי נדרש לשלם 4,000 ש"ח עבור ערבות ושכר טרחה לעורכי הדין.⁵⁰⁴ תושבים אחרים אמרו כי עקב מעצר ילדיהם עמדו בפני הוצאות דומות שידם לא השיגה לשלמן, וכי הם חשו שלא יוכלו להמשיך לגור באל-בוסתאן אם יאלצו להתמודד עם התעמרות ועלויות מתמשכים. תושב אחר, זייד זיידאן, אמר: "הייתי צריך לשלם אלפיים שקל כדי להוציא את הבן שלי מהכלא. עכשיו הוא במעצר בית, ולבית שלי יש צו הריסה".⁵⁰⁵

בחודש ספטמבר נהרג בסילוואן פלשתינאי מירי מאבטח של התנחלות שנסע דרך הכפר בשעת לילה מאוחרת ואבנים הושלכו על מכוניתו – כך על-פי דיווחים.⁵⁰⁶ בחודש אוקטובר דרס ראש עמותת אלע"ד, דוד בארי, ילד פלשתינאי שעמד על הכביש ואיים להשליך אבנים על מכוניתו.⁵⁰⁷ הילד אושפז ולאחר מכן הועבר למעצר בית.

---

⁵⁰⁰ בצלם, "ילדים בגילאים 12 עד 15 נעצרו בפעולות מעצר ליליות בשכונת סילוואן במזרח ירושלים", 17 בפברואר 2010, http://www.btselem.org/hebrew/jerusalem/20100217_jm_minors_arrested_and_abused_by_police.asp (כניסה לאתר ב-20 בנובמבר 2010).

⁵⁰¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ע"ז, א"א. ומ"א, סילוואן, 25 בפברואר 2010.

⁵⁰² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ע"ז, סילוואן, 25 בפברואר 2010.

⁵⁰³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם א"א, סילוואן, 25 בפברואר 2010.

⁵⁰⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם דאוד סיאם, סילוואן, 25 בפברואר 2010.

⁵⁰⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם זייד זיידאן, סילוואן, 25 בפברואר 2010.

⁵⁰⁶ סוכנות הידיעות מען, "Clashes in Silwan After Guard Kills Palestinian", 22 בספטמבר 2010.

⁵⁰⁷ התקרית תועדה וניתן לצפות בה בכתובת: http://www.youtube.com/verify_age?next_url=http://www.youtube.com/Watch%3Fv%3D0QvMW7abxGg

XI. אפליה ועקירה כפויה במשפט הבינלאומי

המשפט הבינלאומי הגדיר כבר לפני שנים רבות את עקרון אי-האפליה ואת עקרון השוויון, שניהם עקרונות יסודיים.⁵⁰⁸ אפליה מתרחשת כאשר חוקים, מדיניות ודפוסי פעולה מתייחסים לאנשים במצבים דומים באורח שונה וללא הצדקה הולמת, בין היתר בשל אמות מידה של גזע, מוצא אתני או דת. מדינות מחויבות שלא לנקוט שום צעד "שמגמתם או תוצאתם יש בהן כדי לסכל את ההכרה, ההנאה והשימוש, או לפגום בהכרה, בהנאה או בשימוש, על בסיס שווה, של זכויות האדם וחירויות היסוד" על בסיס גזע, צבע, ייחוס משפחתי או מוצא לאומי או אתני.⁵⁰⁹ האיסור על אפליה גזעית נחשב לאחד האיסורים הבסיסיים ביותר במשפט זכויות האדם הבינלאומי. באמנה בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות נקבע כי למדינות אסור לנקוט אמצעים הגורעים מהתחייבויות אחרות הנוגעות לזכויות אם אמצעים אלה יגררו "הפליה שתהא מבוססת אך ורק על טעמי גזע... [או] דת" אפילו בשעת חירום כללית. זוהי חובת יסוד שמדינות חייבות לקיים לא רק כלפי אזרחיהן שלהן אלא גם זו כלפי זו; כל הסכם להפלות שמדינות מקבלות על עצמן הוא בטל מיסודו.⁵¹⁰

האיסור על אפליה עוגן באמנות הבולטות לזכויות האדם שישראל אשררה, ובכלל זה האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, האמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל הצורות של אפליה גזעית והאמנה הבינלאומית לזכויות הילד.

חובתה של ישראל בתחום זכויות האדם – ובכלל זה האיסור על אפליה – חלות על כל האנשים שבתחום שיפוט, ובכלל זה תושבי הגדה המערבית הכבושה, הנמצאת בשליטה אפקטיבית של ישראל.⁵¹¹ ממשלות ישראל השונות טענו כי לא ישראל היא האחראית לזכויות האדם של הפלשתינאים בגדה המערבית, אלא הרשות הפלשתינית.⁵¹² למעשה, שני הצדדים נושאים באחריות

⁵⁰⁸ ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, שאומצה ב-10 בדצמבר 1948, החלטת העצרת הכללית של האו"ם מס' 217A(III), U.N. Doc. A/810 at 71 (1948), סעיף 2. ועדת האו"ם לזכויות האדם, הערה כללית מס' 18, אי-אפליה (המושב השלושים ושבעה, 1989), מקבץ הערות כלליות והמלצות כלליות שאומצו בידי גופי האמנות לזכויות האדם, UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.1, 1994, סעיף 1.

⁵⁰⁹ האמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל הצורות של אפליה גזעית, סעיף 1. ישראל אשררה את האמנה ב-3 בינואר 1979.

⁵¹⁰ אלה הם היבטי ה"יוס קוגנס" וה"ארגה אומנס" של האיסור על אפליה במשפט הבינלאומי. ר' International Court of Justice (ICJ), Barcelona Traction, Light and Power Company Ltd. (Belgium v. Spain) (1970), paragraph 34, and Restatement (Third) of Foreign Relations of the United States, Section 702 cmts. d-i; section 102 cmt. k (1987).

⁵¹¹ ר' למשל, בית הדין הבינלאומי לצדק, חוות דעת מייעצת על ההשלכות המשפטיות של בניית חומה בשטח הפלשתיני הכבוש, 9 ביולי 2004 (ICJ Reports 2004, p. 136), סעיפים 111 (תחולת האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות על שטח כבוש), 112 (תחולת האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות על שטח כבוש), 113 (תחולת האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד על שטח כבוש); הבחנות מסכמות של ועדת זכויות האדם של האו"ם משנת 2003 ("בנסיבות הנוכחיות, הוראות האמנה חלות לתועלת האוכלוסייה בשטחים הכבושים, בנוגע לכל התנהלות של רשויות המדינה החברה באמנה או סוכניה בשטחים אלה המשפיעה על ההנאה מזכויות המעוגנות באמנה ואשר נמצאות בתחום אחריותה של ישראל על-פי עקרונות המשפט הבינלאומי הפומבי", CCPR/C/07/8/1SR, סעיף 11); והבחנות מסכמות של הוועדה לביעור כל הצורות של אפליה גזעית משנת 1998 ("ישראל נושאת באחריות ליישום האמנה, כולל חובת הדיווח, בכל התחומים שבהם היא מפעילה שליטה אפקטיבית", הבחנות מסכמות, חודש מארס 1998, CERD/C/304/Add.45, פסקה 12).

⁵¹² לאחרונה הצהירה ישראל כי החובות שמטילה האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות אינן חלות על הגדה המערבית הכבושה. זאת, ראשית כיוון ש"זכויות האדם ודיני הסכסוך המזוין" הם "שתי מערכות חוק, שעוגנו בכלים נפרדים, [...] עורן מובחנות זו מזו וחלות בנסיבות שונות", ושנית, כיוון ש"האמנה, הקשורה בטריטוריה מסוימת, אינה חלה, ולא נועדה לחול, על אזורים שמחוץ לשטח הלאומי" של ישראל. "תשובות ממשלת ישראל לרשימת

כלך במידה שבה מעשיהם (או מחדליהם) משפיעים על תושבי השטח. על-פי דיני הכיבוש, ישראל היא הנושאת בסופו של דבר באחריות לרווחת האוכלוסייה הפלשתינית. כפי שנדון בדו"ח זה, ישראל נושאת באחריות ייחודית ומידית לרווחת הפלשתינאים החיים באזורים שבהם היא טוענת לסמכות מלאה ובלעדית, ובכלל זה "אזור סי" של הגדה המערבית ומזרח ירושלים.

פלשתינאים תושבי הגדה המערבית הכבושה – כולל רוב תושבי מזרח ירושלים – אינם אזרחים ישראלים. אף שבנסיבות הצרות שיתוארו להלן אפשר שהרשויות הישראליות יתייחסו לישראלים ולפלשתינאים בגדה המערבית באופן שונה על יסוד מעמדם האזרחי, לא ניתן להצדיק אפליה נגד אנשים שאינם אזרחים מסיבות הקשורות במוצאם האתני, בדתם או במוצאם הלאומי כשהם לעצמם. כללים וחוקים החלים בשטחים הכבושים ואשר מבחינים בין אזרחים לבין אנשים שאינם אזרחים לרעת מי שאינם אזרחים, ללא כל הצדקה הגיונית, הם בלתי חוקיים ומפלים. על-פי הוועדה לביעור כל הצורות של אפליה גזעית (הגוף האחראי לפירוש וליישום האמנה הנושאת שם זה),

יחס מבחין המבוסס על מעמד אזרחי או מעמד הקשור בהגירה יהווה אפליה אם אמות המידה להבחנה כזו, כאשר הן נבחנות לאור יעדיה ומטרותיה של האמנה, אינן מיושמות לצורך מטרה לגיטימית, ואינן מידתיות ביחס להשגתה של מטרה זו.⁵¹³

התחום הטיפוסי שבו ניתן להצדיק הענקת יחס מבחין לאזרחים הוא בכל הנוגע לזכויות פוליטיות (למשל הזכות להצביע). קשה לראות כיצד ניתן להצדיק יחס שונה כלשהו בין אזרחים ישראלים לאנשים שאינם אזרחים ישראלים בשטח הכבוש, המעניק עדיפות לאלה הראשונים, במיוחד כאשר אזרחים אלה הועברו לשטח הכבוש תוך הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. לפיכך, בעיקרון, כל יחס מבחין בשטחים הפלשתיניים הכבושים המבוסס על אזרחות יהיה בגדר אפליה בלתי-מוצדקת.

בשנת 2007 דחתה הוועדה לביעור כל הצורות של אפליה גזעית את עמדת ישראל שלפיה "האמנה אינה חלה בשטחים הפלשתיניים הכבושים וברמת הגולן". הוועדה הביעה את דאגתה בנוגע להצהרתה של ישראל כי "ביכולתה להבחין באזרח לגיטימי בין ישראלים ופלשתינאים בשטחים הפלשתיניים הכבושים על סמך המעמד האזרחי", והמליצה כי ישראל "תוודא כי הפלשתינאים נהנים ממלוא הזכויות המוגדרות באמנה ללא אפליה המבוססת על אזרחות ועל מוצא לאומי".⁵¹⁴

בהמלצה כללית מס' 30 המליצה הוועדה לביעור כל הצורות של אפליה גזעית, בין היתר, כי מדינות

יודאו שאנשים שאינם אזרחים ייהנו מהגנות שוות ומהכרה שווה בפני החוק, ובהקשר זה לנקוט אמצעים נגד אלימות ממניעים גזעניים ולהבטיח את גישת הקרבנות לסעד משפטי יעיל ואת זכותם לבקש פיצויים הולמים על כל נזק שנגרם להם מאלימות כזו ;

הסוגיות שיידונו במסגרת בחינת הדו"ח התקופתי השלישי של ישראל", 12 ביולי 2010, CCPR/C/ISR/Q/3/Add.1, עמ' 3.

⁵¹³ הוועדה לביעור כל הצורות של אפליה גזעית, הערה כללית מס' 30, 2004, סעיף 4.

⁵¹⁴ הוועדה לביעור כל הצורות של אפליה גזעית, הבחנות מסכמות, 2007, סעיף 32.

לסלק מכשולים המונעים מאנשים שאינם אזרחים ליהנות מזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, ובייחוד בתחומי החינוך, הדיור, התעסוקה והבריאות; [וכן]

להבטיח כי מדינות החברות באמנה מכבדות את זכותם של אנשים שאינם אזרחים לרמה נאותה של בריאות גופנית ונפשית, בין היתר, באמצעות הימנעות מחסימה או מהגבלה של גישתם לשירותי בריאות בתחום המניעה, המרפא ושיכוך הכאבים.⁵¹⁵

בחודש יולי 2010 בחנה ועדת האו"ם לזכויות אזרחיות ומדיניות את תפקודה של ישראל בכל הנוגע לזכויות האדם וסיכמה כי מדיניותה בגדה המערבית מפלה בכמה תחומים נגד התושבים הפלשתינאים.

הוועדה ביקרה את ישראל על "ההריסה המנהלית התכופה של רכוש, של בתים וכן של בתי ספר בגדה המערבית ובמזרח ירושלים, בשל היעדר רישיונות בנייה, שהנפקתם נמנעת לעתים מזומנות מפלשתינאים". כמו כן ציינה הוועדה כי ישראל כופה "מערכות מפלות של תכנון מקומי, בייחוד ב'אזור סי' של הגדה המערבית, כמו-גם במזרח ירושלים, המעניקות לאוכלוסייה היהודית באזורים אלה יחס מועדף שאינו מידתי".⁵¹⁶ מדיניותה של ישראל בתחומים אלה עולה לכדי הפרה של הזכות שלא להיות נתונים לאפליה, של הזכות לפרטיות ולבית ושל הזכות לחיי משפחה.

הוועדה קבעה כי הקצאת משאבי המים על-ידי ישראל בגדה המערבית הובילה למחסור במים שפגע באורח "לא מידתי באוכלוסייה הפלשתינית... עקב מניעת ההקמה והתחזוקה של תשתית מים ותברואה, כמו-גם האיסור על חפירת בארות", וקראה לישראל "להבטיח שלכל תושבי הגדה המערבית תהיה גישה שווה למים", וכן "להתיר בנייה של תשתית מים ותברואה, כמו-גם חפירת בארות", ולבסוף "לטפל בנושא הביוב ומי השפכים הזורמים מישראל לשטחים הכבושים".⁵¹⁷

ביחס לחופש התנועה, הוועדה מתחה ביקורת על ההגבלות שישראל מטילה על פלשתינאים (אך לא על ישראלים), ובייחוד על פלשתינאים החיים ב"מרחב התפר" שבין מכשול ההפרדה לשטח ישראל: "המניעה התכופה של היתרים חקלאיים הנדרשים לצורך גישה לאדמות מצדה השני של החומה או לצורך ביקור קרובים, כמו-גם שעות הפתיחה הלא סדירות של השערים החקלאיים". מדיניותה של ישראל והמכשול הפיזי שמציב מכשול ההפרדה מפריס את זכותם של הפלשתינאים לחופש התנועה, זכות שמותר להגבילה רק לצרכים כמו ביטחון לאומי או סדר ציבורי. כפי שצוין, בעוד ישראל טוענת כי מכשול ההפרדה נועד למנוע התקפות טרור נגד ישראלים, 85% מן המכשול נבנים בתוך הגדה המערבית, ותוואי המכשול מותיר כ-60 התנחלויות "בצדו הישראלי". הוועדה הבעה את חששה כי "אוכלוסיית המתנחלים תוסיף לגדול", תוך הפרה של זכותו של העם הפלשתיני להגדרה עצמית.⁵¹⁸

⁵¹⁵ ועדת האו"ם לביעור כל הצורות של אפליה גזעית, המלצה כללית מס' 30 : אפליה נגד אנשים שאינם אזרחים (2004), סעיפים 18, 29 ו-36.

⁵¹⁶ ועדת האו"ם לזכויות אזרחיות ומדיניות, "הבחנות מסכמות של ועדת זכויות האדם : ישראל", 29 ביולי 2010, CCPR/C/ISR/CO/3, סעיף 17.

⁵¹⁷ שם, סעיף 18.

⁵¹⁸ שם, סעיף 16.

בית הדין הבינלאומי לצדק פסק בחוות דעת מיעצת בשנת 2004 כי חלקיו של תוואי המכשול הממוקמים בתוך הגדה המערבית מהווים הפרה של המשפט הבינלאומי.⁵¹⁹

ההריסה המתמשכת של בתים בידי הרשויות הישראליות מונעת מתושבי הגדה המערבית ליהנות מהזכות לדור הולם. הוועדה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, המפקחת על ציון של מדינות לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, קבעה בהערה כללית מס' 4 כי "אין לפרש את הזכות לדור באופן צר ומגביל אשר מסתכם במחסה שמספקת קיומה של קורת גג מעל ראשו של אדם כלשהו, או מתייחס למחסה כאל מוצר ותו לא. עליה להיות מובנת כזכות לחיות במקום כלשהו בביטחון, בשלום ובכבוד".⁵²⁰

מדיניות ההתנחלות של ישראל כהפרה של דיני הכיבוש כבר נידונה באופן ממצה. אמנת ג'נבה הרביעית אוסרת על העברת האוכלוסייה האזרחית לשטח הכבוש.⁵²¹ בכל הנוגע לרכוש ממשלתי (כולל "אדמות מדינה"), סעיף 55 לתקנות האג, הנחשב למשפט מנהגי, קובע כי "המדינה הכובשת נחשב רק לנאמן ולנהנה" של רכוש כזה בשטח הכבוש.⁵²² השימוש שמותר לכוח כובש לעשות ברכוש ממשלתי כפוף לחובה "להחזיר על כנם ולהבטיח את הסדר והביטחון הציבוריים, עד כמה שהדבר אפשרי".⁵²³ לפיכך, כאשר צורכי הביטחון של ישראל אינם מונעים זאת, חלה עליה חובה לפעול לרווחת האוכלוסייה המקומית. השימוש ב"אדמות מדינה" יהיה לפיכך לגיטימי רק כאשר הדבר נעשה באופן התואם את המשפט הבינלאומי ולתועלת הפלשתינאים בשטחים הכבושים. לדברי הפרשן "ביסודן של כל ההגבלות עומד הרעיון שהכוח הכובש אינו הריבון בשטח".⁵²⁴ לפיכך אין הכובש ראשי לבצע שום פעולה המהווה "סיפוח חד-צדדי של כל השטח הכבוש או חלק ממנו".⁵²⁵

העברה בכפייה

ההשפעה המצטברת של ההגבלות שישראל מטילה על חיי הפלשתינאים באזור סי של הגדה המערבית פוגעת גם בתושבים פלשתינאים באזורים אחרים, כפי שהוגדרו בהסכם הביניים משנת 1995, אך

⁵¹⁹ בית הדין הבינלאומי לצדק, הקמת חומה.

⁵²⁰ הערות כלליות של וועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, "הזכות לדור נאות", הערה כללית מס' 4, סעיף 11(1), 13 בדצמבר 1991.

⁵²¹ אמנת ג'נבה הרביעית משנת 1949, סעיף 49(6). גורמים ישראליים רשמיים טענו כי ההתנחלויות הן תוצאה של החלטות פרטיות של אזרחים ישראלים לעבור לאזור זה וכי המשפט הבינלאומי אינו אוסר על כך. לדוגמה, משרד החוץ הישראלי, "ההתנחלויות הישראליות והמשפט הבינלאומי", 20 במאי 2001 (אנגלית) ("לא ניתן לראות את הוראות אמנת ג'נבה בנוגע להעברה כפויה של אוכלוסייה לשטח ריבוני כבוש כאוסרות על שיבה התנדבותית של יחידים לערים ולכפרים שמהם הם או אבותיהם סולקו", <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/Israeli+Settlements+and+International+Law.htm> (כניסה לאתר ב-20 באוקטובר 2010). פרשנות זו נדחתה על-ידי רוב העוסקים בתחום; כמו כן, אין בה התייחסות למדיניות ההתנחלות של ממשלת ישראל התומכת במתנחלים, מממנת אותם ומספקת להם הגנה צבאית. בהצהרת ועידת המדינות שהן צד לאמנת ג'נבה הרביעית מה-5 בדצמבר 2001, סעיף 12 ("ישבים ומדגשים את אי-חוקיותן של ההתנחלויות בשטחים האמורים ושל הרחבתן בשל כך"), <http://domino.un.org/unispal.nsf/0/8fc4f064b9be5bad85256c1400722951?OpenDocument>, כניסה לאתר ב-20 באוקטובר 2010.

⁵²² על טבעו המנהגי של סעיף 55 לתקנות האג ר' Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, International Committee of the Red Cross, *Customary International Law: Rules*, Vol. 1, p 1041.

⁵²³ סעיף 43 לתקנות האג.

⁵²⁴ Dinstein, *Laws of War*, p. 220.

⁵²⁵ שם. עמ' 211.

פגיעתה בתושבי אזור סי רבה במיוחד. בכמה מקרים שתועדו בדו"ח זה, וכן כפי שתועד בדיווחים רבים של התקשורת ושל ארגונים לא ממשלתיים, מדיניות זו הפכה את חייהם של התושבים הפלשתינאים באזור לכה קשים עד שהם נאלצו לנטוש את בתיהם ואת פרנסתם ולהעתיק את מקום מגוריהם, בדרך כלל לערים הנתונות לשליטתה המנהלית והאזרחית של הרשות הפלשתינית. הריסתם של מאות בתי מגורים פלשתיניים ומבנים אחרים בידי ישראל במזרח ירושלים, שסופחה בידי ישראל לשטחה בשנת 1967, הביאה גם היא לעקירתם הכפויה של אלפי פלשתינאים, אם כי אין זה ידוע כמה מהם נעקרו מבתיהם לצמיתות.

אמנת ג'נבה הרביעית מתירה למדינה הכובשת "לקבל על עצמה את פינויו השלם או החלקי של אזור מסוים, אם ביטחון האוכלוסייה או שיקולי הכרח צבאיים ידרשו זאת", אך דורשת מהכוח הכובש לדאוג "במלוא מידת האפשרות המעשית, לאספקת שיכון נאות שיקלוט את המוגנים" ולכך שהמפונים יוחזרו לבתיהם מהר ככל הניתן "מיד לתום פעולות האיבה באותו שטח".⁵²⁶ במקרים שתועדו בדו"ח זה ישראל לא טענה כי הפינוי בוצע באורח זמני או שנדרש בשל מעשי איבה באזור. מעשי העקירה הכפויה שתועדו בדו"ח זה אף מפירים את חובתה של ישראל בהתאם לסעיף זה להבטיח שיכון נאות למפונים וכן לוודא שהפינוי נעשה בתנאים מניחים את הדעת מבחינת ההיגיינה, הבריאות, הביטחון והתזונה. דיני המלחמה אף אוסרים על החרמה או הרס של רכוש פרטי.⁵²⁷

אמנת ג'נבה והמשפט הבינלאומי המנהגי אוסרים על העברה המונית כפויה ומכוונת של אזרחים בתוך שטח כבוש ומגדירים אותם כהפרה חמורה של דיני המלחמה.⁵²⁸ על-פי בית הדין המיוחד לענייני יוגוסלביה לשעבר, "העברה כפויה היא תנועת אנשים בלחץ מהמקום שבו חיו למקום שבו לא בחרו".⁵²⁹ מרכיבי הפשע כוללים "מעשה או מחדל, שאינו מונע על-ידי ביטחון האוכלוסייה או על-ידי צרכים צבאיים מוחלטים, המוביל להעברתו של אדם משטח כבוש או בתוך שטח כבוש", כמו-גם "כוונתו של המבצע להעביר אדם", כלומר ש"מטרתו" היא להבטיח "כי האדם לא ישוב".⁵³⁰

האיסור על העברה בכפייה אינו חל רק במקרים שבהם כוח צבאי מעביר אוכלוסייה הנתונה לשליטתו באורח ישיר ופזיז, אלא גם במקרים שבהם כוח צבאי הופך את חיי האוכלוסייה לכה קשים עד שלא נותר לה אלא לעזוב.⁵³¹ לדוגמה, בסעיף 8(2)(viii) של חוקת רומא של בית הדין הפלילי הבינלאומי נקבע כי פשע המלחמה של העברה כפויה עשוי להתבצע "באורח ישיר או עקיף". ערכאת הערעורים של בית הדין המיוחד לענייני יוגוסלביה לשעבר, פסקה כי אין להגביל "העברה כפויה" למקרים שבהם נעשה שימוש "בכוח פיזי" וכי "גורמים אחרים שאינם בגדר שימוש בכוח כשהוא לעצמו עשויים

⁵²⁶ סעיף 49 לאמנת ג'נבה הרביעית.

⁵²⁷ סעיף 46 לתקנות האג משנת 1907.

⁵²⁸ אמנת ג'נבה הרביעית משנת 1949, סעיף 49 (1); Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck, Customary International Humanitarian Law – Volume I: Rules (Cambridge, Cambridge University Press, 2005), p. 457.

⁵²⁹ *Naletilic and Martinovic*, (Trial Chamber), March 31, 2003, para. 519-521, cited in *Case Law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, http://www.hrw.org/reports/2004/ij/icty/2.htm#_Toc62882623.

⁵³⁰ שם.

⁵³¹ הניתוח שלהלן נסמך על Grazia Careccia and John Reynolds, Al-Nu'aman Village: A Case Study of Indirect Forcible Transfer, Al Haq, 2006, pp. 24-26, <http://www.alhaq.org/pdfs/Al-Numan%20Village.pdf> (כניסה לאתר ב-15 לאוקטובר 2010).

להפוך מעשה לבלתי-רצוני, כגון ניצול נסיבות של כפייה".⁵³² בפסק דין קריישיניק קבע בית הדין המיוחד לענייני יוגוסלביה לשעבר כי הרשויות הסרביות המקומיות וכוחות הצבא נושאים באחריות להעברה בכפייה בכך ש"יצרו תנאי מחייה חמורים עבור מוסלמים וקראטים" – באמצעות חיפושים בבתים, מעצרים והתעמרות גופנית, כמו-גם ניתוק שירותי המים, החשמל והטלפון – "שהפכו את הישארות רובם לבלתי-אפשרית כמעט, ולכך אף נועדו".⁵³³

הזכות לבית, לדיור נאות ולרכוש

סעיף 17 לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות מדיניות ואזרחיות מחייב את ישראל לכבד את זכותו של כל אדם לבית. פירושו של דבר כי אסור להתערב באורח שרירותי בחייו של אדם בביתו, כלומר התערבות מותרת רק כשהיא מבוססת על חוק ברור, כשאינה מפלה וכאשר מעניקים לאדם שימוע הוגן באופן שיאפשר לו לערער על כל התערבות בזכויות אלה. התערבות כזו צריכה להיעשות רק מסיבות לגיטימיות והיא צריכה להיות מידתית לחלוטין – כלומר, יש להשתמש באמצעי שהגבלתו מעטה ככל שניתן ואשר ישיג מטרה זו. פינוי משפחה מביתה והריסתו מצריכים צידוקים חזקים במיוחד. הוועדה לזכויות האדם, שהיא גוף המומחים הבינלאומי המפרש את האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, קבעה כי החקיקה הלאומית הנוגעת להתערבות בזכות לבית, "חייבת לציין בפירוט את הנסיבות המדויקות שבהן ניתן להתיר התערבות כזו".

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות מחייבת את ישראל לכבד את הזכות לדיור נאות. הוועדה לזכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות, המפקחת על ציון של מדינות שהן צד באמנה זו להוראות המעוגנות בה, קבעה בהערה כללית מס' 4 כי "אין לפרש את הזכות לדיור באופן צר ומגביל אשר מסתכם במחסה שמספק למשל קיומה של קורת גג מעל ראשו של אדם כלשהו, או מתייחס למחסה כאל מוצר ותו לא. עליה להיות מובנת כזכות לחיות במקום כלשהו בביטחון, בשלום ובכבוד" כמו כן קבעה הוועדה כי פינוי כפוי "יכול להיות מוצדק רק בנסיבות יוצאות דופן במיוחד". בהערה כללית מס' 7 קבעה הוועדה כי גם במקרים שבהם הפינוי חוקי מבחינות אחרות, יש לבצעו על סמך חוקים ברורים, אין להותיר אנשים ללא דיור, והשימוש בכוח מותר רק כמוצא אחרון. מי שמבצע באורח בלתי חוקי פינוי כפוי ראוי שיענש על כך.

על-פי אמנת ג'נבה הרביעית, המסדירה את ניהולם של שטחים כבושים, כוח כובש ראוי לבצע "פינוי" מלא או חלקי של אזור רק "אם ביטחון האוכלוסייה או שיקולי הכרח צבאיים ידרשו זאת". בכל מקרה, יש להעביר כל אוכלוסייה שפונתה באורח זה בחזרה לביתה מיד עם תום מעשי האיבה באזור, ועד להחזרתה על הכוח הכובש לוודא כי לרשות המפונים עומד "שיכון נאות".

זכותו של אדם כי רכושו יכובד עוגנה בסעיף 17 להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, שבו נקבע כי "לא ישלל מאדם קניינו דרך שרירות". סעיף 46 לתקנות האג משנת 1907 קובע כי על הכוח הכובש לכבד רכוש פרטי, שאותו לא ניתן "להחרים". סעיף 53 לאמנת ג'נבה הרביעית קובע כי אסור לכוח הכובש "להחרים" רכוש פרטי אלא אם כן פעולות צבאיות "מחייבות לחלוטין" את הדבר.

⁵³² The Prosecutor v. Milomir Stakić, Case No. IT-97-24-T, Appeals Chamber, Judgment, 22 March 2006, para. 281, 279.

⁵³³ The Prosecutor v. Momčilo Krajišnik, Case No. IT-00-39-T, Trial Chamber I, Judgment, 27 September 2006, para. 729, 732.

בתקדימים משפטיים בינלאומיים בנושא זכות הקניין פסקו בתי משפט, ובכלל זה שני בתי דין לזכויות האדם, האירופי והבין-אמריקני, כי מדינות מחויבות להכיר בשימוש המסורתי האישי, המשפחתי והקבוצתי במבנים ובאדמות, ובהחזקה בהן, כמלמדים על קניין, אף כאשר זכויות קניין כאלה לא הוכרו רשמית במרשם הנכסים. בזכויות הרכוש כולן ניתן להתערב רק כאשר קיים חוק ברור של המדינה המסדיר זאת, כאשר ההתערבות נעשית למען מטרה כשרה, כאשר ההתערבות היא הדרך המגבילה מעט ככל שניתן לעומת חלופותיה, וכאשר משולמים פיצויים הולמים. תפיסה קבועה או הרס של רכוש ניתנים להצדקה רק כאשר אין אפשרות לנקוט שום שיטה אחרת וכאשר משולמים פיצויים.

נספח:

מכתבי ארגון Human Rights Watch לרשויות הישראליות ותשובותיהן

סגן אמיר קורן
דובר המנהל האזרחי ליהודה ושומרון
טלפון:
פקס:

לשכת היועץ המשפטי לאזור יהודה ושומרון
טלפון:
פקס:
16 בנובמבר 2010

שלום רב,

ארגון Human Rights Watch ערך מחקר בנוגע לכמה התנחלויות ויישובים פלשתיניים סמוכים בגדה המערבית, ובכוונתנו לפרסם דו"ח בנושא זה במועד מאוחר יותר השנה. אנו פונים אליכם כדי לספק לכם תקציר של ממצאי הביניים שלנו, וכדי לבקש מידע נוסף בנוגע אליהם בטרם נגבש את מסקנותינו. נודה לכם אם תשיבו על שאלותינו עד ה-1 בדצמבר כך שנוכל לשקף את עמדותיכם בדו"ח.

המחקר שערכנו התמקד בייחוד ביישובים פלשתיניים סביב התנחלויות בצפון בקעת הירדן; בגוש טלמונים; ליד מעלה אדומים; ליד עיר דוד במזרח ירושלים; ליד ביתר עילית; וליד תקוע ונוקדים. במקרים שארגון Human Rights Watch בחן, נראה כי הרשויות הישראליות סיפקו למתנחלים ולהתנחלויות באזורי C ובמזרח ירושלים תמיכה כספית ושירותים משמעותיים אשר לא סופקו לתושבים פלשתינאים. המחקר שערכנו מצביע על כך שתושבים פלשתינאים באזורי C ובמזרח ירושלים מתקשים מאוד להשיג היתרי בנייה הנחוצים להם לבניית בתי מגורים, בתי ספר ומרפאות, להצבת עמודי חשמל, להתקנתה של תשתית מים או לצרכים אחרים. עוד עולה כי המנהל האזרחי הרס כמה וכמה מבנים פלשתיניים בלתי מורשים באזורי C. לא עלה בידינו לזהות מהי ההצדקה החוקית ליחס שונה זה.

שאלות כלליות

1. כיצד רואה המנהל האזרחי את אחריותו כלפי האוכלוסייה הפלשתינית השוכנת באזורי הגדה המערבית הנתונים לשליטה אזרחית של ישראל? בייחוד:

א. אנא ספקולנו מידע רב ככל שניתן לגבי אספקת שירותים לפלשתינאים תושבי אזורי C בגדה המערבית, ובכלל זה על היקף המימון, כוח האדם וסוגי השירותים המסופקים:

i. שירותי בריאות, כולל בנייה של בתי חולים ומרפאות, ציודם ומתן שירותים למתקנים אלה או אספקה של שירותי אמבולנס או ניידות חירום אחרות כדי להבהיל מטופלים לבתי חולים בשטח ישראל.

1. אם מסופקים שירותים כאלה, אנא ספקו מידע נוסף לגבי היקף המימון, לגבי היקף כוח האדם והמשימות שלו ולגבי סוגי השירותים המסופקים.
  2. באילו מקרים ישראל מספקת שירותי רפואה לפלשתינאים תושבי הגדה המערבית?
  - ii. חשמל, כולל הנחת קווי מתח ועמודי חשמל, התקנת שנאים או ציוד אחר או שירותים הנחוצים לחיבור מבנים של תושבים פלשתינאים לרשת החשמל.
  - iii. משאבי מים, כולל הנחת צינורות מים, חפירת בארות ומאגרים או אספקה של ציוד אחר או מתן שירותים אחרים הנחוצים לשם חיבור מבנים של תושבים פלשתינאים לרשת המים.
  - iv. תשתית חינוך או שירותי חינוך, כולל בניית גני ילדים ובתי ספר יסודיים ותיכונים, העברת ציוד למוסדות אלה, מתן שירותי הסעה לילדים ממוסדות החינוך ואליהם או מתן משכורות למורים ומורות או לאנשי שירות במוסדות אלה.
  - v. תשתית אחרת, כולל כבישים או שירותי תיקון דרכים, וכל תשתית אחרת.
  - vi. אספקת שירותי אבטחה ותשתית הקשורה באבטחה, כמו מאבטחים, גדרות, ציוד לזיהוי תנועה וציוד אחר.
  - vii. שירותי תכנון לכפרים ולעיירות, כולל הכנת תכניות, מפות טופוגרפיות, שירותים משפטיים ושירותים אחרים.
2. חוץ מהאיסור המוטל על אזרחי ישראל להיכנס לשטחי A, האם ישנם מקרים כלשהם שבהם המנהל האזרחי מנע ממתנחלים לגשת לכבישים או לאדמות כדי לשמור על ביטחונם של פלשתינאים תושבי הגדה המערבית? אם כן, אנא ספקו פרטים על מיקומם ועל משכם של האיסורים שהוטלו.
3. האם פלשתינאים תושבי הגדה המערבית יכולים להצטייד בהיתרים ביטחוניים מהמנהל האזרחי כדי להיכנס להתנחלויות במטרה לרכוש בהן נכסים ולגור בהן?
4. למיטב הבנתנו, המנהל האזרחי טען בכמה הזדמנויות כי הרשות הפלשתינית היא האחראית, על-פי הסכמי הביניים הישראליים-פלשתיניים משנת 1995, לטיפול בכל הבקשות שפלשתינאים תושבי אזורי C מגישים לחיבור לרשתות המים והחשמל. על-פי המידע המצוי ברשותנו, בקשות של פלשתינאים לכל בנייה שהיא באזורי C חייבות לקבל את אישורו של המנהל האזרחי. האם תוכלו להבהיר את עמדת המנהל האזרחי בעניין חלוקת האחריות בינו לבין הרשות הפלשתינית בכל הנוגע לאישור בנייה ולאספקת שירותים לפלשתינאים תושבי אזורי C.
5. האם המנהל האזרחי רואה עצמו מחויב למלא את חובותיה של ישראל על-פי אמנת ג'נבה הרביעית כלפי האוכלוסייה הפלשתינית בגדה המערבית, כולל האיסור על הריסת רכוש למטרת צרכים צבאיים בלבד?
6. האם המנהל האזרחי רואה עצמו מחויב למלא את חובותיה של ישראל על-פי משפט זכויות האדם הבינלאומי בנוגע לאוכלוסייה הפלשתינית בגדה המערבית, כולל האיסורים הקבועים במשפט הבינלאומי על אפליה?

7. על-פי נתוני לשכת התכנון המרכזית של המנהל האזרחי, בשנים 1972 ו-1973 אישר המנהל האזרחי בהתאמה 97%-ו-96% מ-3,665 הבקשות שהגישו פלשתינאים לאישורי בנייה למגורים ב"מגזר הכפרי" בגדה המערבית. בין השנים 2000 ו-2007 אישר המנהל האזרחי 5.6% מ-1,624 בקשות הפלשתינאים לאישורי בנייה באזורי C.

- ב. אנא אמרו לנו מהן אמות המידה להחלטה האם לאשר או לדחות בקשות להיתרי בנייה.
- ג. אנא מסרו לנו מידע בנוגע למספרן של הבקשות שהתקבלו להנפקת היתרי בנייה עבור פלשתינאים ולמספר הבקשות שאושרו בשנים 2008-2010.
- ד. עבור אותה תקופה, אנא מסרו לנו מידע בנוגע למספרן של הבקשות שהתקבלו להנפקת היתרי בנייה עבור מתנחלים ולמספר הבקשות שאושרו.

8. צו צבאי מס' 418 בדבר חוק תכנון ערים, כפרים ובניינים (תשל"א-1971) יצר קטגוריה של ועדת תכנון (המכונה "ועדת תכנון מיוחדת"), שעל-פי המידע המצוי ברשותנו, חלה רק על התנחלויות. אנא הסבר לנו מדוע מסגרת תכנונית זו אינה זמינה גם לפלשתינאים תושבי הגדה המערבית.

שאלות ממוקדות

9. על-פי המידע המצוי ברשותנו, המנהל האזרחי דחה שוב ושוב בקשות להנפקת היתרי בנייה, לחיבורי חשמל ולהכנת תכנית אב לגיובת א-ד"ב, כפר השוכן מדרום-מזרח לבית לחם, בסמוך להרודיון. ככל הידוע לנו, המנהל האזרחי דחה בקשות להתיר את סלילתו של כביש הגישה לכפר, את חיבורו של הכפר לרשת החשמל ואת התקנתם של פנסי רחוב סולאריים בו; מכון אריג' ותכנית המענקים הקטנים של תכנית הפיתוח של האו"ם היו מעורבים בהגשתן של שתי הבקשות הללו. לטענת תושבים מגיובת א-ד"ב, הם הגישו כבר בשנת 1988 בקשה ראשונה להתחבר לרשת החשמל. לכאורה, המנהל האזרחי ביסס את החלטתו לדחות את הבקשות הללו לקבלת היתרים על היעדרה של תכנית אב מאושרת לכפר, אך המנהל האזרחי לא סיפק לכפר תכנית ואף דחה את בקשתם של התושבים לאשר תכנית כזאת. רק לאחרונה, בחודש אוגוסט 2009, דחה המנהל האזרחי תכנית אב שהוכנה עבור הכפר על-ידי מכון אריג', שהנו ארגון לא ממשלתי שבסיסו בבית לחם. בשנת 2007 הרס המנהל האזרחי לכאורה את ביתו של ח'מיס אל-וחש בגיובת א-ד"ב בשל היעדר היתרי בנייה.

עם ההתנחלויות הסמוכות לגיובת א-ד"ב נמנות שדה בר, תקוע ונוקדים. על-פי המידע המצוי ברשותנו, המנהל האזרחי אישר תכנית אב להתנחלות שדה בר בשנים 2003-2004, אך עבודות הבנייה במאחז שדה בר התחילו כבר בשנים 1996-1997, דבר המצביע על כך שהמנהל האזרחי אישר בדיעבד בנייה לא חוקית. כל ההתנחלויות הללו מחוברות לרשת החשמל, ויש להן דרכי גישה סלולות המחברות אותם לכבישים, ובכלל זה לכביש העוקף המוביל לירושלים.

- ה. אנא ספקו לנו מידע נוסף לגבי הטעמים שבעטיים דחה המנהל האזרחי את בקשותיהם של תושבי ג'ובת א-ד"ב לקבלת היתרים ולאישור תכנית.
- ו. אנא ספקו לנו הסבר לגבי ההבדל ביחסו של המנהל האזרחי לגיובת א-ד"ב ולהתנחלויות הסמוכות בכל הנוגע לתכנון, להיתרי בנייה, להריסת בתי מגורים ולגישה לרשתות החשמל והמים.

10. על-פי המידע המצוי ברשותנו, המנהל האזרחי הוציא צווי הפסקת עבודה וצווי הריסה לתושבים בעיירה הפלשתינית נחאלין, הסמוכה להתנחלות ביתר עילית, במקרים שבהם התושבים השביחו את

אדמותיהם החקלאיות או בנו בתים או מבנים אחרים מחוץ לשטחי העיירה שהיו בנויים כבר בשנת 1995. זאת, בעילה של היעדר תכניות מאושרות לאזורים אלה. בעקבות זאת נאלצו התושבים לבנות מבני מגורים גבוהים יותר, ומרובי קומות, וצפיפות הבנייה בתוך נחאלין עלתה. זאת, לדברי תושבים, בשעה שרשתות המים והביוב בעיירה אינן מתאימות למבנים מסוג זה. בו בזמן, התרחבה ההתנחלות ביתר עילית על אדמות שתושבים בנחאלין טוענים לבעלות עליהן. על-פי המידע המצוי ברשותנו, תשטיפ ביוב מאחת השכונות של ביתר עילית זיהם את המעיין עין פארס, שתושבי נחאלין השתמשו בו באופן מסורתי, והשחית כמה עצי זית וגפנים שצמחו בקרבת המעיין.

א. אנא הסבירו לנו את יחסן השונה של הרשויות לנחאלין ולביתר עילית בכל הנוגע לפתרונות תכנון שיאפשרו את גידולה הטבעי של אוכלוסיית נחאלין, ובכל הנוגע לטענות שלפיהן המנהל האזרחי התיר להתנחלות לבנות על אדמות שנלקחו מתושבי נחאלין.

11. על-פי המידע שברשותנו, חברת "מקורות" מפעילה כמה בארות בצפון בקעת הירדן, ובכלל זה בסמוך לכפר הפלשתיני אל-ברדלא ולהתנחלויות רועי ובקעות, ורוב המים מבארות אלה מוקצים לשימוש ההתנחלויות. השאיבה של "מקורות" מבארות הסמוכות לעיירה אל-ברדלא גרמה להתייבשות בארות מים פלשתיניות באזור, שהיו רדודות יותר. אל-ברדלא מחוברת לרשת המים של "מקורות", אך על-פי המידע שברשותנו, כמות המים המסופקת לתושביה פחתה ואינה עונה על צורכי השתייה, התברואה והחקלאות שלהם. יתר על כן, על-פי המידע שבידינו, המשאבות המחוברות לבארות של "מקורות" אינן פועלות, אלא אם כן מאגרי המים המחוברים להתנחלויות באזור התרוקנו. למיטב ידיעתנו, לתושבי אל-ברדלא התלויים בבארות של "מקורות" לצורך אספקת המים שלהם אין שום שליטה על הפעלת המשאבות ולעתים מזומנות הם סובלים ממחסור במים כאשר המשאבות מושבתות. המנהל האזרחי אינו מאפשר לתושבי היישובים אל-חדידייה, אל-פאריסייה וראס אל-אחמר להתחבר לרשת המים של "מקורות" המשרתת התנחלויות ישראליות סמוכות.

א. אנא ספקו לנו מידע בנוגע לטעמים שבגינם המנהל האזרחי מסרב לכל בקשות היישובים אל-חדידייה, אל-פאריסייה וא-ראס אל-אחמר להתחבר למקורות מים.
ב. אנא ספקו לנו מידע בנוגע למדיניות שלפיה התנחלויות דוגמת מחולה, שדמות מחולה, רועי ובקעות זוכות לגישה לרשת המים בשעה שתושבים פלשתינאים באזורים סמוכים נדרשים לקנות מים המובלים במכליות. כמו כן, הסבירו לנו בבקשה את יחסו השונה של המנהל האזרחי ליישובים הפלשתיניים ולהתנחלויות באזור זה בתחום אספקת המים.
ג. אנא ספקו לנו מידע בנוגע לסמכותו של המנהל האזרחי בכל הנוגע לאספקת המים לאל-ברדלא ולנקודות מילוי המים עבור מכליות המובילות מים מבארותיה של "מקורות" באזור.

12. על-פי המידע שברשותנו, חיילים ישראלים המוצבים במחסומים בדרכים המובילות לתוך בקעת הירדן דורשים מפלשתינאים להצטייד בהיתרים כדי להיכנס לאזור בכלי רכב פרטיים. מהמידע שבידינו עולה גם כי פלשתינאים נתקלים בעיכובים ממושכים כאשר הם פונים למנהל האזרחי כדי לשנות את כתובתם הרשומה ליישובים בבקעת הירדן.

א. אנא הסבירו את יחסו השונה של המנהל האזרחי לפלשתינאים ולמתנחלים באזור בכל הנוגע להגבלות על חופש התנועה ורישום המגורים, ובכלל זה:

i. מדוע המנהל האזרחי דורש מפלשתינאים להצטייד בהיתרים כדי להיכנס לאזור, ומהי המדיניות המגבילה את יכולתם של פלשתינאים להירשם כתושבי האזור.

ii. האם המנהל האזרחי דורש ממתנחלים באזור להצטייד בהיתרים מקבילים לאלה הנדרשים מפלשתינאים או מטיל הגבלות דומות על יכולתם של מתנחלים להירשם כתושבי האזור.

13. על-פי המידע שברשותנו, המנהל האזרחי אינו מכיר ביישובים אל-פאריסייה, א-ראס אל-אחמר ואל-חדידייה שבצפון בקעת הירדן כיישובי מגורים. כמו כן עולה מהמידע שבידינו כי המנהל הוציא ואף ביצע צווי הריסה בעילה כי בתי התושבים נבנו שלא כחוק בשטח צבאי סגור. להבנתנו, על-פי צו צבאי מס' 378 משנת 1970, הרשויות הישראליות מוסמכות לפנות אנשים הגרים בתוך "שטח צבאי סגור". בסעיף 90 של הצו נאמר כי "תושבי קבע" יכולים להישאר באזור שהוגדר מאוחר יותר כסגור, וכי צווי פינוי אינם יכולים לשנות את מעמדם כתושבי קבע. למיטב הבנתנו, כפרים אלה התקיימו עוד בטרם הוכרז האזור כשטח צבאי סגור. כמו כן אנו מבינים כי המנהל האזרחי אינו מכיר ברועי צאן כ"תושבי קבע" וכי בכוונתו לפנותם משטחים צבאיים סגורים.

א. אנא ספקו לנו מידע בנוגע לפרשנותו של המנהל האזרחי למונח "תושבי קבע" וכל מידע אחר שיש בו כדי להבהיר מדוע המנהל האזרחי אינו מכיר בתושבי היישובים הללו כפטורים מפינוי.

ב. אנא ספקו לנו כל מידע שילמד כי בעת שהצבא הכריז על האזור כשטח צבאי סגור הוא שקל חלופות לכך, שהיו עשויות לשבש פחות את חייהם של תושבים אלה, ואשר יעלה ממנו כי היקפו ומיקומו של השטח הצבאי הסגור ופינוי התושבים הפלשתינאים היו הן חיוניים לצרכים צבאיים והן מידתיים.

ג. כמו כן, אנא ציינו האם מתנחל כלשהו פונה והאם נהרסו בתים כלשהם בהתנחלויות בעילה שהוקמו בתוך שטח צבאי סגור, וכן האם אזורים כלשהם המכילים התנחלויות הוכרזו כשטחים צבאיים סגורים. אם הדבר לא נעשה, אנא הסבר לנו את היחס השונה לתושבים הפלשתינאים ולמתנחלים באזור בכל הנוגע להריסת בתים.

14. להבנתנו, המנהל האזרחי ניתק בשנת 2007, ללא אזהרה מוקדמת, צינורות שהובילו מים ממעין שבצדו המערבי של כביש 90 בבקעת הירדן לחוותו של פלשתינאי בשם פאאיק סביח, השוכנת בצמוד לכביש ממזרח ובמרחק של כ-700 מטרים מההתנחלות רותם. ארגון Human Rights Watch בחן צינור מים העובר בצמוד לחוותו של סביח, ואשר להבנתנו מוביל ממקור מים להתנחלות רותם, ואשר נאסר על סביח להתחבר אליו.

א. אנא ספקו לנו מידע בנוגע להחלטה לנתק את צינורות המים לחווה זו.

ב. אנא ספקו לנו כל מידע שברשותכם בנוגע לצעדים הבירוקראטיים שסביח יכול

לנקוט כדי לקבל גישה למקורות המים שרותם נהנית מהם או לכל מקור מים אחר.

ג. אנא הסבירו את היחס השונה לסביח ולמתנחלים ברותם בכל הנוגע לגישה למים.

15. על-פי המידע שברשותנו, בשתי הזדמנויות בשנת 2006 הרס המנהל האזרחי מבנים שהיו בבעלותו של פלשתינאי בשם אבו ריאד על ראש גבעה באזור חומסא, במרחק של כמה מאות מטרים ממזרח למחסום חמרא. כמו כן, נודע לנו כי בחודש אפריל 2010 הוציא המנהל האזרחי צו הריסה לאחד המבנים שנותרו במקום. על-פי המידע המצוי ברשותנו, אבו ריאד נעצר בשנת 2006, ושלושה מבניו נעצרו ונשפטו לשלוש שנות מאסר לאחר שהורשעו באחזקת נשק ובהסתה ל אלימות.

א. אנא ספקו לנו מידע בנוגע לנימוקים להריסת המבנים בשנת 2006 ולצו ההריסה שהוצא בשנת 2010.

ב. אנא ספקו לנו כל מידע נוסף העומד לרשותכם בנוגע למעצרו של אבו ריאד, ובין היתר האם הוא הואשם או הורשע בעברה כלשהי, ובנוגע להרשעתם של בניו ולעונשים שנגזרו עליהם.

16. על-פי המידע שברשותנו, המנהל האזרחי תיאר את כניסתם של פלשתינאים מהכפר יאנון, הסמוך להתנחלות איתמר, ומהכפר אל-ג'אניה, הסמוך להתנחלות טלמון, לשטחיהם החקלאיים הסמוכים להתנחלויות אלה למשך כשבועיים או שלושה מדי שנה, בסתיו ובאביב. אולם, תושבי הכפרים אינם יכולים לעבד את אדמתם, למסוק את זיתיהם ולאסוף את כל יתר התנובה החקלאית שלהם במהלך פרק זמן קצר זה.

א. אנא ספקו לנו מידע בנוגע למספר הימים שבהם תיאר המנהל האזרחי את גישתם של תושבי יאנון ואל-ג'אניה לאדמותיהם ובנוגע לשעות היום שבהן התאפשרה הגישה. כמו כן, אנא הודיעו לנו מדוע הגביל המנהל האזרחי את גישתם של החקלאים לפרקי זמן אלה, האם המנהל האזרחי שקל את האפשרות להאריך את תקופת הגישה מעבר להגבלות הנוכחיות, ואם הדבר אכן נשקל, מדוע לא ניתנו הארכות כאלה בפועל.

ב. אנא הסבירו את ההבדלים הניכרים לעין בין היחס לתושבי יאנון, הנדרשים ל"תיאום" כדי שיוכלו לגשת לאדמותיהם ואשר מורשים לעשות כן רק למשך מספר מוגבל של ימים מדי שנה, לבין היחס למתנחלים מאיתמר וממאחזיה, שלא מוטלות עליהם הגבלות מעין אלה.

אני מודה לך מראש על תשובותיך. אשמח לקבלם עד ה-1 בדצמבר על מנת להכניסם לדו"ח בזמן.

בכבוד רב,

שרה לאה ויטסון
מנהלת חטיבת המזרח התיכון
Human Rights Watch
טלפון:
פקס:

עותק:

חטיבת דובר צה"ל
ענף קשרי ציבור
מדור זכויות אדם ופניות הציבור
טלפון:

סרן חוסאם דגש
קצין פניות הציבור
מתאם פעולות הממשלה בשטחים
פקס:

רות רנרט
דוברת חברת "מקורות"
טלפון: 03-6230705
פקס: 03-6230641
dover@mekorot.co.il

16 בנובמבר 2010

שלום רב,

ארגון Human Rights Watch ערך מחקר בנוגע לכמה התנחלויות ויישובים פלשתיניים סמוכים בגדה המערבית, ובכוונתנו לפרסם דו"ח בנושא זה במועד מאוחר יותר השנה. אנו פונים אלייך כדי לבקש ממך מידע נוסף בנוגע לשירותי המים המסופקים לכמה יישובים בצפון בקעת הירדן, בטרם נגבש את מסקנותינו. נודה לך אם תשיבי על שאלותינו עד ה-1 בדצמבר כך שנוכל לשקף את תשובותייך בדו"ח.

1. כמה בארות חברת "מקורות" מפעילה בצפון בקעת הירדן?

2. אנא ספקי לנו מידע לגבי כמות המים שנשאבה מדי חודש בשנתיים האחרונות מכל אחת מהבארות באזור זה; אם אין בנמצא נתונים חודשיים, אנא ספקי לנו מידע לגבי השנתיים האחרונות לפי כל חלוקת זמן אחרת המשמשת את חברת "מקורות" לחישוב היקף השאיבה.

3. למיטב הבנתנו, יישובים ישראליים בצפון בקעת הירדן מקבלים את מימיהם מבארות של חברת "מקורות" באזור זה. נודה לך אם תדווחי לנו על כמות המים המסופקת על-ידי חברת "מקורות" מדי חודש ליישובים ששם יצוין להלן מבארות בבקעת הירדן, ועל כמויות המים המתקבלות מדי חודש ביישובים אלה ממקורות אחרים:

- מחולה
- שדמות מחולה
- משכיות
- רותם
- רועי
- בקעות

4. אנא העבירי לנו כל מידע העומד לרשותך על מודל התמחור של המים המסופקים ליישובים אלה, לדוגמה: האם מים לשימוש חקלאי מסופקים בתעריף שונה ממים לשימוש ביתי, ומה גובה התעריפים השונים.

5. למיטב הבנתנו, השאיבה מבאר "ברדלא 1", שנחפרה על-ידי "מקורות" בשנת 1968, ומבאר "ברדלא 2", שנחפרה על-ידי מקורות בשנת 1979, גרמה לייבוש הבארות הישנות והרדודות יותר, ששימשו פלשתינאים תושבי הכפר אל-ברדלא, ותושבי אל-ברדלא מקבלים כיום מים מחברת "מקורות". לדברי תושבי אל-ברדלא, כמות המים שהם מקבלים אינה הולמת את צורכיהם

החקלאיים, והיקף האדמות החקלאיות שיש ביכולתם לעבד קטן בכמחצית מאז שנת 1967. מהי כמות המים שחברת "מקורות" מספקת לכפר אל-ברדלא מדי חודש?

6. למיטב הבנתנו, חברת "מקורות" מספקת לכפר אל-ברדלא כמות קבועה של מים במחיר נתון, והכפר יכול לקנות עוד כמות מסויימת של מים מעבר לכמות זו בעבור תשלום נוסף. אנא ספקי לנו כל מידע המצוי בידיך לגבי מודל התמחור של אספקת המים על-ידי חברת "מקורות" לכפר אל-ברדלא ואת הכמויות המרביות שהכפר יכול לקנות.

7. למיטב הבנתנו, המשאבות המשמשות להפעלת הבארות של "מקורות", ואשר באמצעותן מסופקים מים לכפר אל-ברדלא, מופעלות רק כאשר המים במיכלי המים המיועדים ליישובים הישראליים באזור – דוגמת מחולה ושמפס לפעם נפסק זרם המים בכפרם למשך פרק זמן העשוי להימשך עד כמה ימים בתקופת הקיץ. אנא ספקי לנו כל מידע המצוי בידיך בנוגע לתקופה המרבית שבה עשויים תושבי אל-ברדלא למצוא עצמם ללא אספקת מים מטעם זה.

8. למיטב הבנתנו, יישובים פלשתיניים אחרים באזור זה – ובהם אל-חדידיה, א-ראס אל-אחמר ואל-פאריסייה – אינם מחוברים לרשת המים של "מקורות", ותושביהם נאלצים למלא מכליות מים בנקודות מילוי. אנא ספקי לנו כל מידע המצוי בידיך לגבי מיקומן של נקודות המילוי בצפון בקעת הירדן שבהן מגיעים המים מחברת "מקורות", על מחירם של המים המסופקים בנקודות המילוי הללו לכל מטר קוב, ועל כמות המים המסופקת בכל נקודת מילוי כזאת מדי חודש.

9. אנא ספקי לנו מידע על כל מתקן או פרויקט אחר שחברת "מקורות" מספקת באמצעותו משאבי מים לפלשתינאים תושבי צפון בקעת הירדן.

אני מודה לך מראש על תשובותיך. אשמח לשמוע ממך עד ה-1 בדצמבר על מנת שנוכל לכלול את תשובתכם בדו"ח.

בכבוד רב,

שרה לאה ויטסון
מנהלת חטיבת המזרח התיכון
Human Rights Watch

תגובת מקורות

05 Dec 2010 7:57

mekorot

036230880

p. 1

יחידת שירות לקוחות

5.12.10

לכבוד
שרה לאה ויטסון
מנהלת חטיבת המזרח התיכון
התנועה לזכויות האזרח
פקס: 02-6284102

תנדון: נתונים לדו"ח זכויות האזרח

פנייתך התקבלה בתברת מקורות והועברה לטיפול הגורמים המקצועיים
הפנייה תיענה בהקדם האפשרי.

בברכה,
שרה חקלאי
מנהלת יח' שירות לקוחות

HEAD OFFICE: 9 LINCOLN ST. TEL-AVIV
P.O.B. 20128 61201 ISRAEL

☎ 03-6230743, 6230809
פקס: 03-6230880 FAX
shaklai@MEKOROT.CO.IL

משרד ראשי רחוב לינגולן 9 תל-אביב
ת.ד. 20128 מיקוד 61201

תודות

עבודת המחקר לצורך הכנתו של דו"ח זה וכתבתו בוצעו בידי החוקר ביל ואן אסוולד. כמו כן, השתתפו במחקר יועצת המחקר נגה מלכין, שגם כתבה טיוטות ראשונות, ויועץ המחקר סאלח חיג'אזי. המתמחים בשאר אבו אחמד ומיכל כהן ממרכז מינרבה לזכויות האדם באוניברסיטה העברית בירושלים ולילי הינדי סייעו גם הם. שרה לאה ויטסון, מנהלת חטיבת המזרח התיכון וצפון אפריקה ערכה את הדו"ח. קלייב בולדווין ערך סקירה משפטית ואיאן לוין ודניאל האס ערכו סקירת תכנית. שירלי ערן, אופיר פוירשטיין ודפנה ברעם תרגמו את הדו"ח לשפה העברית.

ארגון Human Rights Watch מבקש להודות לתושבים ולעדי הראייה שמקרי המבחן בדו"ח זה מבוססים על עדויותיהם. הארגון מודה לאגודה לזכויות האדם בישראל, לארגון אל-חק, לארגון בצלם, לארגון במקום, לתכנית הליווי האקומנית בפלשתיין ובישראל, למשרד לתיאום עניינים הומניטאריים של האו"ם, לארגון יש דין ולשלום עכשיו על המידע והסיוע שהגישו לנו באדיבותם.

נפרדים ולא שווים

אפלייתם לרעה של פלשתינאים בידי ישראל בשטחים הפלשתינאים הכבושים

שנה הסכמה רחבה על כך שההתנחלויות הישראליות בגדה המערבית הכבושה, כולל במזרח ירושלים, אינן חוקיות על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי, האוסר על הכוח הכובש להעביר את אוכלוסייתו האזרחית לתוך השטח שכבש. דו"ח זה מתמקד בהיבט של מפעל ההתנחלות הישראלי שזכה לתשומת לב מועטה יותר: החוקים והמדיניות הישראלים המפלים לרעה את האוכלוסייה הפלשתינית ומטיבים עם המתנחלים.

הדו"ח מבוסס על מקרי מבחן שבהם נערכה השוואה בין התנחלויות ישראליות לבין יישובים פלשתיניים סמוכים בשישה אזורים שונים בגדה המערבית. מן הדו"ח עולה כי ישראל מפעילה באזורים הנתונים לשליטתה המלאה – "אזור סי" ומזרח ירושלים – שתי מערכות שלטון נפרדות עבור כל אחת משתי קבוצות האוכלוסייה: למתנחלים יהודים היא מעניקה עדיפות בשירותים, בפיתוח ובהטבות, ואילו על הפלשתינאים היא כופה תנאים קשים. בדו"ח מתוארים דפוסי הפעולה של ישראל, שנראה כי נועדו אך ורק לעידוד החיים בהתנחלויות, במקרים רבים תוך החנקת הגידול ביישובים הפלשתיניים ואף תוך העברה בכפייה של תושבים פלשתינאים מבתיהם.

מדיניותה של ישראל מכתובה היבטים רבים בחיי היומיום של הפלשתינאים תושבי "אזור סי" ומזרח ירושלים. מדיניות זו פוגעת בהם בכך שהיא מונעת מהם גישה לחשמל, למים ולכבישים, וכן שוללת מהם היתרים לבניית בתי מגורים, בתי ספר, מרפאות ותשתית, ובכך שהיא כוללת הריסת בתי מגורים ואף יישובים שלמים. לעתים מזומנות הפגיעה האמורה מבוצעת ללא כל הצדקה ביטחונית מתקבלת על הדעת.

בניגוד לכך, מדיניות ישראל כלפי ההתנחלויות – המתבטאת למשל במתן הטבות כספיות ממשלתיות משמעותיות – מקדמת את התנחלויות היהודיות ומעודדת את הרחבתן בתוך "אזור סי" שבגדה המערבית ובמזרח ירושלים, לא פעם תוך שימוש באדמות ומשאבים אחרים שהגישה אליהם למעשה חסומה בפני פלשתינאים. בחלק מהמקרים, המדיניות המפלה של ישראל הביאה לעקירתם בכפייה של פלשתינאים מאזורים מסוימים, ואילו התנחלויות התפשטו לאותם אזורים ממש.

יחס שונה זה מבוסס על גזע, על זהות אתנית ועל מוצא לאומי, והוא לא נתפר במיוחד למידותיהם של יעדים ביטחוניים אמיתיים או של יעדים לגיטימיים אחרים. לכן, יחס זה אינו מוצדק ומכאן שהוא מפר את האיסור היסודי על אפליה, הקבוע במשפט זכויות האדם.

בדו"ח נקראת ישראל לשים קץ לאלתר לדפוסי הפעולה המפלים שלה, מעבר לחובתה המשפטית לחדול מתמיכתה בהתנחלויות ולפנות את המתנחלים מהגדה המערבית, שהנה חובה נפרדת. הדו"ח אף קורא למדינות אחרות ולבתי עסק להימנע מתמיכה במרכיבי המדיניות של ישראל הקשורים בהתנחלויות ואשר הנם מפלים מעצם טבעם ומפרים את המשפט הבינלאומי.

תלמידות פלשתינאיות בדואיות צועדות לכיוון בקותיהן ב-15 בספטמבר 2010 במאהל הבדואי שבו הן גרות בקרבת ההתנחלות הישראלית מעלה אדומים שבגדה המערבית. ישראל אינה מכירה בתביעות הקניין של הבדואים והיא הרסה באזור בתי מגורים ובתי ספר.

© 2010 עבאס מומאני/Getty Images/AFP

